

literatura mărturisirilor

de la cellini la malraux

★★

literatura mărturisirilor

1972

ANUL INTERNAŢIONAL AL CĂRŢII

Cu prilejul Anului internaţional al cărţii — organizat de U.N.E.S.C.O. — şi care se desfăşoară sub deviza «Cărţi pentru toţi» va apărea nr. 700 al «Bibliotecii pentru toţi»: *Istorisiri din Ardeal* de M. Sadoveanu (*Valea Frumoasei, Ochi de urs, Poveştile de la Bradu-Strîmb* şi alte povestiri; volumul cuprinde, în plus, o serie de imagini — unele inedite — ale locurilor din Ardeal pe care le-a străbătut marele nostru scriitor).

Tirajul total al colecţiei noastre, o dată cu apariţia nr. 700 depăşeşte cifra de **57 000 000** de exemplare, tirajul mediu pe volum (inclusiv reeditările) fiind de peste **82 000** de exemplare.

Prin lucrările pe care le publică (scrieri reprezentative din literatura română şi universală, clasică şi contemporană), prin prezentarea grafică elegantă, prin preţul modest, prin tirajele care uneori ajung la peste 200 000 de exemplare, colecţia «Biblioteca pentru toţi» a Editurii Minerva corespunde întru totul devizei pe care şi-a propus-o Anul internaţional al cărţii: «Cărţi pentru toţi» — demonstrînd convingător progresele editoriale ale României socialiste.

Vol. I—II, lei 10

editura minerva

II

DE LA LEV TOLSTOI LA MALRAUX

Lev Tolstoi

(1828—1910)

Structura rousseau-iană, minus latura declamatorie, a personalității lui Lev Tolstoi, onestitatea și sinceritatea față de sine însuși, considerate drept valori cardinale, îl orientau în mod firesc spre mărturisirea memorialistică. Totuși, scrierile de acest fel au pondere relativ redusă, fiind umbrite de cărțile monumentale. E drept că în principalele lui romane, așa cum avea să facă și un spirit atît de diferit cum a fost Anatole France, Tolstoi plăsmuiește cîte un personaj care îl reprezintă și psihologic și ideologic. Bezuhov din *Război și pace*, Levin din *Anna Karenina*, Nehludov din *Invierea* se înrudesc între ei — fără a se suprapune — pentru că se înrudesc cu creatorul lor. Prin căutările și speranțele lui Bezuhov sau Levin, prin misticismul lui Nehludov, personajele acestea jalonează și evoluția gîndirii lui Tolstoi.

Opera propriu-zis memorialistică include cele trei povestiri de debut, „jurnalul" și cîteva texte de la capătul vieții

Tolstoi a debutat cu amintiri înveșmîntate transparent în ficțiune. La douăzeci și patru de ani publică în *Contemporanul* lui Nekrasov povestirea *Copilăria*, urmată de *Adolescența* și de *Tinerețea* — neterminată. Căldura cu care au fost întîmpinate a risipit — ne-o

arată *Jurnalul* — îndoielile ofițerului Tolstoi cu privire la vocația lui literară.

Prin detaliile de cadru și de familie, Nicolai Irteniov, povestitorul care ne vorbește în cele trei scrieri, este Tolstoi. Structura nuvelistică păstrează aceste pagini într-o imprecizie a cronologiei și a detaliului. Dar biografia tolstoiană dobîndește un document psihologic esențial pentru formarea sensibilității scriitorului, pentru relațiile cu prietenii și cu familia. Artistic, povestirile acestea cu curgere lentă, uniformă sînt inovatoare. După Dickens și înaintea lui Mark Twain, opera aceasta de debut retrăiește copilăria cu optica și dimensiunile ei specifice.

Jurnalul lui Tolstoi a fost scris în două perioade îndepărtate. *Jurnalul intim* e scris în tinerețe, între 1863 și 1865. Se desfășoară deci de la călătoria în Caucaz, pînă la primii ani de după căsătorie. Însemnările de bătrînețe sînt scrise în anii de misticism, în timpul conflictului cu familia, conflict care avea să ducă la fuga de-acasă, din 1910. Tonurile sînt deosebite. Jurnalul din tinerețe este scris doar pentru sine, constituind în primul rînd un auto-examen. Însemnările ultimilor ani sînt pledoarii ; scriitorul își apără atitudinea.

Ne-a rămas de la Tolstoi și o narațiune autobiografică : *Amintiri.* Ea a fost începută în 1903, la cererea unui biograf. Fragmentul care urmează face parte din această scriere, din păcate neterminată.

AMINTIRI

ВОСТОМИНАНИЯ

M-am născut și mi-am petrecut primii ani ai copilăriei în satul Iasnaia Poliana. Pe mama n-o țin minte. Aveam un an și jumătate cînd și-a dat sfîrșitul. Din întîmplare, n-a rămas nici un portret al ei și nu mi-o pot înfățișa în minte ca pe o făptură reală. Pe de o parte sînt fericit că nu-i văd în închipuire decît portretul spiritual, și că tot ce știu despre ea este frumos, nu numai fiindcă cei care au cunoscut-o nu mi-au spus decît lucruri frumoase, ci fiindcă avea într-adevăr foarte multe calități.

De altfel nu numai mama, dar toate persoanele din preajma mea, pe cînd eram copil — începînd cu tata și pînă la vizitii — toți îmi păreau neasemuit de buni. Poate că sentimentul meu curat de iubire descoperea, cu puterea de pătrundere a unei raze, cele mai bune însușiri ale oamenilor (există totdeauna astfel de însușiri) și poate că eram mai aproape de adevăr cînd găseam că toți oamenii sînt neasemuit de buni, decît atunci cînd le vedeam numai lipsurile. Mama mea n-a fost frumoasă, dar era foarte cultivată pentru timpul în care a trăit. În afară de limba rusă, pe care o scria corect — pe vremea aceea era ceva obișnuit să nu știi să scrii bine rusește — mai cunoștea patru limbi : franceza, germana, engleza și italiana ; trebuie să fi fost foarte pricepută și în ale picturii, cînta bine la pian, iar prietenele de aceeași vîrstă cu ea își aminteau că avea darul să

povestească tot felul de basme atrăgătoare, pe care le născocea pe loc. Dar, după spusele servitorilor, cea mai prețioasă calitate a ei era stăpînirea de sine, deși se aprindea iute la supărare. „Se înroșea toată, începea chiar să plîngă, mi-a spus camerista ei, dar nu scăpa niciodată cuvinte grosolane." Nici nu le cunoștea.

Mi-au rămas cîteva din scrisorile ei adresate tatii și mătușilor mele și un jurnal în care nota tot ce făcea Nikolenka (fratele meu mai mare); cînd a murit mama, el avea șase ani și cred că-i semăna mai bine ca oricare dintre noi. Aveau amîndoi o anumită trăsătură de caracter care-mi place mult, o trăsătură ce reiese din scrisorile ei și pe care am întîlnit-o și la fratele meu: erau indiferenți la critica lumii și totodată atît de modești, încît căutau să-și ascundă superioritatea minții, a culturii și a principiilor lor morale, de parcă s-ar fi rușinat de toate aceste însușiri.

Am prețuit aceleași calități la fratele meu, despre care Turgheniev spunea pe bună dreptate că-i lipseau defectele necesare pentru a fi un mare scriitor.

Mi-aduc aminte că aghiotantul guvernatorului, un om foarte prost și rău, care vîna împreună cu fratele meu, rîdea odată de el în fața mea, iar fratele meu, în timp ce se uita la mine, zîmbea binevoitor, făcînd pesemne haz.

Aceeași trăsătură caracteristică am regăsit-o în scrisorile mamei. Fără îndoială că din punct de vedere intelectual era mai presus decît tata și decît familia lui, afară poate de Tatiana Alexan-

drovna Ergolskaia, alături de care am trăit jumătate din viață și care avea minunate însușiri morale.

Apoi mai aveau amîndoi încă o trăsătură comună, care cred că îi făcea indiferenți față de criticile celorlalți: niciodată nu osîndeau pe nimeni. Pot afirma aceasta fără șovăire despre fratele meu lîngă care mi-am petrecut o jumătate din viață. La el atitudinea cea mai potrivnică față de cineva se manifesta printr-un umor fin și binevoitor și printr-un zîmbet la fel de fin și de binevoitor. Același lucru l-am întrezărit și în scrisorile mamei și l-am auzit de la cei care au cunoscut-o.

În *Viețile sfinților părinți* de Dmitri Rostovski este o povestire scurtă care m-a mișcat totdeauna. E vorba de un călugăr plin de slăbiciuni pe care toți ceilalți călugări le cunosc; cu toate acestea Dmitri Rostovski îl văzuse, în vis, în locul cel mai luminos din rai. Uimit, el întrebă pentru care merit anume călugărul acela păcătos primise asemenea răsplată? I se răspunse: „N-a osîndit cu vorba niciodată pe nimeni".

Dacă ar exista recompense din acestea cred că fratele și mama mea le-ar fi dobîndit.

A treia trăsătură care o deosebea pe mama de cei din mediul ei era sinceritatea și simplicitatea tonului din corespondență. Pe vremea aceea se obișnuia să se exprime în scrisori sentimentele în chip exagerat, de pildă: „Scumpa mea adorată, singura bucurie a vieții mele, neprețuita mea" și așa mai departe, erau cele mai răspîndite formule

între persoane apropiate : dar cu cît mai pompoase, cu atît erau mai nesincere.

Și în scrisorile tatălui meu se vede tonul acesta, dar nu atît de hiperbolic. „*Ma bien douce amie, je ne pense qu'au bonheur d'être auprès de toi*“ [1] și așa mai departe : este îndoielnică sinceritatea deplină a acestor mărturisiri.

În schimb mama începea întotdeauna, cînd îi scria, cu același : „*Mon bon ami*“ [2], iar într-una din scrisori îi spune deschis : „*Le temps me paraît long sans toi, quoiqu'à dire vrai, nous ne jouissons pas beaucoup de ta société quand tu es ici*“ [3] și iscălea totdeauna la fel : „*ta dévouée Marie*“ [4].

Mama și-a petrecut o parte din copilărie la Moscova, iar cealaltă la țară, alături de bunicul meu Volhonski, bărbat deștept, mîndru și înzestrat din fire.

II

Știu că după ce a izbutit să dobîndească înaltul grad de *general en chef* la curtea Ecaterinei, bunicul meu și-a pierdut deodată situația pentru că a refuzat să ia de soție pe nepoata și amanta lui Potemkin, Varenka Engelhardt. Cînd i s-a comunicat propunerea lui Potemkin, el a răspuns : „Cum de i-o fi trăsnit prin cap să mă însor cu c. . . . lui“.

---

[1] Dulcea mea prietenă, nu mă gîndesc decît la fericirea de a fi lîngă tine (fr.).

[2] Bunul meu prieten (fr.).

[3] Timpul îmi pare lung fără tine, deși, la drept vorbind, cînd ești aici, nu prea ne bucurăm de societatea ta (fr.).

[4] A ta devotată, Maria (fr.).

În urma acestui răspuns nu numai că n-a mai putut înainta în carieră, dar a fost numit voievod al orașului Arhanghelsk unde a trăit pare-se pînă la urcarea pe tron a lui Pavel, cînd și-a dat demisia, și, căsătorindu-se cu contesa Ecaterina Dmitrievna Trubețkaia, s-a stabilit la Iasnaia Poliana, moșie pe care o avea de la tatăl său, Serghei Feodorovici.

Contesa Ecaterina Dmitrievna a murit curînd după aceea, lăsînd în urma ei o fetiță, Maria. Alături de această fiică, pe care o iubea nespus de mult, și doamna ei de companie, o franțuzoaică, bunicul meu a trăit pînă în preajma anului 1816, cînd și-a dat sfîrșitul.

Deși bunicul meu a fost socotit un stăpîn aspru, n-am auzit niciodată pomenindu-se de cruzimi sau de pedepse corporale aplicate oamenilor din porunca lui, măsuri atît de obișnuite pe atunci. Eu cred că aceste pedepse au existat, dar oamenii de la curte și țăranii din vremea lui, cu care am stat de vorbă, îl admirau și-i prețuiau atît de mult meritele și înțelepciunea încît, deși criticau faptele tatii, n-aveau decît cuvinte de laudă pentru spiritul gospodăresc al bunicului, pentru grija lui față de țărani și mai ales față de mulțimea oamenilor de la curte. Construise pentru ei încăperi spațioase și se îngrijea nu numai să fie bine hrăniți, dar să aibă îmbrăcăminte bună și distracții. De sărbători, punea la cale petreceri, scrînciobturi, hore. Ca orice moșier destoinic de atunci, avea în vedere bunăstarea țăranilor, care trăiau cu atît mai bine cu cît se simțeau ocrotiți împotriva prigoanelor polițienești de stăpînul a cărui situație înaltă impunea respect șefilor de post, ispravnicilor și asesorului.

De bunăseamă că avea un simț estetic foarte dezvoltat. Toate clădirile pe care le-a ridicat nu sînt numai trainice și confortabile, ci și foarte frumoase. Tot așa și parcul din fața casei. Trebuie să-i fi plăcut mult și muzica, judecînd numai după faptul că ținea doar pentru el și pentru mama o orchestră proprie, nu prea mare, dar bună. La răscrucea aleilor de tei am mai apucat un ulm gros cît să-l cuprindă trei oameni, iar în jurul lui, bănci și pupitre pentru muzicanți. Dimineața bunicul se plimba pe alee și asculta muzică. Nu putea suferi vînătoarea ; în schimb iubea florile și plantele de seră.

Soarta poznașă l-a pus în chipul cel mai ciudat față în față cu acea Varenka Engelhardt, pe care refuzase s-o ia în căsătorie, și din pricina căreia a suferit în cariera lui. Această Varenka se măritase cu prințul Serghei Feodorovici Golițîn, căruia i se oferise, în urma căsătoriei, posturi de tot felul, decorații și recompense. Cu acest Serghei Feodorovici și cu familia lui, deci și cu Varvara Vasilievna, bunicul meu a legat o atît de strînsă prietenie, încît au logodit-o pe mama încă din copilărie cu unul din cei zece fii ai lui Golițîn, iar bătrînii prinți schimbaseră între ei galeriile portretelor de familie (firește că era vorba de copii, executate de pictori iobagi). Toate aceste portrete ale familiei Golițîn se află și acum în casa noastră — începînd cu portretul prințului Serghei Feodorovici, care poartă panglica ordinului Sfîntul Andrei, și al grăsunei roșcate, Varvara Vasilievna, decorată cu ordinul Ecaterina a II-a. Dar n-a fost dat să se închege o căsnicie, fiindcă logodnicul mamei, Lev Golițîn, a murit de friguri înaintea nunții ; se pare că în memoria acestui

Lev [1] am fost botezat eu, al patrulea fiu, cu acest nume, și mi s-a povestit mai tîrziu că măicuța mă iubea foarte mult și-mi spunea : „*Mon petit Benjamin*“ [2].

Cred că tocmai fiindcă logodnicul murise, curmînd astfel prin moarte iubirea, această iubire rămăsese învăluită într-o poezie pe care fetele o trăiesc doar o dată în viață. Căsătoria mamei a fost pusă la cale de rudele ei și ale tatălui meu. Ea era bogată, trecută de prima tinerețe, orfană, pe cînd tata era un tînăr vesel, plin de strălucire, cu nume și cu relații, dar cu o avere foarte zdruncinată (bunicul meu Tolstoi își tocase în asemenea hal averea, încît tata renunțase la moștenire). Cred că măicuța l-a iubit pe tata, dar mai mult ca soț și mai cu seamă ca tată al copiilor ei, fără să fi fost îndrăgostită de el. După cît înțeleg, a iubit cu adevărat de trei sau de patru ori : pe logodnicul care murise, pe urmă pe o prietenă, o franțuzoaică, *mademoiselle Hénissienne*, despre care mi-au vorbit mătușile ; prietenia aceasta s-a sfîrșit cu o decepție : *mademoiselle Hénissienne* s-a măritat cu vărul primar al mamei, prințul Volhonski, unchiul actualului scriitor Volhonski. Într-o scrisoare în care mama pomenește de două fete care locuiau la ea, iată ce spune despre prietenia ei cu *mademoiselle Hénissienne* :

---

[1] Mătușa mi-a povestit că pe acel Golițîn îl chema Lev ; dar cred că s-a înșelat, căci Serghei Feodorovici Golițîn n-a avut nici un fiu cu acest nume. Povestea că mama a fost logodită cu unul dintre Golițîni trebuie să fie adevărată ; de asemenea moartea acestui logodnic. Dar nu este adevărat că mi s-a dat numele de Lev fiindcă așa îl chemase pe logodnic (N. aut.)

[2] Micul meu Benjamin (fr.).

„Je m'arrange très bien avec toutes les deux: je fais de la musique, je ris et je folâtre avec l'une et je parle sentiment, je médis du monde frivole avec l'autre, je suis aimée à la folie par toutes les deux, je suis la confidente de chacune, je les concilie quand elles sont brouillées, car il n'y eut jamais d'amitié plus querelleuse et plus drôle à voir que la leur : ce sont des bouderies, des pleurs, des réconciliations, des injures et puis des transports d'amitié exaltée et romanesque. Enfin j'y vois comme dans un miroir l'amitié qui a animé et troublé ma vie pendant quelques années. Je les regarde avec un sentiment indéfinissable, quelquefois j'envie leurs illusions, que je n'ai plus, mais dont je connais la douceur ; disons-le franchement, le bonheur solide et réel de l'âge mûr vaut-il les charmantes illusions de la jeunesse, où tout est embelli par la toute puissance de l'imagination ? Et quelquefois je souris de leur enfantillage.“ [1]

Al treilea sentiment, poate chiar cel mai adînc, a fost dragostea ei pentru fratele meu mai mare,

---

[1] Mă împac foarte bine cu amîndouă : cu una fac muzică, rîd și zburd, iar cu cealaltă vorbesc despre sentimente și bîrfesc lumea ușuratică, amîndouă mă iubesc la nebunie, fiecare îmi încredințează tainele ei, le împac de cîte ori se ceartă, căci nu cred că a fost vreodată prietenie mai nostimă ca a lor : se bosumflă, plîng, se împacă, se ocărăsc, apoi iarăși se lasă în voia unui sentiment exaltat și romantic. În sfîrșit, văd ca într-o oglindă prietenia care mi-a înviorat și mi-a tulburat viața de-a-lungul cîtorva ani. Le privesc cu un sentiment de nedefinit, uneori le invidiez pentru iluziile pe care nu le mai am, dar al căror farmec îl cunosc ; să fim sinceri : prețuiește oare fericirea trainică și adevărată a vîrstei mature cît visele încîntătoare ale tinereții, cînd totul este înfrumusețat de atotputernicia imaginației ? Și uneori zîmbesc de copilăria lor (fr.).

Coco ; ținea un jurnal în rusește în care trecea tot ce făcea el și pe urmă îl recitea. Din acest jurnal se vede ce mult dorea să facă tot ce-i stă în putință ca să-i dea lui Coco cea mai îngrijită educație, dar în același timp nu prea știa bine ce trebuie făcut pentru asta ! Așa, de pildă, îl ceartă fiindcă este prea simțitor și plînge cînd vede un animal suferind. După concepția ei, un bărbat trebuie să fie tare. Tot astfel caută să-l dezbare de alt defect : „cade pe gînduri“ și în loc de *bonsoir* și *bonjour* spune bunicii : *je vous remercie* [1].

După spusele mătușilor, al patrulea sentiment puternic al ei — pe care aș dori mult să-l fi avut — a fost dragostea pentru mine ; eu îl înlocuiam în vremea aceea pe Coco, luat de lîngă ea și dat în seama unor mîini bărbătești.

Simțea nevoia să se dăruiască, și o dragoste venea să înlocuiască pe alta. Aceasta e în închipuirea mea imaginea spirituală a mamei mele.

Ea mi se înfățișează ca o ființă superioară, atît de pură încît adesea în a doua epocă a existenței mele, în timpul luptei cu ispita care mă dobora, mă rugam sufletului ei să-mi vină în ajutor ; și această rugăciune mă scotea totdeauna la liman.

După cum am înțeles din scrisori și din ce mi s-a povestit, mama ducea o viață foarte fericită și tihnită în sînul familiei tatălui meu.

Familia lui se compunea din bătrîna bunică, mama tatii, apoi fiica acesteia, mătușa mea, contesa Alexandra Ilinicina Osten-Sachen, pupila ei Pașenka și altă „mătușică“ — așa îi spuneam Tatianei Alexandrovna Ergolskaia, o rudă îndepăr-

---

[1] Vă mulțumesc (fr.).

tată care fusese crescută de bunicul meu și trăise toată viața în casa tatii — în sfîrșit, mai era profesorul Feodor Ivanovici Ressel, pe care l-am descris destul de veridic în *Copilăria* mea.

Am fost cinci copii: Nikolai, Serghei, Dmitri, eu, cel mai mic dintre ei, și Mașenka, surioara mea; mama a murit după ce a născut-o pe Mașenka. În scurtul răstimp cît fost căsătorită (se pare că n-a trăit decît nouă ani după ce s-a măritat) mama a avut o viață nu numai împlinită, dar și luminată de dragostea tuturor pentru ea și de dragostea ei pentru toți cei cu care trăia laolaltă. Din scrisori se vede că ducea o viață foarte retrasă. Afară de Ogariovi, vecinii noștri, și de rudele care trecînd întîmplător pe drumul mare se opreau la noi, nimeni sau aproape nimeni nu venea la Iasnaia Poliana. Mama își petrecea timpul ocupîndu-se de copii; seara îi citea bunicii romane cu glas tare, iar pentru ea cărți serioase, de pildă *Emile* de Rousseau, și după aceea le discuta; cînta la pian și preda limba italiană uneia dintre mătuși, făcea plimbări și se ocupa de gospodărie.

Toate familiile au epoci cînd boala și moartea nu le calcă pragul și membrii familiei trăiesc liniștiți. Cred că mama a trăit în familia soțului ei o epocă din acestea pînă cînd a închis ochii. Nimeni nu murea, nimeni nu era grav bolnav și afacerile încurcate ale tatălui meu se îndreptaseră. Toți erau sănătoși, veseli, se înțelegeau între ei. Tata îi înveselea pe toți cu snoavele și glumele lui. Eu n-am mai apucat timpul acesta. În clipa cînd m-am trezit la viață, moartea mamei își și pusese pecetea pe căminul nostru.

III

Am povestit toate acestea din spuse și din scrisori. Voi începe acum să povestesc ceea ce am trăit și țin minte.

Nu voi pomeni despre amintirile cețoase, șterse, ale primilor ani, cînd nu poți deosebi realitatea de nălucire. Voi începe cu ceea ce țin bine minte, cu întîmplările și persoanele care m-au înconjurat în primii ani ai vieții.

Firește că, printre persoanele acestea, tata are întîietatea, dacă nu datorită înrîuririi pe care a avut-o asupra mea, atunci simțămîntului meu pentru el.

Din fragedă copilărie tata a rămas singurul fiu la părinți. Ilinka, fratele lui mai mic, rămăsese cocoșat în urma unui accident și murise de timpuriu. În preajma anului 1812, tata, care avea pe atunci șaptesprezece ani, a intrat în armată, fără să țină seama de sfaturile și împotrivirea părinților înfricoșați. Pe vremea aceea, prințul Nicolai Ivanovici Gorceakov, rudă apropiată a bunicii mele, contesa Gorceakova, era ministru de război, iar fratele lui, generalul Andrei Ivanovici, comandant a nu știu cărei unități în armata operativă, l-a luat pe tata ca aghiotant. A făcut campaniile din anii 1813—1814, iar în 1814, în timp ce era curier, a fost luat prizonier de francezi undeva în Germania și eliberat în 1815, cînd armatele noastre au intrat în Paris. La douăzeci de ani, tata nu mai era un tînăr nevinovat; pe cînd avea doar șaisprezece ani, înainte de intrarea lui în armată, părinții îi dăduseră ca ibovnică o fată de la curte, fiindcă așa s-a socotit atunci necesar pentru sănătatea lui. Din această legătură s-a născut un fiu, Mișenka, pe care l-au făcut poștaș; cît timp

a trăit tata s-a purtat cuviincios, dar pe urmă a început să-și facă de cap și venea de multe ori să ne ceară ajutor nouă, celor patru frați, care ajunseserăm oameni în toată firea. Țin minte ce ciudat mi se părea cînd fratele meu, căzut în mizerie (frate care semăna cu tata mai mult decît noi toți), ne cerea să-l ajutăm și era recunoscător pentru cele zece-cincisprezece ruble pe care i le dădeam.

Am înțeles din scrisori că după campanie, dezamăgit de serviciul militar, tata și-a dat demisia și a venit la Kazan unde bunicul meu, care între timp își risipise toată averea, era guvernator. Tot la Kazan, Pelagheia Ilinicina, sora tatălui meu, se măritase cu Iușkov. Curînd după aceea bunicul a murit la Kazan și tata a rămas cu o moștenire care nu acoperea nici datoriile, cu o mamă bătrînă, obișnuită să ducă o viață luxoasă, cu o soră și cu o vară. În timpul acesta s-a pus la cale căsătoria lui. S-a mutat la Iasnaia Poliana, unde a trăit nouă ani alături de mama și unde, din cîte știu, a rămas în mijlocul nostru chiar după moartea ei.

Tata era un om de statură mijlocie, bine legat, un tip sanguin și vioi, cu o figură simpatică și ochii mereu triști. Își trecea timpul cu îndeletniciri gospodărești în care nu părea prea priceput, dar avea o mare calitate pentru vremea aceea : nu numai că nu era crud, ci mai curînd era bun și slab, așa că n-am auzit de pedepse corporale nici în vremea lui. Fără îndoială însă că aceste pedepse se aplicau. E greu să-ți închipui că se putea administra pe vremea aceea o moșie fără asemenea măsuri, dar se vede că se săvîrșeau atît de rar și tata lua atît de puțin parte la ele, încît noi, copiii, n-am auzit niciodată de ele. Numai după moartea tatei am aflat pentru întîia dată că

aceste pedepse se aplicau și la noi. O dată, pe cînd eram copii și ne întorceam împreună cu profesorul dintr-o plimbare, ne-am întîlnit pe lîngă arie cu grăsanul Andrei Ilin, administratorul nostru ; am rămas surprinși văzînd ce trist pășea în urma lui Kuzma chiorul, ajutorul de vizitiu, om însurat, în toată firea. Cînd unul d'n noi l-a întrebat pe Andrei Ilin unde se duce, el ne-a răspuns liniștit că se duce la arie, unde Kuzma își va primi pedeapsa. Nu pot să descriu groaza care m-a cuprins la auzul acestor cuvinte și înfățișarea bunului și nenorocitului Kuzma. Seara am povestit cele aflate Tatianei Alexandrovna care ne crescuse ; ea era împotriva pedepselor corporale, nu le îngăduia cu nici un chip pentru noi și, în măsura în care își putea spune cuvîntul, nu le îngăduia nici pentru țăranii iobagi. Cînd m-a auzit s-a revoltat și mi-a spus dojenitor : „Cum de nu l-ați oprit ?“ Cuvintele ei m-au amărît și mai mult. Nu-mi trecuse prin minte că ne-am putea amesteca într-o treabă ca asta, cînd de fapt am fi putut interveni. Dar era prea tîrziu și fapta groaznică se săvîrșise.

Mă întorc la ceea ce știu despre tatăl meu și despre viața lui, așa cum cred că și-o ducea. Îndeletnicirea lui de căpetenie era gospodăria, și mai ales procesele, pe care toată lumea le avea pe atunci, și mai cu seamă tata care trebuia să descurce afacerile bunicului. Aceste procese îl sileau să plece foarte des de acasă. Lipsea de multe ori și cînd lua parte la cîte o vînătoare. Cei mai buni tovarăși de vînătoare erau prietenii lui : Kireevski, holtei bătrîn putred de bogat, Iazîkov, Glebov și Isleniev. Avea și tata, ca ceilalți moșieri din vremea aceea, o slăbiciune pentru cîțiva favoriți printre oamenii curții. De pildă, favoriții lui

erau frații Petrușa și Matiușa, doi flăcăi frumoși, ageri și vînători iscusiți.

Acasă, în afară de treburile gospodăriei și de noi copiii, tata se ocupa mult cu cititul. Își întocmise o bibliotecă, în care se găseau, după moda de atunci, operele clasicilor francezi, lucrări istorice și lucrări științifice, de pildă ale lui Buffon și Cuvier. Mătușile îmi spuneau că tata își făcuse obiceiul să nu cumpere cărți noi pînă nu le citea pe cele vechi. Deși citea mult, tot nu-mi vine să cred că putuse da gata toate acele *Histoires des croissades et des papes*[1] cumpărate pentru bibliotecă. După cît pot să-mi dau seama, nu avea înclinații spre științe, dar era la nivelul oamenilor cultivați din vremea lui. La fel cu cei mai mulți din prima epocă a domniei lui Alexandru și din vremea campaniilor 1813—1814—1815, nu era ceea ce se numește azi un liberal, dar numai simțămîntul propriei lui demnități l-a împiedicat să primească o slujbă atît spre sfîrșitul domniei lui Alexandru I, cît și sub Nicolai. Într-o scrisoare trimisă mamei din Moscova, scrie, cu obișnuitul lui ton glumeț, despre Iușkov Osip Ivanovici, fratele cumnatului său: „Osip Ivanovici a început să facă pe grozavul fiindcă este *Stallmeister*[2]. Dar eu nu mă sperii, am și eu *Stallmeister*-ul meu."

Nu numai că el n-a avut nici un fel de slujbă în timpul domniei lui Nicolai, dar și toți prietenii lui erau oameni la fel de liberi, nu ocupau funcții și nici nu se prea înțelegeau cu guvernul. În tot timpul copilăriei mele, și chiar în tinerețe, familia noastră n-a avut relații apropiate cu nici

---

[1] *Istoria cruciadelor și a papilor* (fr.).
[2] Șeful grajdurilor (germ.).

un funcționar. Firește că în copilărie nu înțelegeam mare lucru din toate astea, dar pricepeam că tatăl meu nu se umilea niciodată în fața nimănui și nici nu-și schimba tonul lui vioi, vesel și adesea batjocoritor. Iar simțămîntul demnității lui personale, de care îmi dădeam seama, sporea dragostea și admirația mea pentru el.

Parcă-l văd în biroul lui unde ne duceam să-i dăm bună ziua și uneori să ne jucăm; cu pipa în gură, pe canapeaua de piele, ne alinta și cîteodată, spre marea noastră bucurie, ne lăsa să ne furișăm la spatele lui în timp ce el citea mai departe sau vorbea cu logofătul, rămas în picioare lîngă ușă, sau cu nașul meu, S. I. Iazîkov, care deseori era musafirul nostru.

Țin minte cum venea jos la noi și ne desena figuri ce ni se păreau neasemuit de frumoase.

Țin minte cum m-a pus o dată să-i recit niște versuri din Pușkin care-mi plăcuseră atît de mult, încît le știam pe de rost. *Către mare, Adio liberă stihie... Lui Napoleon, Măreața soartă se-mplinise, s-a stins din viață-un mare om...* etc... M-a ascultat și, uimit de patosul recitării mele, a schimbat o privire cu Iazîkov care era de față. Am înțeles că vedea o făgăduială în felul meu de a spune versurile și mi-a părut nespus de bine. Mai țin minte cu cît haz glumea și povestea snoave în timpul mesei și cum rîdea bunica, mătușa și noi, copiii, cînd îl ascultam.

Mi-aduc aminte și de călătoriile lui la oraș, ce uimitor de frumos era cînd își punea surtucul și pantalonii strîmți!

Dar mai bine ca oricînd îl țin minte cînd se ducea la cîte o vînătoare cu cîini. Parcă-l văd plecînd. Mai tîrziu am avut impresia că Pușkin, in-

spirat de plecările tatii, descrisese în *Contele Nulin* plecarea la vînătoare a soțului.

Mi-aduc aminte și cum îl însoțeam la plimbare, cum se luau ogarii tineri după el, cum săreau prin lunca necosită, cu iarba înaltă care-i biciuia și le gîdila pîntecul ; zburdau primprejur cu cozile sucite în aer, iar tata îi sorbea cu privirea. Țin minte cum de ziua vînătorilor, la 1 septembrie, am plecat o dată cu toții în docar spre crîngul în care dăduseră drumul unei vulpi : gonacii o hăituiau, copoii o înhățară undeva, dar n-am văzut unde. Mai mi-aduc bine aminte de un lup hăituit chiar lîngă casă. Am ieșit cu toții, pe jos, ca să privim. Aduseseră într-o căruță un lup mare cenușiu, cu labele legate și cu botul vîrît într-o botniță. Lupul zăcea nemișcat și, cum se apropia cineva de el, furișa priviri piezișe. Cînd au ajuns la locul hotărît, în dosul grădinii, au coborît lupul din căruță și l-au pironit la pămînt cu furcile, în timp ce-i dezlegau labele. Lupul a început să se zmucească și, mușcîndu-și furios curelele de pe bot, încerca să se salte. În cele din urmă, după ce i-au dezlegat botnița, am auzit : „Dă-i drumul !“ Cînd s-au ridicat furcile, s-a ridicat și lupul și a rămas așa ca vreo zece secunde ; deodată cineva s-a stropșit la el, alții au azmuțit cîinii ; într-o clipă lupul, cîinii, oamenii călări, gonacii călări, s-au repezit de-a-valma zburînd în jos, pe cîmpie. Dar ia-l de unde nu-i ; lupul s-a făcut nevăzut. Țin minte că tata a mormăit ceva și, gesticulînd supărat, s-a întors în casă.

Cele mai duioase amintiri despre tata sînt din clipele cînd, pe divan lîngă bunica, o ajuta să-și facă pasiențele. Tata era politicos și prietenos cu toată lumea, dar cu bunica era aproape lingușitor de reverențios. Parcă văd : bunica, șezînd pe divan

cu fața ei prelungă și boneta cu fundă și volănaș și prizînd din cînd în cînd tutunul d n tabachera de aur, își întindea cărțile. Într-un fotoliu alături de divan stătea Petrovna, nevasta armurierului din Tula, îmbrăcată în scurteica ei cu cartușe ; torcea, lovind cînd și cînd cu furca în perete unde izbutise să facă o adîncitură. Această Petrovna era o precupeață care nu știu de ce îi căzuse dragă bunicii ; venea foarte des la noi, și se așeza totdeauna lîngă bunica, în salon. Mătușile stăteau în fotolii și una din ele citea cu glas tare. Pe un fotoliu în care își făcuse o groapă, se tolănea cățeaua Milka, favorita tatii ; avea părul negru, ochii negri și era grozav de neastîmpărată. Noi ne duceam în salon ca să-i salutăm pe cei de acolo, dar cîteodată mai rămîneam cîtva timp. Cînd ne luam rămas bun de la bunica și de la mătuși ne sărutam unii altora mîinile. Țin minte că o dată, în timpul „pasienței“ și al „lecturii“, tata a oprit-o pe mătușa care citea și i-a făcut semn să se uite spre oglindă, spunîndu-i ceva în șoaptă.

Ne-am u'tat cu toții într-acolo.

Era sufragiul Tihon care, știindu-l pe tata în salon, se duce în birou ca să ia tutun din punga mare de piele ce se strîngea ca un trandafir. Tata se uita și-l vedea prin oglindă ce grijuliu călca în vîrful picioarelor.

Mătușile au rîs. Bunica n-a înțeles multă vreme despre ce era vorba, iar cînd a înțeles, a zîmbit îngăduitoare. Pe mine m-a uimit bunătatea tatii și, cînd am plecat, am sărutat din toată inima mîna lui albă, cu vinele umflate.

L-am iubit mult pe tata, dar pînă cînd a murit n-am știut cît de adîncă a fost dragostea mea pentru el.

Dar despre aceasta voi povesti mai tîrziu. Acum voi vorbi despre ceilalţi membri ai familiei noastre în mijlocul cărora s-a scurs copilăria mea.

IV

Persoana care a avut cea mai mare înrîurire asupra vieţii mele, după tata şi mama, a fost Tatiana Alexandrovna Ergolskaia sau, cum îi spuneam noi, „mătuşica". Se înrudea de departe cu bunica printr-o ramură a familiei Gorceakov. Şi ea, şi sora ei Liza, care s-a măritat mai tîrziu cu contele Piotr Ivanovici Tolstoi, rămăseseră orfane de mici şi erau sărace. Mai fuseseră vreo cîţiva fraţi de care familia avusese grijă, dar pe fetiţe se hotărîseră să le crească bunica mea şi Tatiana Semionovna Skuratova, femeie energică, vestită pe vremea aceea în cercul ei din judeţul Cern. După ce au răsucit nişte bileţele şi le-au pus sub icoane şi după ce s-au închinat, au tras la sorţi. Tatiana Semionovna a luat-o pe Lizanka, iar bunica, pe cea oacheşă. Tanenka, (aşa i se spunea la noi) s-a născut în 1795, era de aceeaşi vîrstă cu tata, a fost crescută la fel cu mătuşile mele şi toată lumea o iubea fiindcă nu se putea să n-o iubeşti, atît era de hotărîtă, de energică, şi în acelaşi timp gata de sacrificiu. Următoarea întîmplare din copilărie îi pune în lumină caracterul ; ne-a povestit-o chiar ea, arătîndu-ne totodată mai jos de cot urma unei arsuri aproape cît o palmă. Cînd erau copii citiseră cu toţii despre Mucius Scaevola şi, discutînd între ei, recunoscură că niciunul nu s-ar hotărî la o asemenea faptă. „Ba eu aş face-o !" îi înfruntă ea. „Ia să te văd", răspunse Iazîkov, naşul meu şi, cu încăpăţînarea care-l caracteriza, ţinu o riglă la

flacăra luminării pînă cînd se aprinse bine. „Poftim, lipeşte-o de braţ", îi spuse. Ea îşi întinse mîna albă — pe atunci fetiţele purtau braţul gol — şi Iazîkov îi apăsă în carne rigla care fumega. Tanenka se încruntă, dar nu-şi trase mîna; gemu numai, cînd i se smulse rigla de pe braţ, cu piele cu tot. Cînd cei mari i-au văzut rana şi au întrebat ce se întîmplase, ea le răspunse că făcuse înadins, vrînd să simtă şi ea ce simţise Mucius Scaevola.

Aşa era în toate, hotărîtă şi gata să se jertfească. Fără îndoială trebuie să fi fost încîntătoare, cu părul cîrlionţat şi negru, împletit într-o coadă bogată, cu ochii negri cu reflexe de agată, energică şi plină de viaţă. V. I. Iuşkov, soţul mătuşii Pelagheia Ilinicina, mare curtezan, vorbea deseori de ea, cînd era bătrîn, cu acel „of" al inimii cu care îndrăgostiţii îşi amintesc de cîte o dragoste : *„Toinette, oh, elle était charmante !"* [1]

În timpul în care încep să mi-o aduc aminte, avea peste patruzeci de ani şi nu m-am gîndit niciodată dacă era sau nu frumoasă. O iubeam şi atît ; mi-erau dragi ochii ei, zîmbetul, mîna smeadă, mică şi lată cu o pronunţată vînă de-a curmezişul.

Trebuie să-l fi iubit pe tata şi sigur că şi tata a iubit-o, dar nu s-a măritat cu el ca să-l lase să se însoare cu mama, care era bogată. Mai tîrziu nu l-a mai luat în căsătorie ca să nu-şi întineze puritatea simţămintelor ei faţă de el şi de noi. Am găsit într-o punguţă cusută cu fluturi, printre hîrtiile ei, următoarea însemnare scrisă în 1836, la şase ani după moartea mamei : *„16 Août 1836. Nicolas m'a fait aujourd'hui une étrange proposi-*

---

[1] Toinette, o, era fermecătoare ! (fr.)

tion — celle de l'épouser, de servir de mère à ses enfants et de ne jamais les quitter ; j'ai refusé la première proposition, j'ai promis de remplir l'autre tant que je vivrai." [1]

E însemnarea ei, dar niciodată nu destăinuise nimic nimănui și nici nouă.

După moartea lui, i-a îndeplinit tatii a doua dorință. Aveam două mătuși apropiate și o bunică, toate trei cu mai multe drepturi asupra noastră decît Tatiana Alexandrovna căreia îi spuneam „mătușică" fiindcă așa apucasem, deși gradul de rudenie era atît de depărtat, încît niciodată nu l-am putut descurca ; dar ea, cu dreptul pe care i-l dădea dragostea ei pentru noi, întocmai ca Budha cu lebăda rănită, și-a asumat întîietatea în creșterea noastră. Și noi simțeam lucrul acesta. Eu îi arătam dragostea mea prin tot felul de izbucniri nestăpînite. Țin minte cum o dată pe divan, în salon (aveam pe atunci cinci ani), m-am ghemuit în spatele ei, iar ea, atingîndu-mă cu mîna, m-a mîngîiat ușor. I-am apucat atunci mîna și într-o izbucnire de tandrețe am început să i-o sărut și să plîng.

A fost educată ca o tînără de neam ; vorbea și scria franțuzește mai bine decît rusește, cînta frumos la pian, dar timp de treizeci de ani n-a atins clapele. A început să cînte iarăși cînd m-am făcut mare și luam lecții de pian ; cîntam uneori cu ea la patru mîini și mă uimea interpretarea ei justă și fină. Era bună cu slugile, nu le vorbea niciodată răstit, nu putea îndura gîndul pedepselor

[1] 16 august 1836. Nicolai mi-a făcut astăzi o propunere ciudată — să mă mărit cu el, să țin loc de mamă copiilor lui și să nu-i părăsesc niciodată. Am refuzat prima propunere, am făgăduit s-o îndeplinesc pe a doua cît timp voi trăi (fr.).

corporale, al biciuirii cu nuiele, dar socotea că iobagii sînt iobagi și se purta cu ei ca o boieroaică. Fără să-i poarte pică, oamenii o iubeau și o deosebeau de celelalte persoane din casă. Cînd și-a dat sfîrșitul și a fost purtată prin sat, au ieșit țărani din toate casele și toți au cerut să facă rugăciuni pentru pomenirea sufletului ei. Trăsătura ei de seamă a fost iubirea ; dar, oricît aș fi dorit eu să fie altfel, n-a iubit decît un singur om — pe tata. Pornind din acest unic focar, iubirea ei se răsfrîngea asupra tuturor oamenilor. Se simțea că și pe noi ne iubește pentru el, îi iubea pe toți prin el, întreaga ei viață n-a fost decît iubire.

Dragostea pentru noi îi dădea cele mai mari drepturi asupra noastră, dar cînd adevăratele mătuși și mai ales cînd Pelagheia Ilinicina cu drepturile ei legale ne-a dus la Kazan, mătușica s-a supus fără să-i slăbească dragostea. Locuia în timpul acesta la sora ei, contesa L. A. Tolstoi, dar cu sufletul trăia în mijlocul nostru și de îndată ce putea, se întorcea la noi. Timp de douăzeci de ani, pînă la sfîrșitul vieții ei, am avut fericirea s-o am lîngă mine la Iasnaia Poliana. Dar ce puțin știm să prețuim fericirea noastră, mai ales că adevărata fericire este totdeauna liniștită și trece ușor, neluată în seamă ! O prețuiam pe „mătușica", dar nici pe departe atît cît ar fi trebuit. Îi plăcea să țină în camera ei tot soiul de borcane cu dulciuri : smochine, prăjiturele, curmale ; le cumpăra și mă trata în primul rînd pe mine. Nu pot uita și mă mustră conștiința cînd mi-aduc aminte că am refuzat de cîteva ori să-i dau bani pentru dulciurile acestea, iar ea tăcea și ofta întristată. Eram strîmtorat, într-adevăr, totuși mă înfior la gîndul că mă puteam împotrivi.

După ce m-am însurat și ea a început să slăbească, într-o zi, pe cînd eram în odaia ei, mi-a spus, cu fața întoarsă spre perete (vedeam că e gata să izbucnească în plîns) : „Uite despre ce-i vorba *mes chers amis* [1], odaia mea este foarte bună și o să vă trebuiască. Dacă mor aici — și glasul îi tremura — o să vă rămînă o amintire neplăcută, mai bine mutați-mă, ca să nu mor aici." Așa a fost „mătușica" chiar de pe timpul cînd eram mic și n-o puteam încă înțelege.

Am spus că Tatiana Alexandrovna a avut cea mai mare înrîurire asupra vieții mele. Iată pentru ce : întîi, din cea mai fragedă copilărie m-a deprins cu desfătarea spirituală a iubirii. Nu mi-a tălmăcit-o prin cuvinte, dar toată ființa ei mă îndemna spre iubire. Vedeam, simțeam ce fericită e fiindcă iubește și am înțeles și eu fericirea de a iubi. Apoi, tot ea m-a învățat să prețuiesc binefacerile unei vieți singuratice, tihnite. Deși amintirea aceasta nu se mai leagă de copilărie, ci de viața mea de om în toată firea, nu pot uita traiul meu de burlac alături de ea, la Iasnaia Poliana, și mai ales serile lungi de iarnă și de toamnă. Port în suflet amintirea acestor seri de neuitat.

Odaia ei era așa : în colțul stîng un dulăpior cu nenumărate lucrușoare care aveau preț doar pentru ea ; în cel drept, o icoană mare îmbrăcată în argint, înfățișîndu-l pe Isus Christos ; la mijloc un divan, pe care dormea, iar în fața lui o masă. În dreapta o ușă, ce dădea în odaia cameristei ei, și un alt divan, al Nataliei Petrovna, o bătrînică foarte cumsecade, pe care o găzduise, nu din interes, ci fiindcă aceasta n-avea unde locui. Sub oglindă, între ferestre, pe măsuța ei de scris, se

[1] Dragii mei prieteni (fr.).

găseau sumedenie de borcane mici și vasul cu felurite dulciuri cu care mă trata : prăjiturele, curmale.. Lîngă fereastră erau două fotolii și în dreapta ușii un jilț brodat, foarte comod, în care îi plăcea să mă vadă șezînd.

Tot farmecul acestei vieți consta în lipsa grijilor materiale, în relațiile pașnice cu toată lumea, bune și deschise, mai ales cu cei din preajmă — relații de nezdruncinat — și într-o liniște care nu te lăsa să simți cum trece vremea. Acestor seri le datorez cele mai bune gînduri ale mele, cele mai bune porniri ale sufletului meu. Stau în fotoliu, citesc, gîndesc, mai trag din cînd în cînd cu urechea la conversația ei cu Natalia Petrovna sau cu Dunicika, e mereu în fața ochilor mei, la fel de bună, de duioasă, mai schimb cu ea un cuvînt și iar stau, iar citesc și iar gîndesc. Acel jilț minunat îl am și acum la mine, dar nu mai este același. Pe vremea aceea s-ar fi putut spune : „*Wer darauf sitzt, der ist glücklich und der Glückliche bin ich*" [1].

Și eram într-adevăr pe deplin fericit cînd mă înfundam în jilțul acela. După petrecerile deșănțate de la vecinii din Tula, cu joc de cărți, cu țigani, cu vînători și cu deșertăciuni neghioabe, mă întorceam acasă, mă duceam la ea și după vechiul obicei ne sărutam unul altuia mîna — eu mîna ei dragă și energică, ea mîna mea mînjită, vicioasă. După ce ne spuneam după vechiul obicei *bonjour*, în franțuzește, și făceam glume cu Natalia Petrovna, mă întindeam în jilț. Ea știa tot ce făceam, îi părea rău, dar niciodată nu mă mustra, se purta mereu cu mine la fel de duios și

[1] Cine șade aici, acela e fericit, și fericitul sînt eu (germ.).

de cald. Rămîneam în fotoliu, citeam, gîndeam și ascultam la conversația ei cu Natalia Petrovna; sau își aduceau aminte de vremurile apuse, sau făceau o pasiență, sau tălmăceau un semn ce li se părea o prevestire, sau glumeau și amîndouă bătrînicile se porneau pe rîs, mai ales mătușica; rîsul ei copilăresc, deschis, îl aud și acum. Cînd îi povesteam despre vreun cunoscut pe care-l înșelase soția și spuneam că el trebuie să se simtă mulțumit fiindcă scăpase de ea, mătușica ridica deodată sprîncenele și, deși cu o clipă înainte îi arătase Nataliei Petrovna ceara care, scursă pe lumînare, prevestea sosirea unui musafir, ea își întrerupea deodată gîndul și răspundea, pe deplin încredințată că soțul nu trebuie să se poarte astfel dacă nu vrea să-și nenorocească soția. Pe urmă îmi povestea cîte o dramă din lumea slugilor, pe care i-o istorisise Dunicika. Mai citea încă o dată scrisoarea de la sora mea Mașenka pe care o iubea, dacă nu mai mult, cel puțin la fel ca pe mine și pomenea des de soțul ei, care-i era nepot de soră și care o făcea pe Mașenka să sufere; îi părea grozav de rău, dar nu-l învinuia. După aceea eu începeam iarăși să citesc și ea cotrobăia iarăși printre lucrușoarele ei legate de atîtea amintiri. Însușirea de seamă a vieții ei, de la care mă molipsisem fără să vreau, era îndeosebi o uimitoare și atotcuprinzătoare bunătate față de toți, fără excepție. Oricît m-aș sili, nu pot să-mi amintesc vreo împrejurare în care să-și fi ieșit din fire sau să fi rostit vreun cuvînt tăios, sau să fi vorbit de rău pe cineva. Niciodată în timp de treizeci de ani. Spunea numai lucruri bune despre cealaltă mătușă, sora tatii, care o mîhnise adînc cînd ne-a luat de lîngă ea; nu-l osîndea nici pe soțul surorii ei, care se purtase foarte urît cu ea. Cît despre

slugi, nici nu mai vorbesc. Crescuse în concepția că există boieri și iobagi, dar se folosise de boieria ei pentru a veni în ajutorul semenilor. Niciodată nu mă mustra fățiș pentru viața mea dezordonată, deși suferea din pricina aceasta. Nici pe fratele meu Serghei, pe care-l iubea la fel de călduros, nu l-a dojenit cînd s-a încurcat cu o țigancă. Se vedea numai că e neliniștită cînd Serghei nu dădea o vreme pe la noi: „Ce-o mai fi făcînd Sergheiuș al nostru?“ În loc de Serioja îi spunea Sergheiuș, dar atît. Niciodată nu ne povățuia cum trebuie să trăim, niciodată nu ne dăscălea, se frămînta lăuntric, iar în afară nu se vedeau decît faptele ei, și nu fapte răzlețe, ci înlănțuite într-o viață liniștită, duioasă, supusă, fără izbucniri năvalnice sau egoiste, dar rodind o iubire senină care se revărsa aproape pe nesimțite.

Clocotul iubirii rămînea lăuntric și tot ce făcea era potolit, tihnit; cele două însușiri, puterea dragostei și liniștea ei, te atrăgeau pe nesimțite și te învăluiau într-un farmec fără seamăn. Iată de ce, așa cum nu cunosc vreo împrejurare în care să fi jignit pe cineva, tot astfel nu cunosc pe nimeni care să n-o fi iubit. Nu vorbea niciodată nici despre ea, nici despre religie, nici despre felul în care trebuie să crezi, sau felul în care ea crede și se roagă. Credea în toate dogmele, nega doar una singură: a suferințelor veșnice. *„Dieu, qui est la bonté même, ne peut pas vouloir nos souffrances.“*[1]

Eu n-am văzut-o rugîndu-se decît în timpul slujbelor religioase și la parastase. Dar uneori seara tîrziu, cînd mă întorceam din nou la ea în odaie după ce-i spusesem „noapte bună“, ghiceam, după graba politicoasă cu care mă primea,

[1] Dumnezeu, care este bunătatea însăși, nu poate să dorească suferința noastră (fr.).

că-i întrerupsesem rugăciunea. „Intră, intră, mă poftea ea. Tocmai acum îi spuneam Nataliei Petrovna că Nicolas o să mai treacă pe la noi." Deseori îmi spunea Nicolas ca tatii, iar mie îmi făcea plăcere cînd o auzeam, fiindcă simţeam că în dragostea ei imaginea tatii se contopea cu mine. În serile acelea tîrzii o găseam dezbrăcată, cu cămaşa de noapte, cu un şal aruncat pe umeri şi cu picioarele subţirele, ca de pui de găină, vîrîte în pantofi, iar Natalia Petrovna era în acelaşi *négligé*. „Hai, stai jos, stai jos să facem o pasienţă", mă îmbia ea, văzînd că nu vreau să mă duc la culcare sau că singurătatea mă apasă. Şi tocmai orele acestea tîrzii şi neobişnuite îmi vin în minte şi nu le pot uita. Uneori Natalia Petrovna sau eu spuneam ceva caraghios ; ea începea să rîdă, se pornea pe rîs şi Natalia Petrovna, şi amîndouă bătrînele rîdeau ca nişte copii fără să ştie nici ele de ce, sau poate că se simţeau bine pentru că iubeau pe toţi oamenii şi toţi oamenii le iubeau pe ele.

Dar nu numai sentimentul ei pentru mine era atît de plin de voioşie. Plin de voioşie era tot suflul acela de dragoste pentru cei prezenţi sau absenţi, pentru cei vii, pentru morţi şi chiar pentru animale

Dacă îmi va fi dat cîndva să-mi povestesc viaţa, voi mai spune multe despre „mătuşica". Acum vă vorbesc doar despre atitudinea poporului, a ţăranilor din Iasnaia Poliana, la înmormîntarea ei. Cînd am purtat-o prin sat, din toate cele şaizeci de curţi n-a fost una din care să nu fi ieşit oameni cerînd să ne oprim ca să facă o rugăciune. „A fost bună cucoana, n-a făcut rău la nimeni", spuneau toţi. Şi o iubeau, o iubeau din toată inima pentru că fusese bună. Lao-tzî spune că lucrurile preţuiesc

mai ales prin ceea ce nu au. La fel şi cu viaţa : e cu atît mai valoroasă cu cît nu cuprinde nimic rău. Iar în viaţa mătuşichii Tatiana Alexandrovna nu sălăşluise nimic rău. Uşor de spus, dar greu de înfăptuit. Eu n-am cunoscut decît un om de felul acesta.

S-a stins în linişte, a adormit încet, încet, şi s-a sfîrşit precum a dorit, nu în odaia unde locuia, ca să nu ne întristeze. Înainte de a-şi da sfîrşitul nu mai recunoştea pe nimeni. Pe mine însă m-a recunoscut pînă în ultima clipă ; un zîmbet îi lumina faţa, ca un bec electric cînd apeşi pe comutator, şi din cînd în cînd se chinuia să murmure Nicolas, căci înainte de moarte în mintea ei nu mai eram decît unul şi acelaşi cu cel pe care-l adorase toată viaţa.

Şi eu îi răpisem tocmai ei acea mică bucurie pe care i-o făceau curmalele, şocolata — şi nu atît pentru ea, ci ca să mă poată trata pe mine — îi răpisem bucuria de a da cîţiva gologani celor care-i cereau. Nu-mi pot aminti acest lucru fără chinuitoare mustrări de conştiinţă. Scumpă, scumpă mătuşică, iartă-mă ! *Si jeunesse savait, si vieillesse pouvait* [1] ! Nu mă gîndesc la desfătările din care n-am gustat în tinereţe, ci mă gîndesc la acel bine, pe care nu l-am dăruit şi la acel rău, pe care l-am făcut celor care azi nu mai sînt ...

Traducere de
TICU ARCHIP şi MARIA VLAD

[1] Dacă cei tineri ar şti, dacă cei bătrîni ar putea (fr.).

Mark Twain

(1835—1910)

Pilot pe Missisipi, soldat în războiul de secesiune, căutător de aur, gazetar... Existența lui Samuel Clemens, devenit în literatură Mark Twain, a fost generatoare de amintiri pitorești. Drumul gazetarului și al scriitorului e marcat de astfel de scrieri. După ce primele schițe și mai ales *Broasca săltăreață* i-au adus notorietate, cartea care l-a făcut popular a fost *Nevinovații peste hotare*, relatarea umoristică a unei croaziere în sudul Europei și în Orientul Mijlociu.

Principalele cărți ale lui Twain explorează filonul memorialistic. *Aventurile lui Tom Sawyer* (1878) și *Aventurile lui Huckleberry Finn* (1895) tratează liber, întregindu-le cu ajutorul ficțiunii, amintirile copilăriei petrecute în orășelul Hannibal. Mătușa Sally, cu umorul ei, cu mîniile prefăcute și cu bunătatea ei reală, are ca model ușor de recunoscut pe mama lui Samuel Clemens. Ca și Goethe, Twain se mîndrea a fi moștenit umorul pe linie maternă. În prefața la *Tom Sawyer*, Twain indică singur această îmbinare între ficțiune și fapt real. „Multe dintre aventurile povestite în cartea aceasta s-au întîmplat cu adevărat ; una sau două mi s-au întîmplat și mie, celelalte unor colegi de-ai mei de școală. Huck Finn e reprodus din viață ; Tom Sawyer de asemenea, dar nu după un anumit individ ; e o combinație după

mai mulți băieți pe care i-am cunoscut și aparține astfel stilului arhitectural compozit."

Mai fidele sînt amintirile din care se nutresc alte cărți : *Nevinovații peste hotare* (1869), *Traiul greu (Roughing it)* (1872), *Viața pe Missisipi* (1885). Nu avem nici aici de-a face cu memorialistică pură, cu mărturisiri care să păstreze tonul intim. Punctul de pornire și substanța acestor cărți se constituie din experiențe reale — călătoria în Orient, sau interludiul biografic în timpul căruia Twain, devenit secretar al fratelui său în Nevada, s-a lăsat contaminat de febra aurului, dar a renunțat destul de repede și a ajuns gazetar. Dar umoristul selecționează și amplifică, își permite cîte o undă lirică, repede controlată de un efect comic. Sînt produsele unei arte simple și savante, care justifică comparația entuziastă și culinară dintr-o antologie a literaturii americane: „*Traiul greu* nu e nici ficțiune, nici biografie, nici comedie, nici tragedie, nici istorie, ci o combinație din toate acestea, condimentată de geniul inimitabil al lui Mark Twain. E un soi de tocătură literară, dar orice american știe că tocătura care cuprinde ingrediente potrivite și e făcută de o persoană competentă este un fel delicios de mîncare" (Miller, Truesdale și Whitner, *Explorări în literatura americană*). Twain, care era adversarul emfazei și al superlativelor, ar fi fost satisfăcut de un astfel de elogiu. Cu mai multe virtuți poetice, o structură „compozită" similară are și *Viața pe Missisipi*.

VIAȚA PE MISSISSIPPI

(LIFE ON THE MISSISSIPPI)

CAPITOLUL III

Primele douăzeci și șase de morminte din Nevada. Oamenii de seamă din ținut. Omul care și-a împlinit duzina de asasinate. Curtea cu juri. Specimene de jurați. Un cimitir particular. „Desperados". Pe cine ucideau. Trezirea pasagerului obosit. Satisfacție fără luptă.

Primele douăzeci și șase de morminte din cimitirul orașului Virginia erau ocupate de oameni *asasinați*. Așa spunea toată lumea, așa credea toată lumea și așa se va spune și se va crede în vecii vecilor. Pricina pentru care se săvîrșeau atîtea omoruri era că într-un nou ținut minier predomină elementele brutale ; iar un individ nu este respectat pînă ce nu „și-a ucis omul". Așa suna expresia folosită pe meleagurile acelea.

Dacă sosea în localitate vreun ins necunoscut, nimeni nu întreba dacă era capabil, cinstit, harnic, ci doar atît : „Și-a ucis omul ?" Dacă nu-l ucisese, era coborît la rangul unei persoane lipsite de însemnătate ; în caz afirmativ, căldura primirii sale depindea de numărul morților pe care-i avea pe conștiință. Era foarte anevoie să dobîndești un loc de frunte, fără să nu-ți pătezi mîinile cu sînge ; dar cînd venea un om care avea pe suflet vreo cinci-șase victime, i se recunoștea pe dată valoarea, iar prietenia lui era căutată.

Multă vreme în Nevada, avocatul, ziaristul, bancherul, căpetenia așa-numiților „desperados"[1],

[1] Oameni în afara legii, gata la orice.

cartoforul cel mai pătimaș ca și patronul tavernei erau puși pe aceeași treaptă socială, ba încă această treaptă li se părea fruntașă. Cea mai ieftină și mai ușoară cale de a deveni un om cu trecere și de-a fi respectat de întreaga obște era să stai îndărătul tejghelei unui bar, să porți un ac de cravată cu diamant și să vinzi whisky. Nu sînt sigur, dar pare-mi-se că patronul barului era pus chiar ceva mai presus decît oricare alt membru al societății. Cuvîntul lui avea greutate. Se bucura de privilegiul de a hotărî cum să iasă alegerile. Nici o acțiune importantă nu putea izbîndi fără aprobarea și conducerea patronilor de taverne. Era o mare favoare cînd patronul unui bar primea să fie judecător de pace sau consilier municipal. Tinerii ambițioși nu rîvneau atît la cinstea de a deveni magistrați sau ofițeri în armată sau marină, cît la demnitatea de patron de tavernă.

Să fii patron de tavernă și să ucizi un om însemna să capeți faimă. De aceea să nu vă mirați dacă aflați că în Nevada mulți oameni nevinovați au fost asasinați pe temeiul unor pretexte de nimica : atît de nerăbdător era ucigașul de a dobîndi prestigiul și de a lepăda impresia împovărătoare că prietenii săi nu dau doi bani pe reputația lui ! Am cunoscut doi tineri care au încercat „să-și ucidă omul lor" numai din această pricină — și au fost răsplătiți pentru osteneală... fiind uciși chiar ei. „Uite-l pe ăla care-a omorît pe Bill Adams !" era pentru soiul acesta de oameni o laudă mai mare și mai plăcută decît orice alt elogiu ce ar putea fi rostit de niște buze omenești.

Dintre oamenii care i-au ucis pe locatarii primelor douăzeci și șase de morminte din Virginia n-a fost nici unul pedepsit. De ce ? Fiindcă Alfred

cel Mare, cînd a inventat Curtea cu juri — și el a știut că a întocmit-o astfel pentru a asigura de minune împărțirea justiției în acea perioadă îndepărtată — nu și-a dat seama că în secolul al XIX-lea condițiile sociale se vor schimba atît de radical încît, dacă nu se va scula el din mormînt ca să adapteze împrejurărilor sistemul juridic, Curtea cu juri va deveni ea însăși cea mai ingenioasă metodă pe care o poate făuri mintea omului pentru *a infringe* dreptatea. Într-adevăr, cum și-ar fi putut el închipui că noi, ca niște neghiobi, vom folosi mai departe Curtea cu juri, după ce împrejurările o vor despuia de orice utilitate? Tot astfel cum nu și-ar fi putut închipui că vom mai folosi cadranul solar, cînd avem cronometre. În vremea sa, noutățile nu puteau circula repede și de aceea se putea găsi un juriu alcătuit din oameni cinstiți și inteligenți, care, totuși, să nu fi aflat de cazul pe care-l judecau. Dar în zilele noastre, cînd există telegrafe și ziare, metoda lui ne silește să alegem jurați numai dintre proști și nemernici, fiindcă sistemul înlătură cu rigiditate pe oamenii cinstiți și cu minte.

Îmi amintesc de una din jalnicele farse care se numeau în Virginia „proces la Curtea cu juri".

Un „desperado", cunoscut pentru isprăvile sale, ucisese în chipul cel mai stupid și mai cinic, cu sînge rece, pe un bun cetățean al orașului, Mr.B. Desigur, ziarele erau pline de reportaje asupra acestei crime, și toți oamenii în stare să citească le citeau. Și, desigur, toți oamenii care nu erau surzi, muți sau idioți vorbeau despre această crimă. Se alcătui o listă de jurați propuși, și Mr.B.L., un avocat de vază și cetățean respectat, fu întrebat — la fel cum ar fi fost întrebat în oricare tribunal din America :

— Ați auzit desprea această omucidere ?
— Da.
— Ați discutat despre acest subiect ?
— Da.
— V-ați exprimat vreo părere asupra ei ?
— Da.
— Ați citit relatări despre crimă în ziare ?
— Da.
— Nu avem nevoie de dumneavoastră.

Un preot inteligent, apreciat și foarte stimat ; un negustor cu mult caracter și de-o cinste încercată ; un administrator de mină deosebit de inteligent, capabil și cu o reputație nepătată ; proprietarul unui șteamp de cuarț — om cu excelentă situație — au fost chestionați în același fel și lăsați cu toții deoparte. Fiecare din ei încredință pe judecători că articolele citite și discuțiile auzite nu i-au influențat într-atît mintea, încît o mărturie depusă sub jurămînt să nu-i poată modifica părerea și să-i îngăduie a da un verdict just și conform cu faptele ; dar, fără îndoială, procesul nu putea fi încredințat unor astfel de oameni... Numai neștiutorii puteau fi apți de a împărți dreptatea neprihănită.

Iar după ce s-a epuizat chestionarea riguroasă a tuturor celor propuși, s-a închegat un juriu alcătuit din doisprezece oameni care au jurat că n-au auzit, n-au citit, n-au discutat și nici nu și-au exprimat vreo părere asupra unei crime — despre care aflaseră pînă și pietrele de pe străzi și turmele din imașuri ! Era un juriu compus din doi aventurieri, doi josnici politicieni de berărie, trei patroni de bar, doi fermieri care nu știau să citească și trei nătărăi, adevărați măgari cu două picioare ! A ieșit la iveală după aceea că unul din

aceștia credea că incestul și incendierea sînt unul și același lucru.

Verdictul dat de acești jurați a fost : „Achitat". La ce altceva te puteai aștepta din partea lor ? Sistemul Curții cu juri prigonește inteligența, cinstea și răsplătește ignoranța, prostia și sperjurul. E o rușine să folosim mai departe asemenea sisteme, numai și numai pentru că erau bune acum o mie de ani. În epoca noastră, cînd un gentleman care deține o înaltă platformă socială, inteligență și cinste jură că mărturia sa, depusă sub jurămînt solemn, va cîntări pentru el mai mult decît palavrele rostite la răspîntii sau decît neroziile și relatările presei — după ureche și după vorbe-n vînt — valorează cît o sută de jurați care vor jura pentru ignoranța și neghiobia lor ; în mîinile celui dintîi, justiția va fi mai sigură decît în mîinile celorlalți. De ce oare nu poate fi schimbat sistemul, în așa fel încît să ofere oamenilor cinstiți și cu minte o *șansă egală* cu cea oferită nătărăilor și nelegiuiților ? Este drept oare — așa cum se întîmplă în zilele noastre — să favorizezi o categorie de oameni și să prejudiciezi alta, într-o țară care se laudă că toți cetățenii săi sînt liberi și egali ? Candidez în alegeri și am de gînd să mă „agăț" de legea Curților cu juri. Doresc să o modific astfel încît să dau o răsplată inteligenței, cinstei și caracterului ; iar pentru idioți, șarlatani și pentru oamenii care nu citesc ziarele, boxele juraților să rămînă închise.

Dar, fără îndoială, voi fi înfrînt ; ori de cîte ori mă străduiesc să salvez țara aceasta, „nu se prinde" și pace — ajung la covrigi.

Intenția mea, cînd am început acest capitol, era de a spune ceva despre atmosfera creată de acei

„desperados" în „epoca de aur" a Nevadei. Să încerci o portretizare a acestei ere și a acestui ținut, lăsînd la o parte sîngele curs și măcelul, ar fi ca și cum ai face portretul religiei mormone [1] și n-ai pomeni de poligamie. Un „desperado" bătea țanțoș străzile, cu un aer de împăunare egal cu numărul omuciderilor săvîrșite ; iar un singur semn de recunoaștere — o clătinare de cap din partea lui — era de-ajuns pentru un umil admirator ca să devină fericit pentru tot restul zilei. Respectul ce i se arăta unui „desperado" cu întinsă reputație și care „întreținea cimitirul lui particular" — cum era vorba pe-atunci — era foarte pronunțat și se acorda bucuros. Cînd umbla de-a lungul trotuarului purtînd surtucul lui cu coada lungă cît o zi de post, cu cizmele cu vîrf bont, sclipitoare, și cu pălărioara lui cochetă, cu borul mare, trasă ștrengărește pe ochiul stîng, plevușca aventurierilor se dădea la o parte din calea „maiestății-sale". Cînd intra în vreun restaurant, chelnerii îi lăsau în plata Domnului pe bancheri și pe negustori, ca să-l copleșească pe aventurier cu serviciile lor slugarnice ; cînd își croia drum cu coatele spre tejgheaua unui bar, indivizii ghiontiți se roteau plini de indignare, îl recunoșteau și-i cereau scuze. Căpătau în schimbul lor o privire care le îngheța și măduva din oase, în timp ce un patron de tavernă cîrlionțat și cu ac înfipt în vestă se apleca cu chipul scînteietor peste tejghea, mîndru de relația stabilită, care-i îngăduia un limbaj familiar, ca de pildă :

— Cum o mai duci, dragă Billy ? Îmi pare bine că te văd. Ce iei ? Socoteala cea veche ?

---

[1] Sectă religioasă înființată la mijlocul secolului trecut, permițînd poligamia. Adepții ei s-au stabilit în statul Utah din Statele Unite.

Bineînţeles, „socoteala" însemna băutura lui obişnuită.

Numele cele mai cunoscute din întreg teritoriul Nevadei erau ale acestor eroi ai revolverului, purtînd surtuce cu coada lungă. Oratorii, guvernatorii, capitaliştii şi fruntaşii adunărilor legislative se bucurau de oarecare faimă, însă ea părea locală şi firavă, în contrast cu faima unor oameni ca Sam Brown, Jack Williams, Billy Mulligan, Farmer Mazăre, Mike Picior de Zahăr, Jack Ciupitul, Johnny El Dorado, Jack Mc. Nabb, Joe Mc. Gee, Jack Harris, Pete Şase Degete şi alţii şi alţii. Era o listă lungă de personaje de teapa lor. Erau oameni bravi, neînfricaţi, jucîndu-şi viaţa pe-o carte — un „ce-am avut şi ce-am pierdut!" Ca să-şi aducă tributul cuvenit, îşi săvîrşeau omorurile curăţindu-se mai mult între ei, şi rareori îi sîcîiau cu ceva pe cetăţenii paşnici, fiindcă nu socoteau mare ispravă să adauge la trofeele lor o pradă atît de ieftină cum ar fi uciderea unui om care nu făcea parte dintre „tartori", cum se porecleau ei. Se ucideau între dînşii pentru o nimica toată; sperau şi se aşteptau să fie şi ei ucişi, deoarece considerau aproape drept o ruşine să moară altfel decît „cu cizmele în picioare", după expresia lor.

Îmi amintesc o pildă de vădit dispreţ pe care a dat-o un „desperado" pentru un vînat atît de neînsemnat cum ar fi viaţa unui cetăţean oarecare. Într-o seară tîrziu, cinam într-un restaurant împreună cu doi reporteri şi un mic tipograf — să-i zicem Brown, căci orice nume i se potriveşte. Deodată, un străin purtînd un surtuc cu coadă lungă intră în local şi, neobservînd pălăria lui Brown, care se afla pe un scaun, se aşeză pe ea. Brown, aşa scund cum era, sare-n sus într-o clipită, ia foc şi se porneşte să-l împroaşte cu insulte. Străinul zîmbeşte, netezeşte pălăria şi i-o oferă lui Brown, însoţindu-şi gestul cu o sumedenie de scuze învăluite în sarcasme muşcătoare, rugîndu-l pe Brown să se îndure şi să nu-l nimicească. Brown îşi azvîrle haina şi-l provoacă la luptă; îi aruncă tot felul de insulte; îl ameninţă; îi cere socoteală; îl sfidează; îi pune la îndoială curajul; ba chiar îl imploră să se ia la bătaie cu el; în vreme ce străinul, zîmbitor, se pune sub oblăduirea noastră, cuprins de o prefăcută deznădejde. Dar pînă la urmă luă un ton serios şi zise:

— Foarte bine, domnilor, dacă trebuie să luptăm, îmi închipui că trebuie neapărat şi n-am încotro. Să nu vă repeziţi însă cu capul înainte într-o primejdie şi pe urmă să spuneţi că nu v-am avertizat. Cînd mi-oi da eu drumul la hăţuri, vă vin de hac la toţi cu o singură mînă. O să vă arăt cîteva lucruri şi, după aia, dacă prietenul meu de colo tot mai stăruie, o să încerc să-i fac pe plac.

Masa la care stăteam era lungă de vreo cinci picioare şi neobişnuit de masivă şi grea. Individul ne ceru să ne punem mîinile pe farfurii şi să le ţinem pe loc o clipă — una din ele era o tavă largă, ovală, în care se afla o friptură suculentă. După aceea se aşeză, aplecă într-o parte un capăt al mesei, îşi propti pe genunchi două din picioarele ei, luă în dinţi capătul mesei, îşi ridică mîinile şi trase în jos cu dinţii pînă ce masa ajunse iar în poziţie orizontală, cu tacîmuri cu tot! Ne spuse că putea să ridice cu dinţii un butoiaş plin de cuie. Luă un pahar obişnuit de sticlă şi muşcă din el, crestînd un semicerc. Pe urmă se descheie la gît şi ne arătă pe piept o întreagă reţea de cicatrice lăsate de cuţite şi gloanţe; ne mai arătă — pe braţe şi pe faţă — alte semne dobîndite în bă-

tălii şi spuse că socotea că are destule gloanţe în corp ca să facă un calup de plumb. Era înarmat pînă-n dinţi.

Încheie, subliniind că era domnul „cutărică" din Cariboo, un nume celebru, care făcu să ne dîrdîie pantalonii pe noi.

I-aş publica numele dacă nu m-ar încerca bănuiala că poate veni după mine să mă ciopîrţească. În cele din urmă, se interesă dacă Brown mai este însetat de sînge. Brown cîntări lucrurile o clipă şi după aceea îl invită să cineze cu noi...

CAPITOLUL L

„Un adevărat Matusalem"

De cîte ori căpitanul Sellers se apropia de un grup de piloţi care stăteau de vorbă, animaţia înceta brusc şi toată lumea tăcea. Şi aceasta pentru următorul motiv : ori de cîte ori se strîngeau şase-şapte piloţi laolaltă, trebuia întotdeauna să fie printre ei şi unul sau doi băieţi ieşiţi atunci din găoace, faţă de care cei mai vechi simţeau totdeauna nevoia „să se umfle în pene". Ei îi făceau pe bieţii oameni să-şi dea seama cu adîncă tristeţe cît de prostănaci erau, cît de proaspătă era mărirea lor şi cît de jos stăteau pe scara onorurilor — vorbindu-le cu ifos şi făcînd aluzii vagi la ceea ce se întîmplase în vremea de demult pe fluviu. Cu ocazia aceasta, ei îşi dădeau osteneala să antidateze lucrurile, aşa încît totul să pară cît mai depărtat în timp, pentru ca bobocii să simtă bine cît sînt de tineri şi de ageamii şi să-i pizmuiască mai tare pe cei vechi în meserie. Şi ce se mai fuduleau şi se grozăveau şi minţeau chelboşii

aceştia înfumuraţi, falsificînd datele cu zece, cincisprezece, douăzeci de ani ! Şi cum se mai bucurau de uimirea şi de pizma care se citeau pe faţa bobocilor !

Şi poate că, tocmai cînd le era lumea mai dragă, figura impunătoare a căpitanului Isaiah Sellers, acest adevărat şi unic patriarh al fluviului, se ivea măreaţă în mijlocul lor. Puteţi să vă închipuiţi că într-o clipă se aşternea o tăcere de moarte. Şi puteţi să vă închipuiţi, de asemenea, cum se simţeau chelboşii aceia ; şi cît de încîntaţi erau ascultătorii lor de pînă atunci, cînd bătrînul căpitan începea să-şi amintească cîte i se întîmplaseră pe vremuri, şi cînd făcea în treacăt observaţii fără însemnătate în legătură cu ostroave ce pieriseră şi cu tăieturi care avuseseră loc cu o generaţie mai înainte ca cel mai bătrîn dintre chelboşii aceia să fi pus piciorul în vreo timonerie !

De cîte ori n-a apărut pe scenă în chipul de mai sus bătrînul marinar, răspîndind nenorocire şi umilinţă în jurul lui ! Dacă ar fi să te iei după piloţi, el vorbea întotdeauna de ostroave care existaseră cîndva demult şi a căror amintire se pierdea în negurile istoriei fluviului ; şi niciodată nu pomenea despre acelaşi ostrov de două ori şi nici nu se întîmpla să vorbească de vreun ostrov care mai exista încă. Ba mai folosea şi nişte nume de ostroave pe care nici cei mai bătrîni dintre interlocutorii lui nu le auziseră mai înainte. Dacă ar fi să-i crezi pe piloţi, el era totdeauna deosebit de pedant în ce priveşte micile amănunte. De pildă, nu vorbea niciodată de „statul Mississippi" ; nu, el spunea : „cînd statul Mississippi era unde este acuma statul Arkansas", şi nu pomenea niciodată de Louisiana sau de Missouri aşa în genere.

ca să-ți lase astfel o impresie greșită în minte ; nu, el zicea totdeauna : „Pe cînd Louisiana se găsea mai sus pe fluviu", ori „pe cînd statul Missouri era pe unde este astăzi statul Illinois".

Bătrînul domn nu avea înclinări sau talente literare, dar avea obiceiul să scrie articole scurte de simplă informație practică asupra fluviului, pe care le iscălea „MARK TWAIN" [1] și le trimitea ziarului *Picayune* din Noul Orleans. Aceste articole se refereau la nivelul apelor și la starea fluviului. Ele conțineau informații exacte și deci folositoare ; atîta timp cît se limitau la acestea, nu cuprindeau nici un fel de otravă. Dar vorbind despre adîncimea de astăzi a fluviului la un punct dat, căpitanul era deseori înclinat să strecoare și o mică observație, remarcînd că pentru prima dată în patruzeci și nouă de ani îi fusese dat să vadă apa fluviului atît de crescută ori atît de scăzută în acel punct. Și din cînd în cînd pomenea de ostrovul Cutare și Cutare, adăugînd între paranteze cîte-o observație cam de soiul acesta : „Pierit în 1807, dacă îmi aduc bine aminte". Aceste aluzii la lucruri care se întîmplaseră cîndva demult constituiau otrava și amărăciunea celorlalți piloți bătrîni ; de aceea ei își băteau joc fără milă de articolele iscălite „Mark Twain".

Nu știu cum s-a întîmplat ca tocmai una din aceste notițe [2] să devină tema primului meu articol de gazetă. L-am parodiat pe larg, foarte pe larg, punîndu-mi toată închipuirea la contribuție ca să scot opt sute sau o mie de cuvinte. Eram un biet ucenic pe vremea aceea. Am arătat isprava mea unor piloți, care au fost atît de încîntați de ea, încît s-au grăbit s-o dea spre publicare ziarului *Adevărata Deltă* din Noul Orleans. Mare greșeală am făcut ; căci lucrul acesta n-a adus nimănui vreun folos, în schimb a băgat un ghimpe în inima unui om de treabă, pricinuindu-i o adîncă mîhnire. Nu era nici un pic de răutate în fleacurile scrise de mine, dar îmi îngăduisem să rîd de căpitanul Sellers. Îmi îngăduisem să rîd de un om pentru care lucrul acesta era nou, ciudat și îngrozitor. Nu știam pe atunci, cum știu acuma, că nu există suferință mai mare decît aceea pe care o resimți atunci cînd ești pentru prima dată făcut de rîs și de ocară în presă.

Căpitanul Sellers mi-a făcut cinstea ca, începînd din ziua aceea, să mă urască din adîncul sufletului. Cînd zic că mi-a făcut cinstea, nu îndrug cuvinte goale. Era într-adevăr o cinste să fii obiectul gîndurilor unui om atît de mare cum era căpitanul Sellers ; iar eu aveam minte destulă ca să prețuiesc lucrul acesta și să mă mîndresc cu el. Era o favoare deosebită să fii iubit de acest om, dar faptul de a fi urît de el îmi dădea o superioritate și mai mare ; căci lui îi erau dragi o mulțime de oameni, dar numai pe mine mă ura așa

---

[1] Mark Twain, Marca doi (însemnare marinărească).

[2] Manuscrisul original, chiar din mîna căpitanului, mi-a fost expediat de la Noul Orleans. Iată cum suna :

„Vicksburg, 4 mai 1859

Părerea mea, dată spre folosul cetățenilor Noului Orleans : în apropiere de oraș, apa a crescut mai mult decît a crescut vreodată de la 1815 încoace. Părerea mea este că înainte de 1 iunie, apa va avea o adîncime de patru picioare pe Strada Canalului. Plantația doamnei Turner de la capul Marele Ostrov Negru se află toată sub apă. Lucrul acesta nu s-a mai întîmplat de la 1815 încoace.

I. Sellers".

de mult, încît își prăpădea nopțile gîndindu-se la persoana mea.

De atunci n-a mai publicat nici o notă pînă la moartea sa și nici n-a mai iscălit vreodată „Mark Twain". În clipa cînd telegraful a răspîndit vestea morții sale, eu mă aflam pe coasta Pacificului. Eram ziarist nou, proaspăt și aveam nevoie de un *nom de guerre* ; așa că am confiscat pseudonimul lăsat în părăsire de bătrînul marinar și am făcut tot ce mi-a stat în putință ca să rămînă ceea ce fusese cînd era în posesia lui : anume un semn, un simbol, o chezășie că tot ceea ce este însoțit de acest semn poate fi socotit ca sfîntul adevăr. În ce măsură am izbutit, nu ar fi modest din partea mea să spun.

Căpitanul Sellers își iubea meseria din toată inima și era grozav de mîndru de ea. El și-a comandat monumentul funerar fiind încă în viață și l-a păstrat la el pînă în clipa cînd a murit. Acum monumentul se află deasupra mormîntului său în cimitirul Bellefontaine din Saint Louis. Este chipul său cioplit în marmură, stînd în picioare la timonă, acolo unde e datoria pilotului să stea. Și acest monument poate să înfrunte orice critică, căci el înfățișează un om care — dac-ar mai fi trăit — ar fi rămas acolo la cîrmă pînă ar fi fost prefăcut în scrum, dacă așa i-ar fi cerut datoria.

Cel mai frumos lucru din toată călătoria noastră pe Mississippi l-am văzut de pe remorcher cînd ne apropiam de Noul Orleans. Era fațada arcuită a *Orașului Semilunii* — iluminat de razele albe ale becurilor electrice înșiruite de-a lungul a cinci mile de țărm. Era într-adevăr o priveliște încîntătoare și nespus de frumoasă.

CAPITOLUL LIII

Casa tinereții mele

Ne-am îmbarcat pe unul din vapoarele rapide ale Societății de Navigație „Saint Louis and Saint Paul" și am pornit în sus pe fluviu.

În copilărie, cînd am văzut pentru prima oară gura fluviului Missouri, ea se afla cu douăzeci și două sau douăzeci și trei de mile mai la deal de Saint Louis, după socoteala piloților ; surparea și prăbușirea malurilor a făcut ca de atunci să se mute cu opt mile mai jos ; și piloții zic că peste cinci ani fluviul va mai face o tăietură și își va muta gura cu încă cinci mile mai jos, ceea ce va face ca ea să fie la zece mile de Saint Louis.

La căderea nopții am trecut pe lîngă marele și înfloritorul oraș Alton, din Illinois ; iar în dimineața următoare, mai înainte de a se crăpa de ziuă, am trecut pe lîngă orașul Louisiana, din Missouri, care pe vremea mea era un tîrgușor adormit, iar astăzi este un important nod de cale ferată ; de altfel toate orașele de pe Missisippi sînt acuma noduri de cale ferată. Nu mai izbuteam să recunosc locurile. Lucrul acesta mi se părea ciudat, fiindcă atunci cînd m-am retras din armata rebelă în 1861, m-am retras prin Louisiana, în ordine, adică destul de ordonat pentru cineva care încă nu învățase cum să se retragă potrivit regulilor războiului și trebuia să se bizuie numai pe propriile sale intuiții. Avînd în vedere că era cea dintîi încercare de retragere, nu a fost prea rău făcută. Nici una din înaintările executate în toată campania nu fusese nici pe departe atît de reușită ca retragerea.

Peste fluviu, lîngă Louisiana, există un pod de cale ferată care scînteia de lumini și care oferea o priveliște foarte frumoasă.

La șapte dimineața am ajuns la Hannibal, în Missouri, unde mi-am petrecut copilăria. Mai fusesem o dată pe acolo cu cincisprezece ani în urmă, și încă o dată, cu șase ani în urmă, dar în amîndouă rîndurile stătusem atît de puțin, încît aproape nici nu conta. Orașul îmi rămăsese în minte așa cum îl cunoscusem atuncea cînd l-am părăsit pentru prima oară, cu douăzeci și nouă de ani înainte. Imaginea lui era pentru mine tot atît de vie și de limpede ca și o fotografie. Am pus piciorul pe mal, cu simțămîntul ciudat al unui om care se întoarce din împărăția morților. Mi-am dat astfel seama cum trebuie să se fi simțit deținuții din Bastilia, cînd ajungeau să scape și să vadă Parisul, după ani și ani de închisoare. Ce curios amestec de lucruri familiare și de lucruri necunoscute trebuie să fi prezentat pentru ei priveliștea orașului! Am văzut casele noi — le-am văzut destul de bine — dar ele n-au izbutit să șteargă din mintea mea imaginile mai vechi, căci, dincolo de cărămizile și de tencuiala lor, eu vedeam cît se poate de clar casele dispărute, care se înălțaseră odinioară pe acele locuri.

Era duminică dimineața și toată lumea stătea încă în pat. Am trecut prin străzile pustii, văzînd orașul așa cum fusese pe vremuri, nu cum este azi, recunoscînd și luîndu-mi rămas bun, în închipuire, de la sute de obiecte familiare care de mult nu mai existau; pînă la urmă m-am urcat pe Colina Sărbătorii ca să pot cuprinde cu privirea tot tîrgul. Orășelul întreg se întindea la picioarele mele; puteam vedea și recunoaște fiecare lucru, fiecare amănunt. Firește, am fost foarte mișcat. Mi-am

zis: „Mulți dintre cei pe care i-am cunoscut odinioară în acest liniștit leagăn al copilăriei mele se află astăzi în ceruri; însă nădăjduiesc că alții se află în iad".

Lucrurile din jurul meu și din fața ochilor mei mă făceau să mă simt din nou copil — căutau să mă convingă că eram din nou copil — și că visasem numai un vis neobișnuit de lung; rațiunea mi-a stricat toată bucuria; m-a silit să spun: „Văd cincizeci de case vechi colo jos. În oricare din ele aș intra, aș găsi înăuntru fie un bărbat fie o femeie, care era copil sau încă nici nu se născuse atuncea cînd am văzut eu aceste case pentru ultima oară; sau poate că aș da de vreo bunică — pe vremea aceea o tînără mireasă durdulie."

Din acest punct mai înalt, priveliștea pe care o oferă fluviul și nesfîrșitele întinderi împădurite din Illinois este foarte frumoasă — una din cele mai frumoase de pe Mississippi, după părerea mea; afirmația pe care o fac e îndrăzneață, fiindcă cele opt sute de mile dintre Saint Louis și Saint Paul prezintă un șir neîntrerupt de priveliști încîntătoare. Se prea poate ca dragostea mea pentru cea de la Hannibal să-mi întunece dreapta judecată și să mă facă să înclin în favoarea ei; n-aș putea spune că nu e așa. N-are a face căci, în orice caz, este destul de frumoasă pentru mine și pentru toți ceilalți prieteni pe care aveam de gînd să-i văd; prezenta avantajul că nu suferise nici o schimbare; era tot atît de proaspătă, tot atît de grațioasă și de frumoasă, cum fusese și pe vremuri. În schimb, fețele vechilor prieteni sînt probabil îmbătrînite. Greutățile vieții s-au întipărit pe ele; amărăciunile și înfrîngerile și-au lăsat și ele urma lor, așa că n-a mai rămas nimic care să-mi poată încînta sufletul.

CAPITOLUL LV

O răzbunare şi alte lucruri

În timpul celor trei zile de şedere în oraş m-am trezit în fiecare dimineaţă cu simţămîntul că eram din nou un băieţaş — fiindcă în visurile mele, toate feţele din trecut erau iarăşi tinereşti şi arătau ca odinioară ; dar în fiecare seară mă duceam la culcare bătrîn de o sută de ani — fiindcă de-a lungul zilelor văzusem feţele lor aşa cum arată astăzi.

Fireşte, la început am avut mereu surprize, pînă m-am învăţat cu schimbarea stărilor de lucruri. Am întîlnit tinere doamne care nu păreau schimbate deloc ; dar nu erau decît fetele tinerelor doamne din mintea mea — ba cîteodată chiar nepoatele lor. Cînd ţi se spune despre o străină de cincizeci de ani că a ajuns bunică nu e nimic de mirare ; dar cînd, dimpotrivă, că e o fiinţă pe care ai cunoscut-o cînd era fetiţă, lucrul ţi se pare cu neputinţă. Îţi spui : „Cum poate o fetiţă să fie bunică ?" Îţi trebuie un anumit răgaz ca să te învoieşti şi să-ţi dai seama de faptul că, în timp ce tu îmbătrîneai, nici prietenii tăi nu stătuseră pe loc.

Am luat aminte că cele mai mari schimbări se petrecuseră cu femeile, nu cu bărbaţii. Am văzut bărbaţi pe care cei trezeci de ani îi schimbaseră doar un pic ; dar nevestele lor îmbătrîniseră. Erau nişte femei cumsecade, dar e prea obositor să fii numai cumsecade.

Mai era un şelar pe care doream să-l văd, dar se dusese. A murit, mi s-a spus, în şirul atîtor ani. O dată sau de două ori pe zi, şelarul avea obiceiul s-o ia repede la vale pe stradă, trăgîndu-şi haina pe el din mers : toată lumea ştia atuncea că soseşte un vapor. Toată lumea ştia, de asemenea, că John Stavely nu aştepta la vapor pe nimeni şi nici măcar vreo marfă ; iar John Stavely trebuie să fi ştiut şi el că toată lumea ştia acest lucru, totuşi nu-i păsa ; îi plăcea să-şi păstreze pentru el însuşi impresia că aştepta la vapor o sută de mii de tone de şei. Toată viaţa lui a făcut la fel. Era necontenit dispus să se bucure la sosirea lor şi să le ia în primire, dacă printr-o minune ele ar fi sosit. Un ziar umoristic din Quincy pomenea adeseori în bătaie de joc despre tîrgul nostru, poreclindu-l „Debarcaderul lui Stavely". Stavely era unul din oamenii pe care îi admiram eu cînd eram mic ; îi pizmuiam avîntul închipuirii şi nepăsarea lui faţă de ceilalţi pe cînd cobora în grabă strada, luptîndu-se să-şi tragă pe mîneci haina care flutura.

Dar mai era şi un tîmplar pe care-l socoteam eroul meu de căpetenie. Era un straşnic mincinos, dar eu nu ştiam şi credeam tot ce îndruga el. Era un falsificator romantic, sentimental şi melodramatic, iar îngîmfarea lui mă umplea de spaimă şi de respect. Păstrez încă vie amintirea primei sale destăinuri. Dădea o scîndură la rîndea, iar din cînd în cînd se oprea, ofta îndelung şi mormăia — încîlcit şi neînţeles ; dar din mijlocul aiurării sale se desprindea cîte o vorbă care mă făcea să mă înfior de teamă şi de plăcere ; o dată a şoptit : „O, Doamne, ăsta e sîngele lui !" Eu şedeam smerit pe lada cu unelte şi îl admiram tremurînd, fiindcă socoteam că făcuse multe nelegiuiri. Pînă la urmă, rosti cu glasul scăzut :

— Micul meu prieten, eşti tu in stare să păstrezi o taină ?

Spusei din toată inima : da.

— O taină întunecată şi îngrozitoare ?

îi făcui pe plac și de data aceasta.

— Atuncea am să-ți spun o parte din povestea mea, fiindcă, vai ! trebuie să-mi ușurez sufletul împovărat ; altfel mor !

Mă îndemnă încă o dată să fiu „tăcut ca mormîntul" ; îmi spuse apoi că el este un „ucigaș cu mîinile înroșite de sînge". Puse gealăul jos, își întinse mîinile, se uită la ele întunecat și zise :

— Uite, cu mîinile astea am luat viețile a treizeci de ființe omenești !

Efectul produs asupra mea îi înaripă inspirația ; și își urmă istorisirea cu interes și energie. Încetă de-a se mai ocupa de generalități și trecu la amănunte ; începu cu cel dintîi omor săvîrșit ; îl descrise, înșiră ce măsuri luase pentru a îndepărta orice bănuială ; apoi trecu la al doilea omor, la al treilea, la al patrulea și așa mai departe. Înfăptuise întotdeauna omorurile cu un pumnal ; mi se făcu părul măciucă, în clipa cînd îl scoase și mi-l arătă.

La sfîrșitul primei *ședințe* plecai acasă îmbogățit cu șase dintre groaznicele lui taine și trăsei din ele un mare folos pentru visurile mele, care cam lîncezeau de o vreme. L-am călcat mereu în sîmbetele mele libere ; de fapt am petrecut vara cu el și mi-a mers la inimă. Farmecul lui nu scădea nicidecum, fiindcă introducea necontenit cîte ceva proaspăt și ațîțător cu privire la grozăvia fiecărui omor în parte. El dădea întotdeauna nume, date, locuri și toate amănuntele. Astfel am ajuns în stare să iau seama la două lucruri : că el omorîse oameni în fiecare colț al lumii ; și că pe aceste victime ale lui le chema întotdeauna Lynch. Nimicirea Lynch-ilor merse înainte cu seninătate, sîmbătă după sîmbătă, pînă cînd cele treizeci de omoruri de la început sporiseră la șaizeci... și mai

aveam încă de auzit ; atuncea, curiozitatea mi-a fost mai tare decît sfiala — și am întrebat „cum se făcea că acele ființe pe drept pedepsite purtau cu toatele același nume ?"

Eroul meu îmi răspunse că el nu destăinuise niciodată vreunei ființe omenești întunecata sa taină, dar că acum simțea că se poate încrede în mine ; de aceea avea să-mi dezvăluie povestea tristei și ircsitei sale vieți. Iubise o femeie „prea frumoasă pentru lumea noastră pămîntească", și ea răspunsese la iubirea lui „cu toată dulcea duioșie a firii ei curate și alese". Dar el avea și un rival, „un infam mercenar" căruia îi zicea Archibald Lynch și care jurase că fata va fi a lui ; iar dacă nu, el își va „scălda mîinile în sîngele prețios al inimii ei". Tîmplarul „neștiutor și fericit, plutind în fragedul vis al iubirii", nu luă seamă nicidecum la amenințare, ci „duse pe draga lui cu păr bălai la altar", și acolo fură uniți amîndoi ; și tot acolo fu săvîrșită nelegiuita faptă — tocmai cînd mîinile pastorului se întindeau deasupra capetelor lor pentru binecuvîntare ; crima fu săvîrșită cu un cuțit și mireasa căzu moartă la picioarele mirelui. Și ce a făcut mirele ? El a ridicat cuțitul de jos și, îngenunchind lîngă trupul celei pierdute, a jurat „să-și închine viața în scopul nimicirii tuturor lepădăturilor omenești care purtau urîtul nume de Lynch".

Așa a fost. El omorîse pe toți Lynch-ii și îi măcelărise fără zăbavă din ziua aceea și de atunci, vreme de douăzeci de ani. Se folosise întotdeauna de același cuțit sacru ; cu el își ucisese lungul alai de Lynch-i și tot cu el lăsase pe fruntea victimelor sale un semn — anume o cruce adînc crestată. Apoi zise :

— Crucea Răzbunătorului Misterios este cunoscută în Europa, în America, în China, în Siam, la Tropice, în mările înghețate, în pustiurile Asiei, pretutindeni pe lume. Oriunde — pînă în cele mai depărtate locuri ale pămîntului — pătrunsese un Lynch, a fost văzută Crucea Tainică ; iar acei care au văzut-o s-au cutremurat și au zis : „E semnul lui, a fost aici !“ Ai auzit acuma de Răzbunătorul Misterios : uită-te la el, fiindcă dinaintea ta se află el și nu altcineva ! Dar ferește-te — nu sufla o vorbă nimănui ! Taci și așteaptă ! Într-o dimineață, orășelul se va îngrămădi cuprins de groază ca să privească un leș însîngerat ; pe sprînceana acestuia se va vedea cumplitul semn, iar lumea se va cutremura și va șopti : „A fost la noi — este semnul Răzbunătorului Misterios“. Tu vei veni la mine, dar eu voi fi dispărut de-aici ; nu mă vei mai vedea !

Fără îndoială, acest măgar citise *Jibbenainosay* și cartea tulburase rău biata lui minte romantică ; dar cum eu nu dădusem pe atuncea cu ochii de carte, luam născocirile lui drept adevăruri și nu bănuiam că e un simplu plagiator.

Totuși, în orașul nostru viețuia un Lynch ; și cu cît mă gîndeam mai mult la nenorocirea ce îl amenința, pe atît îmi pierea somnul. A-l scăpa îmi părea o datorie sfîntă ; dar și mai neîndoioasă și mai însemnată era nevoia mea de a dormi în pace; astfel am îndrăznit să mă duc la domnul Lynch, spre a-i spune, în cea mai desăvîrșită taină, ceea ce avea să i se întîmple. L-am povățuit să „fugă“ și de bună seamă că mă și așteptam s-o facă. Dar el rîse de mine și nu se mulțumi cu atîta ; mă duse la dugheana tîmplarului, îi trase acestuia un perdaf, îi cîrpi cîteva palme, silindu-l să îngenunche și să se roage de iertare. Apoi se duse și mă

lăsă să privesc la biata și păcătoasa rămășiță a ceea ce fusese pînă atuncea, în ochii mei, un măreț și neasemuit erou. Tîmplarul tună și fulgeră, spintecă văzduhul cu șișul și-l judecă pe Lynch în limbajul său mînios ; gravitatea cuvintelor sale ucigașe a rămas neschimbată ; dar toate erau în zadar pentru mine ; nu mai era, în ochii mei, un erou, ci un biet înșelător prostănac care se dăduse de gol. Îmi era rușine de el și rușine de mine ; de atuncea nu m-a mai interesat și nici n-am mai dat pe la dugheana lui. A fost pentru mine o grea pierdere, fiindcă fusese cel mai mare erou pe care îl cunoscusem vreodată. Individul trebuie să fi avut oarecare talent, căci unele din omorurile lui închipuite erau atît de viu și de dramatic descrise, încît îmi aduc aminte și astăzi toate amănuntele lor.

Lumea de la Hannibal nu e mult mai schimbată decît orășelul. Nu mai e un sat — ci cogeamite orașul, cu primar, cu consiliu municipal, cu uzină de apă și, de bună seamă, cu o datorie publică. Are cincisprezece mii de locuitori ; este o piață înfloritoare și activă ; este pavat, ca tot Vestul și Sudul, unde o stradă bine pavată și un trotuar bun sînt lucruri care se văd atît de rar, încît cine dă cu ochii de ele se și îndoiește dacă le vede. Obișnuita jumătate de duzină de linii ferate se încrucișează acum la Hannibal ; există o gară nouă — care a costat o sută de mii de dolari. Pe vremea mea, tîrgul nu avea o specialitate a lui și nici însemnătate comercială ; vaporul zilnic aducea de obicei un singur călător, cumpăra un singur pește și lua de acolo un alt călător ; dar acum s-a dezvoltat un uriaș negoț de cherestea ; un puternic și variat comerț este una din urmări. Acum circulă în oraș o cantitate imensă de bani.

Pîrîul Ursului — numit probabil așa, fiindcă era totdeauna „lipsit de urși“ [1] — este ascuns acum vederii, sub ostroave și continente de bușteni și nu-l poate descoperi nimeni, afară de specialiști. Aveam obiceiul să mă înec în fiecare vară, să fiu scos la mal, să fiu adus din nou în simțiri și pus în stare să mă duc din nou să mă înec, datorită nu știu cărui ghinion ; dar acum e așa de încărcat cu tot felul de obiecte, încît nu se mai poate scufunda nimeni în el. Pe vremea mea era un faimos dătător de răceli și de friguri. Mi-aduc aminte de o vară în care toată lumea fusese deodată lovită de friguri. Multe hornuri au fost trîntite pe jos și toate casele au fost atît de stricate, încît tîrgul a trebuit să fie reclădit. Savanții cred că prăpastia sau strîmtoarea dintre Săritura Îndrăgostitului și dealul de la apus de ea a fost scobită prin acțiunea ghețurilor. E o părere greșită.

Există o peșteră interesantă printre rîpi, la o milă sau două mai jos de Hannibal. Mi-ar fi plăcut s-o vizitez iarăși, dar nu am avut timp. Pe vremea mea, cel care o stăpînea pe atunci o prefăcuse într-un mausoleu pentru fiica lui, moartă la paisprezece ani. Trupul bietei copile fusese pus într-un cilindru de aramă umplut cu alcool și atîrnat într-una din încăperile mohorîte ale peșterii. Capacul cilindrului era mișcător ; și se zicea că pentru turiștii de prost gust era un lucru obișnuit să întoarcă moarta cu fața la ei, s-o cerceteze și să facă felurite comentarii.

Traducere de PETRU COMARNESCU

---

[1] În engleză, joc de cuvinte : *„bare of bears“*.

P. A. Kropotkin

(1842—1921)

S-a făcut o apropiere între *Amintirile unui răzvrătit* ale lui Kropotkin și *Amintirile și cugetările* lui Herzen. Referirea este în parte justificată. Diferențele sînt însă mari. Nu se reduc la cele dintre atitudinea politică a democratului revoluționar și cea a teoreticianului anarhist. Cele două scrieri, posedînd amîndouă o existență literată certă, cuceritoare, se deosebesc destul de mult prin structură și ton. Kropotkin nu are aciditatea polemică a înaintașului său. În afară de ultima ei parte, autobiografia lui nu e parantetică, fragmentară, cum sînt *Amintirile și cugetările*. Dar abnegația cu care cei doi naratori și-au consacrat existența unui ideal generează o căldură interioară și o simplitate înrudind aceste două exemple de „literatură fără voie“ cu marea proză rusă a veacului lor.

Coborînd dintr-o familie princiară, Piotr Alexeevici Kropotkin s-a născut în 1842 la Moscova, și a făcut parte din corpul de elită al pajilor imperiali. Ca și fratele său Alexandru, ucis de timpuriu de represiunea țaristă, ca atîția adolescenți ai veacului, a luat parte la începuturile mișcării narodnice. Superior înzestrat, mișcîndu-se cu aceeași ușurință în matematică sau în istorie (este autorul unei memorabile *Istorii a revoluției franceze)* s-a împărțit de la început între cercetarea

științifică și acțiunea revoluționară. Ca ofițer cu garnizoana în Siberia a explorat regiunea Amurului. A intrat în mișcarea clandestină, a fost arestat, închis în fortăreața Petropavlovsk. După doi ani de detențiune, cercurile revoluționare îi organizează evadarea. Partea respectivă este una din cele mai vii din *Memorii*. Din 1876 și pînă în 1917 a trăit în exil, mai ales în Elveția și Anglia. A petrecut cîțiva ani și în închisorile franceze. Și-a formulat atunci în mai multe scrieri concepția lui politică, iluminată și idilică, și-a continuat cercetările geografice, a scris și o interesantă, deși foarte discutabilă, lucrare de etică biologizantă: *Ajutorul reciproc*. A publicat pagini de critică literară.

Amintirile unui răzvrătit au apărut la Londra, în 1906. În 1917 revoluția i-a permis lui Kropotkin să se întoarcă în patrie unde a murit aproape octogenar, în 1921. Fără a ne hazarda în aprecierea operei lui științifice, să descoperim, recitindu-i autobiografia, puterea ei de comunicare. La antipodul oricărui artificiu, dar cu o siguranță narativă, cu o paletă discretă din care nu lipsesc pitorescul și umorul, povestirea aceasta a unei vieți trăite pentru ceilalți este o reabilitare a omului.

AMINTIRILE UNUI RĂZVRĂTIT

(*ЗАПИСКИ РЕВОЛЮЦИОНЕРА*)

COPILĂRIA

VIII

În toamna anului 1852, Aleksandr a intrat în școala de cadeți și de atunci ne-am revăzut numai de sărbători sau în cîte o duminică. Libertatea

relativă pe care Alexandr a găsit-o în școala militară și mai cu seamă influența a doi profesori de literatură au contribuit rapid la dezvoltarea lui. Mai încolo voi avea prilejul să vorbesc despre influența binefăcătoare pe care a avut-o el asupra dezvoltării mele. Am avut parte de marea fericire de a avea un frate mai mare iubitor și cu un orizont larg.

Eu rămăsesem acasă. Trebuia să aștept pînă îmi va veni rîndul să intru în Corpul de paji, ceea ce s-a întîmplat cam la împlinirea vîrstei de cincisprezece ani.

În toamna anului 1853 am intrat în primul gimnaziu din Moscova, iar acasă mă medita N. P. Smirnov, student al Universității din Moscova. Am fost admis în clasa a treia; aveam doar unsprezece ani și fusesem pînă atunci nevoit să asimilez o serie de materii, cea mai mare parte dintre ele fiind mai presus de puterea de înțelegere a unui copil. Toate materiile erau predate într-un mod cît se poate de absurd. Geometria ne era predată de un oarecare Nevenglovski, care vorbea cu elevii săi pe un ton glumeț, dar grosolan. Cei mai mulți dintre noi nu înțelegeam mai nimic din lucrurile savante pe care ni le înșira pe tablă, așa că învățam pe de rost complicatele teoreme ale lui Euclid. Mie, Nevenglovski îmi dădea nota cinci [1], dar nici acum nu știu pentru ce. Mă pricepeam bine numai la cele patru operații aritmetice.

Cel mai bine stăteau lucrurile la limba rusă. Scriam cît se poate de corect după dictare, iar compunerile mele îl satisfăceau întru totul pe profesorul Magnițki, groaza întregii clase. Mie mi-a

[1] În școlile din Rusia notarea se făcea, după cum se face și azi în U.R.S.S., de la cinci la unu, nota cinci echivalînd cu zece de la noi (n. t.).

pus totdeauna nota cinci pînă la examen, cînd, încurcîndu-mă teribil la niște gerunzii, mi-a dat un doi.

La istorie lucrurile mergeau foarte prost. Istoria se preda la noi astfel : era adusă în clasă o tablă împărțită în pătrate mici, din care fiecare sută de pătrate reprezenta un secol, iar fiecare pătrățel cîte un an. De îndată ce tabla era instalată, începea supliciul. Toate pătrățelele purtau cîte un semn : cerculețe, bețigașe sau cruciulițe. Profesorul lua nuiaua și arăta cu ea ba un bețigaș, care reprezenta suirea pe tron a vreunui țar, ba un cerculeț, care reprezenta vreun război, și ne întreba cu glasul amenințător : „Grigoriev, ce înseamnă asta ? Nikolaiev, dar asta ce-i ?“ Și așa mai departe.

La istorie, pînă la examen am avut în catalog permanent nota doi. La examen mi-a căzut domnia lui Alexandru I și războiul din 1812. Povestirea mea coerentă și însuflețită despre războaiele napoleoniene, despre care auzisem atît de multe de la Poulain, le-a plăcut într-atîta membrilor din comisia de examinare, încît mi-au pus în unanimitate nota cinci, ba și cu plus, nimicind astfel urmele acelor invariabile note de doi.

Mai aveam necazuri și cu geografia. Îmi plăcea geografia și o învățam cu dragă inimă. Împreună cu prietenul meu Nikolaiev am alcătuit chiar și o geografie a gimnaziului nostru. Am scris un curs întreg, completat cu hărți și planuri. Țin minte că am descris clasa noastră în felul următor : „La sud e scăldată de apele unei mări, «Precistenka», la răsărit se învecinează cu țara celor din clasa a doua, iar la apus se mărginește cu marele stat al celor din clasa a patra, care vorbesc o limbă străină denumită latina“.

Era descris și „relieful“ clasei, cu „muntele“, adică catedra, „vulcanii“, adică tabla, erau înșirate și „văile“ dintre bănci și erau caracterizați „locuitorii“ ei — cuminți și așezați cei din banca întîi, apoi din ce în ce mai gălăgioși, pe măsura îndepărtării de „golful“ principal, în care acostează străinii, cu alte cuvinte profesorii, ce stîrneau groaza și panica în țara noastră. Învățam bine și geografia „oficială“, desenînd și niște hărți foarte amănunțite. Totuși eram văzut cu ochi răi de „străin“, adică de profesorul care ne preda geografia, și aceasta... pentru exces de sîrguință.

Profesorul de geografie ne punea să desenăm hărțile diferitelor țări, dar ne obliga să le copiem pur și simplu din atlasul geografic. Pe mine asta nu mă mulțumea, și de aceea, împreună cu N. P. Smirnov, desenam hărțile pe o rețea de coordonate geografice, apoi le coloram. Cînd am adus o hartă a Angliei frumos colorată și am prezentat-o profesorului, acesta s-a înfuriat peste măsură și, spre marea mea mîhnire, mi-a pus nota doi.

N-am învățat prea multe lucruri la gimnaziu, însă iarna petrecută la școală, între alți băieți, cei mai mulți dintre ei mult mai vîrstnici decît mine, a dat un imbold dezvoltării mele. De atunci a început viața mea conștientă. Tot ce-mi amintesc din prima mea copilărie îmi apare sub forma unor scene disparate, între care există mari lacune.

Începînd din primăvara anului 1854, adică de la vîrsta de unsprezece ani și jumătate, încep să-mi amintesc, an cu an, toate întîmplările prin care am trecut.

Au urmat anii de adolescență. Voi povesti acum cele observate de mine în acești trei ani, anii cei mai frumoși ai copilăriei mele, adică anii ce s-au

scurs între părăsirea gimnaziului și intrarea în Corpul de paji.

*

Profesorul meu N. P. Smirnov a absolvit în vremea aceea universitatea și a fost numit într-un mic post la judecătorie, unde-și petrecea toată dimineața, așa că rămîneam singur pînă la prînz. După ce-mi făceam lecțiile și mă plimbam, îmi mai rămînea mult timp pentru citit și mai cu seamă pentru scris.

Iobăgia își trăia atunci ultimii ani. Toate astea s-au petrecut atît de recent, parcă mai eri, și totuși în Rusia puțini sînt cei ce-și dau limpede seama ce a însemnat iobăgia. Bineînțeles că cei mai mulți știu că condițiile de atunci au fost rele, dar puțini știu cum s-au repercutat aceste condiții din punct de vedere fizic și moral asupra ființelor umane. E de-a dreptul uluitor să constați ce repede a fost uitată o instituție, ca și condițiile sociale generate de ea, de îndată ce această instituție și-a încetat existența. Ce repede se schimbă împrejurările și oamenii! De aceea voi încerca să povestesc cum se trăia pe vremea iobăgiei. Nu voi reda cele auzite de mine, ci numai acele lucruri pe care le-am văzut cu ochii mei.

Uliana, chelăreasa, stă în coridorul ce duce spre cabinetul tatei și-și face cruce. Nu îndrăznește să intre, dar nici să se întoarcă. În cele din urmă, după ce spune o rugăciune, intră în cabinet și anunță cu glasul stins că rezerva de ceai e pe terminate, că au mai rămas vreo douăzeci de funzi de zahăr și că și celelalte alimente stau să se isprăvească.

— Hoți! Tîlhari! țipă tata. Și tu la fel cu ei!

Glasul său tună de s-aude în toată casa. Mama vitregă a trimis-o pe Uliana, pentru ca furtuna să se reverse asupra ei.

— Frol, cheam-o pe prințesă! strigă tata. Pe unde-mi umblă?

Iar cînd mama vitregă își face apariția, o întîmpină în același fel.

— Și tu ești înțeleasă cu banditii ăștia! Mereu le iei apărarea! și dă-i așa vreo jumătate de oră, iar uneori și mai mult.

Pe urmă tata se apucă să verifice socotelile. În timpul acestei operații își amintește de fîn. Frol este trimis să cîntărească fînul cît a mai rămas. Mama vitregă primește dispoziția să asiste la cîntărire, iar tata socotește cît ar mai trebui să fie în șură. Reiese că au dispărut multe puduri de fîn, iar Uliana nu poate justifica cum au fost consumați cîțiva funzi dintr-un aliment oarecare. Glasul tatei devine tot mai amenințător. Uliana tremură. Acum e chemat la interogatoriu și vizitiul. Furtuna se descarcă asupra lui. Tata se repede la el și începe să-l bată. Vizitiul o ține într-una: „Luminăția-voastră a binevoit să greșească la socoteală".

Tata se apucă iarăși de socoteli. Dar acum reiese că in șură există mai mult fîn decît s-ar cuveni să fie. Țipetele continuă. De data asta tata îl ocărăște pe vizitiu fiindcă le dă cailor mai puțin nutreț decît e prevăzut, însă vizitiul îi cheamă pe toți sfinții ca martori că nici un cal nu primește mai puțin nutreț decît i se cuvine. Frol invocă mărturia Maicii Domnului că vizitiul spune adevărul.

Dar tata nu vrea să se potolească. Îl cheamă pe Makar, ajutorul majordomului, care este totodată și acordorul instrumentelor muzicale. Îi face bilanțul tuturor păcatelor și greșelilor săvîrșite de

el în ultimul timp. Makar s-a îmbătat săptămîna trecută și cu siguranță c-a fost beat și ieri, pentru că a spart cîteva farfurii. În fond, toată zarva a pornit de la farfuriile sparte. Mama vitregă i-a spus despre asta tatii azi-dimineață, de aceea Uliana a fost primită cu mai multe ocări ca de obicei în asemenea cazuri și tot din cauza asta s-a făcut controlul la fîn. Tata continuă să strige că neamul ăsta de bandiți ar merita cele mai grele pedepse.

Deodată se așterne liniștea. Tata se așază la birou și scrie un bilet.

— Trimiteți-l pe Makar cu acest bilet la poliție, să-i tragă o sută de nuiele.

Toți în casă au încremenit de groază.

Bate ora patru. Coborîm cu toții la masă, dar nimeni n-are poftă de mîncare. Nimeni nu se atinge de supă. Sîntem zece persoane la masă. În spatele fiecăruia stă o „scripcă" sau un „trombon", cu o farfurie curată în mîna stîngă, numai Makar lipsește.

— Unde-i Makar? întreabă mama vitregă. Să fie chemat încoace.

Makar nu vine și porunca e repetată. Intră Makar, palid, cu chipul desfigurat, rușinat, cu ochii plecați. Tata stă cu privirea ațintită în farfurie. Văzînd că nici unul din noi nu s-a atins de supă, mama vitregă încearcă să ne invioreze :

— Copii, spune ea pe franțuzește, nu găsiți că supa de azi e minunată ?

Simt că mă îneacă lacrimile. Cînd se termină prînzul, fug după Makar, îl ajung din urmă în coridorul întunecos și dau să-i sărut mîna, dar el și-o smulge și-mi spune pe un ton mustrător și interogativ totodată :

— Lasă-mă ! N-ai să fii și tu la fel cînd ai să crești mare ?

— Nu, nu, niciodată !

Cu toate acestea, tata nu era unul dintre moșierii cruzi. Dimpotrivă, servitorii și chiar și mujicii îl considerau un boier bun. Dar scena pe care am descris-o mai înainte se petrecea peste tot, de multe ori într-o formă mult mai crîncenă. Biciuirea iobagilor intra în obligația poliției și a pompierilor.

Odată un moșier l-a întrebat pe un altul :

— De ce crește atît de încet numărul sufletelor la moșia dumitale ? Probabil că nu prea ai grijă ca oamenii să se însoare ?

La cîteva zile după asta, generalul s-a întors în satul său. A poruncit să-i fie adusă lista tuturor țăranilor săi, a însemnat numele flăcăilor ce împliniseră optsprezece ani și al fetelor ce atinseseră vîrsta de șaisprezece, adică ale acelora care, conform legii, aveau dreptul să se căsătorească. Pe urmă generalul a dat o poruncă: „Ivan se va însura cu Anna, Pavel cu Parașka, Fiodor cu Praskovia" și așa mai departe. În felul acesta a stabilit cinci perechi. „Cele cinci nunți, glăsuia porunca, trebuie să se celebreze duminică, adică peste zece zile."

Tot satul a vuit de bocete. În fiecare izbă jeleau femeile, atît cele tinere, cît și cele bătrîne.

În ziua stabilită, cele cinci alaiuri de nuntă, care semănau mai mult cu niște procesiuni de înmormîntare, au pornit spre biserică. Femeile plîngeau și jeleau ca după mort. Unul dintre lachei a fost trimis la biserică pentru a raporta de executare după terminarea ceremoniei. Dar lacheul s-a întors curînd, palid și speriat, cu căciula în mînă.

— Parașka se încăpățînează, a raportat el. Nu vrea să se mărite cu Pavel. Cînd a întrebat-o pă-

rintele: „Consimți ?“ ea a strigat tare: „Nu, nu consimt !“

Moșierul a turbat de mînie.

— Du-te și spune-i acestui popă chică-lungă că, dacă nu o cunună pe Parașka, o să-l pîrăsc arhiereului că-i bețiv. Cum de-ndrăznește, mișelul, să nu-mi execute porunca! Spune-i că-l bag la mănăstire. Iar pe părinții Parașkăi îi trimit într-un sat de stepă.

Lacheul a transmis porunca. Și rudele, și popa s-au apucat s-o conjure pe Parașka. Mama și-a implorat în genunchi fata să nu-i piardă pe toți. Fata repeta mereu „nu vreau“, însă cu glasul tot mai slab, pe urmă în șoaptă și, în sfîrșit, a amuțit de tot. I-au pus pirostriile... Ea nu s-a mai împotrivit. Lacheul s-a întors la conacul boierului cu raportul: „Au fost cununați !“

Nunțile la poruncă constituiau un fenomen atît de obișnuit, încît servitorii noștri care nu se iubeau între ei, dar care prevedeau că vor fi siliți să se căsătorească, se cumetreau de obicei. După lege, cununia devenea în acest fel imposibilă. De regulă acest șiretlic reușea; însă o dată o astfel de șiretenie s-a terminat în casa noastră cu o tragedie. Andrei, croitorul, s-a îndrăgostit de o fată care aparținea moșierului vecin. Cum Andrei prevedea că i s-ar putea porunci să se cunune cu una din jupînesele noastre, s-a hotărît să se cumetrească din vreme cu ea. S-a întîmplat tocmai lucrul de care se temeau. Într-o zi au fost chemați amîndoi în cabinetul tatei și li s-a dat poruncă să se cunune.

— Sîntem totdeauna bucuroși să vă îndeplinim dorința, au răspuns ei, dar acum cîteva săptămîni am botezat împreună un copil.

Andrei a făcut de asemenea cunoscut intențiile ce le nutrea pentru servitoarea vecinului... În cele din urmă Andrei a fost dat la oaste.

În timpul lui Nicolaie I serviciul militar nu era obligatoriu pentru toți, ca acum. Nobilii și negustorii nu aveau obligația să facă armată. Cînd era anunțată o nouă recrutare, moșierii trebuiau să pună la dispoziția armatei un anumit număr de recruți. De obicei, în fiecare sat țăranii stabileau ei înșiși pe cei ce urmau să plece, însă iobagii de la conac depindeau în totul de bunul plac al moșierului.

Pe vremea aceea serviciul militar era înfiorător — el dura douăzeci și cinci de ani. Să devii soldat însemna să te rupi pentru totdeauna de satul natal și de familie. Bătăile curgeau zilnic. Cruzimea manifestată în armată depășea orice limită. Chiar și în școlile de cadeți, în care învățau fiii nobililor, se dădeau uneori pentru o țigară pedepse de cîte o mie de lovituri, trase în fața întregii școli. Medicul stătea lîngă băiatul schingiuit și oprea executarea pedepsei numai atunci cînd pulsul aproape că nu mai bătea. Căzută în nesimțire, victima însîngerată era dusă la spital. Marele duce Mihail, comandantul școlilor militare, l-ar fi îndepărtat imediat de la comandă pe acel director în a cărui școală nu ar fi existat cel puțin unul sau două cazuri de acest fel pe an. „Lipsește disciplina !“ ar fi spus el.

Se înțelege că se proceda și mai rău cu soldații de rînd. Dacă vreunul dintre ei ajungea în fața tribunalului militar, verdictul prevedea aproape totdeauna ca el să fie bătut la stroi. Pentru asta erau aliniați pe două rînduri o mie de soldați înarmați cu vergi de grosimea degetului mic. Cel condamnat era trecut printre rînduri de trei, patru,

cinci sau șapte ori, și fiecare soldat îi aplica de fiece dată cîte o lovitură. Subofițerii supravegheau ca soldații să lovească cu toată puterea. După o mie sau două mii de lovituri, victima, care scuipa sînge, era dusă la spital, unde era vindecată numai pentru ca pedeapsa să fie împlinită pînă la capăt imediat ce ostașul se refăcea puțin. Dacă soldatul murea sub lovituri, restul pedepsei era aplicat cadavrului său legat de o roabă.

„Te bat la stroi! Iau pielea de pe tine sub vergi“ — iată amenințările obișnuite în acea vreme.

O groază sinistră îi cuprindea pe toți ai casei cînd aflau că vreuna dintre slugi era trimisă la comenduire. Sluga era pusă în fiare și închisă în birou sub pază, ca să nu se sinucidă. Apoi la ușa biroului trăgea o căruță și prizonierul pleca însoțit de doi paznici. Toți servitorii îl înconjurau. El le făcea tuturor plecăciuni adînci, rugîndu-i să-i ierte greșelile cele făcute cu voie și cele fără de voie.

Așadar, pe Andrei îl așteptau douăzeci și cinci de ani de grea viață ostășească. Toate visele sale de fericire se năruiau dintr-o dată.

Nunta uneia dintre jupînese, Pelagheea, sau Polea, cum i se zicea, s-a terminat și mai tragic. Fusese dată de mică la o meșteriță, unde învățase la perfecție broderia fină. Gherghefurile ei stăteau la Nikolskoe în odaia surorii mele Lena. Ea participa de obicei la discuțiile purtate de Lena cu sora mamei vitrege, care locuia în aceeași cameră. Atît prin felul ei de a vorbi, cît și prin manierele sale, Polea arăta mai mult a domnișoară decît a jupîneasă.

I se întîmplase o nenorocire: și-a dat seama că urmează să devină curînd mamă. Cînd i s-a destăinuit mamei mele vitrege, aceasta a copleșit-o cu mustrări: „N-am nevoie în casă de o asemenea tîrîtură! În casa mea nu admit asemenea rușine! Destrăbălato! Ticăloaso!“ și așa mai departe. Lacrimile Lenei n-au fost luate în seamă. Polei i-au fost tăiate cozile și a fost trimisă la grajd. Tatăl copilului, un servitor al vecinului nostru, a implorat să li se aprobe căsătoria. Dar cum n-avea bani ca s-o răscumpere pe Polea, nu i s-a dat aprobarea. „Manierele de nobilă“ ale Polei au devenit astfel circumstanțe agravante și i se pregătea o soartă amară. Aveam între servitori pe unul care, datorită staturii sale mici, era surugiu pe calul înaintaș. Îl chema Filka Crăcănel. În copilărie fusese rău lovit de un cal și nu mai crescuse, picioarele le avea îndoite ca o roată, cu tălpile răsucite înăuntru, nasul frînt și îndoit într-o parte, iar falca îi era sluțită. S-a hotărît ca Polea să fie dată după această pocitanie și a fost dată. Au măritat-o cu de-a sila. Proaspeții căsătoriți au fost trimiși la muncă țărănească în satul nostru din gubernia Reazan.

Nu se admitea că iobagii au sentimente omenești, nici nu se concepea așa ceva. Cînd Turgheniev a scris *Mumu*, iar Grigorovici romanele sale, făcîndu-i pe cititori să plîngă de suferințele iobagilor, pentru mulți acestea au constituit o adevărată revelație. „E oare cu putință așa ceva? Să iubească oare iobagii la fel ca și noi?“ — exclamau cucoanele sentimentale, care vărsau lacrimi citind în romanele franțuzești despre nenorocirile întîmplate eroilor și eroinelor din înalta societate.

Învățătura, la care erau trimiși uneori iobagii de către moșierii lor, constituia pentru ei o nouă sursă de nenorociri. Odată tata a găsit într-o izbă țărănească un băiat isteț pe care l-a dat la școala de felceri. Băiatul a învățat cu sîrguință și în cîțiva ani a făcut progrese însemnate. Cînd s-a întors de

la școală, tata a cumpărat toate lucrurile necesare unei bune farmacii și a instalat-o foarte potrivit într-o căsuță pe lîngă conacul din Nikolskoe. În timpul verii doctorul Sașa, cum i se spunea tînărului, strîngea și usca cu zel diferite plante medicinale. În scurt timp a fost foarte îndrăgit la Nikolskoe și în împrejurimi. Veneau la el țăranii bolnavi din satele vecine, și tata era tare mîndru de succesul farmaciei sale. Dar asta n-a durat mult. Într-o iarnă tata a făcut un drum la Nikolskoe, a petrecut aici cîteva zile și a plecat. În aceeași noapte doctorul Sașa s-a împușcat — s-a spus că din imprudență. Dar motivul era o poveste de dragoste. Iubea o fată, dar nu se putea căsători cu ea, fiindcă era iobaga altui moșier.

Soarta unui alt tînăr, Gherasim Kruglov, pe care tata l-a dat la școala agricolă din Moscova, a fost aproape la fel de tragică. Gherasim a absolvit școala într-un chip strălucit, cu medalia de aur. Directorul școlii a depus toate eforturile ca să-l convingă pe tata să-l elibereze pe Kruglov, deschizîndu-i în acest fel drumul spre universitate, unde iobagii nu erau admiși.

— Kruglov va deveni cu certitudine un om de seamă, spunea directorul. Poate chiar o mîndrie a Rusiei. Și domniei-voastre îi va reveni onoarea de a-i fi apreciat capacitatea și de a-i fi oferit științei ruse un asemenea om.

— Am nevoie de el în satul meu, a răspuns tata la toate intervențiile stăruitoare.

În realitate Gherasim Kruglov era cu totul inutil la moșie, date fiind procedeele primitive de exploatare, la care tata n-ar fi renunțat pentru nimic în lume. L-a pus să facă planul moșiei, apoi i s-a poruncit să stea ca lacheu în spatele mesenilor, cu o farfurie în mînă. Se înțelege că asta l-a deprimat

mult pe Gherasim. Visul său era universitatea, activitatea științifică. În ochi i se putea citi suferința, dar mama vitregă simțea o deosebită plăcere să-l umilească la fiece ocazie prielnică. Într-o toamnă, vîntul a deschis poarta. Mama vitregă a strigat la Kruglov, care tocmai trecea pe-acolo: „Garaska, du-te și închide poarta!"

Asta a fost picătura care a făcut să se reverse paharul. Gherasim i-a răspuns tăios: „Pentru treaba asta îl aveți pe portar", și și-a văzut de drum.

Mama vitregă a fugit plîngînd la tata și a început să-l ocărască: „Sînt jignită de oamenii dumitale în casa dumitale!..."

Gherasim a fost pus de îndată în fiare și trimis sub pază să fie luat la oaste. Despărțirea de bătrînii săi părinți a fost una din cele mai dureroase scene pe care le-am văzut vreodată...

FORTĂREAȚA PETROPAVLOVSK. EVADAREA

III

Cel mai greu de îndurat era tăcerea totală din jur, neputința de a schimba o vorbă cu cineva. Tăcerea aceasta ca de mormînt nu era întreruptă decît de scîrțîitul cizmelor santinelei care se furișa spre vizetă și de bătaia ceasului din clopotniță. Îmi dau seama că pe un om nervos această bătaie îl poate exaspera. La fiecare sfert de oră clopotele sună „Doamne miluiește", o dată, de două, de trei, de patru ori. La fiecare oră răsună un dangăt rar, apoi clopotul începe să bată ritmic ora, după care urmează rugăciunea „Slăvit e Domnul nostru în Sion"; iarna, la schimbări bruște de temperatură,

toate clopotele încep să sune îngrozitor de fals, și această cacofonie, asemenea unui dangăt de îngropăciune la mănăstire, durează nu mai puțin de cinci-șase minute. Iar la ora douăsprezece, ca încheiere, ceasul execută, și mai fals, imnul imperial. Ziua, toate acestea sînt cît de cît acoperite de larma orașului, dar noaptea ai impresia că dangătul umple spațiul și, ascultînd la fiecare sfert de oră bătaia clopotelor, nu poți să nu te gîndești la viața ta de întemnițat, care se scurge steril, departe de toți, departe de viață.

Tăcere de moarte în jur...

Degeaba am încercat să ciocănesc în pervaz, cînd în dreapta, cînd în stînga — n-am primit nici un răspuns. Zadarnic am bătut din răsputeri cu piciorul descuiț în dușumea, în speranța că voi auzi o bătaie de răspuns, cît de vagă, cît de îndepărtată — asta nu s-a întîmplat nici în prima lună, nici în a doua, nici în primul an, nici în prima jumătate a celui de-al doilea an.

În fiecare zi, dacă nu ploua cu găleata și nu viscolea, eram scos la plimbare. Pe la orele unsprezece venea un subofițer încălțat peste cizme cu galoși moi de pîslă și îmi aducea hainele : pantalonii, vestonul, cizmele, șuba. Mă grăbeam să le îmbrac și eram bucuros dacă între timp izbuteam să fac de vreo zece ori drumul de la un capăt al încăperii la celălalt — numai ca să aud sunetul propriilor mei pași...

Cînd îl întrebam pe subofițerul din paza fortăreței care-mi aducea îmbrăcămintea dacă afară e frumos sau plouă, el îmi arunca o privire speriată și pleca fără un cuvînt ; soldatul de gardă și subofițerul din corpul de gardă stăteau după ușă și nu-și luau ochii de la el, gata să-l denunțe dacă ar fi intrat în vorbă cu mine.

După asta începea plimbarea. Ieșeam în curticica interioară a redutei, unde se afla o mică baie și umblau de colo-colo doi soldați din corpul de gardă. Încercam să le vorbesc, dar ei tăceau.

Umblam în cerc pe trotuarul îngust ce înconjura curticica pentagonală și zi de zi vedeam același lucru. Cîteodată, foarte rar, vedeam o fată — era pesemne fiica gardianului — care ieșea din locuința acestuia și, după ce făcea vreo zece pași pe trotuar, dispărea după o poartă ce se închidea imediat în urma ei ; apoi se auzea scîrțîitul unei alte portițe, ceea ce însemna că fata a ieșit din fortăreață.

De sărbători mi s-a întîmplat de cîteva ori să văd un băiețandru de vreo cincisprezece ani, elev la școala militară, era fiul gardianului. El se uita la mine atît de prietenos, aproape drăgăstos, încît după ce am evadat le-am spus tovarășilor că băiatul, după cîte se vede, simpatizează cu deținuții. Într-adevăr, am aflat mai tîrziu, la Geneva, că de îndată ce a ieșit ofițer a aderat, pare-se, la partidul „Narodnaia volea", înlesnind corespondența între revoluționari și deținuții din fortăreață, apoi a fost arestat și deportat în Siberia răsăriteană, la Tunka.

Îmi mai amintesc că vara crescuseră cîteva flori lîngă clădirea băii : firave, cu lujerele golașe, ele răzbiseră totuși printre pietrele curții pavate, la sud de clădirea băii : văzîndu-le, am părăsit trotuarul și m-am apropiat de ele. Amîndoi paznicii și subofițerul se repeziră la mine : „Poftiți pe trotuar". Eu mă apropiasem de flori. Toți trei străjerii făcură cerc în jurul meu privindu-mă țintă — mi-au stricat toata bucuria, și nu m-am mai apropiat niciodată de flori.

Iată prima, a doua, a treia, a zecea, a cincisprezecea fereastră cu gratii... și iată iarăși prima... atîta variație exista în curticică. O dată sau de două ori a venit în zbor o vrabie și asta a fost un eveniment.

Mergeam înainte și nu-mi luam ochii de la vîrful aurit al clopotniței catedralei Petropavlovsk. Doar el se schimba de la o zi la alta, cînd strălucind cu auru-i luminos în bătaia soarelui, cînd ascunzîndu-și strălucirea sub vălul cenușiu și ușor al ceții, cînd posomorîndu-se sub norii grei, plumburii ce se tîrau în zilele de iarnă peste apele Nevei ; atunci vîrful clopotniței se întuneca, străpungînd cerul ca o săgeată de oțel.

„Așa s-ar putea să pierzi șirul zilelor", îmi ziceam, și chiar din prima zi mi-am făcut un calendar.

Aveam două perechi de ochelari, una pentru scris, alta pentru stradă, iar la una din ele aveam un toc de piele pe care niște liniuțe formau nenumărate mici romburi. Le-am numărat : pe amîndouă părțile erau peste o sută. Fiecare putea însemna o săptămînă și, mergînd la culcare, zgîriam cu cuțitul o liniuță de-a curmezișul rombului. În felul acesta știam ziua și data.

Sărbătorile mari erau vestite printr-o canonadă, pe care o începeau tunurile bastionului nostru. O dată canonada începu într-o zi și la o oră neașteptată. Așteptam cu răsuflarea tăiată — o sută și una de lovituri ar fi însemnat că a murit țarul. Dar n-au fost decît treizeci și una de lovituri : așadar, în familia țarului se ivise un nou-născut.

Altă dată, cînd vîntul urla deasupra acoperișului, răbufnind prin crăpăturile ferestrei, se auzi o lovitură de tun. Asta însemna inundație. De îndată, în fața ochilor mei s-a ivit cunoscutul tablou înfățișînd-o pe prințesa Tarakanova în cazemata inundată în timp ce șobolanii i se cațără pe rochie.

Veni iarna, cu zile grele, cufundate în semiîntuneric. În cazemată se făcea atîta foc, încît mă sufocam.

Am rugat să se facă foc mai puțin și de îndată ce auzeam că se închide soba începeam să implor, să cer ca ea să fie lăsată deschisă.

— Va fi umed în celulă, foarte umed, mă prevenea colonelul, dar eu preferam umezeala zăpușelii și mirosului de mangal, și am obținut să nu se închidă soba așa devreme.

Atunci zidul exterior începu să se impregneze de umezeală. Pe tapete apărură pete de umezeală, din ce în ce mai întinse, și pînă la urmă tapetele galbene în dungi începură să arate așa ca și cum s-ar fi turnat zilnic peste ele căni de apă. Nu aveam însă alegere și preferam această umezeală căldurii excesive care-mi dădea dureri de cap.

În schimb noaptea suferеam mult din cauza reumatismului. Temperatura în cazemată scădea brusc. La nivelul dușumelii circula un curent de aer rece și dintr-o dată se lăsa o umezeală de pivniță. Oricît de fierbinte ar fi fost soba, curentul de aer rece străbătea coridorul, năvălea în cazemată, aburii se îngroșau. Atunci începeau să mă doară chinuitor genunchii. Pătura era subțire, de altfel n-ar fi ajutat nici un fel de pătură ; totul se îmbiba de umezeală — barba, cearșafurile — și începea „durerea de măsele" în oase.

Singura vorbă omenească o auzeam dimineața, cînd venea gardianul.

— Bună ziua. Să vă cumpăr ceva ?

— Da, vă rog, un sfert de funt de tutun și o sută de tuburi pentru țigări.

— Altceva nimic ?

— Nimic.

Convorbirea se rezuma la atît. Îmi făceam singur țigările. „E o ocupație și asta" — mă sfătuise gardianul chiar din prima zi.

Continuam să parcurg în fugă prin cazemată cele șapte verste, făceam douăzeci de minute gimnastică, dar iarna intra în drepturile sale. Ziua era din ce în ce mai mică : uneori, cînd cerul era mohorît, la ora două nu se mai vedea nimic, iar la zece dimineața în cazemată încă era întuneric ; nici cînd se ivea soarele, el nu răzbătea în cazemată, razele lui se pierdeau în grosimea zidurilor, luminînd doar vreun cotlon. Mă simțeam foarte prost. Pe deasupra se abătu peste noi o nouă nenorocire : Sașa fu arestat.

Venise să mă vadă împreună cu Lena de ziua mea onomastică, la 21 decembrie [1]. El n-a vrut să mă lase să treacă această zi și a obținut un vorbitor cu mine. În clipa despărțirii eu voiam să-i remit biletul după metoda noastră obișnuită, dar biletul meu se întîlni cu al lui și al meu căzu pe jos. M-a cuprins groaza. De față era numai gardianul. Veni și momentul să ieșim ; eu am ieșit cu Lena, iar Sașa a rămas în urmă. Am îmbrățișat-o dinadins pe Lena, ținînd-o strîns chiar lîngă fereastră. Gardianul a stat lîngă noi cît timp Sașa căuta pe jos biletul, un minuscul sul cafeniu. În sfîrșit ieși și el, făcîndu-mi semn cu capul : „L-am găsit".

[1] Vorbitoarele, acordate la intervale mari, provoacă deținuților și rudelor lor o puternică stare emotivă. Cel arestat vede chipurile dragi, aude glasuri ce-i sînt scumpe și știe că toate acestea vor dispărea după cîteva minute. El se simte nespus de aproape și, în același timp, îngrozitor de departe de ai săi, deoarece nu poate purta o convorbire intimă în prezența unui om străin, dușman și spion. Ne-am despărțit cu inima grea (n.a.).

Ne-am despărțit. Dar inima îmi era grea.

După cîteva zile urma să primesc de la fratele meu o scrisoare cu privire la publicarea cărții mele. Dar scrisoarea nu veni. Presimțeam că se întîmplase ceva, și pentru mine au început zile de chinuitoare neliniște. „L-au arestat", gîndeam, și tăcerea lui, tot mai suspectă, mă apăsa ca plumbul.

La o săptămînă după vorbitor, în locul scrisorii așteptate de la fratele meu cu informații privitoare la publicarea cărții, am primit un scurt bilet de la Poleakov, în care acesta îmi aducea la cunoștință că de aci înainte avea să citească el corecturile și de aceea trebuia să iau legătura cu el în toate chestiunile privind publicarea. Am înțeles pe dată că se întîmplase ceva cu fratele meu. Dacă s-ar fi îmbolnăvit, Poleakov mi-ar fi scris-o. Începură zile grele. Aleksandr fusese, desigur, arestat, iar vina o purtam eu. Viața își pierdu pentru mine orice sens. Plimbările, gimnastica, munca nu mă mai interesau. Ziua întreagă măsuram celula în lung și în lat fără vreun scop și nu mă puteam gîndi decît la arestarea lui Aleksandr. Pentru mine, un holtei, detențiunea însemna doar privațiuni personale, dar Aleksandr era însurat, își iubea cu pasiune soția, iar acum avea și un băiat pe care-l iubea foarte mult. Părinții concentraseră asupra băiețașului întreaga dragoste ce-o nutriseră celor doi copii pe care-i pierduseră cu trei ani în urmă.

Cel mai greu de îndurat era incertitudinea. Cu ce se făcuse el oare „vinovat" ? De ce fusese arestat ? Care avea să-i fie osînda ? Se scurgea săptă-

mînă după săptămînă. Neliniștea mea creștea ; nu primeam nici o știre. În sfîrșit, am aflat pe cale indirectă că Aleksandr fusese arestat pentru o scrisoare adresată lui P. L. Lavrov.

Amănuntele le-am aflat mult mai tîrziu. După întrevederea avută cu mine, Aleksandr îi scrisese vechiului său prieten, Piotr Lavrovici Lavrov, care în acea perioadă edita la Londra revista *Vperiod*. În scrisoare el își exprima neliniștea în legătură cu starea sănătății mele, vorbea despre nenumăratele arestări operate și își mărturisea deschis ura față de despotismul rus. Secția a treia interceptase scrisoarea la poștă, și chiar în seara de ajun trimisese jandarmii la fratele meu ca să facă percheziție. Cu această ocazie ei se purtaseră și mai grosolan ca de obicei. După miezul nopții o jumătate de duzină de oameni năvăliră în locuința lui, răscolind și răvășind totul. Pipăiră pereții și scoaseră chiar din pat copilul bolnav, pentru a scotoci în așternut și saltea. Nu găsiră nimic, dar nici nu aveau ce găsi. Fratele meu fusese foarte indignat de această percheziție. Cu obișnuita-i sinceritate, el îi spusese ofițerului de jandarmi care efectua percheziția : „Împotriva dumitale, căpitane, n-am nici un resentiment : ești atît de incult, încît abia dacă-ți dai seama ce faci. Dar dumneata, stimate domn — se adresă el procurorului — dumneata știi ce rol joci în toate acestea. Ai studii universitare. Cunoști legea și știi că o încalci, acoperind cu prezența dumitale ilegalitatea comisă de acești oameni. Dumneata, stimate domn, ești pur și simplu un ticălos."

Ei prinseră ură împotriva lui Aleksandr și îl ținură la Secția a treia pînă în luna mai. Copilul lui,

un băiețaș adorabil, pe care boala îl făcuse mai gingaș și mai deștept, se stingea de oftică. Medicii spuseră că nu mai are decît cîteva zile de trăit. Fratele meu, care niciodată nu ceruse vreo favoare dușmanilor, de data asta ceru permisiunea de a-și vedea pentru ultima dată copilul ; el rugă să i se dea drumul acasă pentru o jumătate de oră, pe cuvînt de onoare sau sub escortă. Dar nu i s-a îngăduit. Jandarmii găsiseră prilejul să se răzbune.

Copilul muri. Maică-sa fu din nou cît pe ce să se prăpădească în urma șocului nervos suferit. În acest timp fratele meu fu anunțat că va fi deportat la Minusinsk : va fi dus pînă acolo într-o căruță cu coviltir, însoțit de doi jandarmi. În ce-o privea pe soția lui, ea putea să-l urmeze mai tîrziu, dar acum nu avea voie să plece cu el.

— Dar spuneți-mi, în sfîrșit, care este crima mea ? cerea fratele meu.

Împotriva lui nu exista însă nici un cap de acuzare, afară de scrisoare. Deportarea păru tuturora un act atît de arbitrar, ea era în așa măsură o răzbunare personală a Secției a treia, încît nici una din rudele noastre nu-și închipuia că ar putea dura mai mult de cîteva luni. Fratele meu înaintă o plîngere ministrului de interne. Acesta răspunse că nu se poate amesteca atunci cînd există o hotărîre a șefului jandarmilor. Fu înaintată o nouă plîngere senatului, dar și ea rămase fără urmări.

După vreo doi ani, sora noastră Elena adresă din proprie inițiativă o cerere țarului. Vărul meu Dmitri, guvernator general al Harkovului și ofițer în garda lui Alexandru al II-lea, mare favorit la curte, înmînă personal cererea, adăugînd cîteva cuvinte și de la el. Era profund indignat de acțiu-

nile Secţiei a treia. Dar firea vindicativă constituie o trăsătură de familie a Romanovilor, iar la Alexandru al II-lea ea era deosebit de pronunţată. Răspunsul lui la cerere a fost: „Lasă-l să mai stea!" Fratele meu a petrecut în Siberia doisprezece ani şi nu s-a mai întors niciodată în Rusia...

Traducere de
D. VACARIUC şi R. VASILESCU-ALBU

Anatole France

(1844—1924)

Anatole France şi-a scris cele patru volume de amintiri în epoci foarte diferite. Primul, *Cartea prietenului meu*, e din 1883, cînd scriitorul, născut în 1844, nu avea nici patruzeci de ani şi era puţin cunoscut. Dobîndise un început de notorietate cu *Crima lui Sylvestre Bonnard* (1881). Volumul următor, *Pierre Nozière*, a apărut în 1899. Ultimele două sînt scrise la bătrîneţe, 1918 — *Micul Pierre* — şi 1922 — *În floarea vieţii*, ultima carte publicată de prozatorul aproape octogenar.

Cele patru volume despărţite de patru decenii au acelaşi ton şi recheamă trecutul prin aceleaşi mijloace. Nu alcătuiesc o naraţiune închegată. Există un subţire fir cronologic care merge din anii primei copilării pînă în pragul vieţii. Dar naratorul urmăreşte cu aproximaţie cronologia, se întoarce în volumele succesive la universul primei copilării, întins geografic pe cîteva sute de metri din jurul casei de pe cheiul Senei. Luminează pe rînd cîte o figură pitorească şi tandră. Astfel e bunica după tată, care a fost tînără în timpul revoluţiei din 1789 şi a întîmpinat mereu viaţa cu zăpăceli şi curaj ori prietenul din adolescenţă, Mourons pour les petits oiseaux", prietenul cu care a împărţit întrebările şi temerile vîrstei şi care nu avea să ajungă la tinereţe. Construcţia aceasta discontinuă, în care fascicolul de lu-

mină fixează pe rînd, în ordinea capricioasă a amintirilor, cîte o figură sau cîte un moment din trecut, dă o pecete proprie ciclului autobiografic francian.

Discreția ultimului clasic al prozei franceze l-a făcut, probabil, să evite mărturisirea directă și să-și împrumute amintirile unui personaj, Pierre Nozière. Dar, cu toate măruntele diferențe de stare civilă (Pierre Nozière e fiu de doctor și nu de librar, ca autorul lui), deghizarea e străvezie. Ironistul France se păstrează în cele patru volume și se manifestă savuros, chiar în portretul tovarășului de joacă din copilărie, prea iscusitul Fontanet, viitorul ministru. Dar nu e ușor să-ți retrăiești trecutul cu răceală. Reținerea clasicului împiedică efuziunile excesive. E neputincioasă față de cortegiul de afecte și de asociații răscolite de atîtea capitole din *Cartea prietenului meu* sau *În floarea vieții*. De aici, locul special pe care îl ocupă aceste cărți în opera lui Anatole France, durată statuar din armonii intelectuale și plastice, uneori prea construită, dar în orice caz astăzi în mod inadmisibil depreciată.

CARTEA PRIETENULUI MEU

(LE LIVRE DE MON AMI)

III

Îți dau trandafirul acesta

Locuiam într-un apartament mare, plin de lucruri ciudate. Pe pereți erau agățate trofee de arme primitive, peste care atîrnau cranii și cîte o chică ; de plafon erau prinse niște bărci din acelea făcute din trunchiuri scobite, împreună cu vîslele lor, alături de crocodili împăiați ; vitrinele erau pline de păsări, cuiburi, crengi de mărgean, și un număr nesfîrșit de mici schelete care păreau pline de pizmă și reavoință. Nu știam ce înțelegere încheiase tata cu aceste ființe monstruoase ; acuma știu : era înțelegerea încheiată de un colecționar. El, care era atît de înțelept și dezinteresat, visa să bage lumea întreagă într-un dulap. Bineînțeles, în interesul științei ; o spunea și o credea ; de fapt nu era decît o manie de colecționar.

Întregul apartament era plin de curiozități ale naturii. Numai salonașul nu fusese invadat nici de zoologie, nici de mineralogie, nici de etnografie, nici de teratologie ; acolo nu erau nici piei de șarpe, nici carapace de broaște țestoase, nici oseminte, nici săgeți de silex, nici securi de-ale pieilor-roșii, ci trandafiri. Tapetele salonașului erau semănate numai cu trandafiri : înmuguriți, închiși, smeriți, toți la fel și toți drăguți.

Mama mea, care nu se împăca deloc cu zoologia comparată și cu măsurătoarea de cranii, își petrecea toată ziua în salonaș, la măsuța de lucru. Mă jucam la picioarele ei, pe covor, cu un miel, care n-avea decît trei picioare, dar avusese odată patru, și din această cauză nu era demn să stea printre iepurii cu două capete, în colecția teratologică a tatii ; aveam și o paiață, care dădea din mîini și mirosea a vopsea ; eram înzestrat, desigur, pe vremea aceea, cu multă imaginație, căci paiața și mielușelul jucau pentru mine rolul feluritelor personaje a mii de drame ciudate. Cînd se întîmpla ceva deosebit de interesant fie paiaței, fie mielului, îi povesteam și mamei. Dar întotdeauna de-

geaba. Se vede că oamenii mari nu înțeleg niciodată cum trebuie ceea ce le spun copiii mici. Mama mea era cu gîndurile aiurea. Nu mă asculta cu destulă atenție. Asta a fost cusurul ei cel mai mare. Dar avea un fel de a mă privi cu ochii ei mari și de a-mi spune „prostuțule“, care dregea totul.

Într-o zi, cînd eram în salonaș, mama lăsă broderia din mînă, mă luă în brațe, și, arătîndu-mi una din florile de pe tapet, îmi spuse :

— Îți dau trandafirul acesta.

Și, ca să-l recunosc, îi făcu o cruce cu acul ei de brodat.

Niciodată primirea unui dar nu m-a făcut mai fericit.

ALTE IUBIRI

I

Schitul din grădina plantelor

Încă nu știam să citesc, mai purtam pantaloni încheiați la spate, plîngeam cînd îmi ștergea bona nasul, dar eram mistuit de patima gloriei. Acesta este adevărul ; la vîrsta cea mai fragedă nutream dorința de-a mă deosebi cît mai curînd de ceilalți și de-a dura în memoria oamenilor. Căutam mijloacele cele mai potrivite în acest scop, în timp ce-mi așezam soldații de plumb pe masa din sufragerie. Dacă aș fi putut, aș fi pornit să-mi cuceresc nemurirea pe cîmpul de bătaie și aș fi devenit la fel cu unul din acei generali pe care îi țineam în mîinile mele micuțe și căruia îi hărăzeam victoria armelor pe o mușama.

Dar nu eram făcut, parcă, să am calul meu, uniformă, un regiment și dușmani, toate aceste lucruri fără de care nu există glorie militară. De aceea mă gîndisem să mă fac sfînt. Asta cere mai puține pregătiri pompoase și aduce după sine laude mult mai mari. Mama era evlavioasă. Evlavia sa — blîndă și gravă ca și ea — mă emoționa profund. Mama îmi citea adesea din *Viețile sfinților*, pe care le ascultam, desfătîndu-mă, și care-mi umpleau inima de admirație și iubire. Știam, astfel, cum făceau oamenii care-și închinau lui Dumnezeu viața lor ca ea să devină prețioasă și încărcată de merite. Știam ce parfum ceresc răspîndesc trandafirii martirajului. Dar martirajul era la capătul unui drum pe care n-aș fi mers niciodată. Nu mă gîndeam nici la apostolat și nici la predici, nu intrau în socotelile mele. Mă oprisem doar la chinurile trupești, care se puteau folosi mai ușor și mai sigur.

Ca să încep odată, fără a-mi pierde timpul, am refuzat să iau prînzul. Mama, care nu pricepea nimic din proaspăta mea vocație, crezînd că sînt bolnav, mă privea cu atîta îngrijorare, încît mă făcu să sufăr. Dar posteam mai departe. Apoi, aducîndu-mi aminte de sfîntul Simion Stîlpnicul, care a trăit pe o columnă, m-am cocoțat pe capacul cazanului din bucătărie în care se ținea apa ; dar n-am stat prea mult acolo, fiindcă Iulia, bona noastră, m-a gonit. Dîndu-mă jos, am pornit cu o nouă ardoare pe drumul perfecțiunii și m-am hotărît să-l imit pe sfîntul Nicolae din Patras, care își împărțise averea celor săraci. Fereastra de la cabinetul tatălui meu dădea pe splai. Am aruncat pe fereastra asta vreo zece gologani, care mi se dăduseră fiindcă erau noi și străluceau ; am aruncat apoi niște bile și cîteva sfîrleze, împreună cu biciul din piele de țipar.

— Copilul ăsta e năuc ! a strigat tata, închizînd fereastra.

M-a cuprins mînia și rușinea, ascultîndu-l cum mă judecă. Dar mă gîndeam că tata, nefiind sfînt cum eram eu, nu împărtășea cu mine gloria celor preafericiți întru Domnul, și gîndul acesta mi-a adus o mare mîngîiere.

Cînd a venit ora plimbării, mi s-a pus pălăria pe cap ; atunci am smuls pana, după pilda preafericitului Labru, care atunci cînd i se dădea o scufă veche și soicasă avea grijă s-o tîrîie prin noroi înainte de a și-o pune pe cap. Mama, aflînd ce-am făcut cu lucrurile mele și cu pălăria, ridică din umeri și scoase un oftat adînc. Suferea, într-adevăr, din cauza mea.

În timpul plimbării, mergeam cu ochii în jos ca să nu-mi las privirile furate de lucrurile dinafară, supunîndu-mă astfel unui precept adesea întîlnit în *Viețile sfinților*.

La întoarcerea din această plimbare, salutară pentru desăvîrșirea sfințeniei mele, îmi făcui o tîrsînă din cîteva fire de păr de cal smulse dintr-un fotoliu vechi. Altă amărăciune mă aștepta, căci Iulia mă surprinse în clipa în care urmam astfel pilda fiilor sfîntului Francisc. Oprindu-se la aparența lucrurilor, fără să pătrundă în spiritul lor, Iulia nu văzu, în simplitatea ei, decît că am stricat un fotoliu și-mi dădu cîteva la spate.

Cînd mă gîndii apoi la dureroasele întîmplări din timpul zilei, îmi dădui seama cît de greu e să practici sfințenia în familie. Înțelesei de ce sfinții Antonie și Ieronim au plecat în deșert, printre lei și capre, și mă hotărîi să mă retrag, începînd de a doua zi, într-un schit. Alesei, pentru a mă ascunde de lume, labirintul din Grădina Plantelor. Acolo voiam să trăiesc în meditație, îmbrăcat ca sfîntul

Pavel Ermitul într-o haină de foi de palmier. Mă gîndeam : „Se vor găsi în grădina asta rădăcini pentru hrana mea. Se va găsi o cabană în vîrf de munte. Acolo voi fi în mijlocul tuturor animalelor de pe pămînt : leul care a săpat cu ghearele mormîntul sfintei Maria Egipteanca va veni să mă caute și pe mine, fără îndoială, pentru a-și face datoria de îngropăciune față de un pustnic din împrejurimi. Voi vedea, ca sfîntul Antonie, omul cu picioare de țap și calul cu bust de om. Și poate că îngerii intonînd imnuri mă vor ridica cu ei în văzduh."

Hotărîrea mea vă va părea mai puțin ciudată, cînd veți afla că, de mult timp, Grădina Plantelor era pentru mine un loc sfînt, destul de asemănător cu Paradisul terestru, pe care-l vedeam înfățișat în *Biblia* mea cea veche cu poze. Bona mă ducea deseori acolo și de fiecare dată încercam sentimentul unei sfinte voioșii. Cerul însuși mi se părea mai spiritualizat și mai pur decît aiurea și, în norii care pluteau deasupra colinei papagalilor, peste cușca tigrului, peste vizuina ursului și deasupra casei elefantului, vedeam parcă, nu prea deslușit, pe Dumnezeu-Tatăl cu barba sa albă și în veșmînt albastru, cu brațul întins ca să mă binecuvînteze împreună cu antilopa și gazela, iepurele și turturica ; și, pe cînd stăteam sub cedrul din Liban, vedeam coborînd deasupra capului meu, printre ramuri, razele pe care Părintele etern le lăsa să-i scape din degete. Animalele, care îmi mîncau din mînă, privindu-mă cu blîndețe, îmi reaminteau cele spuse de mama despre Adam și zilele nevinovăției dintîi. Făpturile Creatorului adunate aci, ca altădată în casa plutitoare a patriarhului, se oglindeau în ochii mei, împodobite toate de farmecul pe care i le dădeau anii copilăriei. Și nimic nu-mi putea

terfeli Paradisul. Nu eram deloc surprins că se vedeau acolo bone, militari și negutători de cocos. Dimpotrivă, mă simțeam fericit lîngă cei smeriți și cei mici, eu, care eram cel mai mic dintre toți. Totul îmi părea limpede, binevoitor și bun, pentru că reduceam totul, cu o nevinovăție deplină, la idealurile mele de copil.

Adormii cu hotărîrea de a mă duce să trăiesc în mijlocul acestei grădini pentru a dobîndi astfel de merite, care să mă facă deopotrivă cu sfinții, a căror înflorită istorie mi-o reaminteam.

A doua zi dimineață, hotărîrea mea era încă fermă. O făcui cunoscută și mamei. Ea izbucni în rîs.

— Cine ți-a dat ideea asta să te faci ermit al labirintului din Grădina Plantelor ? mă întrebă ea pieptănîndu-mi părul și neputîndu-și ține rîsul.

— Vreau să fiu celebru, răspunsei, și să pun pe cărțile mele de vizită : „Ermit și sfînt din calendar", după cum tata pune pe ale lui : „Laureat al Academiei de medicină și secretar al Societății de antropologie".

La această lovitură neașteptată, mama lăsă să-i cadă pieptenele, pe care mi-l trecuse prin păr.

— Pierre ! strigă ea, Pierre ! ce nebunie, ce păcat ! Sînt tare nenorocită ! Băiețelul meu și-a pierdut mințile la vîrsta la care încă nu le are.

Apoi, întorcîndu-se spre tata :

— L-ai auzit, dragul meu, la șapte ani vrea să fie celebru !

— Scumpa mea, răspunse tata, ai să vezi că la douăzeci de ani va fi dezgustat de glorie.

— Dea Domnul ! spuse mama, nu-mi plac deloc vanitoșii.

Dumnezeu a dat și tatăl meu nu s-a înșelat. Ca și regele din Yvetot, am trăit foarte bine fără glo-

rie și n-am nici cea mai slabă dorință să gravez numele lui Pierre Nozière în memoria oamenilor.

Totuși, cînd, cu cortegiul meu de amintiri îndepărtate, mă plimb prin Grădina Plantelor, amarnic de trist și părăsit, mă prinde o poftă de neînțeles să povestesc unor prieteni necunoscuți cum visam odinioară să trăiesc ca un anahoret, ca și cum visul acesta copilăresc ar putea, trezind amintirile altora, să le învăluie în dulceața unui zîmbet.

De asemenea, mai simt și acum dorința de a ști dacă într-adevăr am făcut bine renunțînd de la vîrsta de șase ani la viața militară ; căci, la drept vorbind, nu m-am mai gîndit de atunci să mă fac soldat. Îmi pare puținel rău. Viața de militar e o viață plină de demnitate. Îți cunoști limpede datoria, care e cu atît mai precisă, cu cît nu raționamentul o precizează. Omul care are posibilitatea să gîndească la ceea ce face descoperă curînd că sînt prea puține fapte nevinovate. Trebuie să fii preot sau soldat ca să nu cunoști chinurile sufocante ale îndoielii.

Cît despre visul de a trăi ca un pustnic, l-am mai avut ori de cîte ori mi s-a părut că viața este cu desăvîrșire rea : adică în fiecare zi. Dar, în fiecare zi, natura mă trăgea de urechi și mă readucea la îndeletnicirile obișnuite ale celor umili.

IV

Revelația poeziei

Domnișoara Lefort, care ținea în cartierul Saint-Germain un pension pentru copii mai mici, consimți să mă primească între orele zece și douăspre-

zece și între orele două și patru. Îmi făcusem, dinainte, o idee înfiorătoare despre pensionul acesta, și cînd bona mă duse pentru prima oară acolo, mă socotii pierdut.

Astfel că am fost nemaipomenit de surprins cînd am intrat și am văzut, într-o cameră mare, vreo cinci sau șase fetițe și vreo zece băieți, care rîdeau, se strîmbau și arătau, în fel și chip, că nu le pasă decît de zburdălniciile lor. Mă gîndeam că s-au obișnuit.

Văzui, pe de altă parte, că domnișoara Lefort era profund întristată. Ochii ei albaștri erau înlăcrimați și buzele întredeschise.

Bucle palide îi atîrnau, după moda englezească, de-a lungul obrajilor ca pe malul apelor crengile melancolice ale sălciilor. Privea fără să vadă și părea pierdută în visuri.

Blîndețea acestei domnișoare îndurerate și veselia copiilor îmi inspirară încredere; la gîndul că-mi voi împărți soarta cu mai multe fetițe, toate temerile mele se risipiră puțin cîte puțin.

Domnișoara Lefort îmi dădu o tăbliță și un creion, și mă așeză lîngă un băiețel de vîrsta mea, cu ochii vii și o înfățișare distinsă.

— Mă cheamă Fontanet, îmi spuse el, dar pe tine?

Apoi mă întrebă cu ce se ocupă tata. I-am spus că e medic.

— Al meu e avocat, răspunse Fontanet, e mai bine.

— De ce?

— Nu-ți dai seama că-i mai frumos să fii avocat?

— Nu.

— Atunci ești un prost.

Fontanet avea o imaginație bogată. Mă sfătui să cresc viermi de mătase și-mi arătă o frumoasă tablă a lui Pitagora, făcută de el însuși. Îl admiram și pe Pitagora și pe Fontanet. Eu, eu nu știam decît niște fabule.

La plecare, primii de la domnișoara Lefort o notă bună; n-am reușit să descopăr la ce folosește. Mama mă lămuri că asta este ceva propriu onorurilor: nu folosesc la nimic. Mă întrebă apoi ce am făcut în prima zi. I-am răspuns că m-am uitat la domnișoara Lefort.

Începu să rîdă de mine; dar eu spusesem adevărul. De cînd mă știu am fost pornit să iau viața ca pe un spectacol. N-am fost niciodată un adevărat observator; căci pentru observație trebuie un sistem după care să te conduci, și eu n-am nici un sistem. Observatorul își îndreaptă privirea ba aici, ba acolo; spectatorul își lasă privirile furate. Sînt născut spectator și am să păstrez, cred, toată viața nevinovăția asta a găgăuților din marile orașe, pe care orice îi amuză și care păstrează, la vîrsta ambițiilor, curiozitatea dezinteresată a copiilor. Dintre toate spectacolele la care am luat parte, singurele care m-au plictisit au fost acelea de teatru, cînd priveam pe scenă. Din contra, reprezentațiile vieții m-au distrat toate, începînd cu acelea pe care le-am văzut în pensionul domnișoarei Lefort.

Continuai, deci, să mă uit la profesoara mea și, confirmîndu-mi-se părerea că era într-adevăr tristă, îl întrebai pe Fontanet de unde-i vine această tristețe. Fără a se referi la ceva pozitiv, Fontanet o atribui remușcărilor și credea că își aduce aminte că a văzut o dată sentimentul remușcării oglindindu-se pe obrazul domnișoarei Lefort, într-o zi de demult, cînd ea îi confiscase, fără nici un drept, sfîrleaza de merișor și comisese aproape îndată după asta și un alt atentat; pentru a înăbuși plîn-

setele aceluia pe care-l spoliase, îi trăsese chivăra de hîrtie peste cap.

Fontanet înțelegea că un suflet mînjit de asemenea fapte trebuia să-și fi pierdut pentru totdeauna voioșia și liniștea : dar motivele invocate de Fontanet nu mi se păreau îndestulătoare și căutai altele.

Era greu, la drept vorbind, să cauți ceva în clasa domnișoarei Lefort, din cauza gălăgiei care domnea fără întrerupere. Elevii se avîntau în niște bătăii înverșunate, de față cu domnișoara Lefort, vizibilă, dar absentă. Ne aruncam unii într-alții cu atîtea cărți de religie și coji de pîine, că se făcea întuneric și o nesfîrșită înlănțuire de pocnete umplea casa. Numai copiii cei mici, împreunîndu-și mîinile și picioarele, și scoțînd o limbă de un cot, se uitau în plafon cu un zîmbet pașnic.

Deodată, domnișoara Lefort, intrînd pe neașteptate în învălmășeală, cu o mutră de somnambulă, pedepsea pe cîte un nevinovat ; apoi revenea la tristețea sa, în care se închidea ca într-un turn. Gîndiți-vă bine, vă rog, la starea de spirit a unui băiețel de opt ani, care, în mijlocul acestei zarve de neînțeles, scrie de șase săptămîni pe tăbliță :

Foamea îl băgă în mormînt pe necunoscutul Malfilâtre.

Asta era lecția mea. Cîteodată, îmi strîngeam tare capul cu mîinile ca să nu-mi pierd ideile ; dar una singură era deslușită ; ideea tristeței domnișoarei Lefort. Eram preocupat mereu de amărîta mea profesoară. Fontanet îmi stîrnise curiozitatea cu niște povești stranii, îmi spusese că nu se poate trece dimineața prin fața camerei domnișoarei Lefort fără a auzi niște strigăte jalnice, amestecate cu zornăit de lanțuri.

— Îmi aduc aminte, adause el, că mai demult, să fie vreo lună, a citit la toată clasa, plîngînd, o poveste care se părea a fi în versuri.

Răzbea, din cele povestite de Fontanet, un fior de groază, care mă pătrunse și pe mine. M-am convins chiar a doua zi că spusele lui nu erau imaginare, cel puțin în privința lecturii cu glas tare, căci, în ce privește lanțurile care-l făceau pe Fontanet să pălească, n-am aflat niciodată nimic, iar astăzi îmi închipui că zăngănitul acela de lanțuri trebuie să fi fost în realitate un hîriit de vătraie și clește de foc.

A doua zi, iată ce s-a întîmplat :

Domnișoara Lefort bătu în masă cu o riglă ca să se facă tăcere, tuși și rosti cu o voce surdă :

— *Sărmana Jeanne !*

După o pauză, adăugă :

— *Dintre fecioarele cătunului, Jeanne era cea mai frumoasă.*

Fontanet îmi dădu una cu cotul în coșul pieptului și pufni în rîs. Domnișoara Lefort îi aruncă o privire mînioasă ; apoi, cu glasul și mai trist, parcă ar fi intonat un psalm de pocăință, continuă povestea sărmanei Jeanne. E posibil și chiar sigur că povestea aceea era în versuri de la un capăt la altul ; dar sînt silit să v-o spun așa cum mi-a rămas în minte. Se vor recunoaște, sper, ici și colo, în proza mea, mădularele risipite ale poetului.

Jeanne era logodită ; jurase credință unui tînăr și viteaz muntean. Oswald era numele fericitului păstor. Totul e gata pregătit pentru nuntă, însoțitoarele Jeannei îi aduc vălul și cununa. Ce fericită e Jeanne ! Dar iată că o cuprinde un fel de moleșeală. Obrajii i se acoperă de o paloare mortală. Oswald coboară din munți. Aleargă la ea și o întreabă : „Nu ești tu oare tovarășa mea de viață ?"

Ea răspunde cu glasul stins : „Scumpe Oswald, adio ! mor !“ Sărmana Jeanne ! Mormîntul i-a fost patul nupțial, și clopotele bisericii din cătun, care trebuiau să sune pentru cununie, bătură de îngropăciune.

Erau, în povestirea aceasta, un mare număr de cuvinte pe care le auzeam pentru întîia oară și al căror înțeles nu-l știam ; dar în întregul ei, povestirea mi se păru atît de tristă și atît de frumoasă că resimțeam, ascultînd-o, un fior neîncercat pînă atunci ; farmecul melancoliei mi se releva prin vreo treizeci de versuri, al căror înțeles precis mi-ar fi fost cu neputință să-l redau. Doar dacă nu ești bătrîn, nu-i nevoie să înțelegi multe ca să simți multe. Lucruri obscure pot fi lucruri impresionante, și e foarte adevărat că sufletelor tinere le place ceea ce este vag.

Lacrimile izbucniră din inima mea prea plină și Fontanet nu putu, nici prin strîmbăturile sale, nici bătîndu-și joc de mine, să-mi oprească plînsul. Totuși nu mă îndoiam atunci de superioritatea lui Fontanet. A trebuit să ajungă subsecretar de stat ca să încep să mă îndoiesc de el.

Lacrimile mele îi plăcură domnișoarei Lefort ; mă chemă la dînsa și-mi spuse :

— Pierre Nozière, ai plîns ; poftim crucea de onoare. Află că eu am făcut poezia asta. Am un caiet gros, pe care l-am umplut cu versuri tot așa de frumoase ca și astea ; dar n-am găsit încă un editor care să mi le tipărească. Nu-i îngrozitor, și chiar de neînțeles ?

— Vai ! domnișoară, i-am spus, sînt foarte mulțumit. Știu acum care-i pricina tristeții dumneavoastră. O iubiți pe sărmana Jeanne care a murit în cătunul ei, și vă gîndiți mereu la ea, nu-i așa ? de aceea sînteți tristă și nu vedeți niciodată ce facem noi în clasă !

Vorbele mele, din nefericire, nu-i plăcură, căci se uită mînioasă la mine și-mi spuse :

— Jeanne e o ficțiune. Iar tu ești un prost. Dă-mi înapoi crucea și treci la loc.

M-am întors la locul meu, plîngînd. De astă dată îmi plîngeam mie de milă și mărturisesc că aceste noi lacrimi nu mai aveau duioșia lacrimilor pe care mi le storsese sărmana Jeanne. Un lucru îmi mări și mai mult tulburarea : habar n-aveam ce este o ficțiune ; Fontanet nu știa nici el mai mult.

Ajuns acasă, o întrebai pe mama.

— O ficțiune, îmi răspunse mama, e o născocire.

— Vai ! mamă, îi spusei, ce nenorocire că Jeanne e o simplă născocire !

— Care Jeanne ? mă întrebă mama.

— *Dintre fecioarele cătunului, Jeanne era cea mai frumoasă.* Și îi spusei povestea Jeannei așa cum mi-o aduceam aminte.

Mama nu-mi răspunse ; dar o auzii șoptindu-i tatii la ureche :

— Ce prostii îl învață pe copilul ăsta !

— Sînt, într-adevăr, niște prostii gogonate, spuse tata. Și de ce-ai vrea, mă rog, ca o fată bătrînă să se priceapă la pedagogie ? Am eu un sistem de educație pe care am să ți-l expun într-o zi. După acest sistem, trebuie să deprinzi un copil de vîrsta lui Pierre al nostru cu obiceiurile animalelor, cu care copiii se aseamănă atît prin instinctele cît și prin inteligența lor. Pierre e capabil să înțeleagă fidelitatea unui cîine, devotamentul unui elefant, răutățile unei maimuțe : asemenea lucruri trebuie să-i povestești și nu despre Jeanne, despre cătunul și clopotele acelea, care n-au nici un Dumnezeu.

— Ai dreptate, răspunse mama mea ; copilul și animalul se înțeleg foarte bine, amîndoi sînt foarte aproape de natură. Dar crede-mă, dragul meu, e un lucru pe care copiii îl înțeleg mai bine decît viciile maimuței : sînt faptele frumoase ale oamenilor mari. Eroismul, chiar pentru un băiețaș, este limpede ca lumina zilei : povestește lui Pierre despre moartea cavalerului Assas, și are să înțeleagă, cu ajutorul Celui-de-Sus, tot așa de bine ca și dumneata, ca și mine. (...)

Opt zile după aceea, în mijlocul gălăgiei scriam pentru ultima dată pe tăblița mea :

Foamea îl băgă în mormînt pe necunoscutul Malfilâtre.

Fontanet și cu mine părăsirăm în același timp pensionul domnișoarei Lefort.

VIII

Ultimele cuvinte ale lui Decius Mus

Azi-dimineață, hoinărind pe splai în căutare de cărți vechi, am găsit în dugheana care vinde cu două parale bucata un volum desperecheat din Tit-Liviu. Răsfoindu-l, dădui din întîmplare peste această frază : „Rămășițele armatei romane ajunseseră la Canusium mulțumită întunericului nopții“, și cuvintele îmi redeșteptară în minte pe domnul Chotard. Or, cînd încep să mă gîndesc la domnul Chotard, nu-l las cu una cu două. Mă mai gîndeam încă la el, cînd m-am întors acasă, la ora dejunului. Și, fiindcă îmi flutura un zîmbet pe buze, cineva mă rugă să-i spun pricina.

— Pricina, copiii mei, e domnul Chotard.

— Cine e Chotard ăsta, de te face să zîmbești ?

— Vă spun. Dar dacă vă plictisiți, să vă faceți că mă ascultați și eu am să cred că încăpățînatul povestitor ce sînt nu-și vorbește sieși.

Aveam paisprezece ani și eram într-a treia. Profesorul meu Chotard avea pielița obrazului rumenă ca a unui călugăr bătrîn, și asta și era de fapt.

Fratele Chotard, după ce fusese una din cele mai blînde oițe din tîrla sfîntului Francisc, aruncase rasa călugărească în 1830 și îmbrăcase haina de mirean, pe care n-a reușit s-o poarte, însă, niciodată cu eleganță. Ce l-a împins pe fratele Chotard la treaba asta ? Unii spun că pricina ar fi fost dragostea ; alții zic că a fost spaima, și că după cele „trei zile glorioase“ [1], poporul suveran aruncînd cîțiva coceni de varză călugărilor capuțini din ***, fratele Chotard sări zidurile mînăstirii, ca să-i ferească pe prigonitorii săi de un păcat atît de mare ca acela de a maltrata un călugăr capuțin.

Acest bun frate era om de știință. Își luase toate examenele, dăduse lecții și trăise atît de mult și atît de bine, că avea părul cărunt, obrajii rumeni și un nas roșu, atunci cînd eu și camarazii mei apărurăm în fața catedrei sale.

Ce profesor bătăios am avut noi într-a treia ! Trebuia să-l vezi, cînd, cu textul în mînă, conducea la Filipe pe soldații lui Brutus. Ce curaj ! ce măreție sufletească ! ce eroism ! El își alegea însă perioada în care avea să-și manifeste eroismul și care, în orice caz, nu era perioada timpurilor noastre. Domnul Chotard era un om neliniștit și fricos de felul lui. Ușor de speriat. Se temea de hoți, de cîini turbați, de tunet, de trăsuri și de tot ce poate, de aproape sau de departe, să atingă pielea unui om de treabă.

[1] 28, 29 și 30 iulie 1830.

E adevărat, ce-i drept, că numai trupul îi era printre noi ; sufletul lui trăia în antichitate. Omul acesta minunat se afla la Termopile, împreună cu Leonida ; la Salamina, în corabia lui Temistocle ; pe cîmpiile de la Cannes, lîngă Paul-Emile ; cădea însîngerat în lacul Trazimene, unde, apoi, un pescar avea să găsească inelul său de cavaler roman. Îl înfrunta la Pharsale pe Cezar și chiar pe zei ; își învîrtea sabia ruptă deasupra cadavrului lui Varus, în pădurea Hercynia. Era într-adevăr un luptător nemaipomenit.

Hotărît să-și vîndă scump pielea pe țărmul fluviului Aegos-Potamos și să golească cupa de eliberator în asediata Numantie, domnul Chotard nu se dădu în lături să recurgă, împreună cu vicleni căpitani, la stratageme din cele mai perfide.

— Una din stratagemele care trebuie recomandate, ne spunea într-o zi domnul Chotard, comentînd un text al lui Elian, este de a atrage armata inamică într-un defileu și de a o zdrobi sub o ploaie de bolovani.

El nu ne spunea dacă armata inamică ar fi fost adesea atît de îndatoritoare încît să accepte o asemenea manevră. Dar mă grăbesc să evoc ceasul în care figura lui Chotard s-a întipărit pentru totdeauna în mintea elevilor săi.

Ne dădea ca subiecte de compunere, atît latine cît și franceze, bătălii, asedii, ceremonii de ispășire și de împăcare cu Dumnezeu, și citind temele corectate ale elevilor își desfășura toată elocvența. Prin stilul său și prin cuvintele sale pe ambele limbi răzbătea aceeași înfocare marțială. I se întîmpla adesea să-și întrerupă cursul ideilor pentru a ne împărți pedepsele meritate ; dar timbrul vocii sale rămînea eroic pînă și în aceste întîmplări neprevăzute ; astfel că, rostind rînd pe rînd, cu același accent, fie cuvintele unui consul care-și încurajează trupele, fie ale unui profesor dintr-a treia care distribuie pedepse scrise, el provoca în mințile elevilor o zăpăceală cu atît mai mare cu cît nu se putea ști dacă vorbește consulul sau profesorul. I se întîmplă într-o zi să se întreacă pe sine însuși printr-un discurs de pomină. Discursul acesta îl știam toți pe de rost ; avui grijă să mi-l scriu în caiet, fără să scap nimic.

Iată-l, așa cum l-am auzit, așa cum îl mai aud încă, căci mi se pare că vocea gravă a domnului Chotard îmi răsună încă în urechi și le umple cu monotonia ei solemnă.

Ultimele cuvinte ale lui Decius Mus

Gata să se devoteze zeilor mani și grăbindu-și armăsarul impetuos, Decius Mus se întoarse pentru ultima oară către camarazii săi de arme și le spuse :

— Dacă nu faceți mai multă liniște, vă pun pe toți la popreală. Intru, pentru patrie, în nemurire. Mormîntul mă așteaptă. Voi muri pentru binele tuturor. Domnule Fontanet, ai să-mi copiezi zece pagini. Astfel a hotărît din înțelepciunea sa Jupiter Capitolinul, veșnicul păzitor al Cetății veșnice. Domnule Nozière, dacă îi mai dai o dată lui Fontanet — după cum ți-e obiceiul — lecția ca să și-o copieze, am să-i scriu tatălui dumitale. Este drept și necesar ca un cetățean să se jertfească pentru binele comun. Sînt de invidiat și nu de plîns. E o neghiobie să rîzi fără motiv. Domnule Nozière, joi vei fi consemnat. Pilda mea va trăi veșnic printre

vei. Domnilor, care vă hliziți, sînteți de o necuviință pe care n-o pot tolera. Am să-l informez pe director de conduita voastră. Și voi vedea, din sînul Elizeului, care primește umbrele eroilor, fecioarele Republicii atîrnînd ghirlande de flori la picioarele statuilor mele.

Aveam, pe vremea aceea, o uriașă poftă de rîs. Și-am rîs din toată inima cînd am auzit ultimele cuvinte ale lui Decius Mus și cînd, după ce ne-a dat cel mai puternic motiv de rîs, domnul Chotard a adăugat că-i o neghiobie să rîzi fără motiv ; mi-am băgat capul într-un dicționar și-am uitat unde mă aflu. Cine n-a fost scuturat la cincisprezece ani de un rîs nebun sub o grindină de pedepse scrise, acela a cunoscut o voluptate mai puțin.

Dar nu trebuie să se creadă că nu făceam altceva în clasă de cît să-mi pierd vremea cu fleacuri. Eram în felul meu un adevărat umanist. Eram atras cu o putere irezistibilă de tot ce era nobil și vrednic de admirat în „beletristică", cum i se spune atît de potrivit.

Aveam de pe atunci gustul latinei literare și al francezei literare pe care nu l-am pierdut încă, cu toate sfaturile și exemplele celor mai fericiți dintre compatrioții mei. Mi s-a întîmplat în această privință ceea ce se întîmplă de obicei oamenilor care-și văd disprețuite convingerile. Mi-am făcut un punct de orgoliu din ceea ce nu era poate decît ridicol. Am rămas cu încăpățînare la literatura mea și am rămas un clasicist. Aș putea fi tratat drept aristocrat și mandarin ; dar cred că șase sau șapte ani de cultură literară dau minții noastre, bine pregătite ca s-o primească, o noblețe, o forță, o eleganță, o frumusețe, care nu se pot obține prin alte mijloace.

În ce mă privește, am gustat, cu delicii, pe Sofocle și Vergiliu. Domnul Chotard, o mărturisesc, domnul Chotard, ajutat de Tit-Liviu, îmi inspira niște visuri sublime. Imaginația copiilor este miraculoasă. Și ce spendide închipuiri trec prin capul acestor mici ștrengari ! Cînd domnul Chotard nu mă făcea să rîd nebunește, mă umplea de entuziasm.

De fiecare dată, de cîte ori rostea rar, cu glasul său gros de bătrîn moralist plicticos, această frază : „Rămășițele armatei romane ajunseseră la Canusium mulțumită întunericului nopții", vedeam trecînd în liniște, la lumina lunii, pe cîmpiile pustii, pe o șosea mărginită de morminte, soldați cu fețe livide, mînjite de sînge și praf, cu căștile pleoștite, cu platoșele pătate și strîmbate, cu săbiile rupte. Și viziunea aceasta, pe jumătate încețoșată, care se ștergea pe îndelete, era atît de gravă, atît de mohorîtă și atît de falnică, încît îmi tresărea inima în piept de durere și admirație.

XI

Pădurea de Mirt

1

Fusesem un copil foarte inteligent, dar la vreo șaptesprezece ani devenii cam năuc. Eram atît de timid pe atunci, că nu puteam să salut pe cineva, nici să mă așed pe scaun, cînd mai era cineva de față, fără ca sudoarea să nu-mi inunde fruntea.

În fața femeilor mă apuca un fel de spaimă. Respectam literă cu literă preceptul învățat din *Imitația lui Isus Cristos* în nu știu ce clasă inferioară și

pe care l-am reținut pentru că respectivele versuri, care erau ale lui Corneille, mi se părură ciudate :

Femeia ocolește-o, prielnică,-n veci, nu ți-i,
Căci slăbiciunea-ți față de dușman e femeia.
Pe cel Atotputernic să-l rogi doar pentru-aceea
Al cărei suflet poartă podoabele virtuții.
Ia-ți bun rămas degrabă, din drum de te-o abate,
Și numai întru Domnul iubește-le pe toate !

Urmam sfatul bătrînului călugăr ; dar dacă-l urmam, o făceam fără voia mea. Aș fi vrut să văd multe femei și să nu mă despart atît de repede de ele.

Printre prietenele mamei mele, era una lîngă care mi-ar fi plăcut în mod deosebit să stau și să vorbesc cît mai mult cu ea. Era văduva unui pianist care murise tînăr și celebru, Adolphe Gance. Se numea Alice. Nu i-am văzut niciodată bine nici părul, nici ochii, nici dinții. Cum să vezi bine ceea ce plutește, strălucește, scînteiază, te amețește? Dar mi se părea mai frumoasă ca visul și de un farmec supranatural. Mama mea spunea de multe ori că dacă o luai trăsătură cu trăsătură nu găseai nimic extraordinar la doamna Gance. De cîte ori își exprima mama această părere, tata dădea din cap a neîncredere. Fiindcă, fără îndoială, minunatul meu tată proceda ca și mine : n-o examina pe doamna Gance trăsătură cu trăsătură. Și oricum ar fi fost fiecare trăsătură luată aparte, ansamblul era însă fermecător. Să n-o credeți pe mama : vă asigur că doamna Gance era frumoasă. Doamna Gance mă atrăgea : frumusețea e ceva dulce ; doamna Gance îmi inspira frică : frumusețea e ceva teribil.

Într-o seară, pe cînd tata primea musafirii, doamna Gance intră în salon cu un aer blajin, care-mi dădu puțin curaj. Cîteodată, cînd se afla între

bărbați, lua un aer de regină care aruncă ceva de mîncare păsărelelor. Apoi deodată înfățișarea îi devenea mîndră ; obrazul căpăta un fel de asprime și își făcea vînt cu batista ei parfumată ; ca pentru a alunga plictiseala ce o învăluia. Nu-mi puteam explica de ce. Astăzi îmi explic la perfecție : doamna Gance era cochetă, asta-i tot.

Vă spuneam, deci, că intrînd într-o seară în salon, aruncă fiecăruia și chiar celui mai umil, care eram eu, cîte o frîntură de surîs. O urmăream cu privirea : mi se părea că am surprins în ochii ei frumoși o expresie de tristețe : mă tulbură. Eram, după cum vedeți, o fire simțitoare. Cineva o rugă să cînte la pian. Cîntă o nocturnă de Chopin ; n-am auzit niciodată ceva mai frumos. Mi se părea că simt chiar degetele Alicei, degetele ei lungi și albe, de pe care își scosese adineauri inelele, cum îmi ating urechile cu mîngîieri divine.

După ce termină, mă apropiai instinctiv de ea și, fără să-mi dau seama, o însoții pînă la locul său și mă așezai lîngă ea. Mă întrebă dacă-mi place muzica ; glasul ei îmi dădu fiori. Deschisei ochii și văzui că mă privea ; privirea asta mă făcu să mă pierd.

Și, tulburat cum eram, îi răspunsei :

— Da, domnule.

Dacă pămîntul nu s-a deschis în clipa aceea ca să mă înghită, e fiindcă natura este indiferentă la dorințele cele mai arzătoare ale oamenilor.

Îmi petrecui toată noaptea în cameră, strigîndu-mi idiot și brută și dîndu-mi cu pumnii în cap. Nici dimineața, după ce reflectasem îndelung, n-am reușit să mă împac cu mine însumi. Îmi ziceam : „Să vrei să spui unei femei că-i frumoasă, că-i prea frumoasă, și că știe să scoată din pian suspine, hohote de plîns și lacrimi adevărate și

să nu-i poţi spune decît aceste două cuvinte : «Da, domnule», înseamnă că eşti lipsit, mai mult decît e îngăduit, de darul de a-ţi exprima gîndul. Pierre Nozière, eşti un infirm, fugi de lume, ascunde-te undeva !“ Vai, nu puteam nici măcar să mă ascund cum trebuie. Eram nevoit să apar în clasă, la masă, la plimbare. Îmi ascundeam braţele, picioarele, gîtul, ce puteam. Dar tot eram văzut şi mă simţeam foarte nenorocit. Cînd eram împreună cu camarazii mei, aveam cel puţin posibilitatea să le dau cîte un pumn, să mai primesc şi eu cîţiva în schimb ; e şi ăsta un fel de comportare. Dar în faţa prietenelor mamei mele, eram vrednic de plîns. Simţeam cît e de adevărat preceptul din *Imitaţia* [1]

[1] Femeia ocoleşte-o, prielnică,-n veci nu ţi-i.

„Ce sfat salvator ! îmi spuneam eu. Dacă aş fi fugit de doamna Gance în seara aceea nenorocită în care a cîntat o nocturnă cu atîta poezie şi a împrăştiat în jurul ei fiori de voluptate, dacă aş fi fugit de ea atunci, nu m-ar fi întrebat : Îţi place muzica ? şi nu i-aş fi răspuns : Da, domnule.“

Aceste două cuvinte : „Da, domnule“, îmi sunau mereu în urechi. Amintirea lor stăruia mereu sau, mai bine zis, datorită unui îngrozitor fenomen de conştiinţă, mi se părea că timpul, oprindu-se în loc, rămăsesem pentru totdeauna ţintuit de clipa în care articulasem aceste cuvinte ireparabile : „Da, domnule“. Nu mă chinuia remuşcarea. Remuşcarea e o nimica toată pe lîngă ceea ce simţeam eu. Rămăsei cu o neagră melancolie care ţinu timp de şase săptămîni ; pînă şi părinţii îşi dădură seama că eram un nătărău.

Şi se mai adăuga ceva la neghiobia mea : pe cît eram de îndrăzneţ la minte, pe atît de timid eram în purtări. De obicei inteligenţa tinerilor e cam

necioplită. A mea era neînduplecată. Credeam că sînt stăpîn pe adevăr. Eram violent şi revoluţionar, cînd eram singur.

Singur, ce zglobiu eram, ce om de viaţă ! M-am schimbat mult de atunci. Acum, nu mi-e prea frică de contemporanii mei. Mă aşed pe cît posibil între cei care au mai mult spirit decît mine şi cei care au mai puţin şi mă bizui pe inteligenţa celor dintîi. Acum, dimpotrivă, nu prea mă simt sigur cînd sînt cu mine însumi... Dar, vă povestesc ce mi s-a întîmplat cînd aveam şaptesprezece ani. Vă daţi seama că amestecul acesta de timiditate şi îndrăzneală făcea din mine o fiinţă cu totul absurdă.

Şase luni după înfricoşătoarea aventură pe care v-am povestit-o şi după ce terminasem retorica cu oarecare succes, tata mă trimise să-mi petrec vacanţa în aer liber. Mă recomandă unuia dintre cei mai sfioşi şi mai demni confraţi, unui bătrîn medic de ţară, care-şi exercita meseria la Saint-Patrice.

M-am dus acolo. Saint-Patrice e un sătuleţ de pe coasta normandă, aşezat lîngă o pădure şi care coboară domol spre o plajă cu nisip, prinsă între două stînci abrupte. Plaja asta era pe-atunci sălbatică şi pustie. Marea, pe care o vedeam pentru întîia oară, şi pădurea, a cărei linişte îmi părea atît de dulce, îmi pricinuiră la început un fel de încîntare. Talazurile apei şi ale frunzelor erau în armonie cu talazurile pe care le simţeam în piept. Alergam călare prin pădure ; mă zvîrcoleam pe jumătate gol pe prund, plin de dorinţa necunoscutului, pe care-l ghiceam pretutindeni şi nu-l găseam nicăieri.

Singur toată ziua, plîngeam fără pricină ; mi se întîmpla uneori să simt deodată că mi se umflă inima încît credeam că mor. În sfîrşit, încercam o

mare tulburare ; dar există pe lumea asta o asemenea liniște care să valoreze cît neliniștea pe care o simțeam ? Nu. Martor mi-e pădurea ale cărei crengi îmi plesneau obrazul, faleza, unde mă duceam să văd cum coboară soarele în mare ; nimic nu-i mai de preț ca răul care mă chinuia atunci, nimic nu-i mai prețios ca primele visuri ale oamenilor ! Dacă dorința înfrumusețează toate lucrurile către care se îndreaptă, dorința necunoscutului înfrumusețează întreg universul.

Am avut totdeauna, pe lîngă destul rafinament, ciudate naivități. N-aș fi cunoscut, poate mult timp încă, pricina tulburărilor mele și a vagilor mele dorinți. Dar mi-a deschis ochii un poet.

Căpătasem gust pentru poezie încă din liceu și, din fericire, l-am păstrat. La șaptesprezece ani îl adoram pe Vergiliu și-l înțelegeam așa de bine, de parcă nu mi l-ar fi explicat profesorii mei. Totdeauna, în vacanță, aveam cu mine un Vergiliu în buzunar. Era o cărticică prăpădită și micuță, editată de englezul Bliss ; o mai am încă. O păstrez cu toată grija cu care sînt în stare să păstrez ceva ; de fiecare dată cînd o deschid, scapă din ea flori veștejite. Cele mai vechi sînt cele din pădurea de la Saint-Patrice unde am fost atît de fericit și atît de nefericit la șaptesprezece ani.

Într-o zi, pe cînd mă plimbam singur la marginea pădurii, desfătîndu-mă cu mireasma fînului cosit, iar vîntul, care sufla dinspre mare, îmi săra buzele, încercai un sentiment puternic de oboseală, mă așezai jos și privii mult timp norii de pe cer.

Apoi, din obișnuință, deschisei pe Vergiliu și citii : *Hic, quos durus amor...*

„Acolo, acei pe care o dragoste nemiloasă i-a făcut să piară de un dor nemîngîiat, trec sfioși pe alei misterioase și pădurea de mirt își întinde umbrele în jur..."

„Și pădurea de mirt își întinde umbrele în jur..." Vai, cunoșteam această pădure de mirt, o simțeam întreagă în mine. Dar nu-i știam numele. Vergiliu îmi lumină pricina răului. Mulțumită lui, aflai că iubesc.

Nu aflai încă pe cine iubesc. Dar în iarna următoare, cînd am văzut-o din nou pe doamna Gance m-am lămurit pe deplin. Voi sînteți, fără îndoială, mai isteți decît am fost eu. Ați ghicit mai demult că pe Alice o iubeam. Admirați această fatalitate ! Iubeam tocmai o femeie față de care mă făcusem caraghios și care trebuia să gîndească despre mine tot ce se putea mai rău. Aveam de ce să fiu desperat. Dar pe-atunci desperarea nu-mi intra în obicei ; părinții noștri, folosindu-se prea mult de ea, o irosiseră. Nu am făcut nimic îngrozitor sau măreț. Nu m-am dus să mă ascund sub bolțile în ruină ale unei vechi mînăstiri ; nu mi-am plimbat melancolia pe șesuri pustii ; n-am chemat asupră-mi vînturile Nordului. Nu am fost decît foarte nenorocit și... mi-am luat bacalaureatul.

Chiar fericirea mea era crudă : o vedeam și o auzeam pe Alice și mă gîndeam : „Ea e singura femeie din lume pe care o pot iubi ; sînt singurul om pe care ea nu-l poate suferi". Cînd descifra notele de pian, eu îi întorceam paginile și mă uitam la părul ei mătăsos, răsfirat pe ceafa-i albă. Dar, ca să nu risc să-i mai spun încă o dată : „Da, domnule", mi-am jurat să nu-i mai spun nici un cuvînt. Curînd s-au petrecut unele schimbări în viața mea și i-am pierdut urma ; nu mi-am călcat însă jurămîntul.

2

Am întîlnit-o în vara asta pe doamna Gance, la băi, în munți. O jumătate de veac apasă astăzi asupra frumuseții care mi-a stîrnit primele tulburări și cele mai delicioase. Dar această frumusețe ruinată își mai păstrează farmecul. Mă dezlegai eu însumi, acum cînd aveam părul albit, de jurămîntul adolescenței :

— Bună ziua, doamnă, îi spusei Alicei Gance.

Și de astă dată, vai ! nici privirea, nici glasul nu-mi mai fură tulburate de emoția anilor mei tineri.

Ea mă recunoscu fără mare greutate. Amintirile noastre se împleteau și stăteam de vorbă, ajutîndu-ne unul pe altul să dăm oarecare farmec vieții banale de hotel.

Curînd, alte legături se înnodară, de la sine, între noi, legături menite să fie foarte trainice ; aceeași oboseală și aceleași necazuri le-au dat naștere. Ședeam de vorbă în fiecare dimineață, pe o bancă verde, la soare, despre reumatismele noastre, despre morții noștri. Și-aveam destule de spus. Ca să ne mai înveselim, amestecam trecutul cu prezentul.

— Ce frumoasă ați fost, doamnă ! îi spusei într-o zi, și cît de admirată ați fost.

— E adevărat, îmi răspunse ea zîmbind. Pot s-o spun, astăzi cînd am ajuns o femeie bătrînă : plăceam. Amintirea asta mă consolează la bătrînețe. Am fost obiectul unor omagii destul de măgulitoare. Dar are să vă surprindă, desigur, dacă am să vă spun care a fost, dintre toate omagiile, acela care m-a impresionat cel mai mult.

— Sînt curios s-o aflu.

— Ei bine, vă spun : într-o seară (e mult de atunci), un băiețel de școală fu atît de tulburat

cînd se uită la mine, că-mi răspunse la o întrebare pe care-i pusesem : „Da, domnule !“ N-am cunoscut o altă dovadă de admirație, care să mă fi măgulit atît și care să-mi fi dat o mai mare satisfacție decît acest „Da, domnule !“ și aerul cu care a fost rostit

Traducere de
RAOUL JOIU

Frank Harris

(1858—1931)

Frank Harris a fost o figură proeminentă în publicistica literară anglo-saxonă. Irlandez, contemporan cu două personalități ilustre, Shaw și Wilde, a dus o existență aventuroasă. A emigrat la șaisprezece ani în Statele Unite, unde a trecut printr-un șir surprinzător de profesii, fiind, pe rînd, ajutor de portar, cow-boy, avocat, gazetar. Reîntors în Anglia, a întemeiat și condus publicații literare, între altele renumita *Saturday Review*. Acolo și-a publicat Shaw cronicile dramatice. Harris a sprijinit debutul cîtorva scriitori de seamă. Energic, sigur de sine, clamîndu-și și apărîndu-și cutezător convingerile care sfidau prejudecățile, Harris și-a dovedit curajul în mai multe împrejurări. La sfîrșitul secolului trecut, cînd procesul lui Wilde a stîrnit în Anglia o violentă reacție puritană, de fapt filistină, Harris a rămas pînă la capăt alături de prietenul lui, ajutîndu-l cu generozitate pînă în clipele finale de mizerie și decrepitudine.

Literatura lui Harris și, mai ales, încercările lui dramatice, au căzut într-o uitare ce nu poate fi considerată nedreaptă. Interes păstrează cărțile lui despre Wilde și Shaw, care oscilează între monografia literară și amintiri. Printr-un bizar capriciu al hazardului, cartea despre Shaw a apărut postum, fiind revăzută și publicată de

către dramaturgul irlandez pe care-l judeca în multe pagini cu severitate. „Am făcut multe lucruri ciudate în viață, scrie Shaw în prefață, dar acesta este poate cel mai ciudat".

Cartea cea mai vie a lui Harris este autobiografia pe care a publicat-o sub titlul de *Viața și iubirile mele*. Pe lîngă concepția apropiată de cea a lui D. H. Lawrence, cu privire la dragostea fizică, pe care o susține bătăios și o ilustrează cu amintiri îndrăznețe, autobiografia e alimentată de episoadele picarești ale existenței lui Harris, devenind istoria unei energii inteligente.

VIAȚA ȘI IUBIRILE MELE

(MY LIFE AND LOVES)

CAPITOLUL VI

Viața la Chicago

...La începutul lunii iunie a acelui an, au sosit la hotel trei străini, de un tip nou : Reece, Dell și Ford, acesta din urmă numit de ceilalți boss [1]. Toți trei erau traficanți de vite, așa mi se spusese. Reece era englez, sau mai degrabă gal [2], înalt și brunet ; purta întotdeauna cizme de călărie din piele maro, pantaloni bufanți de catifea ripsată și jachetă de molton de culoare închisă : avea astfel înfățișarea unui moșier bogat. Dell, îmbrăcat aproape la fel ca Reece, era de statură mijlocie

[1] Șef, patron (engl. amer. familiară).

[2] *Gal* sau *welș* (în limba engleză : *Welshman*) : locuitor din *Țara Galilor*, regiune situată pe coasta de vest a Angliei.

și ceva mai voinic : cu adevărat, un englez de serie. Boss-ul măsura în înălțime șase picioare [1], bătute pe muche, fiind mai înalt chiar decît Reece ; avea fața bronzată, cioplită cu tesla, și profil de vultur ; se vedea cît de colo că e, din creștet pînă-n tălpi, un traficant de vite din vest. Șeful chelnerilor mi-a dat informații despre ei ; de îndată ce i-am văzut, i-am mutat la altă masă, într-un colț răcoros, la umbră, și am avut grijă să fie bine serviți.

După o zi sau două eram prieteni. Nu mult după aceea, Reece m-a pus să-mi iau măsură pentru două perechi de pantaloni bufanți de catifea ripsată și mi-a făgăduit să mă învețe să călăresc. Mi-a spus, cu puternicul său accent englezesc, că ei sînt mînători de vite și că obișnuiesc să coboare pînă la Rio Grande ca să cumpere vite, pe care, cînd vin înapoi, le aduc cu ei, ca să le vîndă la Kansas City. Din spusele lui reieșea că în sudul statului Texas se puteau cumpăra vite cu un dolar bucata, și chiar cu mai puțin, și că se revindeau la Chicago cu cincisprezece pînă la douăzeci de dolari bucata.

— Firește, mi-a spus Reece, nu scăpăm întotdeauna neatinși. Au grijă de asta indienii de la șes : cerokezii, picioarele-negre, siuxii ; dar din două turme tot trece una și atunci ne scoatem pîrleala din plin.

Am aflat că aduseseră cu ei de la ranch-ul lor situat lîngă Eureka, în Kansas, o mie de capete de vite și două sute de cai.

Ca să nu mai lungesc vorba : Reece mă fascina ; mi-a spus că Chihuahua este provincia mexicană, pe care Rio Grande o desparte de Texas. Am hotărît numaidecît să plec pe traseu cu acești mînători

[1] Circa 1,83 m.

de vite, dacă vor să mă ia. După două sau trei zile, Reece mi-a spus că n-a văzut în viața lui un om care să se descurce la călărie mai bine ca mine ; totuși a adăugat :

— Cînd am văzut ce picioare scurte și groase ai, mi-am zis că n-ai să faci niciodată mare ispravă.

Dar eram voinic și crescusem cu aproape șase țoli în anul cît locuisem în Statele-Unite. Îmi suceam picioarele cu vîrfurile spre interior, așa cum mă învăța Reece, și mă țineam în șaua englezească prin presiunea genunchilor, pînă picam amîndoi de oboseală și de dureri în tot corpul. Timp de paisprezece zile, Reece m-a făcut să țin monezi de cinci cenți între genunchi și șea, în timpul galopului sau trapului.

Datorită acestor exerciții am devenit în scurt timp un călăreț în stare cel puțin să stea bine în șa. Îmi dădusem seama că Reece era maestru în tainele cele mai subtile ale artei, căci îmi spusese că obișnuia să călărească mînji pe terenul lui de vînătoare din Anglia.

— Așa înveți să cunoști caii, adăugase el, cu tîlc.

Într-o zi am descoperit că Dell cunoștea ceva poezie și literatură, precum și economie politică, ceea ce m-a cîștigat cu totul. Cînd i-am întrebat dacă vor să mă ia cu ei în calitate de cow-boy, mi-au spus că trebuie să-l întreb pe boss, dar că fără nici o îndoială are să consimtă. Și, într-adevăr, a consimțit, după ce m-a măsurat, cu o privire pătrunzătoare.

Urma acum partea cea mai grea a sarcinii mele : să le spun lui Mr. Kendrick și lui Mr. Cotton că trebuie să-i părăsesc. S-au arătat mai mult decît mirați. La început, au crezut că e vorba de un șiretlic, ca să le storc un spor de salariu. Cînd au văzut că e vorba pur și simplu de o tinerească poftă

de aventură, au încercat să mă facă să mă răzgîndesc, dar în cele din urmă au cedat. Le-am făgăduit să revin la ei numaidecît după înapoierea mea la Chicago sau de îndată ce mă voi plictisi de-a face pe cow-boy-ul. Agonisisem aproape o mie și opt sute de dolari ; la sfatul lui Mr. Cotton, i-am transferat la o bancă din Kansas City, pe care el o cunoștea bine.

Viața pe traseu

La 10 iunie am luat toți patru trenul spre Kansas City, care, în epoca aceea, era poarta *wild-west*-ului. La Kansas City am făcut cunoștință cu alți trei membri ai echipei noastre : Bent, Charlie și Bob Mexicanul. Pentru a începe cu cel mai puțin important : Charlie era un american tînăr și chipeș, cu ochii albaștri și părul blond, înalt de peste șase picioare, foarte viguros, nepăsător și frivol. Mi-a făcut întotdeauna impresia unui dulău de Terra-Nova, blînd, cam stîngaci, dar întotdeauna bine intenționat. Bent, cu zece ani mai vîrstnic, veteran de război [1], era brunet, tăcut, socotit ; măsura în înălțime cinci picioare și nouă sau zece țoli [2], avea mușchii ca niște șfichiuri de bici și o mentalitate uimitor de greu de pătruns. Bob, omul cel mai ciudat și mai original din cîți am întîlnit pînă atunci, era un mexican scund, uscățiv, de maximum cinci picioare și trei țoli [3] înălțime. Cred că era pe jumătate spaniol și pe jumătate indian. I se putea da la fel de bine treizeci de ani ca și cincizeci, și nu deschidea gura decît rar, pentru a-i blestema pe toți americanii pe spaniolește. Chiar și Reece admitea că Bob călărește „mai mult decît binișor“ și că știe mai multe despre vite decît orice alt om pe lume. Admirația lui Reece mi-a îndreptat curiozitatea înspre scundul mexican ; ca urmare, n-am pierdut nici un prilej de a sta de vorbă cu el sau de a-i oferi țigări — politețe cu care era atît de neobișnuit, încît la început fusese cît pe-aci să se supere.

Am aflat că acești trei oameni fuseseră lăsați la Kansas City ca să vîndă acolo altă cireadă și să cumpere provizii pentru ranch. Sarcina lor era terminată, așa încît a doua zi, pe la patru dimineața, am ieșit cu toții călare din Kansas City, îndreptîndu-ne spre sud, pe la vest. Totul era pentru mine nou și minunat. După trei zile, adio drumuri și ferme ; ne aflam în plină prerie. După alte două sau trei zile, am ajuns pe marele șes, care se întinde pe patru sau cinci mii de mile de la nord la sud și pe o lățime de vreo șapte sute. Șesul era acoperit cu iarba-bivolului și limba-mielului. Mai creșteau acolo niște arbuști asemănători cu bumbacul, dar mici ; numai pe fundul albiilor rîurilor erau mai mari. Pretutindeni mișunau iepuri, potîrnichi, căprioare și bivoli.

Parcurgeam aproximativ treizeci de mile pe zi. Bob stătea în car și mîna cei patru catîri. Bent și Charlie ne făceau cafea și ne dădeau biscuiți dimineața, iar la prînz și la cină ne fierbeau carne de porc conservată sau vînatul pe care izbuteam să-l aducem. Era în căruță un butoiaș cu secărică [1], dar

[1] Este vorba de războiul de secesiune (1861—1865) dintre statele din sud (sclavagiste) și cele din nord (aboliționiste).

[2] Cca. 1,75—1,78 m.

[3] Cca. 1,60 m.

[1] În original : *rye whiskey* (whisky de secară).

îl rezervam pentru mușcăturile de șerpi sau pentru alte cazuri de forță majoră.

Am devenit vînătorul echipei, căci ceilalți descoperiseră curînd că, printr-un fel de al șaselea simț, mă înapoiam întotdeauna în linie dreaptă la căruță. Din toată echipa, numai Bob mai poseda același instinct. Bob explica fenomenul mormăind : *No americano* [1] ! Acest instinct, care mi-a făcut mai multe servicii decît aș putea să număr, este în esență inexplicabil : simt direcția. Simțămîntul, la început confuz, se dezvoltă observînd mersul soarelui, precum și felul în care se înclină firele de iarbă și felul în care cresc tufișurile. Vorba e că el a făcut din mine un membru prețios al echipei : nu mai eram un simplu parazit, adică nici stăpîn, nici slugă ; tot el a fost primul pas spre simpatia lui Bob, din care m-am ales cu mai multe învățăminte decît din toate celelalte evenimente din viața mea de pînă atunci. La Kansas City cumpărasem o pușcă de vînătoare, o carabină Winchester și un revolver ; Reece mă ajutase să aleg armele cele mai nimerite pentru unul ca mine, fapt care m-a ajutat să devin aproape imediat un bun ochitor. Curînd, spre părerea mea de rău, m-am convins că nu voi fi niciodată un ochitor extraordinar, căci Bob și Charlie și chiar și Dell vedeau lucruri situate cu mult în afara limitelor razei mele vizuale. Eu, de fapt, eram miop și astigmat ; după cum am aflat mai tîrziu, nici ochelarii nu m-ar fi putut ajuta să văd mai clar.

Era a doua sau a treia dezamăgire din viața mea, celelalte fiind convingerea urîțeniei mele personale și faptul că voi fi veșnic prea scund și prea slab, pentru a putea deveni un mare luptător sau atlet.

---

[1] Ne-american ! (sp.)

Pe măsură ce înaintam în vîrstă, îmi descopeream invalidități și mai grave, ceea ce însă n-a făcut decît să-mi stimuleze hotărîrea fermă, luată de mine anterior, de a trage cît mai mult folos cu putință din însușirile pozitive cu care eram înzestrat ; pînă una-alta, duceam o existență dumnezeiește de nouă, de stranie și de încîntătoare.

După micul dejun, pe la ora cinci dimineața, mă depărtam de căruță, călare, pînă ce n-o mai vedeam ; atunci mă lăsam pradă plăcerii de a fi singur, fără nici un hotar între cîmpie și cer. Aerul era tare și uscat și stimula buna dispoziție, ca șampania ; chiar cînd soarele, ajuns la punctul culminant, devenea incandescent și torid, aerul rămînea fluid și înviorător. Partea centrală a statului Kansas este situată la aproximativ două mii de picioare [1] deasupra nivelului mării. Aerul este acolo atît de uscat, încît cadavrul unui animal se usucă fără să miroasă, iar după cîteva luni trupul i se preface în pulbere. Vînat se găsea din belșug ; după cel mult un ceas aveam cîteva potîrnichi gulerate sau o căprioară ; atunci, lăsîndu-mi calul la pas, mă înapoiam în tabără la prînz, ținînd uneori în mînă o nouă floare sălbatică, al cărei nume vroiam să-l aflu.

După masa de prînz mă așezam de obicei lîngă Bob, în căruță ; învățam de la el cuvinte sau fraze spaniolești și îi puneam întrebări în legătură cu cunoștințele lui despre vite. Încă din prima săptămînă, am devenit prieteni la toartă. Spre mirarea mea am constatat că Bob era la fel de volubil în spaniolește, pe cît era de laconic în englezește, și că dispunea de o uluitoare bogăție de înjurături, de invective și de măscări, în limba spaniolă. Bob

---

[1] Peste 600 m.

dispreţuia cu o ferocitate de neînchipuit tot ce era american, iar zădărnicia aparentă a acestei atitudini mi-a stîrnit interesul.

O dată sau de două ori, pe traseu, s-au organizat alergări, dar Reece, care călărea un enorm pursînge din Kentucky, pe nume Shiloh, cîştiga lesne. Mi-a spus însă că au la ranch o iapă tînără, numită „Diavoliţa albastră", la fel de iute ca Shiloh şi foarte rezistentă.

— E a dumitale dacă izbuteşti s-o încaleci, a adăugat el într-o doară.

M-am hotărît să fac tot ce-mi va sta în putinţă ca să cîştig „diavoliţa".

După vreo zece zile de mers, am ajuns la ranch, lîngă Eureka. Ranch-ul, înconjurat de cinci mii de acri [1] de prerie, era o cabană mare, de lemn, în care aveau loc douăzeci de oameni, dar nu atît de îngrijit construită ca excelentul grajd cu ziduri de cărămidă, care era mîndria ochilor lui Reece şi în care îşi puteau găsi adăpost patruzeci de cai, plus vreo şase nelegaţi, în boxe separate, realizate în cel mai pur stil englezesc.

Clădirile erau aşezate pe un dîmb lung, la vreo trei sute de yarzi de un pîrîu măricel, pe care l-am botezat numaidecît „Gîrla cu şerpi", deoarece în hăţişul şi păduricea de pe maluri mişunau şerpi de toate mărimile. Vasta încăpere comună a ranch-ului era împodobită cu revolvere şi carabine de vreo zece-douăsprezece tipuri diferite şi, oricît ar părea de ciudat, şi cu poze decupate din reviste ilustrate. Pardoseala era acoperită cu piei de bivol şi de urs, iar pe pereţii de lemn erau atîrnate ici şi colo blăni de vizon şi de castor. Am sosit la ranch destul de tîrziu după căderea nopţii. Eu am dormit

[1] Peste 2000 ha.

în aceeaşi cameră cu Dell ; el a luat patul, iar eu m-am culcat pe canapea, înfăşurat într-o pătură. Am dormit ca un hîrciog, iar a doua zi am fost în picioare înainte de răsăritul soarelui, ca să fac inventarierea, cum am zice. Un *lad*[1] indian m-a dus în grajd şi mi-a arătat-o întîmplător pe „Diavoliţa albastră" : era singură, fără căpăstru, într-o boxă şi părea foarte agitată.

— Ce-i cu ea ? am întrebat.

Indianul mi-a răspuns că iapa îşi julise pielea în locul unde se împreună urechea cu capul şi că o chinuie muştele, care tăbărîseră pe rană. M-am dus în casă şi i-am cerut lui Peggy, bucătarul mulatru, să-mi umple cu apă caldă o găleată ; apoi, cu acea găleată şi cu un burete, am intrat în boxă. Diavoliţa albastră s-a repezit la mine şi mi-a apucat umărul, dar de îndată ce i-am aplicat pe ureche buretele îmbibat cu apă caldă, a încetat să muşte şi ne-am împrietenit. În după-amiaza aceleiaşi zile, am dus-o, înşeuată, în faţa ranch-ului, am încălecat-o şi iapa a pornit, blîndă ca un mieluşel.

— E a dumitale ! mi-a strigat Reece. Dar dacă ajunge vreodată să-ţi prindă un picior în bot, ai să afli ce înseamnă durerea.

Animalul folosea, pare-se, acest şiretlic : să tot tragă de hăţuri, pînă ce călăreţul sfîrşea prin a le da drumul ; atunci îşi întorcea brusc capul, prindea în bot vîrful piciorului călăreţului şi muşca din toate puterile. Nici un om care îi era antipatic nu era în stare s-o încalece, pentru că lupta cu picioarele dinainte ca un om ; dar mie nu mi-a făcut niciodată nici un fel de greutăţi şi mi-a salvat viaţa nu numai o dată. Ca şi cele mai multe făpturi

[1] Tînăr, flăcău, adolescent (engl. amer.).

de sex feminin, răspundea pe loc la orice manifestare de duioșie și era credincioasă afecțiunilor ei.

Mă simt obligat să precizez că dacă aș povesti și celelalte întîmplări din acel an bogat în evenimente, la fel de amănunțit ca și incidentele din chenzina care m-a adus de la Chicago la ranch-ul de la Eureka, ar trebui să le consacru cel puțin un volum; de aceea, prefer să-i asigur pe cititorii mei că într-o zi, dacă am să trăiesc, am să-mi public romanul *Pe traseu*[1], care redă toată povestea de-a fir-a-păr. Acum mă voi mulțumi să spun că la două zile după sosirea noastră la ranch am pornit la drum — într-o formație de zece oameni și două căruțe, trase de patru catîri fiecare, pline cu echipament și merinde — pentru a parcurge cele o mie și două sute de mile[2] care ne despărțeau de Kansasul de Sud sau de Noul Mexic, unde speram să cumpărăm cu un dolar bucata cinci sau șase mii de capete de vită, și să le mînăm pînă la Kansas City, cel mai apropiat punct de cale ferată.

Cînd am ajuns pe marele traseu, la o sută de mile depărtare de Fort Dodge, zilele au început să ni se scurgă într-o monotonie absolută. După apusul soarelui se ridica o briză ușoară, care răcorea în mod plăcut atmosfera, așa încît timp de o oră sau două stăteam la taifas în jurul focului de tabără. Lucru ciudat: conversația avea de obicei ca subiect femeile, religia sau relațiile dintre capital și muncă. Nu-ți venea să crezi că niște grosolani traficanți de vite pot discuta cu atîta interes despre tainele acestei lumi de neînțeles. Ca sceptic militant am ajuns curînd să mă bucur în ochii

[1] Titlul original: *On the Trail*. Apărut în 1930 (Londra și New-York) (n. ed. engleze).
[2] Aproximativ 2 000 km.

lor de o bună reputație, căci Dell de obicei mă susținea, iar cunoștințele lui în materie de cărți și oameni de seamă ne păreau extraordinare.

Aceste discuții de seară cu seară, aceste necontenite argumentații, au avut asupra mea un efect de neînchipuit. Nu aveam cu mine cărți și adeseori, în decursul aceleeași seri, aveam de luptat cu două sau trei teorii diferite. Eram nevoit să lămuresc problemele cu propria mea minte și le lămuream de obicei ziua, în timp ce vînam de unul singur. Atunci, ca mînător de vite, m-am deprins să gîndesc: artă rară printre oameni și arareori practicată. Bruma de originalitate pe care o posed se datorește faptului că în tinerețe, cînd mintea îmi era în plină formare, am avut de înfruntat importante probleme ale vieții moderne și că am fost nevoit să le lămuresc prin propria-mi experiență și să găsesc singur răspunsuri rezonabile la întrebările unor spirite atît de diferite.

Așa, de pildă, Bent m-a întrebat într-o seară care ar trebui să fie salariul just al unui muncitor obișnuit. N-am putut să răspund decît că salariul muncitorului ar trebui să crească cel puțin în aceeași măsură ca și productivitatea muncii; dar nu m-am priceput atunci să elaborez mijloacele de a se ajunge la această reglementare ideală. Cînd, cu zece ani mai tîrziu, l-am citit, în Germania, pe Herbert Spencer[1], am fost încîntat să constat că presimțisem în bună parte sociologia lui și contribuisem la ea în mod substanțial. Ideea lui, că, într-o țară, cantitatea de libertate individuală de-

[1] Filozof englez (1820—1903), fondatorul teoriei evoluționiste.

pinde de „presiunea din afară“, am considerat că nu este decît pe jumătate adevărată. Presiunea din afară este un factor, dar nici măcar cel mai important : forța centripetă, chiar în sînul societății, este adeseori mult mai puternică. Altminteri, cum s-ar putea explica faptul că în timpul războiului mondial [1] n-a mai existat aproape deloc libertate în Statele Unite, în pofida primului amendament la Constituție ? Într-adevăr, respectul libertății a fost întotdeauna mult mai redus în S.U.A. decît în Anglia, sau chiar decît în Germania, sau în Franța : este de-ajuns să ne gîndim la prohibiție pentru a admite acest fapt. În fiecare țară, atracția spre centru este în proporție directă cu masele ; în consecință, sentimentul gregar este, în America, formidabil de puternic.

Cînd nici nu discutam, nici nu povesteam lucruri deșucheate, Bent nu uita să scoată cărțile și atunci patima jocului îi ținea treji pe băieți pînă păleau stelele în partea de răsărit a cerului.

Trebuie să relatez aici un incident care a întrerupt în mod ciudat monotonia vieții noastre de fiecare zi.

Noaptea făceam focul cu „așchii“ de bivol, cum numeam noi baliga uscată a vitelor. Întrucît eu mă sculam primul, Peggy mă rugase să mai pun ceva combustibil pe foc, înainte de-a porni, călare. Într-o dimineață, am apucat cu mîna stîngă o asemenea așchie și, spre ghinionul meu, am deranjat astfel un mic crotal de prerie, care fusese atras, pe semne, de căldura focului de tabără. În timp ce ridicam așchia, șarpele m-a mușcat la rădăcina degetului gros, apoi s-a încolăcit cît ai clipi și a în-

[1] Primul război mondial.

ceput să zornăie. Furios, mi-am pus peste el piciorul drept și l-am strivit, sugîndu-mi în același timp degetul în locul mușcat ; apoi, ca o precauție în plus, mi-am frecat degetul gros de tăciunii încinși, mai ales în jurul rănii. Nu m-am mai sinchisit de mușcătură ; m-am gîndit că un șarpe atît de mic nu poate fi prea veninos ; dar cînd m-am înapoiat la căruță ca să-l trezesc pe Peggy, acesta a început să strige, i-a chemat *pe boss*, pe Reece și pe Dell și era, în mod vădit, grozav de tulburat, ba chiar îngrijorat. Reece i-a împărtășit părerea că mușcătura micului crotal de prerie e la fel de veninoasă ca și cea fratelui său mai mare din pădure.

Boss-ul a turnat un pahar de whisky și m-a pus să-l beau. La început l-am refuzat, dar în urma insistențelor *boss*-ului l-am dat pe gît dintr-o suflare.

— Te arde ? m-a întrebat *boss*-ul.

— Nu ; parcă a fost apă, i-am răspuns.

Am băgat de seamă că *boss-ul* schimbă cu Reece o privire plină de înțeles.

Numaidecît, *boss*-ul a declarat că trebuie să mă plimb încolo și încoace și, luîndu-mă fiecare de cîte un braț, m-au silit să umblu timp de o jumătate de ceas. La capătul acestui interval eram pe jumătate adormit. *Boss*-ul s-a oprit și mi-a dat încă o cană de whisky, care m-a trezit pentru o clipă, dar numaidecît m-a cuprins din nou somnolența și am constatat că nu mai aud. Și iar mi-au dat whisky ; m-a înviorat, dar după cinci minute mi s-au muiat picioarele și i-am implorat să mă lase să dorm.

— Dă-l dracului de somn ! a strigat boss-ul. Nu te-ai mai scula ! Caută să te ții treaz ! și mi-au dat whisky din nou.

Atunci am început să-mi dau seama, ca prin vis, că trebuie să recurg la puterea mea de voință și m-am pornit să țopăi în toate felurile, ca să combat toropeala atît de stăruitoare. Mi-am petrecut următoarele două ore într-o neîncetată zbenguială, întreruptă de două-trei pahare de whisky, după care am resimțit brusc, în degetul gros al mîinii stîngi, un junghi violent.

— Acuma poți să dormi dacă ai poftă, mi-a spus boss-ul. Cred că whisky-ul a dat afară crotalul.

Durerea din degetul meu gros, pîrlit de tăciuni, era acută. Am constatat totodată că, pentru prima dată în viață, mă doare capul. Peggy m-a pus să beau apă caldă și durerile de cap mi-au dispărut numaidecît. După o zi sau două, mulțumită energicului tratament administrat de către boss, m-am simțit la fel de sănătos ca mai înainte. În cursul unui singur an echipa noastră pierduse doi tineri în urma mușcăturilor acestor mici șerpi de prerie, care păreau atît de neînsemnați.

Zilele au trecut repede pînă ce am ajuns în apropiere de primele orașe din Texasul meridional. Acolo, oamenii i-au cerut boss-ului salariile din urmă, s-au bărbierit și s-au dichisit, cu cea mai sălbatică înfrigurare. Charlie era ca nebun. La nici o jumătate de oră după ce intraseră în principalul saloon [1] din oraș, erau cu toții, afară de Bent, beți turtă și nu se gîndeau decît să găsească fiecare cîte o fată cu care să-și petreacă noaptea. Eu nu m-am dus la saloon cu ei ; totodată, l-am conjurat pe Charlie să nu facă prostii, dar în zadar.

— Pentru asta trăiesc, mi-a țipat în obraz.

A încălecat și a pornit în galop...

[1] Local de consumație, bar, cîrciumă (engl. amer.).

CAPITOLUL VII

Focul cel mare de la Chicago

Aș dori să mă pot convinge că sînt în stare să descriu evenimentele din săptămîna care a urmat după sosirea noastră la Chicago.

Dacă nu mă înșeală memoria, am sosit într-o miercuri, apoi ne-am dus vitele și caii în oboarele și țarcurile din apropiere de antrepozitele de pe strada Michigan. După cum am povestit, joi și vineri am vîndut vreo trei cincimi din vite. Eu vroiam să le vînd pe toate, dar am respectat hotărîrea boss-ului, am vîndut trei sute de capete și am depus la bancă cinci mii de dolari și ceva, în contul meu.

Sîmbătă seara am fost trezit de clopotele de alarmă. Mi-am tras pe mine pantalonii, cămașa și cizmele și, îmboldit de curiozitate tinerească, am coborît scara în goană, am scos-o pe Diavolița albastră din grajd și am pornit în galop spre incendiu. Am fost profund impresionat de iuțeala cu care lucrau pompierii și de minunata eficacitate a intervenției lor. Acolo unde, în Anglia, am fi văzut o jumătate de duzină de pompe, americanii trimiteau cincizeci, dar toate își găseau de lucru și se achitau admirabil de sarcina lor. La ora unu noaptea, focul fusese stins, așa încît m-am dus înapoi la hotel, parcurgînd, pe o distanță de două sau trei mile, o serie de străzi intacte. Bineînțeles că a doua zi le-am povestit totul lui Reece și lui Ford. Spre mirarea mea, nici unul dintre ei nu părea să-mi dea atenție. Un incendiu era un lucru atît de obișnuit în baracamentele de lemn de la periferiile orașelor americane, încît nimeni nu mi-a mai ascultat povestirea.

În seara zilei următoare, duminică, clopotele de alarmă au început să sune pe la unsprezece. Eram încă îmbrăcat cu hainele mele cele mai bune. M-am schimbat la iuțeală, îmbrăcîndu-mă nu știu pentru ce, în hainele de lucru, mi-am pus la brîu cingătoarea cu un revolver în ea, mi-am scos iar iapa din grajd și am plecat călare la foc. Cînd încă mai aveam un sfert de milă pînă acolo, mi-am dat seama că incendiul e mult mai serios decît cel din ajun. În primul rînd, un vînt violent sufla tocmai deasupra orașului. Apoi, cînd m-am mirat că au venit atît de puține pompe, mi s-a spus că alte două incendii izbucniseră în alte locuri. Interlocutorul meu nu s-a ferit să le atribuie unui complot, care urmărea să dea foc întregului oraș.

— Blestemații ăia de anarhiști străini și-au vîrît coada, a spus el. Nu degeaba izbucnesc în mahalalele orașului trei incendii deodată pe vreme de uragan !

Într-adevăr, părea să aibă dreptate. În ciuda eforturilor pompierilor, incendiul se întindea cu o iuțeală de necrezut. După o jumătate de oră mi-am dat seama că nu-i vor veni de hac nici repede, nici lesne, și m-am întors călare să-l caut pe Reece, care îmi spusese că în ajun ar fi venit cu mine dacă ar fi știut unde e focul. Cînd am ajuns la hotel, am aflat că Reece plecase și el, ca și Dell și boss-ul. Am pornit înapoi la foc, care se întinsese formidabil. Acum, străzile de lemn erau cuprinse în întregime de flăcări ; focul mistuia casele cvartal după cvartal, iar căldura era atît de puternică, încît pompierii nu-și puteau duce pompele decît la două sute de metri de pîrjol. Mugetul focului era infernal.

Am băgat de seamă aproape imediat încă ceva : căldura era atît de groaznică, încît apa se descompunea în elementele ei, iar oxigenul din apă ardea violent pe cont propriu. De fapt, apa alimenta flăcările. De îndată ce am fost sigur de fenomen, mi-am dat seama că orașul este condamnat și, pentru a evita scînteile rătăcite, mi-am dus iapa de căpăstru cu un cvartal sau două mai în spate.

Trebuie să fi fost atunci ora trei sau patru dimineața. Ajunsesem cu vreo trei cvartale mai departe cînd am dat de un bărbat care vorbea unui grup de oameni, la un colț de stradă. Fusese singura minte lucidă pe care am întîlnit-o în noaptea aceea. Părea un yankeu tipic, din sud-est ; în orice caz, așa vorbea. Esența cuvîntării lui era următoarea :

— Aș vrea să veniți cu mine, chiar acum, la primar și să-i spunem să dea ordin să se arunce în aer casele pe o adîncime de cel puțin două cvartale și pe toată lungimea, în această parte a orașului ; atunci, dacă inundăm casele din cealaltă parte, oprim flăcările. Alt mijloc nu există !

— Bine zis ! am strigat. Propunerea ar trebui aplicată imediat. Nu există alt mijloc de salvare, pentru că temperatura ridicată descompune apa, iar oxigenul din apă arde cu violență, alimentînd flăcările.

— Ia te uită ! Păi eu de o oră predic asta ! a strigat el.

După cîteva minute, cincizeci sau șaizeci de cetățeni s-au dus la primar ; dar acesta a protestat, spunînd că n-are nici o putere ca să arunce în aer casele ; totodată, era vădit că fugea de răspundere. Totuși, a luat hotărîrea să convoace pe cîțiva dintre membrii consiliului și să se sfătuiască asupra măsurilor ce trebuie luate. Între timp, am plecat în direcția podului de pe Randolph Street ; acolo am văzut o scenă care m-a îngrozit.

Un grup de oameni prinseseră, așa spuneau, un hoț care jefuia o casă și se pregăteau să-l spînzure pe bietul nenorocit de un felinar.

Am pledat în zadar ca să-i salvez viața, susținînd că nu poate fi spînzurat fără judecată și că e de preferat să lași să scape zece vinovați decît să spînzuri un singur nevinovat ; dar accentul meu străin a făcut, cred, ca apelul să nu aibă nici un rezultat ; nenorocitul a fost spînzurat sub ochii mei. Scena m-a umplut de mînie ; aveam impresia că se săvîrșise o ticăloșie. Cruzimea călăilor și cumplita lor hotărîre mi-au inspirat ură față de semenii mei. Mai tîrziu aveam să-i văd pe oamenii aceia sub un unghi mai favorabil.

În zori, incendiul nimicise orașul pe o adîncime de peste o milă și continua să facă ravagii cu o furie de neînchipuit. Am ajuns pe malul lacului cu puțin înainte de răsăritul soarelui. Spectacolul era de o măreție de nedescris. Se adunase acolo o mulțime de cel puțin o sută și cincizeci de mii de bărbați, femei și copii fără adăpost. În spatele nostru mugea focul ; se întindea, ca o perdea roșie, pînă sus, deasupra capetelor noastre ; din el se desprindeau limbi lungi de foc și porneau spre cer, în fața noastră, ca niște rachete ; la patru sute de metri, în golf, numeroase corăbii ardeau cu furie : ne aflam, cum am zice, sub un acoperiș și între ziduri de flăcări Primejdia și zgomotul teroriza pur și simplu populația, iar căldura, chiar în noaptea aceea de octombrie, era aproape insuportabilă.

Am hoinărit pe malul lacului, observînd cu cîtă grijă și atenție se ocupau bărbații de femei și de copii. Aproape toți găsiseră mijlocul de a improviza un adăpost pentru soție și copii, și fiecare era gata să-și ajute aproapele. În timp ce lucram la unul din acele adăposturi, unde mă oferisem să dau o mînă de ajutor, i-am spus sinistratului că aș dori să beau ceva.

— Poți să bei acolo, mi-a spus el, arătîndu-mi un fel de baracă improvizată pe mal.

M-am dus într-acolo si am constatat că un debitant izbutise să care pe mal patru butoaie, peste care amenajase un fel de cort. Pe unul dintre butoaie bătuse în cuie o scîndurică, pe care pictase următoarea inscripție : „Ce părere aveți despre iadul nostru ? Nici o consumație sub un dolar !" Acest umor macabru m-a amuzat grozav ; omul făcea desigur afaceri strălucite.

Puțin mai tîrziu, mi-a dat în gînd că vitele noastre s-or fi prăjind, așa încît am pornit în goana mare spre oboarele de pe Michigan Street. Paznicul, un irlandez bătrîn, mă cunoștea foarte bine dar nu m-a lăsat să scot nici un animal. Vitele, într-o evidentă stare de tulburare, se agitau violent. Am încercat să-l conving pe paznic, l-am conjurat, dar în zadar ; în cele din urmă, mi-am priponit iapa de felinarul din colț, m-am întors și am intrat în obor, în timp ce atenția paznicului era îndreptată în altă parte. Am dat jos două sau trei bare ; în clipa următoare, am împins vitele spre deschizătură. S-au repezit ca înnebunite și au astupat poarta. În cinci minute se aflau la intrare vreo zece-douăsprezece vite moarte, iar celelalte erau nevoite să le calce în picioare ca să treacă. Deodată, tocmai cînd treceam poarta, vitele furioase s-au năpustit și au dărîmat stîlpii de ambele părți ale porții. Într-o clipă am fost doborît ; abia am izbutit să mă strecor dincolo de împrejmuire, ca să nu fiu făcut terci de miile de copite.

După cîteva minute, călare pe Diavolița albastră, am căutat să scot vitele din oraș și să le îndrumez spre prerie ; cireada se împrăștia aproape

la fiecare cotitură, dar am izbutit să duc vreo cîteva sute de capete în plin cîmp.

Le-am gonit în galop pe o distanță de cîteva mile. Se luminase de ziuă ; la a doua sau a treia fermă am găsit un fermier dispus să-mi păstreze vitele. După o oarecare tocmeală, am căzut de acord să-i dau un dolar de cap de vită, pentru cele opt sau zece zile, cît aveam să i le lăsăm acolo. În două minute și-a chemat din casă fiul și un argat irlandez și cu ajutorul lor a băgat vitele pe imașul lui. Erau șase sute și șaptezeci și șase, după cît am putut să număr ; atîta ne mai rămăsese din vreo două mii de capete...

Traducere și note de
H. R. RADIAN

K. Stanislavski

(1863—1938)

Memorialistica din lumea teatrului se oprește mai ales asupra pitorescului și anecdoticului. Chiar paginile publicate de Jouvet, care a fost actor, regizor, animator al teatrului francez, sînt în primul rînd cozerie spirituală. Stanislavski și-a depănat amintirile cu perfectă simplicitate, într-o narațiune fără ambiții literare, dar care are poate tocmai de aceea farmec. E o caracteristică autobiografie artistică. Formarea profesională a uneia dintre personalitățile principale ale teatrului rus și mondial e urmărită pas cu pas, ca principala sursă de lumină a unei existențe. Originar dintr-o familie din marea burghezie, cu tradiții artistice sincere, la antipodul snobismului, cel care, împreună cu Nemirovici-Dancenko, avea să întemeieze „Teatrul de artă" și să injecteze în arta spectacolului adevărul psihologic și expresivitatea, a avut din copilărie un mediu favorabil. Orientarea lui spre teatru s-a făcut fără zguduiri și conflicte grave. *Viața mea în artă* narează etapele formării lui Stanislavski. Acesta stăruie asupra orientării principale a amintirilor sale chiar prin felul de a le grupa și de a le intitula: *Preocuparea artistică din copilărie, Adolescența și arta, Tinerețe și artă, Maturitate artistică*. Capitolele se centrează și asupra principalelor spectacole care au îmbogățit experiența teatrului și a acto-

rilor. *Experiență și meșteșug*, *Autobiruință*... Cartea de amintiri a lui Stanislavski tinde astfel să completeze lucrarea teoretică *Arta actorului asupra sa*. Memorialistul redevine dascăl. Dar, chiar organizate didactic, amintirile nu-și pierd toată puterea de evocare, mai ales cînd se referă la figuri venerate, ca Tolstoi, sau foarte apropiate, ca Gorki și Cehov, tovarăși de drum și prieteni pînă la capăt ai „Teatrului de artă".

VIAȚA MEA ÎN ARTĂ

(*МОЯ ЖИЗНЬ В ИСКУССТВЕ*)

DEBUTUL

Aripa cea mică a casei de pe moșia noastră de lîngă Moscova, aripă în care am debutat pe scenă la vîrsta de trei ani, a fost dărîmată, în cele din urmă, spre marele nostru regret. Era singurul loc unde puteam să ne strîngem grupul nostru de prieteni, să jucăm, să cîntăm și să ne zbenguim. Cum puteam trăi fără vechea noastră sală de jocuri ? Aceeași părere de rău o arătau și vecinii noștri, astfel că, după cererea generală, tata a hotărît să construiască, pe același loc, o aripă nouă, cu o sală tot atît de încăpătoare, în care, eventual, s-ar fi putut monta spectacole de amatori. Cred că la luarea unei asemenea hotărîri a contribuit în bună parte și grija părintelui nostru de a-și ține copiii cît mai aproape de casă. Pentru a realiza aceasta, a căutat să răspundă cu generozitate stăruințelor noastre și să se țină în pas cu mentalitatea noastră tinerească, cu necesitățile ei. Trebuie să vă spun

că, datorită acestei tactici a părinților mei, casa noastră își schimba deseori înfățișarea după evenimentele care se petreceau în ea. De pildă, tata — cunoscut filantrop — înființase un spital pentru țărani. Sora mea cea mare s-a îndrăgostit însă de unui dintre medicii instituției, și atunci toată casa a început să se intereseze îndeaproape de medicină. Din toate părțile au început să sosească numeroși bolnavi. Iar din oraș au început să vină o sumedenie de doctori, colegi de-ai cumnatului meu. Printre noii sosiți, erau unii iubitori de teatru. Astfel am început să dăm spectacole de amatori. Nu mult după aceea, și cealaltă soră a mea s-a îndrăgostit, la rîndul ei, de un vecin, un tînăr negustor neamț ; și toată familia a învățat nemțește, iar prin toate încăperile au năpădit străinii ! S-au ivit și noi pasiuni : călăria, cursele și tot felul de sporturi. Noi, tinerii, încercam să ne îmbrăcăm după moda europeană, iar cei cărora natura le înlesnise asemenea posibilități își lăsau favoriți și-și schimbau pieptănătura.

Iată însă că unul dintre frați se lăsă ispitit de farmecele unei fete de negustor rus — om simplu, cu suman și cizme cu carîmbul înalt — și deodată ne-am pus cu toții pe trai simplu. Samovarul nu mai lipsea niciodată de pe masă, ceaiul a ajuns băutura noastră favorită ; dădeam, cu toții, mai des pe la biserică și se făceau uneori slujbe solemne chiar la noi acasă. Atunci chemam cel mai bun cor bisericesc, unindu-ne și noi glasurile la oficierea liturghiei. Între timp însă, cea de-a treia soră s-a îndrăgostit de un biciclist, și cu acest prilej ne-am pus cu toții ciorapi de lînă și pantaloni scurți, cumpărîndu-ne biciclete și pornind în lungi preumblări. Mai întîi am început să mergem pe biciclete cu trei roți, apoi pe cele cu două. În sfîrșit,

a patra soră și-a simțit inima cuprinsă de dragoste pentru un cîntăreț de operă. Casa noastră s-a schimbat într-un cuib de păsări cîntătoare. Mulți dintre celebrii cîntăreți ruși — Sobinov, Secar-Rojanski, Olenin — au ajuns oaspeți obișnuiți ai casei, vizitîndu-ne mai ales la moșie. Se cînta în casă, în pădure, ziua se cîntau romanțe, iar noaptea serenade. Se cînta în timpul plimbărilor cu barca, se cînta la strand. În fiecare zi, la ora cinci, înainte de masă, toți cîntăreții se adunau acolo. Pe acoperișul cabinelor se așezau la rînd și începeau să cînte un cuartet. Înainte de a ajunge la nota finală, se aruncau în rîu cu capul în jos, se scufundau în apă, înotau spre mal și-și terminau cuartetul cu o notă de sus. Acel care apuca să termine cîntecul era declarat cîștigător.

Și cine știe, poate că toate aceste metamorfoze și transformări ale casei, ca și frecventele transformări și schimbări ale membrilor familiei, au avut asupra mea, ca artist, o anumită înrîurire, obișnuindu-mă cu transformările din rolurile de caracter.

Perioada pe care m-am pornit s-o descriu acum se referă tocmai la timpul cînd ne îndeletniceam toți cu teatrul de amatori. Iată pentru ce construcția noii săli de spectacole venise la timp. După ce noua aripă a casei a fost terminată, s-a văzut că ea e un adevărat teatru, cu toate accesoriile necesare artiștilor etc.

Dar s-au ivit noi probleme : de unde vom lua actori, regisori și alți oameni de care aveam nevoie ? A trebuit să-i strîng aproape cu de-a sila dintre membrii familiei, dintre rude și prieteni, meditatori și guvernante. Unii dintre ei, deși aduși aproape siliți la spectacolele noastre, s-au molipsit de boala scenei pentru toată viața. Astfel, fratele și sora mea și-au făcut o dată cu mine debutul pe

scenă, și acum, în pragul bătrîneții, ne întîlnim din nou tustrei pe ea. Casa noastră, obișnuită să-și schimbe mereu înfățișarea, se deprinsese cu noua pasiune pentru teatru. Și toți ai casei, chiar și tata și mama, au intrat în rîndurile actorilor. Meditatorul nostru, un student care se considera, într-o oarecare măsură, specialist în montarea spectacolelor (întrucît făcea parte dintr-un cerc teatral), a primit însărcinarea de regisor.

Începu obișnuita agitație : trebuia să citim și să alegem o piesă ; de asemeni trebuia să dăm fiecăruia cîte un rol, după gustul său, un rol care să nu fie mai mic decît al celuilalt, pentru ca să n-aibă nimeni pricină de supărare. Și așa am fost nevoiți să alcătuim un spectacol din cîteva piese într-un act, asigurînd, în felul acesta, cîte un rol fiecăruia.

În ce mă privește, stăteam în cumpănă ce rol să-mi aleg. Care era idealul meu pe vremea aceea, în arta actoricească ?

Fără îndoială, unul cu totul elementar. Năzuiam doar să semăn cu actorul meu preferat, Nikolai Ignatievici Muzil, un comic specializat în roluri de prostănaci. Vroiam să am aceeași voce ca și el, să-mi însușesc aceleași gesturi, întrucît pe acestea le prețuiam cel mai mult la regretatul actor. Toată strădania mea era să-mi însușesc felul lui de a se purta și să-i imit chiar și răgușeala vocii. Încercam să ajung o copie cît mai credincioasă a idolului meu. De bună seamă că mi-am și ales o piesă în care jucase el cîndva, și anume „O ceașcă cu ceai“, vodevil într-un act. În această piesă nu puteam să nu-l imit întocmai. Cunoșteam fiece amănunt, întreaga punere în scenă, fiece intonație, gest și întreaga mimică a actorului meu preferat.

Cu mine, regisorul nu mai avea nimic de lucrat, de vreme ce rolul fusese mai dinainte creat de un altul, rămînînd în seama mea doar să repet acest rol, copiind orbește originalul. De aceea mă simțeam pe scenă cît se poate de bine, de liber și de sigur.

Cu totul altfel stăteau lucrurile cu rolul meu, un rol de bătrîn, din vodevilul *„Bătrînul matematician, sau apariția unei comete într-un oraș, reședință de județ“*. Acest rol mi s-a părut gol, fără cuprins, pentru că nu mă mai puteam folosi de nici un model. Aveam nevoie de o imagine scenică făcută de-a gata. Am fost nevoit deci să-mi închipui, prin propriile mele mijloace, cum ar fi interpretat acest rol cutare ori cutare actor ale cărui gesturi le cunoșteam, putîndu-le astfel imita.

Uneori izbuteam să ghicesc și atunci mă simțeam la largul meu pe scenă ; dar altcori nu reușeam să nimeresc maniera de joc potrivită și atunci lucrurile stăteau mai prost. Cîteodată însă, izbuteam din întîmplare să imit felul de a juca al unui alt actor cunoscut mie, și iar îmi veneam în fire pentru o clipă. Și, în sfîrșit, în alt loc al piesei imitam pe un alt artist cunoscut ; și așa mai departe. Astfel că, în cuprinsul unui singur rol, jucam zece tipuri diferite, și vedeam într-un singur personaj zeci de chipuri variate. În parte, fiece imagine copiată de mine mergea cum mergea ; dar în întregimea lui rolul nu se putea asemui cu nimic, decît doar cu acele cuverturi alcătuite din petice multicolore înseilate între ele. În cel de al doilea rol nu mai încercam deloc același simțămînt de siguranță ca în *Ceașca cu ceai*, și de aceea *Bătrînul matematician* mi-a prilejuit primele chinuri ale creației, a căror pricină n-o puteam deslușî încă. În timp ce repetam în *Ceașca cu ceai*, îmi spuneam :

„Doamne ! Cîtă bucurie îți dă arta și creația !“

Dar în timp ce jucam în *Bătrînul matematician*, mi-am mărturisit încetișor în sinea mea :

„Doamne ! Mare chin e să fii actor !“

Arta mi se părea cînd ușoară, cînd anevoioasă, cînd fermecătoare, cînd nesuferită, cînd plină de bucurii, cînd aspră și chinuitoare. Și nu mă înșelam. Nu există bucurie mai mare decît aceea de-a te simți pe scenă ca la tine acasă, și nu poate fi nimic mai cumplit decît să te simți numai un musafir al ei, după cum nu poate fi nimic asemuit chinului de a da chip și glas unor lucruri și sentimente care-ți sînt străine. Și acum, încă, asemenea contraziceri cînd mă fericesc, cînd îmi rod sufletul.

Spectacolul meu de debut a avut loc de ziua onomastică a mamei, la 5 septembrie 1877. Ceea ce părea îndepărtat și irealizabil, se împlinea, în sfîrșit. După cîteva ore, aveam să fiu în fața rampei luminate, singur, pe-o podea înaltă, cu privirile tuturora ațintite asupră-mi. Aveau să vină să mă vadă o mulțime de oameni din Moscova și din regiunile mai îndepărtate, iar eu voi putea face cu ei tot ceea ce-mi va trece prin minte.

Dac-am să vreau eu, vor sta liniștiți pe locurile lor, mă vor privi și asculta ; dac-am să vreau eu, vor rîde cu toții. Numai să ies mai repede pe scenă și să încerc acel sentiment al „publicității“, cum îl numeam eu pe vremea aceea.

Ziua întreagă am fost stăpînit de o stare de încordare necunoscută încă pînă atunci, care îmi dădea un tremur nervos. Erau însă și clipe în care leșinam aproape de fericire. Tot ceea ce-mi adu-

cea aminte de spectacol făcea să-mi bată inima și-mi înăbușea glasul. Aproape că eram să cad din trăsură într-una din aceste clipe. Era tocmai în timpul cînd eu și cu fratele meu ne înapoiam de la liceul din Moscova, venind la moșie anume pentru spectacol. Țineam pe genunchi o cutie de carton de dimensiuni uriașe, pe care o îmbrățișam întocmai ca pe o femeie foarte grasă. În cutie se aflau peruci și alte rechizite necesare machiajului. Mirosul lor specific se strecura prin crăpăturile cutiei. Mă îmbătase atît de mult acest miros al teatrului, al actorilor, al culiselor, că mi se făcuse aproape rău, și la un hîrtop era cît pe ce să cad din trăsură. Cînd am ajuns acasă și am văzut masa pusă pentru musafiri, cînd am văzut băieții de la cofetărie și toate celelalte pregătiri, adevărate pregătiri pentru o serată, bătăile de inimă și starea mea de semileșin m-au silit să mă așez cît mai repede pentru a nu mă prăbuși. După ce ne-am așezat la o masă oarecare, pe care se aflau multe vase, ni s-a dat să mîncăm ceva în grabă. Cît de mult îmi plăceau aceste prînzuri, în mijlocul forfotei din preajma sărbătorilor! În astfel de clipe simți într-adevăr că se apropie un eveniment important, măreț și vesel.

În aripa casei în care se afla teatrul forfota era și mai mare; prin cabine, surorile mele, ajutate de prietenele și prietenii lor, rînduiau costumele, grimeurii pregăteau bărbile, fardurile, perucile pe care le pieptănau și le ondulau, iar ucenicul lor, numit Iașa, alerga de la o ușă la alta. Atunci ne-am întîlnit, eu și cu Iașa, pentru a nu ne mai despărți niciodată. Iakov Ivanovici Gremislavski a fost sortit să joace un rol însemnat în teatru, ridicînd arta lui la o asemenea înălțime, încît întreaga Europă și America au fost silite să se minuneze de ea.

În fața oglinzii, în dreptul căreia lucra Iașa, se așezau pe rînd personajele din piesă: tata, frații, meditatorul și alții. Cînd părăseau oglinda, erau transformați în alți oameni. Unii îmbătrîniseră, alții întineriseră și erau mai chipeși, în timp ce alții cheliseră, și erau și unii pe care nu-i mai puteai recunoaște.

„Într-adevăr ești chiar dumneata ?! Ha-ha-ha... Uimitor! imposibil de recunoscut. Ia priviți, ia priviți la el! De necrezut! Bravo!"

Exclamații de mirare și încîntare, atît de obișnuite în teatrul de amatori, se auzeau din toate colțurile cabinei înțesate de oameni care-și căutau ba o cravată pierdută, ba butonul de la guler, ba o vestă. Se mai găseau acolo și oameni de prisos, curioșii, care-i incomodau pe ceilalți, umpleau camera cu fumul țigărilor, făceau gălăgie, și nu se puteau lua nici un fel de măsuri ca să-i scoți din cabina neîncăpătoare.

Dar iată că muzica a început să cînte un marș militar. Pe potecile grădinii, oaspeții începură să se îndrepte spre sala de spectacol, luminîndu-și drumul cu felinare. Sunetele muzicii se auzeau din ce în ce mai aproape și, în sfîrșit, acoperiră cu totul vocea noastră. Nu se mai putea vorbi. După puțin timp, sunetele marșului au început să se audă din ce în ce mai slab, pînă ce au amuțit cu totul. În locul lor nu se mai auzea decît rumoarea publicului. În culise, actorii erau liniștiți, iar în cabine oamenii vorbeau mai încet. Pe fețele lor apăru un zîmbet stingherit și sfios. În mine parcă toate fibrele trupului se bucurau și clocoteau. Nu puteam nici să șed jos, nici să stau liniștit locului, ci umblam de colo-colo, tulburînd toată lumea

de la rosturile ei. Între timp însă cortina s-a ridicat și spectacolul a început.

În sfîrșit, mi-a venit și mie rîndul să intru în scenă. Mă simțeam cît se poate de bine. Ceva lăuntric mă îndemna, mă înfierbînta, mă inspira și parcă zburam, înaintînd de-a lungul piesei, mușcîndu-mi zăbala. În clipele acelea nu cream un rol, nu cream o piesă — mai merită oare să vorbim despre acest vodevil nărod? — ci însăși arta mea, stilul meu actoricesc. Dăruiam geniul meu spectatorilor și mă simțeam un mare artist, care sta în fața unei mulțimi încîntate. Cuvintele și gesturile se urmau cu o iuțeală neînchipuită. Mă înăbușea tumultul acesta; și această stare de nestăpînită nervozitate o luam drept cea mai curată inspirație. În timp ce jucam, eram încredințat că am spectatorii în mînă.

Piesa se terminase și eu așteptam laudele, entuziasmul. Dar toată lumea tăcea, ocolindu-mă. Am fost nevoit să mă apropii de regisor și să mă umilesc cerșind complimente. „Merge, a fost destul de drăguț... totuși"... îmi spuse el.

Ce însemna, însă, cuvîntul „totuși"?

Din clipa aceea am început să înțeleg ce sînt îndoielile în artă.

După cea de-a doua piesă, *Bătrînul matematician*, în care nu mă prea simțeam la largul meu, regizorul mi-a spus încîntat, cu sincera dorință de-a mă reconforta:

„Uite, aici ai fost mult mai bine".

Atunci, cum vine asta? Cînd te simți degajat pe scenă, nu te laudă nimeni, iar cînd te simți stingherit, ești copleșit de laude! Ce-o mai fi și asta? Ce înseamnă nepotrivirea asta dintre propriul tău sentiment pe scenă și impresia spectatorilor din sală?

În aceeași seară, am aflat încă ceva: anume că nu-i prea ușor să-ți deslușești propriile greșeli. Astfel mi-am dat seama că-i o știință întreagă să înțelegi, de pe scenă, ce se alege, din tot jocul tău, dincolo de rampă. De cîte ori am fost nevoit să întreb, să mă lingușesc, să-i păcălesc pe ceilalți pentru ca să mi se deslușească faptul că: în primul rînd, cu toată „inspirația" mea, am vorbit pur și simplu foarte încet, atît de încet încît toți spectatorii doreau să-mi strige: „Mai tare!"; în al doilea rînd, că rosteam atît de repede cuvintele, încît toată lumea voise să-mi spună: „Mai rar!" Pe lîngă toate acestea, mai aflai că mîinile mele se zbăteau cu atîta iuțeală prin văzduh, iar picioarele mă purtau cu atîta repeziciune dintr-un colț în celălalt al scenei, încît nimeni din sală n-a putut înțelege ceea ce se petrece dincolo de rampă. În aceeași seară am mai aflat ce înseamnă înțepăturile meschinului orgoliu actoricesc din pricina căruia se nasc ura, bîrfelile și invidia.

În loc de bucurie, debutul meu mi-a adus o nedumerire, pe care căutam s-o risipesc prin orice mijloc. Astfel, la prima ocazie, — la unul din spectacolele de amatori în care am avut un rol — mi-am pus în gînd să vorbesc tare și să-mi las mîinile în pace.

Și care a fost rezultatul? Mi s-a reproșat că urlu și că în loc de mimică fac grimase, că exagerez și că n-am *simțul măsurii*. Se vede că nervozitatea din mîini a trecut pe figură — de aceea grimasa asta exagerată. Dar *simțul măsurii*? Desigur, în teorie înțelegeam ce înseamnă asta, dar în practică...

Spectacolele se dădeau rar, iar în pauzele dintre ele noi ne plictiseam din lipsa unei activități ar-

tistice. Pe de o parte, pentru a ne satisface nevoia de artă, iar pe de alta, pentru a da frîu liber poznei și glumei de care eram molipsiți încă din tinerețe, am născocit următoarele : o dată, pe-nserat, eu și cu prietenul meu ne-am grimat și ne-am travestit în cerșetori bețivi și ne-am dus la gară. Acolo ne țineam de străini și de cunoscuți. Ni se întindea cîte o copeică, se dădeau cîinii la noi, iar paznicii ne goneau de pe peronul gării. Și cu cît se purtau mai rău cu noi, cu atît era mai satisfăcut simțămîntul nostru de mimi. În viață am jucat cu mai mult adevăr decît pe scenă, unde totul este admis. Altfel am fi provocat un scandal. Însă din moment ce am fost goniți, însemna că am jucat bine. Iată cum am prețuit în practică „simțul măsurii".

Am avut un succes și mai mare în roluri de țigani. Tocmai își așezaseră niște țigani șatra în apropierea casei noastre și vedeai umblînd de colo-colo prin toate vilele țigănci cu ghiocul de ghicit și cu o droaie de țigănuși după ele. În seara aceea o așteptam pe vara mea, care trebuia să vină cu trenul. Ea era îndrăgostită de vecinul nostru și, cu orice prilej, punea să i se ghicească pentru ca să-și afle norocul. De aceea ne-am și hotărît să-i jucăm o festă. Eu, împreună cu noua guvernantă a surorilor mele, care știa să ghicească excelent, și cu băiețașul servitoarei, ne-am grimat, ne-am travestit în țigani și am pornit în direcția gării la ora sosirii trenului. Pe drum i-am spus guvernantei tot ce trebuia să-i dea în ghioc verișoarei mele. Întîlnind trăsura cu care venea verișoara, am început să alergăm după ea, strigînd ceva, chipurile, pe țigănește. Tînăra fată s-a speriat, a poruncit vizitiului să dea bici cailor și să

gonească cît poate mai repede. După cum eram înțeleși cu fratele meu, trebuia să stăm de vorbă cu fata la poartă. Îndată după sosire, verișoara, însoțită de toți ai casei, s-a apropiat tulburată de grilajul grădinii, și acolo guvernanta, travestită în țigancă, a început să ghicească. Efectul a întrecut așteptările. Și iarăși am fost mîndru că n-am întrecut „simțul măsurii"...

Jules Renard

(1864—1910)

Şi la Jules Renard jurnalul intim domină opera. Ar fi totuşi eronat să bagatelizăm această operă. Piesele lui Renard, nu lipsite de forţă, dar de o duritate înrîurită de ecourile naturalismului şi cu replici „lucrate", sînt astăzi puţin jucate. Cascadele de metafore din *Istorii naturale* par obositoare. Dar *Poil de carotte — Morcoveaţă —* păstrează pentru generaţii reînnoite amărăciunea scrîşnită a copilului lipsit de afecţiune. Proaspătă e şi ironia din *L'écornifleur (Parazitul).*

Jurnalul însă, care, spre deosebire de cel al fraţilor Goncourt, nu a fost destinat cititorilor şi a apărut în 1925, la cincisprezece ani după moartea lui Renard, rămîne printre cele mai caracteristice documente autobiografice scriitoriceşti. Un „jurnal de scriitor". Amprenta aceasta unifică cele trei laturi principale: oglinda operei, autocăutarea, exerciţiile de stil.

Început în 1887, la douăzeci şi trei ani, jurnalul urmăreşte cu regularitate existenţa destul de scurtă a lui Renard, pînă în zilele bolii care avea să-l răpună. Cîteva aluzii evocă şi copilăria lui *Morcoveaţă.* Dar notaţiile încep cu debuturile, cu autocăutarea, fixează izbucniri mizantropice şi accente generoase. Obsedat de mareele şi de cancanurile vieţii literare. Renard a fost totuşi un izolat, fericit mai ales în sînul familiei, alături de soţia cu care s-a însurat la douăzeci de ani şi de cei doi copii. Pasiunea scrisului şi obsesia gloriei îl întorceau mereu spre viaţa pariziană la care nu se putea adapta.

Optica lui Jules Renard e scriitoricească şi prin ceea ce selectează şi prin fineţea impresiei. Notaţiile se învîrtesc în jurul vieţii literare şi teatrale, cu nuanţe anecdotice, cu simpatii şi entuziasme. Multe dintre aprecierile lui aveau să fie infirmate de posteritate. Rîndurile în care acest om inteligent şi fin afirmă emfatic geniul lui Edmond Rostand constituie — involuntar — un apel la modestia criticilor. Dar multe observaţii sînt pătrunzătoare, deşi nu lipsite de parţialitate. Iar însemnările zilnice urmăresc oscilaţiile unui sfert de secol de literatură.

Renard nu e exclusiv şi îngust literat. Există şi o parţializare a preocupărilor. Dar Jules Renard rebelul, spiritul liber, îşi spune în mai multe rînduri cuvîntul, ia parte cu pasiune şi curaj la campania pentru revizuirea procesului Dreyfus şi scrie după condamnarea lui Zola o pagină de neuitat.

Dramatică e cealaltă latură, autocăutarea scriitorului Renard. Ca şi la Goncourt, micile vanităţi şi gelozii, obsesia gloriei sună supărător. Dar pasiunea cu care omul acesta şi-a închinat viaţa scrisului are, tot ca şi la Goncourt, grandoare. Iar exerciţiile de stil, care alternează cu notaţiile de fapte şi cu referinţele la opera proprie, fac din textul jurnalului un document prin care un artist îşi stenografiază momentele creaţiei. E calea pe care, mai lucid şi mai minuţios, o va urma André Gide.

...*25 februarie 1891*. Azi-dimineață, o convorbire plăcută cu Alphonse Daudet. Se simțea mai bine, părea aproape fără greutate, era vesel. Goncourt i-a spus : „Să-i zici lui *Sourires pincés* că nu l-am uitat și că o să-i scriu după ce termin cu «*La fille Elisa*».“ Goncourt nu se ridică deasupra micilor mizerii ale vieții literare. Un articol răutăcios al lui Bonnières în *Figaro* l-a jignit adînc. Multă vreme a fost nervos din cauza lui. Totuși, ar trebui să-și rîdă de așa ceva, fiindcă articolul afirma că ceea ce-i de valoare în opera lui se datorează lui Ajalbert.

— Îl cunoști pe Victor Hugo ?

— Da, am luat adesea masa cu el. Mă considera un glumeț. Beam cam atît cît bea și el, dar am refuzat totdeauna să-i dau cărțile mele. Îi spuneam : „N-o să le citiți, scumpe maestre, o să puneți pe una din cocoanele care vă fac curte să-mi scrie cîteva rînduri despre ele“. M-am încăpățînat să joc rolul ăsta și Hugo a murit fără să mă citească. Cînd mînca la Hugo, doamna Daudet părea o fetiță. Nu îndrăznea să scoată o vorbă, de teamă, firește, că ar putea fi confundată cu toate moftangioaicele care se îmbulzeau în jurul maestrului. Această timiditate era, de fapt, o formă de orgoliu. Mă duc în fiecare duminică la Goncourt. Mi-e greu, dar tot mă duc. E atît de singur, are atît de puțină lume pe lîngă el ! Eu am pus bazele „Podului“ său.

Cînd faci instantanee nu-ți iese nimic autentic. Apucă-te să fotografiezi un om care cade : ai să obții un moment, dar nu ceva care să semene cu o cădere.

M-am obișnuit să scriu tot ce-mi trece prin minte. Prind din zbor și notez orice idee, chiar dacă e nesănătoasă ori criminală. Evident, aceste însemnări nu pot să mă reprezinte totdeauna. Nu sîntem responsabili de ciudățeniile creierului nostru. Putem alunga elementele imorale și ilogice, dar nu le putem împiedica să se apropie de noi.

Scrisesem într-o zi că numai primele noastre impresii rămîn neșterse. Restul e doar o repetiție, un rezultat al deprinderii. A doua zi am descoperit că această pagină era plină de zgîrieturi : doamna Daudet avusese indiscreția s-o citească și făcuse următorul raționament, foarte simplu în aparență : „A spus «te iubesc» și altor femei în afară de mine. Eu am venit după ele. Atunci cît de sincere sînt declarațiile lui de dragoste ?“

Viața e o cutie de instrumente care înțeapă și taie. Ne însîngerăm mereu mîinile.

M-am însurat tînăr, avînd 40.000 franci datorii, m-am însurat din dragoste și din înțelepciune, de teama chefurilor și a colajului. Nevastă-mea avea vreo sută de mii de franci. Întîi am plătit datoriile, după care am ajuns să amanetăm diamantele doamnei Daudet. Avea un registru de socoteli ca orice bună gospodină, dar cuvîntul : Muntele de Pietate o înspăimînta, astfel că în carnet scria : „acolo“.

Într-o zi își face apariția Glatigny. „Am venit să mănînc cu tine“, spune el. Îi răspund : „Sînt fericit că ai sosit cu întîrziere, fiindcă n-aveam decît o pîinicică de cinci centime, și crede-mă, abia îmi ajungea mie !“ Glatigny m-a cărat pînă la Bonville, de la care am împrumutat doi franci.

Bonville, iată un om pe care nu-l cunosc încă. Nu ascultă pe nimeni, nu-i face nici o plăcere să „răsfoiască spiritul cuiva" și, întocmai ca un actor, nu aude d'n ce-i spui decît cuvîntul care trebuie să-i provoace replica. E un individ doldora de anecdote, pe care le povestește foarte bine și care alcătuiesc latura cea mai frumoasă a talentului său, totuși e un om cu care nu-mi face plăcere să mă întîlnesc. Și ne cunoaștem din 1856!

Nu te mai ocupa de familie! Nu izbutești niciodată s-o satisfaci. Tata asista la reprezentarea uneia din piesele mele. Un domn de lîngă el a spus: „E plicticos!" și bunul meu tată a considerat această părere drept hotărîtoare; succesul piesei, articolele din ziare, nimic nu i-a putut modifica o părere pe care și-o formase prin intermediul unui imbecil. Altădată, fiul meu își petrecuse seara cu niște indivizi care mă dușmăneau și care nu se jenaseră să mă bîrfească. Mi-a făcut după aceea o mutră!... Am scris în însemnările mele despre mutra asta și, într-o zi, bietul băiat are să știe ce-am gîndit despre el în seara aceea. Carnetul de față se adresează lui, vreau să nu fie niciodată tipărit. Are să-l citească după moartea mea.

Fiul meu, Léon, e o inteligență de prim ordin. A scris cîteva lucruri foarte bune, pe care are curajul să nu le publice.

Ai să ajungi departe, Renard! Nu mă îndoiesc de asta și ai să cîștigi și bani; dar pentru așa ceva, trebuie totuși să-ți dai, din cînd în cînd, cîte un picior în fund...

Cît de absurzi și de nevoiași sînt simboliștii ăștia! Să n-aud de ei! Nu există nimic abscons. Cine are talent reușește în viață și cred cu fanatism că orice trudă e plătită... Așadar, veniți în fiecare joi. O să întîlniți ființe reci și altele care, asemenea lui Rosny cu creierul lui robust, vă vor năuci cu palavrele.

Am strîns cu putere mîna lui Daudet și i-am spus: „Scumpe maestre, acum sînt reconfortat pentru multă vreme".

2 noiembrie 1891

Ciudat! Caricaturile avantajează toate celebritățile literare.

— Intru totdeauna cu aceeași timiditate în biroul unei redacții. Poate că în dosare se ascund niște dușmani și, cînd un domn gras, corector îndatoritor al șpalturilor *Suplimentului*, îmi oferă amabil un scaun, mă întreb dacă nu cumva își bate joc de mine, dacă nu cumva vrea să-mi joace o festă.

— Ieri am încasat primele cinci centime pe literatură. Într-un asemenea moment, cinci centime au tot atîta valoare cît cincizeci de mii de franci.

— Cînd plecăm, Schwob îmi spune: „Ai văzut-o pe femeia de care m-am despărțit adineauri? E trecutul meu care se întoarce și pe care am să-l reiau. Femeia asta m-a împins la lucruri care te pot duce la închisoare corecțională și în fața Curții cu jurați. În afară de asta, m-a făcut de rîs, și acest Schwob, pe care-l cunoști, a fost un domn care călărea, juca la curse, se îmbrăca după ultima modă. O disprețuiesc. E proastă. Vine iar la mine fiindcă-și închipuie că am bani. E orgolioasă. Mă ia drept ziarist și nu dă două parale pe ziariști, totuși am să reîncep legătura cu ea. Pentru tîrfa asta, pe care n-o iubesc, s-ar putea să fac să sufere o altă femeiușcă, pe care o iubesc, care

e simplă, bună și se mulțumește cu puținul pe care i-l dau. Totuși, nu fizicește mă atrage. Atunci ce anume? Am să redevin ceea ce am fost: ceva cam murdar".

— Definiția aproximativă a lui Schwob pentru cuvîntul „termen": „Un zeu a cărui sărbătoare e celebrată cu clopote de lemn".

4 noiembrie:

Dineu la Flammarion. Cu multă gravitate, din fața mea și a lui Schwob sînt ridicate niște farfurii din care n-am mîncat. Peștele cu sos de vin alb nu ajunge pînă la noi. Facem provizii de pîine și de mere verzi. Unii se bat pentru brînză. Un domn, un Clovis Hugues dolofan, face pe cîinele-lup și începe să urle. Un autor, despre care credem că e dramatic, și care confecționează monologuri, cîntă un cîntec... Xanrof face pe idiotul la pian. Fasquelle, asociatul lui Charpentier, execută dansul burții și, frecîndu-și degetul mare de masă, o face să trepideze... Are un nas mare, turtit, în mijlocul obrazului. E ca și cum l-ar fi pocnit cineva cu piciorul și și-ar fi lăsat piciorul pe obrazul lui.

Mendès se adresează lui Flammarion, care arată la fel de plictisit ca orice editor ascultînd ce-i spune un autor. Flammarion, astronomul, care îndată ce și-a făcut apariția mi-a cerut jumătate din porția mea de pîine, îmi spune că lucrează la sfîrșitul lumii; asta înseamnă șapte ani de muncă. Un actor, Florent, artist care face imitații, deși capul lui e ras ca un cur, a izbutit să-și facă o cărare. În depărtare, la capătul mesei, poate fi văzut Ginisty, ai cărui ochi seamănă cu crăpăturile cu care e prevăzut un toc pentru introducerea penițelor. Are părul unsuros, de parc-a ieșit de la

spălat și pe frunte ceva despre care Schwob spune că-i un șoarece, iar eu că-i fundul unei broaște. Un domn cu o pată de un roș întunecat arată ca un asasin care s-ar fi așezat la masă fără să se șteargă de sînge. Un altul, un fel de Homer care miroase a ars și n-are dinți, vorbește despre suflu: e Lacroix, domnul care i-a dat aproape un milion lui Victor Hugo. Berthol Graivil, mutră de supraveghetor de școală, slab și decorat.

Schwob: „Ce bestialități!"

Eu: „Și cît păr au! De parcă Dumnezeu s-ar fi grăbit și n-ar mai fi avut timp să-i descotorosească de el".

Schwob: „Și ochii ăștia, și măselele duble, și nasurile, niște nemaipomenite protuberanțe cărnoase!"

El e frumos, și eu de asemenea, fără îndoială.

Ne ridicăm de la masă și-l văd pe Mendès cum își încheie pantalonii.

Allais: „Mă bucur să-l cunosc pe Jules Renard".

Eu: „Eu vă cunoșteam dinainte. Ați scris o carte foarte amuzantă".

Allais: „A! e o capodoperă!"

Eu: „Îmi amintesc de una din povestirile dumneavoastră. Știți care? Aceea cu fetița care nu vrea să se urce într-un omnibus fiindcă e vopsit într-o culoare care nu se potrivește cu rochia ei..."

Allais: „Bineînțeles! Te cred. E o adevărată bijuterie. Dar Renard pare amărît".

Eu: „Deloc. Mă distrez și visul meu era să stau de vorbă cu niște oameni de litere".

Mendès: „Într-o seară, m-am dus la cină la Claudel. Distracția lui era să-și instaleze puștiul cu popoul gol pe supieră, ca să i-l încălzească.

Treaba asta il făcea să rîdă pe Claudel și nouă ne făcea poftă de mîncare.

E mai puțin murdar decît Philoxène Boyer, pe care l-am văzut timp de o lună umblînd cu o linie mare de cerneală pe obrazul stîng ; cînd deschidea ochiul, dădea impresia continuității".

Courteline : „Povestea asta nu-i așa de grozavă ca a domnului care nu voia să-și scoată din picioare ciorapii murdari. Punea alții pe deasupra și ceilalți putrezeau trecînd prin cei curați. Am mai văzut și doi bețivi care jucau cărți. Unul dintre ei, în timp ce punea jos regele, vomita tot felul de porcării printre care și niște resturi de rinichi ; celălalt, la fel de beat, ridica cărțile și, apucînd bucățelele de rinichi, atîrnate de barba prietenului său, le băga în buzunar".

10 iulie 1894

...Am să scriu o carte care-i va uimi pe prietenii mei. Nu mă voi considera superior celorlalți ca Goncourt. Nu voi ponegri ca să obțin iertarea cum face Rousseau. Am să încerc doar se văd limpede, să fac în mine lumină, pentru ceilalți și pentru mine. Am treizeci de ani. Cum am trăit pînă azi ? Și de acum înainte ce voi face ? Voi trăi la întîmplare ? Voi încerca să fiu de folos ?

Cred că cine m-a văzut o dată, îndeaproape, nu mă uită. Sînt plin de o vanitate, care mă uluiește cînd o analizez după ce a trecut criza. Dacă Parisul mi-ar propune să mă încunune cu lauri în cadrul unei demonstrații oficiale, așa cum s-a făcut pe vremuri cu Petrarca, nu m-aș mira și m-aș pricepe să explic această favoare.

Aș vrea să cîștig mulți bani pentru plăcerea de a spune trîntind pe masă aurul și bancnotele îndoite ca niște batiste : „Poftim, luați !" Uneori cer

dreptate și dau zece centime în loc de cinci săracilor, alteori vreau și eu să lupt pentru săracii mei.

Spaimele mele. Ce aș face într-un duel ? Răspuns la scrisori : întîi vreau să trimit oamenii la plimbare, pe urmă, însă, m-aș mustra că i-am întristat. Și apoi, de ce să-mi creez dușmani ? În sfîrșit, are să vadă el ce fel de scr'sori știu să scriu !

26 noiembrie 1894

...Lautrec : un fierar mititel cu binoclu. Un săculeț cu dublu compartiment, în care-și vîră bietele picioare. Buze groase și mîini ca cele pe care le desenează, cu degete rășchirate și osoase, degetele mari avînd forma unor semicercuri. Vorbește des despre oamenii scunzi părînd a spune : „Eu nu sînt chiar așa de mic !"

Îi plac Zimmermann și Péan, mai ales Péan care, scotocind prin diverse burți, pare să-și caute mărunțiș în buzunare.

Locuiește într-o casă de rendez-vous, e în relații bune cu toate aceste doamne, care au sentimente gingașe, necunoscute femeilor cinstite și care pozează admirabil. Mai e și proprietarul unei mînăstiri și circulă între mînăstire și bordel.

La început îți face o impresie dureroasă fiindcă e așa de mic ; apoi e foarte vioi, foarte simpatic, are un bombănit, care-i taie frazele și-i mișcă buzele cum mișcă vîntul colacii de cîlți care astupă o ușă.

Are o înălțime pe măsura numelui său.

Se întoarce la Pèan, plin de interes față de măcelăria aceea, față de masa de aluminiu, care valorează zece mii de franci și pe care un piston o înalță sau o coboară, față de pacientul operat care

lunecă și e instalat la loc de voinicul Pèan, capabil să mături totul : ajutoarele, aparatul, masa, printr-un singur efort, capabil să smulgă o măsea cu degetele și, tot măcelărind așa, să facă o conversație grațioasă cu cei prezenți...

Și mereu același bombănit și aceeași dorință de a povesti lucruri „atît de tîmpite, încît sînt interesante".

Iar în vîrful mustăților îi zboară stropi de bale.

26 decembrie 1895

...Sarah Bernhardt. Caut un epitet ca să-mi rezum impresiile. Nu găsesc decît : „E drăguță". Nu voiam s-o văd. Acum am sfărîmat idolul ridicol și stînjenitor pe care-l făurisem din ea. A rămas o femeie, care mi se părea slabă și care e grasă, care mi se părea urîtă și care e frumoasă, da, frumoasă ca zîmbetul unui copil.

Cînd Rostand a spus : „Ți-l prezint pe Jules Renard", s-a ridicat imediat de la masă și a rostit cu glas voios, copilăresc, adorabil :

— Vai ! ce bine-mi pare ! arată întocmai cum mi-l închipuisem, nu-i așa, Rostand ? Domnule, sînt admiratoarea dumneavoastră.

— Doamnă, uimirea vieții mele e să aflu că puteți admira operele (așa am spus : *Operele*) lui Jules Renard.

— De ce ? întreabă ea. Credeai că sînt o imbecilă ?

— Poftim ! am făcut o gafă.

— Ba nu !

Și-și pune roșu pe buze.

După aceea, în timp ce coborîm scara, găsesc următoarea frază : „Nu, doamnă, credeam că sînteți o femeie genială, cu toate inconvenientele ei". Era, poate, o prostie și mai mare.

— Vezi ce frig îmi e ? întreabă ea, trecîndu-și mîna peste fața lui Rostand, căruia-i spune „poetul meu", „autorul meu".

— Da, e înghețată, spune Rostand.

Și mie nu-mi vine să spun nimic ! Mi-e imposibil să fiu scînteietor. Sînt foarte tulburat, foarte prins și aș vrea să dau dovadă de bărbăție.

— Ce faci, acum, Renard ?

— Fac ceva frumos, doamnă : vă ascult.

— Da, ești o dulceață. Dar ce lucrezi ?

— Ah ! Nu mare lucru. Niște fleacuri, ceva care ține de științele naturale, de animale. Dar nu sînt atît de frumoase ca ăstea, spun eu arătînd spre cîinele ei, un cîine superb, căruia-i spune Djemm, mi se pare.

Și glasul meu de om neînsemnat se stinge în blana cîinelui.

— Știi cu cine semeni ? spune ea. Ți s-a spus ?

— Da : cu Rochefort.

— Nu : cu Albert Delpit.

Alte două voci :

— Cu Dulfos... cu Lemaître.

Găsesc că semăn cu mult prea multe persoane.

— Și Albert Delpit vă plăcea, doamnă ?

— Nu.

— Ah !

— Dar dumneata îmi placi. Delpit a sfîrșit rău, dar dumneata ai să ajungi departe. De altfel, gata! Nu mai poți s-o iei pe un drum greșit.

În jurul nostru, lumea pare să se cam mire văzînd că tragediana îmi dă atîta atenție. Unii se treabă : „Cine e ?" Unii știu, alții nu.

Pe urmă joacă cea mai frumoasă tragedie din lume, o joacă singură.

De ce spune : *„Cruel-le, soleil-e"* ? Trebuie să mă obișnuiesc. Am și început să-mi simt inima

plină de recunoștință pentru ea, vreau s-o admir, s-o iubesc și mă tem să mă las în voia sentimentelor. Îi fac lui Rostand mici teorii seci în legătură cu neîncrederea ce mi-o inspira și cu bucuria de a descoperi că-i simpatică, da, simpatică.

10 aprilie 1897

Ieri seara, la doamna de Loynes, razele Roentgen. Întîi băiatul care mă întreabă : „Să-l anunț pe domnul ?“ sau „Pe cine trebuia să anunț ?“ Răspund cu o tainică bucurie : „Pe Jules Renard“. Și cu glas tunător strigă : „Domnul Renard“. Nu mai aud anunțîndu-se alt nume. Ar fi nostim să mă anunțe numai pe mine.

— De fiecare dată, mi se pare că intră *Poil de Carotte*, îmi spune doamna de Loynes.

Am salutat-o pe Sarah Bernhardt, care-și aduna pleoapele peste ochii mici de lama ca să nu arate că mă vede. Hotărît lucru, această mare actriță îmi devine insuportabilă, ca și lumea. Nu-l voi iubi pe Dumnezeu decît dacă va fi modest și simplu. Și apoi, Sarah Bernhardt trăiește prea intens ca să aibă timp să gîndească și să simtă. Înfulecă viața. E o lăcomie antipatică.

Razele Roentgen sînt o glumă copilărească și-mi amintesc de experiențele de chimie puerilă ale profesorului meu Ratisbonne. E ceva mult mai puțin frumos decît o rază de soare. Îndărătul ecranului, profesorul care spune din cînd în cînd : „Eu am făcut această descoperire“, face să se perinde cutii, mîini, brațe, animale împăiate, un cățel viu, un cap, bustul unui bărbat. Cel mai bine se văd butonii de manșetă.

Da ! da ! Nimic mai serios în corpul omului decît butonii de manșetă.

S-a fotografiat scheletul mîinii Sarei Bernhardt. A rămas nemișcată, în genunchi, timp de cinci minute și tot cu aerul unei mari actrițe.

Aș prefera să fiu osîndit să citesc numai versuri pînă la sfîrșitul zilelor decît să asist de două sau de trei ori la circul ăsta cu schelete.

Dar de ce mergem în vizită ?

Dacă-i vorba de distracție, ciudată distracție ! Dacă-i vorba să faci însemnări, e imposibil. Oamenii ăștia s-au golit, unii în afaceri, alții pe hîrtie, alții în artă. Fac vizite așteptînd clipa cînd trebuie să se culce. Nu auzi o vorbă de duh de la ei. Și-au lăsat la intrare inteligența și pasiunile. O evidențiere cît de neînsemnată ar însemna moartea pentru cutare viitor candidat la Academie sau la Legiunea de onoare. Ei știu asta și-și sting strălucirea. Încearcă să facă în așa fel, încît un căscat al lor să pară un zîmbet.

În ce mă privește, simt că devin rău printre ei. Cred că figura mea capătă culoarea bradului. Aș fi bucuros să rostesc numai insulte. Aș pălmui multe mutre și aș sfîrși cu a mea.

Barrès îmi vorbește despre cartea lui în trei volume. Văzînd că mă mir, îmi atrage atenția, și pe bună dreptate, că romane într-un singur volum se scriu doar de puțină vreme și că din *Roșu și Negru* Stendhal a făcut cel puțin două.

— De altfel, spune el, îți place să faci mereu altceva. Am lucrat patru ani la cartea asta și n-am suferit de singurătate.

Cine o fi fata aceasta ? Fiica, menajera sau îngrijitoarea cățeilor doamnei de Loynes ? Cît de adînc trebuie s-o salut ?

Ah ! mai stai și pe-acasă !

23 februarie 1898

Zola e condamnat la un an închisoare și la o mie de franci amendă.

Și eu declar :

Că sînt scîrbit cum nu se poate, mai mult decît se poate, de condamnarea lui Emile Zola ;

Că n-am să mai scriu niciodată un rînd pentru *Echo de Paris ;*

Că domnul Fernand Xau este, fiziceşte vorbind, unul din oamenii cei mai mititei din cîți cunosc, dar care, grație banalității declarațiilor sale către abonați, izbuteşte să-mi pară şi mai mititel ;

Că, ironist prin profesie, devin dintr-odată foarte serios ca să-l scuip în față pe domnul Henri Rochefort, bătrîna noastră paiață națională ;

Că profesorul de energie, Maurice Barrès, nu-i nimic altceva decît un Rochefort mai literar, dar mai puțin sigur pe el și că are să se agite atîta încît alegătorii săi vor refuza să aibă în continuare un consilier municipal ipocrit în persoana lui ;

Că domnul Drumont n-are pic de talent, nici un pic și că se va vedea cum se va sparge în mîinile lui jucăria antisemită ;

Că dacă *Le Figaro* nu-și schimbă grabnic numele în *Bartholo*, umbra lui Beaumarchais va veni fără doar și poate să-l tragă de urechi ;

Că, mîndru de a-i putea citi în original pe francezii : Racine, La Bruyère, La Fontaine, Michelet și Victor Hugo, mi-e ruşine să fiu cîrmuit de Méline.

Și jur că Zola e nevinovat.

Și declar :

Că nu-i respect pe șefii armatelor noastre, cărora o pace îndelungată le-a dat mîndria de a fi soldați ;

Că am asistat de trei ori la niște mari manevre și că totul mi s-a părut dezordine, bătaie de joc, prostie și neseriozitate. Dintre cei trei ofițeri, care au făcut din mine un caporal năuc, căpitanul era un ambițios mediocru, locotenentul un omuleț afemeiat și sublocotenentul un tînăr de treabă, care a fost nevoit să demisioneze ;

Declar că mă simt cuprins de o dorință subită și pasionată de a vedea ridicîndu-se baricade și că aş vrea să fiu urs pentru a putea mînui cu ușurință porțiunile cele mai mari de caldarîm şi mai declar că, din moment ce miniştrii noştri nu se sinchisesc de republică, începînd din seara asta, încep s-o iubesc și simt că-mi inspiră un respect și o afecțiune pe care nu le aveam. Declar că Dreptatea e cel mai frumos cuvînt din limbajul omenesc și că nu ne rămîne decît să plîngem dacă oamenii nu-i mai înțeleg sensul.

Zola e un om fericit. Și-a găsit rațiunea de a fi și trebuie să mulțumească bieților săi jurați pentru că i-au dăruit un an de eroism.

Și declar că nu spun : „Ah ! dacă n-aş avea soție și copii !"... Ci că spun : „Tocmai fiindcă am soție și copii, tocmai fiindcă am fost om cînd n-aveam nimic de pierdut, trebuie să fiu om și acum, cînd aş putea pierde totul !"

Pentru că nu sînt evrei, se cred frumoși, inteligenți și cinstiți. Barrès e infectat de cochetărie.

Îl achit pe Zola. Nu numai că nu trebuie să facem liniște în jurul lui, ci trebuie să strigăm : „Trăiască Zola !" Trebuie să scoatem acest urlet din adîncurile ființei noastre.

Barrès, acest drăgălaş geniu parfumat, care nu e mai soldat decît Coppée. Și în treacăt declar că atitudinea ipocrită și muribundă a lui Coppée ar

fi în stare să ne inspire scîrbă față de poezie, dacă el ar fi poet.

Iată-l pe Barrès, care luase cîteva peste bot în timpul bătăliei, care se cam aventurase și acum tăcea mîlc, iată-l din nou cu mutra lui de corb domesticit și cu ciocul antrenat pentru cercetări delicate, da, iată-l vorbind despre patrie, pe care o confundă cu circumscripția lui electorală, și despre armată, al cărei membru nu este.

Ce contradicție interesantă ! Ca scriitor, disprețuiești mulțimea ; ca deputat n-ai încredere decît în ea. Scriitor mare dar om mic, care nu așteaptă ca poporul să-i ofere un loc în Cameră ; om mic care cerșește.

Guvernul nostru de civili se arată atît de amabil față de războinici, încît, pentru a nu rămîne mai prejos, aceștia i-au promis că, în viitorul război, vor deveni și ei civili cu toții.

Coppée își trage pantalonii de piele pînă pe obraz.

Barrès lipește de nasul evreilor glumele pe care le poate dezlipi de pe nasul lui. Acest scriitor admirabil se resemnează să se joace de-a hîrtiuțele electorale.

Un moment dureros. Se anunță verdictul. Niște oameni cu răsuflarea tăiată, de parc-ar alerga spre sfîrșitul lumii. O lacrimă de milă, de furie și de rușine !

Ah ! cît de greu ajung să atîrne cărțile !

Opinia publică, această navă năclăită, păroasă.

Armata, această împestrițătură umană. Niște ofițeri care-și închipuie că au oarecare importanță fiindcă sînt îmbrăcați în culori bălțate ca niște mere.

12 iunie 1898

La Gloriette. Ascult orăcăitul broscoiului. O picătură sonoră, o notă tristă se face auzită la intervale regulate. S-ar spune că nu vine de jos, de pe sol, ci mai curînd că e bocetul unei păsări cocoțată într-un copac. E geamătul îndărătnic al întregului ogor șiroind de ploaie. Lătratul unui cîine, scîrțîitul unei uși îl fac să tacă. Apoi începe iar : „Uu ! Uu ! Uu !“ Dar nu-i bine așa. Există o consoană care cuprinde această silabă, un fel de consoană din gît, un *h* cam aspirat, ceva care seamănă cu zgomotul bulei de aer, plesnind la suprafața unei bălți.

Și mai e ceva. E suspinul unui sufleței. E nesfîrșit de duios și fiindcă nu-i răspunde niciodată nimeni, nici un suflet frățesc, pînă la urmă se hotărăște să tacă.

18 iunie

N-aș fi prea măgulit dacă, mai tîrziu, vreun imbecil ar spune : „Eu, care l-am cunoscut, cred că era superior operei sale“.

În zilele noastre, secretul scrisului e să ocolești cuvintele al căror sens s-a uzat și sintaxa, pe care n-ai învățat-o destul de bine.

22 ianuarie 1899

E șase seara. Maurice. Din partea domnișoarei Neyrat, Societatea pentru protecția animalelor mi-a trimis un cîine spitz. Copiii au și început să se joace cu el. I se dă numele de Papillon, cînd tocmai un funcționar de la Căile ferate de stat vine să ne spună că Maurice a avut o sincopă și nu poate fi readus la viață. O impresie de posomoreală. Nu mă gîndesc la moarte. Îmi amintesc

de sincopele tatii. Am să-l readuc la viață, am să-l zgîlțîi, am să-i spun că cine-i bolnav se duce să se culce.

Rue de Châteaudun no. 42. Niște oameni în vestibul. Un domn mărunțel, gras, scurt, decorat, îmi spune : „Fratele dumneavoastră, sărmanul, se simte tare rău", apoi îmi șoptește la ureche pentru ca Marinette să nu audă. „A murit." Cuvîntul acesta nu-mi face nici o impresie.

— Bine, spun, dar unde e ?

Aud : „Opriți-o pe doamna, n-o lăsați să urce". Din ce în ce mai nervos cer să mi se arate unde e. Urcăm.

Iată-l întins pe o canapea de un verde șters, cu gura deschisă, cu un genunchi îndoit, cu capul sprijinit de un Bottin, în atitudinea unui om obosit. Îmi aduce aminte de tata. Pe jos, urme de apă, o cîrpă.

A murit, dar nu înțeleg încă... Marinette scoate un strigăt slab, se sufocă, cere să vină un medic. Îmi trec de mai multe ori mîna pe frunte cu conștiința că e un gest inutil și întreb cum s-a întîmplat. S-a plîns în cîteva rînduri de căldură, de cîrcei la stomac. Cînd să se ridice de la birou, s-a răsucit pe scaun. L-au dus pe canapea. S-a sufocat de cîteva ori, abia dacă a horcăit. N-a spus o vorbă. În două-trei minute, totul se sfîrșise. Medicul-șef, care a fost chemat, a făcut tot ce a putut. Degeaba : angină pectorală.

Izbutesc să mă așez și să plîng puțin. Marinette mă sărută și citesc în ochii ei spaima că peste doi ani are să-mi vină și mie rîndul.

Nu simt deocamdată decît un fel de furie împotriva morții, care se distrează jucîndu-ne asemenea farse imbecile.

Încerc să citesc de la distanță reclama în litere negre de pe muchiile volumului din Bottin.

Scriu telegrame pe niște bucăți de hîrtie și, de față cu toată lumea aceea, mi se pare că scriu prost ca să se creadă că tremur ; căci tot nu-mi intră în cap.

Nu plecăm. I s-a scos ce avea în buzunare. Sînt dus spre biroul lui pe care nu-l văd. Imobilul e încălzit cu aburi, în cameră sînt vreo 20°. Maurice era așezat cu spatele spre țeava de încălzire. Spusese adesea. „Au să mă omoare cu încălzitul lor !"

Ambulanța sosește. Doi oameni îl coboară cu fotoliul, cu fața acoperită de un prosop. Îl văd cum se bălăbănește. Ce mare și moale e ! După ce coborîm scara, e culcat pe o targă și dus pînă la mașină, care lasă în urmă o dîră de gravitate. Trece moartea, ruda noastră a tuturora.

În locuința din rue de Rocher, e întins pe patul lui. Îi pun o batistă pe cap.

Copiii strigă către Marinette : „Te iubim !" Și-i promit să fie foarte cuminți. De altfel au și cățelul, cu care se joacă gravi.

Mă duc la comisariatul de poliție ca să semnez niște hîrtii. Și toată viața asta de noapte care mișună pe stradă ! Nu-mi intră-n cap.

Încetul cu încetul, locul lui Maurice Renard are să-l ia fratele cel mare, Félix. Atunci are să-mi intre în cap.

Marinette și cu mine îl veghem pînă la 4 dimineața. Din cînd în cînd, dau la o parte batista. Îi privesc gura ușor întredeschisă. Să vezi că are să respire. Nu respiră.

Nasul, care era cam borcănat, se conturează mai desluşit. Urechile se întăresc ca nişte cochilii de scoică. Dacă s-ar ridica din pat ? Nu se ridică.

S-a şi împietrit. Faţa se îngălbeneşte şi trăsăturile se ascut. Îl sărut pentru ultima oară. Buzele mele se lipesc de fruntea tare şi rece.

Şi-a petrecut viaţa printre mobilele astea, al căror scîrţîit, cît de slab, ne face să ne înfiorăm.

12 iulie 1901

Doamna Lepic. Lucrul cel mai adevărat şi, poate, cel mai teatral pe care l-am realizat e zidul, plin de ochii şi de urechile ei.

Are să moară aşa cum a trăit.

Mă simte îndată ce intru în grădină, şi o trimite pe Marguerite să vadă.

Dacă mă apropii de casă, aud scîrţîind fereastra care se întredeschide, iar ochiul şi urechea ei se lipesc de crăpătură.

Face tot ce poate ca să găsească ce să-mi spună. Cu glasul ei aspru, răsunător şi sec ca o răbufnire de praf de puşcă, strigă pentru ca tot satul să ştie că mi-a spus ceva :

— Jules, Marinette a plecat adineauri. Te-ai întîlnit cu ea ?

— Nu !

Vai ! Acest „nu" ! care-mi scapă ca o silabă de plumb, e singurul lucru ce-i pot spune mamei mele, care va muri curînd. Îmi văd de drum. Cu faţa lipită de zăbrelele ferestrei, jignită, neputincioasă, mama se depărtează imediat. Nu închide încă fereastra pentru ca vecinii să creadă că discuţia noastră s-a prelungit.

De cîte ori n-a vrut tata s-o strîngă de gît cînd intra la el în cameră ca să ia o cîrpă din dulap ! Pleca şi se întorcea iar ca să pună la loc cîrpa. Tata a sigilat dulapul.

16 martie 1903

...*Domnul Vernet.* Ieri la Maire, acasă, am citit, în prezenţa lui Antoine, a lui Cheirel şi a lui Signoret. Citesc înainte de dejun. După primul act, simt că am făcut o impresie atît de bună, încît, sigur de mine, vreau să-l citesc şi pe al doilea. De altfel, lectura nu m-a tulburat.

După ce citesc al doilea act — şi cred că l-am citit prost — îmi îndrept ochii spre Antoine. Mă priveşte îndelung, apoi spune :

— Eşti mulţumit de actul al doilea ?

— Da.

— Foarte mulţumit ?

— Da, foarte mulţumit. Dumneata nu ?

— Are ceva... spune Antoine.

E ca şi cum mi-ar desfiinţa toată piesa.

— Ce anume ?

— După scena cu domnul Vernet, m-ai lăsat baltă. Lipseşte ceva.

— Dar după aceea nu te-am cucerit iar ?

— Nu, pierdusem contactul.

— Atunci ce să fac ?

— Asta nu-i treaba mea, ci a dumitale. Timp de un act şi jumătate sînt atent. Pe urmă nu. E tot ce pot să constat.

Signoret şi Cheirel nu sînt nici ei încîntaţi. Le pun întrebări. Signoret admite că, într-adevăr, după scena declaraţiei, urmează un moment de slăbiciune, iar Cheirel spune că felinarul nu mai lu-

minează. Adaugă toţi că n-are importanţă, dar simt la Antoine ceva mai alarmant : e ca şi cum n-ar fi înţeles.

21 martie. Crainquebille.

Recepţie privată.

Toţi sînt entuziaşti, dar simt nevoia să fie menţinuţi în această stare de entuziasm. France hipnotizează. Eu nu sînt prea încîntat. Toată povestea e cam elementară, cam făcută. France nu ştie ce înseamnă neliniştea autorului dramatic. Găseşte că totul e în regulă şi-i plac toţi actorii, începînd cu Guitry şi sfîrşind cu Frédal.

Guitry şi-a compus o mutră, despre care se spune mai întîi că-i „grozavă", apoi toată lumea observă că arată ca o mască de carton, de carnaval... Are un nas postiş şi nu-i Crainquebille. E Guitry cu un nas postiş.

Teatrul e gol. Toţi actorii au plecat.

Ne aflăm în fotoliile de orchestră : France, doamna de Caillavet care a văzut *Roşcovanul* de două sau de trei ori. Sîntem cufundaţi în întuneric, pe scenă n-a rămas decît un băţ lung şi negru ; e în picioare şi arde, se numeşte „diavolul" şi ne luminează.

Vorbesc cu Anatole France despre deznodămîntul piesei pe care-l consider, deşi necesar, mai puţin autentic decît al nuvelei.

— Doamna de Caillavet mi l-a sugerat, spune el.

— În fine, spun eu, mîntuitorul e Şoarecele.

— Nu-i chiar aşa, răspunde France. Nu e un mîntuitor obişnuit, convenţional, ceva în genul bogătaşului de pildă, care-şi oferă luxul egoist de a adopta un om sărac ; e un copil şi nici nu face parte din societate. Crainquebille îi spune : „Nu eşti din lumea asta". E o fiinţă mică şi slabă, a cărui faptă bună nici nu trebuie interpretată în folosul oamenilor. Ţine seamă că Şoarecele locuieşte sus de tot, într-o casă veche care se repară, e aproape în cer. Da, ţine şi de cer şi de pămînt. De altfel, nu-l salvează pe Crainquebille : într-o seară împarte cu el o bucată de pîine şi un cîrnat. Îl adăposteşte doar o noapte şi a doua zi Crainquebille se va arunca totuşi în Sena. Dar publicul nu va vedea acest lucru : trebuie neapărat să faci ceva pentru public !

Ce frumos ştie să vorbească France ! Ştie de toate şi spune totul.

— Mă plimb prin Grădina Botanică în tovărăşia lui Alfred Natanson.

Copacii în găurile lor încurajaţi de grilajuri. Probabil că se şterg pe picioare cînd se întorc acasă.

— Tamanorul cu mînecile lui bufante şi cu coadă lungă. Îşi alcătuieşte singur şi numai pentru el un cortegiu. E destul să-l priveşti ca să înţelegi ce înseamnă : funcţia creează organul

Condorul cufundat în rugăciune.

Nişte maimuţe îşi dau cu coatele cînd făpturile noastre urîte trec pe lîngă ele.

— E foarte gelos şi nu invită celibatari la el. Dacă, din nenorocire, vine vreunul, schimbă locul tacîmurilor ca să rămînă lîngă nevastă-sa.

16 aprilie 1906

...Mama. Nu, nu, n-am să mint. Am să spun pînă la sfîrşit că nu-mi pasă.

Vine. Marinette o pofteşte înăuntru spunînd :

— A venit bunica.

Mă sărută (eu nu pot s-o sărut), se aşază imediat fără a aştepta să fie rugată. Am spus :

— Bună ziua, mamă. Ce mai faci ?

Nici o silabă în plus.

Dar nici nu era nevoie de mai mult. Vorbește de la sine și spune :

— Am văzut-o pentru ultima oară pe Honorine. E pe ducă... Nu mai recunoaște pe nimeni. Cred că are febră mare. Nepoatele ei îi dădeau să bea dintr-o ceașcă murdară, murdară !... Ah ! dacă ar trebui să beau dintr-o astfel de ceașcă !... Vai ! copii, cînd am să fiu bătrînă, cînd n-am să mai fiu bună de nimic, dați-mi o pilulă.

— Îți promit, spune Marinette. Am să ți-o dau. Hai puțin la mine în odaie să stăm de vorbă.

Și mama e nevoită să se ridice și s-o urmeze. Totul era ordonat ca pentru o ceremonie rece.

— Dar tu te simți bine, dragă Jules ?

— Binișor.

— Foarte bine.

Cînd iese, o sărută pe Marinette și-i mulțumește. Sînt tulburat, dar nu mișcat. Mă emoționează situația, dar nu mama. Ah ! e o bătrînă cu care voi semăna mai tîrziu. Părul cărunt, ondulat încă, mușchii care se topesc. Pielea se prinde cum poate de oasele care capătă relief !... Și pielea are coji asemenea celor de pe un lemn care nu e vopsit proaspăt niciodată.

Mama se gheboșează. Cînd sînt în picioare nu-i mai văd privirea ochilor crînceni. Uneori, totuși, un fulger palid urcă pînă la mine, dar bubuitul nu-l mai aud ca pe vremuri.

29 iunie 1909

Camera deputaților. Intrarea e totdeauna impresionantă. Deputații pot fi disprețuiți de către

public numai afară. Ah ! cineva : Jaurès. Și pe urmă Gérault-Richard : nimeni.

Ar trebui să fotografiem sala : la dreapta aproape că nu vezi pe nimeni.

Familiarități cu ușierii.

Brisson e mai șters, zău așa, decît faima lui.

Publicul intră. Soțul sau amantul spune tinerei femei, înconjurîndu-i cu brațul mijlocul : „Vezi ? Ăștia-s socialiștii, revoluționari."

Picquart afirmă că totul e în regulă. Domnul Siegfried vorbește cu un glas care face milioane. Chipul lui Jaurès e stacojiu printre celelalte palide.

Briand : pantaloni și jachetă confecționate de un mare croitor.

Lasies vorbind despre Senat : „Copiii ăștia nu fac nici o treabă !"

Un public căruia-i put picioarele.

Afară, Veber, care lucrează pentru *New-York Herald*. Poartă niște pantofi care atrag atenția, decorația e de o modestie nemaipomenită. Îmi spune că se teme de *Memoriile* mele.

— *Familia*. Trebuie să-i reconstitui pe bunicul și pe bunica din auzite. Unul îmi spune : „Era răutăcioasă". Altul : „Ah ! am cunoscut-o îndeaproape !" Și un al treilea : „Vai ! mi-a slăbit memoria". Cu neputință să alcătuiesc un lanț din verigi solide : trebuie să introduc verigi imaginare.

15 iulie

La Chaumot. Astăzi se exagerează cu emoția.

— Iartă-mă ! iartă-mă ! spune mama.

Întinde brațele spre mine, mă atrage la pieptul ei.

Cade la picioarele soției mele, pe care n-a cunoscut-o îndeajuns, se tîrește la picioarele Ameliei, a fiicelor ei.

„Iertare ! Iertare !“ cere ea și eu nu știu să răspund decît : „Am să vin și mîine“.

Pe urmă a început să se lovească puternic cu pumnii în cap.

Traducere de
IULIA SOARE

Romain Rolland

(1886—1944)

Creîndu-și din tinerețe idealul său de existență eroică, de cult al acțiunii cu țel superior și al dăruirii de sine, Romain Rolland s-a străduit să-și formeze o platoșe pentru un caracter de visător sensibil și introvertit. Se simte la el acest contrast între structura contemplativă și idealul voluntar și eroic. Idealul acțiunii a dominat însă totdeauna, iar energia și curajul s-au afirmat mereu pe măsura acestui cult al eroismului. A fost un proces care s-a înfăptuit progresiv după încheierea romanului *Jean-Cristophe,* în anii primului război mondial și al acțiunii antifasciste dintre cele două războaie. Fostul elev al Școlii Franceze de la Roma, profesorul de istoria muzicii, împărțit între mai multe arte, între literatură, muzică și teatru, a devenit omul acțiunii puse în serviciul țelului care îl făcuse în tinerețe să propună un „teatru al poporului“. S-a produs unificarea între izvoare foarte diferite. Gîndirea lui Rolland, care se nutrise din multe influențe, a păstrat pînă la sfîrșitul vieții o anumită atracție pentru misticismul indian, vechi și nou. Lectura operei lui nu creează însă impresia de eterogen, în ciuda acestei întîlniri între spiritul pozitiv, între maliția lui *Colas Breugnon,* iubitorul de vinuri și de glume sărate și ecourile nietzcheene. Elanul, generozitatea, acordul între idee și acțiune, perfecta onestitate

morală și intelectuală sînt coordonatele principale ale întregii sale opere, fac uitate accentele stăruitoare sau retorice, lungimile.

Sînt și coordonatele paginilor de mărturisiri — *Jurnalul* și *Memoriile*. Începute în 1939 și scrise în anii războiului, memoriile urmau să întregească însemnările din jurnal și să nareze anii de formație, copilăria, tinerețea, începuturile literare și perioada lui *Jean-Cristophe*, pînă în 1914. Redactarea *Memoriilor* a fost întreruptă însă de ultimele scrieri ale lui Rolland, de cartea despre Péguy și de ultimele volume din ciclul *Beethoven, marile epoci creatoare*. Rolland nu și-a putut duce evocările decît pînă în 1900. A publicat în anii războiului alte fragmente memorialistice în *Călătoria interioară*.

Mai sobre, mai lipsite de retorism decît epica propriu-zisă, *Memoriile* amintesc de Rousseau. Nu împing pasiunea adevărului pînă la dezvăluirea celor mai penibile detalii, dar au o capacitate asemănătoare de a păstra prospețimea impresiei trecute, evocate cu nostalgie. Sînt de amintit, în acest sens, paginile despre contactul tulburător cu Roma. Ca și Tolstoi, Rolland a fost o structură rousseauistă, alergică la minciună și la meschinărie, care îi provocau izbucniri violente.

MEMORII

(*MÉMOIRES*)

...De atunci am luat hotărîrea de-a renunța la cariera universitară pentru a mă consacra numai artei. Eram prea scrupulos, totuși, ca să nu-mi respect angajamentul pe care-l luasem, cînd am intrat în palatul Farnese. Așa cum îi scriam ma-

mei, în acea scrisoare din 30 decembrie 1890, în care îi destăinuiam hotărîrea mea neclintită — *„nu trebuie să te arăți ingrat față de o Școală căreia îi datorez atît de mult și față de un director care m-a făcut stăpîn pe viața mea. La 1 ianuarie, deci, încep să redactez memoriul despre cardinalul-nunțiu Salviati ; îmi voi permite numai să citesc, pe drum, cronicile din Perugia cu privire la Baglioni. În acest fel, atunci cînd va fi momentul să creez opera nu-mi va rămîne decît s-o scriu."* Și am făcut-o. În ciuda întreruperii din februarie — o călătorie în Sicilia — înainte de Paști Memoriul despre Salviati era scris.

După asta mă socoteam liber de-a rupe cu Universitatea. Dar familia mea a început să protesteze, căutînd ajutor la Gabriel Monod. Acel om cumsecade s-a pomenit într-o mare încurcătură. El mă recomandase pentru alegerea la Școala din Roma ; el răspundea de mine la Universitate ; și asprul lui simț al datoriei, conform doctrinei protestante, nu admitea să nu îndeplinesc întocmai clauzele angajamentului — zece ani în învățămînt — care decurgeau din admiterea mea în Școala Normală. Mi le-a reamintit, cu blîndețea lui rece, neînduplecată. Dar sub austeritatea profesională se ascundea un suflet romantic ; căsătoria lui din dragoste, în ciuda opunerii părinților săi, cu fata revoluționarului rus Aleksandr Herzen, și entuziasmul înflăcărat cu care a îmbrățișat cauza lui Wagner, al cărui prieten și susținător a fost în anii de luptă, sînt o mărturie a focului care a ars totdeauna sub gheață — fără a reuși să topească gheața dar și fără ca gheața să-l fi stins vreodată. De îndată ce a citit lucrarea mea, *Orsino*, pe care i-o dăduse Malwida, a fost cucerit și nu s-a mai îndoit de vocația mea ; și-a

dat numai osteneala de-a o împăca cu sarcina universitară și — să zicem — cu rațiunea.

De atunci, mi s-a întîmplat adesea să primesc confidențele și apelurile nerăbdătoare ale tinerilor scriitori care, deși cerneala încă nici nu li se uscase bine pe prima lor operă, revendică dreptul de-a refuza orice altă meserie, pentru a „nu face decît artă" — ceea ce constituie o foarte urîtă manieră de-a vorbi ; iar gîndul pe care-l ascunde nu are adesea o valoare mai mare ! Totdeauna i-am sfătuit să nu facă asemenea imprudență, care ar putea să-i distrugă atît pe ei cît și opera lor. Căci prima condiție a demnității unui artist e aceea de-a fi independent. Și nu poate fi, dacă pe asta se bazează pentru a-și cîștiga pîinea. Mai degrabă fă-te zidar, ca să scapi de orice jug al înrobirilor : jurnale, reviste, teatre, edituri și redacții — și cel mai periculos dintre toate — gustul publicului ! Nu spun că reușita nu răsplătește într-un mod excepțional o operă liberă. Dar să nu contați deloc pe-o asemenea întîmplare și nu-i sănătos, de altfel, pentru un artist ca, atunci cînd scrie, să tragă cu ochiul la izbîndă. El nu trebuie nici să fugă de ea, dar nici s-o caute : bătălia se dă în el, și victoria trebuie cîștigată. Aceea din afară va veni mai tîrziu dacă are chef ! Preocuparea lui schimonosește spiritul în gestația sa. Tînărul scriitor trebuie deci să-și construiască viața în așa fel încît, cu prețul de-a face orice meserie de care se poate achita conștiincios, să-și păstreze libertatea creației sale. Și chiar dacă n-ar salva, astfel, decît o oră pe zi, pentru opera sa, acea oră e pură și ea valorează mai mult pentru artă decît zile întregi de semislugărnicie bine plătită. Eu n-am avut niciodată mai mult (și foarte adesea

am avut chiar mai puțin) — pentru a scrie *Jean-Christophe* al meu. Restul îl înghițeau profesiunile.

Adaug că nu e rău ca scriitorul care debutează să nu aducă la lumina zilei prea repede fructul lui, căci lumina zilei arde și îmbătrînește mlădițele tinere ; umbra e prielnică unei formații serioase a artistului. Mulțumesc indiferenței și ostilității care au înăbușit primele mele opere, refuzîndu-le orice fel de acces la lumină. Cînd, în cele din urmă, am reușit, după zece ani de gîtuire, eram matur și înarmat. Nimic nu mă mai putea încovoia. Dar de la sine înțeles că nu le eram deloc recunoscător celor care-mi făceau serviciul de-a mă ține în pivniță ; și i-am blestemat pe cei care mă sugrumau. În ciuda lor și-n ciuda mea, ei m-au învățat bărbăteasca lecție :

Cel ce vrea să dureze trebuie să indure.

Eu am îndurat.

Tînărul roman, romanul din Roma, în acel început de an din 1891, era prea puțin dispus la asta. Întorcea spatele rațiunii. Se bucura de cele șase sau opt luni care îi mai rămîneau pentru a visa în libertate, făcînd abstracție de timp ; știa el bine că aveau să se sfîrșească ; dar nu permitea să fie trezit ; nu voia de loc să vadă dincolo de vis. Și se încăpățîna să respingă profesiunea de profesor.

Totdeauna mi-a lipsit vocația, și nici mai tîrziu n-am dobîndit-o. Nu pot spune că nu-i admir pe cei care o au : e una dintre cele mai nobile sarcini și înțeleg că alături de necazuri aduce bucurii adînci celor care știu să trezească spiritele. Nu uit ceea ce le-am datorat eu însumi. Cine ar putea spune ce lumină a însemnat pentru întreaga viață, pentru vreunul dintre noi, o singură vorbă a unui

profesor, pe care credeai că-l asculți neglijent, și de care, cîteodată, îți băteai joc! Pe moment de-abia băgam de seamă. Multă vreme după aceea recunoști în tine roadele. Eu îi iubesc și îi onorez pe slujitorii buni ai învățămîntului. Ei formează cadrele armatei spiritului. Și înțeleg să slujesc bine și eu în această armată.

Dar eu aparțineam unui alt serviciu. Nu vorbesc copiilor și adulților acelora pe care-i văd acolo, strînși pe băncile lor de liceu, nici publicului din facultăți. Eu nu știu deloc să vorbesc celor pe care îi văd, sînt prea preocupat să-i privesc. Asta mă face tăcut, într-un salon sau într-o adunare. Nu pot vedea o ființă umană, fără s-o observ și fără să încerc în mod instinctiv a mă strecura în gîndul ei. Nu mai am mijloacele de-a fi eu însumi. Cuvîntul îmi moare pe buze. Nu vorbesc bine decît celor invizibili, acelei mulțimi imense din toate vremurile, din toate părțile, de a cărei unitate îmi dau seama în fieca e clipă. Sînt un om ca oricare altul, și care nu se distinge decît pentru că încearcă, din instinct și cu voință, să spună ceea ce este asemănător în ei și îi unește. Și asta înseamnă să servești Franța.

Gesta Dei per francos...

Încercam, deci, să scap de Universitate. Ar fi fost înțelept să n-o fac decît după ce pana mea și-ar fi cucerit independența. Nerăbdarea din mine a refuzat însă asta. Și am împins nesocotința mea pînă la a înlătura ideea unui concediu ca să scriu o teză de doctorat. Voi spune îndată că, după un an, împrejurări neașteptate, o căsătorie din dragoste, m-au făcut să accept aceste condiții, și a fost un mare noroc pentru mine, căci așa s-a născut o teză despre *Originile operii,* care a făcut dovada

autorității mele de muzicolog; și muzicologia a fost aceea care mi-a deschis ușile revistelor și care mi-a furnizat, cu mare zgîrcenie, mijloacele de-a mă consacra artei mele, fără a mai fi nevoit să depind de nimeni. Dar în 1891 mă încăpățînam să resping tot ceea ce aspira să-mi cotropească creația — chiar și lucrările acelea de istorie, pentru care eram înzestrat și în care, de atunci, mi-am putut realiza cele mai bune însușiri ale mele. Eram un prost. Am fost adesea. Și, nu numai o dată, m-a salvat steaua mea. O recunosc cu umilință. Singurul meu merit a fost acela de-a nu fi ezitat să prind steaua de coadă atunci cînd trece. Atîția o lasă pe mîine. Dar steaua e departe atunci...

Trebuie să credem că prostia mea avea totuși o scuză și că cei din jurul meu își dădeau seama că eram o pasăre rătăcită, care nu se află în mediul ei adevărat și trebuia să-l caute aiurea. Am spus că bătrînul Hébert mi-ar fi deschis porțile vilei sale dacă ar fi putut. Și unul dintre colegii mai în vîrstă decît mine de la Școala Normală, care a fost de pe atunci un strălucit și fin istoric de artă, Pératé, întîlnindu-mă la o serată de la palatul Farnese, unde cîntasem ceva, mi-a spus cu înflăcărare, *sotto voce:*

„Oh! Romain Rolland, sper că dumneata n-ai să fii niciodată profesor! Nu-i așa că n-ai să fii?"

Înțeleptul Gabriel Monod, care încerca, plin de prudență, să mă rețină în Universitate, încerca să găsească și mijloacele de-a ieși de acolo: în aprilie 1891, avea să-l caute pe Mounet-Sully și să-i înmîneze manuscrisul meu *Orsino.* Și, cu toate că Mounet, care promitea să-l citească, a tărăgănat cu răspunsul pînă la sfîrșitul verii, atunci cînd eu mă și întorsesem la Paris, era totuși o ușă deschisă speranței. Pentru debut, nu țintеam altceva

decît Théâtre-Français. Dar acolo n-am intrat decît la 73 de ani. Nu s-ar putea spune că am fost un răsfățat !

*

Așteptînd o hotărîre, rodeam osul pînă la măduva ultimelor mele luni în Italia.

În februarie, am făcut o călătorie în Sicilia, care n-a durat decît cîteva săptămîni și care mi-a influențat toată viața. Clipele acelea din Siracusa, sub spuma Mării Tireniene învolburate în soarele din Girgenti, și Segesta, cu vîntul lui nebun, mi s-au întipărit ca și cum ar fi fost ani și în *saecula saeculorum*... Și acea viziune de la sosire, cînd m-am apropiat de strîmtoare, de pămîntul zeilor și al ciclopului, care apărea în fumul Etnei și în norii roșietici ai unei furtuni, încinsă de marea lividă și verde, care o înlănțuia ca un șarpe...

În vremea aceea, nu erai în siguranță în Sicilia ; era împînzită de bandiți ; deseori se vorbea de răpiri și de sechestrări ; diligențele erau escortate de *carabinieri* călare. Eu m-am dus singur (mă despărțisem de tovarășii mei din cauza unei certe de moment) prin deșerturile din centrul insulei unde nu întîlneai țipenie de om toată ziua. Mă jucam puțin cu focul ; și tocmai pentru că eram atît de plăpînd și că nu aveam nici o șansă de-a mă apăra, mă distram închipuindu-mi că voi trece neobservat. Pe cînd mă aflam la Segesta, după ce-am mers ore întregi, mi-aduc aminte că întîlnisem un ins feroce, bondoc, cu un chip de bestie. M-am dus spre el, degajat, spunîndu-i cîteva cuvinte banale, și i-am întins mîna. El nu mi-a strîns-o, m-a privit cu sprîncenele încruntate și și-a continuat drumul. Dar după zece pași s-a întors, m-a strigat, a venit spre mine și, întinzîndu-mi mîna, mi-a strivit-o pe-a mea. Era radios. Am avut sentimentul că îmi mulțumea. Vă amintiți de vitejia lui Tartarin, atîta timp cît crede că în Alpi crăpăturile sînt trucate. Îmi plăcea să cred într-o Sicilie a lui *Fra Diavolo ;* mă încăpățînam să cred că numai pentru italieni era periculoasă *Camorra* și că ea îi menaja pe străini și nu eram chiar așa departe de adevăr. Nu ținea să atragă asupra ei represaliile internaționale. De cei de-acolo avea ea grijă ! Ea făcea legile, ea era stăpînă pe politică ; unii dintre șefii ei erau *Venerabili* în lojile masonice sau membri ai Parlamentului. La Roma, făcusem cunoștință cu unul din satrapii insulei, senatorul Tommaso Crudeli. El mărturisea, în salonul lui plin de lume, că pentru alegerea sa făcea un tîrg cu șeful uneia dintre cele două bande ; adversarul său la Marea Adunare făcea același lucru cu șeful celeilalte bande. Nu exista alt mijloc de-a deveni senator roman. El le dădea tinerilor arheologi scrisori de recomandare pentru marii lui alegători. Eu nu aveam nici o scrisoare, dar aveam de gînd să uzez de numele lui... Da, dar dacă mă-ntîlneam cu banda adversarului !... Să mizăm pe noroc !... Vîntul mă îmbăta. Vîntul acela din Africa sub soarele strălucitor... Domnea singur peste întinderile acelea sterpe. Îmi intra în nas, în gură, în ochi, în urechi. Mă înăbușea, ca lebăda Ledei ; eu mă prăbușeam sub puterea lui. Și beam, exaltat, nu mai știam dacă eram viu, eu eram vîntul...

De-abia întors, am plecat spre Adriatica. La Padova, am asistat la Evanghelia Patimilor, după Giotto, frate al apostolilor ; și la Veneția, alături de mama și sora mea, am ascultat în noapte, pentru sosirea noastră, clopotele de Paști pe Canal Grande.

Apoi, am petrecut restul primăverii și vara ghiftuindu-mă cu lumină. M-am umplut de lumină. După o viață întreagă, n-am ajuns să-mi termin provizia. Niciodată nu voi putea spune ce-a însemnat pentru mine acel torent din cer, care curge șiroaie în valuri peste Campania. El are însușirile fluviului din legendă al cărui val îți aduce uitarea. Îți dăruiește pacea. Atunci cînd vreau să-l regăsesc, printre grijile mele, evoc visul antic al lui Soratte țîșnind dintr-o boare argintie. Este imaginea frumuseții senine și singuratice. Și mă învălui în nesfîrșita cîmpie, la marginile căreia marea e ca un ciucure de aur, ca un cer din *Schimbarea la față.*

În luna iunie, în splendoarea fierbinte a verii, am urcat pe înălțimile Sabinei, la Monte Gennaro. Un nor se strecura în jurul vîrfului. Deasupra, cerul era întunecat și, jos, întinsul pămînt era în plin soare. Era ca un văl de lumină sumbră — un creț pe fruntea lui Jupiter. De-a lungul colinei, pe pietrele ascuțite ca niște dinți de fierăstrău, ciobănași, fauni culcați în umbra subțire a fagilor, rîdeau în hohote, jucîndu-se cu un hîrciog mic, cu puf roșu, sprinten și supărat... Și l-am văzut pe Pan, deasupra creștetului meu — capul enorm al unui bătrîn țap bărbos, cu ochii de aur...

Apoi m-am dus în pelerinaj la muntele sfînt, la Soratte. Noaptea era atît de senină, că ciocîrliile zburau spre lună cîntînd. Dar, cînd am ajuns în miezul zilei de foc, pe căile albe și prăfuite, unde se tîrau coleopterele, am crezut că merg prin flăcări și c-am să mă prăbușesc, mistuit. Și tot ca atunci cînd eram vîntul din Sicilia, aici am fost soarele...

Vreau să sfîrșesc această nesocotință cu viziunea răcoritoare a unei seri de vară în Marcellina, un sătuc din Sabina, împrăștiat în mijlocul pădurii de măslini. Femeile treceau cu capul sus, cu părul împletit în cozi, cu ceafa și cu gîtul goale, cu sînii plini în bluza strălucitor colorată, cu bustul frumos echilibrat pe șolduri, cu brațele puternice atîrnînd și ele de-a lungul trupului, cu o aspră maiestate. Îmbrăcate cu fuste scurte, încălțate cu ghete cu tocuri înalte, mergeau cu pas mare, încet, egal, fără a întoarce capul, impasibile ca niște statui ; ochii lor negri mari priveau, fără a părea să vadă. Băieți blonzi, cu cercei lungi, aveau în trăsăturile lor o delicatețǎ feminină. Fetițele aveau în ochii lor mari ciudata expresie a femeilor de douăzeci de ani, uneori o grație aristocratică, o cochetărie firească în mișcări. Pe drumul desfundat, mărginit de măslini, prin care apunea soarele, cu benzi roșii și portocalii, turmele de capre coborau urmate de paznicii lor cu pantaloni păroși, care păreau niște oegipani... Veni noaptea. Pe cerul palid se conturează silueta obscură a munților tăcuți. Liniștea se umple de orăcăieli, de scrîșnete, de dangătele depărtate ale clopotelor. Licuricii împînzesc noaptea cu mulțimea lor de scînteieri. Și, asemeni unui fruct la capătul crengii, cornul lunii se leagănă în cercul magic al unui nimb imens, care se întinde pe un sfert de cer... Eu eram noaptea...

Dumnezeule ! ce bine e să uiți cu totul de tine, ca să te poți dărui pe de-a întregul lui Demeter — Imensa Mamă !... Dar numai la douăzeci de ani o poți face cum trebuie, atunci cînd egoismul alternează cu un dezinteres total : căci oasele tari ale eului nu sînt încă închise ; și prin moalele capului se strecoară spiritul pămîntului, al aerului, al apelor...

În acei ani de vis, la Roma, istoria își desfășura firul fără ca eu să mă sinchisesc prea mult de ea. Bismarck și Crispi cădeau zgomotos de pe culme. Eu priveam trecînd carul funebru al prințului Plonplon, Jérome, ultimul membru al familiei Bonaparte care mai moștenise înfățișarea lui Napoleon. Ziua de 1 mai din acel an (1891) n-a trecut, la Roma, fără *revolverate*: morți și răniți. Seara, pe Corso, mulțimea înfierbîntată, formînd grupuri în jurul fiecărui felinar, citea cu voce tare noutățile încăierării. Și eu citeam, amestecate în ea, frica și regretul de-a se fi oprit numai aici. Începuse masacrul evreilor; dar, pe atunci, numai în Rusia. În Occident, antisemitismul, care ieșea la lumină în cuvinte mîrșave, mă revolta pînă la furie. Spuneam că dacă mai continua așa, voi sfîrși prin a deveni evreu.

Saltimbancii politici făceau mai puțin zgomot decît cei de la operă. Apărea *Cavaleria Rusticană*; ea stîrnea entuziasmul patriotic al unui public italian care, așteptînd mai mult, își atribuia întîietatea muzicală și exclusivitatea chiar: fluiera cu furie operele surorii latine, Bizet și Lalo. Dar înghițea în extaz toate romanele în foileton — mai ales pe cele ale lui „Saverio de Montépin": și îl sărbătoarea pe Zola. E drept că-l botezase italian — ca pe Napoleon, Gambetta etc. — „Tot ceea ce Franța a produs mai bun e italian", îmi spunea un bun roman pe-un sfert în glumă, pe trei sferturi serios. „Pofta, se zice, vine mîncînd". Nemîncînd deloc, acea Italie în post avea deja dinții mari.

Notez și cunoștința pe care am făcut-o atunci cu cutremurele de pămînt. Primele două, destul de discrete, m-au amuzat: îmi plăcea să simt pămîntul vibrînd sub picioare. Dar cel de-al treilea n-a mai fost o glumă. Nu mai era opera pămîntului; atunci cînd se apucă oamenii o fac mult mai bine; provenea de la o cutie cu praf de pușcă așezată în mod neglijent lîngă porțile orașului, aproape de San Paolo. Mă culcasem la palatul Farnese: am văzut clătinîndu-se zidurile etajului meu și tavanul ondulîndu-se. Ușa mare de jos a fost smulsă. În vacarmul palatului zdruncinat și în ploaia de sticlă, nici măcar n-am auzit zgomotul exploziei. Dar, după o scurtă tăcere pricinuită de stupoare, am auzit miile de voci ale oamenilor care strigau, care ieșeau alergînd din găurile lor. Roma oferea spectacolul unui oraș după asediu. Toate geamurile se transformaseră în țăndări. Se culegeau bucățile frumoaselor vitralii de la San Paolo fuori Porta — cu mult înainte ca autoritățile, care se agitau pălăvrăgind, ca și poporul de pe străzi, să se gîndească să-și apere comorile.

Romanele rusești, lecturile mele preferate sub cerul nordic, mă scîrbeau în această lumină a Sudului. Eram gata să-l reneg pe Tolstoi, pentru blestemul său de bătrîn călugăr fanatic împotriva cărnii și-a muzicii în sumbra *Sonată Kreutzer*. Chiar pe Balzac îl găseam un barbar al Galiei păroase. Mirbeau trîmbița descoperirea unui „Shakespeare belgian", care se numea Maeterlinck. Dar afectarea și fabrica lui de mister mă scotea din răbdări. De dincolo de munți, Shakespeare numai — autenticul — nu mi se părea străin în țara îndrăgostiților din Verona și a lui Coriolan. Savuram *Cronicile italiene*, pe Ariosto și, curățat de jegul școlii, pe Euripide.

În muzică, ați fi foarte surprinși dacă ați cunoaște nedreptatea mea de atunci față de Beethoven. Numai în timpul celui de-al doilea an de ședere în Italia i-am făcut *mea culpa*. În acea vreme, favoriții mei erau J.S.Bach, Gluck și

Mozart. Pe ultimul l-am adorat, și tot atunci am scris paginile care îi sînt consacrate în *Muzicieni de altădată*.

Apoi Rafael i-a luat locul în împărăția ochiului, care se întindea dincolo de granițe. Pe măsură ce l-am cunoscut mai bine, a pus stăpînire pe mine. Îmi făcea un mare bine. Cînd eram nervos, agitat, obosit, găseam alinare și odihnă contemplîndu-l. Din marile lui opere se degajează un calm atît de desăvîrșit, o poezie atît de proaspătă, că mă simțeam întinerit și destins ca și cum aș fi stat zile întregi în mijlocul naturii. Cînd am plecat, de la el mi-am luat, în ultima zi, rămas bun. „*Nici măcar nu mi-am depus* — scriam — *cartea de vizită la Michelangelo. Totuși îl admir și acum. Dar îmi place să fiu nedrept, favorizîndu-i pe cei care-mi sînt dragi. N-am vrut să-l văd, ca încheiere, decît pe Rafael.*“

*

Am părăsit Roma, în splendoarea luminii lui iulie — în lumina aceea, abundentă și lichidă, care modelează și sculptează obiectele. În nord, mai fină și mai uscată, se mulțumește să le graveze linear.

Mounet-Sully îi răspunse tocmai lui Monod că îl uimise *Orsino* și că mă îndemna să-l prezint la Comedia Franceză. Ar fi trebuit să fiu satisfăcut; dar mă iritau asalturile alor mei, rude și prieteni, pentru a mă reține în cariera Universitară. Nu profitasem prea mult de lecțiile de seninătate pe care mi le dădeau prietenul Rafael și Campania: Adio, vis! Mă duceam să mă lupt la barbari...

Boarea de furtună pe care-o purtam s-a luminat, chiar de-a doua zi, prin încîntarea din Umbria: Terni, Spoleto, Assisi, Perugia unde îl regăseam la

fiecare pas pe Baglioni: apoi Arezzo și Padova, unde am fost cucerit în cele din urmă de Giotto. La Veneția am întîlnit-o pe Malwida. Trebuia să facem împreună pelerinajul la Bayreuth. Am pornit-o într-acolo prin Trento și München, unde m-a prezentat prietenului ei, marele portretist Lenbach, acela în care eu văd pe cel mai viguros și mai autentic istoric al tînărului Imperiu german și al creatorilor săi: bătrînul Wilhelm a cărui privire începuse să alunece în moarte, Moltke cu ochii limpezi și reci, care îi amintesc pe cei ai lui Turenne, și cancelarul de fier. Acest prieten intim al lui Bismarck se delecta cu *eseurile* lui Montaigne.

La Bayreuth, am locuit, vreo douăsprezece zile, într-o căsuță foarte curată, după moda veche, sfințită de inscripții pioase și de portretele regelui nebun Ludovic al II-lea al Bavariei și al înțeleptului rege al Războiului de treizeci de ani, Gustav-Adolf. În cameră erau o vitrină cu obiecte de porțelan, un pat fără cearșafuri — și periile de dinți ale proprietarului. Luam masa la Malwida și ne duceam împreună să ne plimbăm pe cîmpii; ea îmi depăna amintirile ei. Era prima oară cînd revenea aici, de la moartea lui Wagner; iar emoția făcea să țîșnească confidențele din caseta ei, pe care, în orice alt loc, în orice alt moment, nu le-ar fi făcut niciodată. Am luat notă de ele căci sînt interesante pentru viața secretă a lui Wagner; și cum, în prezent, persoanele în cauză sînt niște umbre, amintirile nu mai sînt ale lor, aparțin istoriei. Le voi înșira, fără legătură, într-un capitol; istoria le va înșirui după bunul ei plac.

Am văzut *Parsifal*, *Tristan și Tannhäuser*, care se reprezenta pentru întîia oară la Bayreuth. Orășelul era un fel de Lourdes; negustorii de

obiecte de cult wagnerian se înșiruiau pe ambele părți ale străzii teatrului și blocau poarta mormîntului. Se putea vedea capul lui Wagner pe dopurile sticlelor și frizeri avînd firme cu Parsifal, cu porumbelul Graal-ului. Pasiunea mea pentru Wagner n-a scăzut însă, ci a crescut, căci am putut constata mai bine singurătatea zeului meu. Dar adepții lui Wagner mi-au inspirat o silă de neînvins, care se potolea prin rîs. Citesc în notele mele : *„Un bandit sicilian mi-e mai aproape decît un adept al lui Wagner“.*

Cei din afară nu erau mai răi decît cei dinăuntru — vreau să spun cei din Wahnfried. N-am dreptul să fiu ingrat față de aceștia, care m-au primit cu amabilitate. Malwida m-a prezentat familiei Wagner și ei l-au primit ca pe un vechi prieten pe tînărul prieten al bătrînei prietene. Am prînzit la masa lor, la care s-au adunat toți copiii, dirijorul Hermann Lévy, Thode, istoricul de artă, și tînărul Richard Strauss. Siegfried și Eva aveau fruntea proeminentă a tatălui lor, ochii deschiși, puțin trași spre laturi, nasul coroiat ; dar bărbia era oarecare. Wagner nu-și pusese deloc pecetea pe ea. Acești copii buni arătau un dispreț docil — disprețul familiei — pentru Schumann și pentru Berlioz. Hermann Lévy făcea parte din fanaticii aceia care cred că e necesar să-i sacrifici pe toți zeii celui căruia îi slujești. Mi-a spus o dată cu bonomie zeflemitoare.

— Gluck nu e un muzician.

Mi-am manifestat uimirea față de Siegfried.

— Adevărat ? făcu tînărul, Lévy a spus asta ?

— Dumneavoastră însă ce credeți ? l-am întrebat.

S-a gîndit, apoi a răspuns :

— Să vedem ce-a spus tata.

Și s-a dus să ia un *Wagner-Lexikon.*

Acest tînăr cumsecade, din care doreau să facă fiul „tatii“ și nepotul „bunicului“ (Liszt) — adică un geniu ! O dorea și el ; dar fără orgoliu, drăgut ; el nu știa încă în ce fel avea să procedeze ; nu se hotărîse dacă va fi arhitect sau muzician. Înclina totuși spre „muzician“ ; și sfînta familie se delecta cu începuturile sale, o compoziție puerilă pentru pian, care era o decalchiere după Mendelssohn...

Cosima Wagner a venit să-și vadă prietena ; și am avut ocazia să stau de vorbă cu ea de mai multe ori. Era mult mai simplă, în intimitate, decît se arăta de la distanță vizitatorilor de la Wahnfried. Mi s-a părut, așa cum am scris nu fără răutate, „un om superior“ de-o distincție firească și de-o reală inteligență. Dar avea un fel supărător de-a subevalua cele mai mari valori franceze și cultul contelui Gobineau, care atunci mi s-a părut comic. Toată familia afișa un antisemitism liniștit și calm, de care nu știai dacă trebuia să rîzi sau să te superi ; și se întindea asupra tot ceea ce, pe lume, nu era înfeudat Bayreuth-ului : îi circumcideau chiar și pe Saint-Saëns și pe Massenet ! Dar ceea ce mă apăsa cel mai tare, în atmosfera de la Wahnfried, era un supranaționalism german... N-am fost surprins, după aceea, să văd că Bayreuth a fost revendicat de zugravul din Berchtesgaden [1]. Într-adevăr, el a fost una dintre primele celule ale hitlerismului.

Pe vremea aceea, nu m-am neliniștit deloc. Dar, în contrast cu acei barbari mari din Nord, greoi, gălăgioși și molipsiți de victorie, care etalau cu candoare o siguranță zdrobitoare în evidenta lor superioritate, iubeam mai mult Italia pe care toc-

[1] Referire la Adolf Hitler

mai o părăsisem, şi mi-am aprins nostalgia după pămîntul latin, lîngă cea mai frumoasă din cele trei graţii din Vennusberg, dansatoarea Virginia Zucchi şi lîngă Donna Laura Minghetti, care-mi şuşotea confidenţial că, în ciuda admiraţiei sale pentru muzica lui Wagner, se plictisea îngrozitor la reprezentaţii, că murea de plictiseală...

Eu îmi alternam căscatul (înăbuşit — n-ar fi fost bine să-l arăt !) cu lacrimile... Da, am plîns, la cel de-al treilea act din *Parsifal*. Era pentru mine a cincea Evanghelie.

Însă eu dădeam geniului partea sa care mă emoţiona, a sufletului aceluia mare, credincios şi rănit ; şi păstram critica mea liberă pentru forma ei de teatru, care mi se părea o monumentală eroare — îndeosebi sensibilă pînă la exasperare în capodopera acelei muzici : în *Tristan* — acea lavă muzicală încremenită pe scenă din lipsa acţiunii.

La 29 iulie, am părăsit Bayreuth-ul, via Nürnberg, unde am descoperit admirabila sculptură a bătrînei Germanii, care mă impresiona — care mă impresionează şi azi — mult mai mult decît pictura ei. Şi m-am întors pe arena Parisului. Anii de vis se terminaseră.

Traducere de
ILEANA ŞOLDEA

Maxim Gorki

(1868—1936)

Poate la nimeni altul ca la Gorki, căutarea unei frontiere între comunicarea directă a propriei experienţe şi plăsmuirea literară nu se dovedeşte mai iluzorie. Maxim Gorki şi-a nutrit din autobiografia sa cea mai parte dintre nuvelele cu care a debutat. Iar ciclul autobiografic — *Copilăria mea, La stăpîn, Universităţile mele* —, pe care l-a scris între 1913 şi 1923 — constituie opera lui în proză cea mai caracteristică pentru ceea ce a adus nou în literatură, dominînd poate construcţiile mai complexe, mai vaste şi mai inegale, ca *Klim Samghin*. Ar fi cazuistică critică să încercăm a separa ceea ce este spontan şi ceea ce este artă narativă în această naraţiune de inimitabilă puritate de ton.

Copilăria mea povesteşte anii trăiţi la Nijni-Novgorod, oraşul natal al lui Alexei Peşkov, oraş care poartă astăzi numele de Gorki. Copilul orfan e crescut în casa bunicului, ţar domestic, aspru şi avar. Atmosfera în care trăieşte e plămădită din violenţă şi brutalitate. Un unchi îşi plînge nevasta pe care a ucis-o în bătăi. Ţiganul, muncitorul tînăr la care Alexei află omenie şi bucurie ingenuă de viaţă, e pus să trudească pînă îşi dă sufletul. În poezia sumbră care scaldă aceste evocări, sursele de lumină le aduc astfel de pagini, cum sînt cele despre

Ţigănuş şi mai ales despre bunica lui Alexei, care rabdă cu zîmbet îngăduitor capriciile şi asprimile stăpînului.

La stăpîn e cartea maturizării precipitate a adolescentului, după plecarea din casa în care bunica murise. Povesteşte şirul meseriilor şi întîlnirile care aveau să-i alimenteze opera viitoare, ucenicia la diferiţi stăpîni, apoi munca pe vasul fluvial unde bucătarul Smurîi îl ajută să descopere cărţile — Alexei învăţase să citească, pe ceasloave — viaţa în atelierul de pictat icoane. A doua parte a autobiografiei se încheie cu plecarea la Kazan, unde adolescentul spera să găsească condiţii prielnice pentru învăţătură. Anii de studii formează substanţa ultimului volum al trilogiei. Titlul *Universităţile mele* are însă un sens mai larg. Se referă şi la studiile pe care Alexei Peşkov a început a le face la universitatea din Kazan, în timp ce-şi cîştiga existenţa ca hamal. Sînt însă şi „universităţi" literare şi politice ; prietenia cu Korolenko, care l-a îndrumat şi i-a descifrat posibilităţile în încercările încă stîngace ale începătorului, educaţia politică, lectura *Capitalului*, *„universitatea"* revoluţionarului Gorki. Povestirea se întrerupe în pragul notorietăţii literare.

Document fără preţ pentru a urmări formarea unuia dintre principalii prozatori ai secolului nostru, cele trei cărţi autobiografice construiesc o lume de lumini şi de umbre, o lume populată de psihologii fruste în aparenţă, luminate, în profunzime, de un gest, de un detaliu. E o lume în care omenia celor umili se impune printre brutalităţi şi mîhniri. Umanismul ce se desprinde din explorarea acestei lumi de la „fund" este în tradiţia prozei ruse din ultimul secol. Gorki, deschizătorul de drumuri, apare în aceste pagini autobiografice continuator, apropiat şi de Tolstoi, pe care l-a venerat, şi de Dostoievski, pe care l-a privit cu ostilitate.

COPILĂRIA

(ДЕТСТВО)

(...) Totul din jurul meu era neobişnuit şi-mi tulbura sufletul. Nu cunoşteam altă viaţă, dar îmi dădeam seama nelămurit că tata şi mama au trăit altfel. Şi vorba le era alta, şi petrecerile ; umblau, şedeau totdeauna umăr lîngă umăr. Seara, zăbovind la fereastră, rîdeau din inimă şi cîntau pe săturate, de se opreau oamenii pe stradă şi se uitau la ei. Feţele ridicate spre noi mi se păreau caraghioase, îmi purtau gîndul la farfuriile murdare de la sfîrşitul mesei... Aici, toţi se scumpeau la rîs şi nu era prea limpede totdeauna de ce anume rîd. Mai adesea îi auzeai ţipînd unul la altul şi ameninţîndu-se, ori se ascundeau prin unghere şi şuşoteau în taină. Copiii erau tăcuţi, aproape că nici nu-i vedeai. Păreau traşi spre pămînt, cum trage ploaia colbul. Mă simţeam străin între ei. Toată viaţa asta mă canonea cu zeci de ace, mă făcea bănuitor, mă silea să cercetez locul cu luare-aminte sporită.

Prietenia dintre mine şi Ivan creştea cu fiece zi. Bunica era prinsă din zori şi pînă-n noapte cu treburile casei, iar eu mă învîrteam toată ziulica în preajma lui Ţigănuş. La nevoie, ori de cîte ori mă croia bunicul, el punea braţul stavilă în calea nuielii şi, a doua zi, mi-l arăta umflat şi mi se plîngea :

— Nu mă mai amestec, n-are nici un rost ! Nici ţie nu-ţi aduc uşurare, iar eu... uită-te şi tu ! Nu, aşa nu mai merge ! Descurcă-te singur !

Dar la o adică lua iarăşi asupra lui, de bunăvoie, durerea mea.

— Păi ziceai că nu te mai amesteci!

— Ziceam, şi poftim!... Nici eu nu ştiu cum de-am făcut-o...

Curînd am aflat ceva despre Ţigănuş care mi-a sporit şi mai mult şi interesul şi dragostea faţă de el.

În fiece vineri, Ţigănuş înhăma la o sanie încăpătoare pe Sarap, juganul murg, poznaş şi mare iubitor de zahăr, atît de drag bunicăi. Îmbrăca o cojoacă pînă la genunchi, îşi înfunda o căciulă miţoasă pe cap, se încingea strîns cu o curea şi se ducea să cumpere bucate. Uneori zăbovea pînă tîrziu şi toţi ai casei, îngrijoraţi, se apropiau mereu de ferestre, topeau cu răsuflarea cîte un ochi în gheaţa prinsă pe geam şi se tot uitau în susul străzii.

— Nu se vede?

— Nu!

Cea mai neliniştită era bunica.

— Ehei! făcea ea către cei doi feciori şi către bunicul. Voi o să-mi pierdeţi şi flăcăul, şi murgul! Cum de nu vă e ruşine, obraze groase ce sînteţi! Ce, nu v-ajunge cît aveţi? Oh, neam lipsit de minte, zgripţorilor! Las-că vă pedepseşte el, Dumnezeu, o să vedeţi!

Bunicul mormăia posomorît:

— Hai, potoleşte-te! De azi înainte nu-l mai las!

Uneori, Ţigănuş se întorcea abia pe la amiază. Amîndoi unchii şi bunicul ieşeau degrabă afară, iar în urma lor, trăgînd năprasnic tabac pe nas, venea bunica, întotdeauna greoaie la ceasul acela, nu ştiu de ce, aidoma unei ursoaice. Copiii ţîşneau şi ei din casă şi toată lumea începea cu mare voioşie descărcarea saniei, plină cu peşte, purcei, păsări tăiate şi buturi de carne de toate felurile.

— Ai cumpărat din toate, aşa cum ne-am înţeles? întreba bunicul, cercetînd cele din sanie cu privirea piezişă a ochilor lui pătrunzători.

— Tot ce trebuie, turuia vesel Ivan şi, ţopăind de colo-colo prin curte ca să se dezmorţească, îşi pocnea asurzitor mănuşile mari, cu un singur deget, izbindu-le una de alta.

— Mai iartă mănuşile celea, c-am dat bani pe ele! se răţoia bunicul. Aduseşi ceva bani acasă?

— Nici pomeneală.

— Parcă-i cam multişor şi de data asta. Nu cumva ai luat şi pe „datorie“? Bagă de seamă, mie să nu-mi umbli cu de-alde astea!

Şi pleca repede, cu obrazul schimonosit.

Amîndoi unchii mei se repezeau veseli spre sanie şi, cîntărind în palme păsările, peştele, măruntaiele de gîscă, buturile de viţel, hălcile uriaşe de carne, şuierau cu încîntată uimire şi strigau care mai de care:

— Straşnic le-ai mai ales!

Mai tare decît toţi se minuna unchiul Mihail: sărea ca o minge în jurul saniei, adulmeca cu ciocul lui de ghionoaie şi plescăia pofticios din buze, închizîndu-şi de plăcere ochii neastîmpăraţi. Uscăţiv, aducea cu taică-său, dar era mai înalt şi negru ca un tăciune. Vîrîndu-şi adînc în mîneci mîinile îngheţate, îl descosea pe Ţigănuş:

— Cît ţi-a dat tata?

— Cinci ruble.

— Păi, aici tîrguişi de cinşpe. Tu cît ai scos din buzunar?

— Patru ruble şi o grivnă.

— Care va să zică, nouă grivne le-ai dosit! Văzuşi, Iakove, cum se fac bani?

Unchiul Iakov, care era doar în cămașă, în ciuda gerului, rîdea pe înfundate, clipind spre cerul siniliu și sticlos.

— Ești bun de cinste, Vanka! Pui la bătaie o juma de rublă? întreba el leneș.

Bunica deshăma calul.

— Ce-i, sufletelule? Ce-i, motănelule? Ți-e să zburzi, ai? Fie, zburdă și tu, vietatea Domnului.

Sarap, mătăhălos cum era, își scutura coama bogată, o apuca în șagă cu dinții albi de umăr, îi smulgea broboada de mătase din cap și i se uita drept în ochi, cu ochii lui veseli, bătîndu-și genele albe de promoroacă și nechezînd duios.

— Vrei pîinică?

Și bunica îi înfunda în gură un codru de pîine cît toate zilele, presărat cu sare din belșug, îi ținea pestelca în chip de traistă dinainte și-l privea dusă pe gînduri, în timp ce mestecа.

Țigănuș, zburdînd ca un mînz și el, era lîngă bunica dintr-o săritură.

— Că tare-i deștept călutul ăsta, tare-i isteț...

— Piei din ochii mei! Nu te mai gudura! îl repezea bunica, bătînd din picior. Știi doar că nu te am la inimă într-o zi ca asta.

Tot bunica m-a lămurit că Țigănuș nu atît cumpără, cît șterpelește din tîrg.

— Bunicu-i dă cinci ruble, el cumpără de trei și fură de zece, spunea ea cu amărăciune. Îi place să șterpelească, uite-așa, din joacă! A încercat o dată, i-a mers, cei de acasă au făcut haz și l-au lăudat că are baftă, și de-atunci s-a deprins cu furtișagul. Bunicul a sorbit din plin, încă din tinerețe, paharul amărăciunilor și-al nevoilor și azi, la bătrînețe, a ajuns lacom nevoie mare: banii sînt pentru el mai de preț decît feciorii lui!

De asta se și bucură de agoniseala pe daiboj. Iar Mihailo și Iakob...

Dădu din mînă a lehamite, tăcu o clipă, apoi bombăni morocănos, cu ochii în tabachera deschisă:

— Asemenea treburi, Lionea, sînt ca horbota împletită de o babă oarbă! Cum să-i descurci izvodul? Da dacă-l prind pe Ivan cu furtișagul, au să-l omoare în bătăi...

Și după un răstimp adăugă încet:

— Ehei! Legi avem multe, da dreptate nici cît negru sub unghie...

A doua zi m-am rugat de Țigănuș să nu mai fure.

— Au să te omoare în bătăi...

— Nu mă dibuie ei! Mă descurc eu! Isteț sînt, cal iute am! zîmbi Țigănuș, dar se întristă și se posomorî îndată. Nu-i bine să furi, e foc, crezi că eu nu știu? O fac așa, de urît. Și nici bani nu pun la ciorap. Nu trece bine săptămîna și unchii mi-i storc cu țîrîita pe toți. Puțin îmi pasă: n-au decît să-i ia, că doar sînt sătul, slavă Domnului!

Pe neașteptate mă ridică în brațe, mă scutură încetișor și-mi spune:

— Ești tare ușurel și mlădiu, da ai oasele tari! O să crești voinic! Știi ceva? Învață să cînți la ghitară! Roagă-l pe unchiul Iakov să te-nvețe, zău! Numai că ești cam mititel! Mititel, da aprig! Ia zi, pe bunicu-tău nu prea-l ai la inimă, așa-i?

— Nu știu!

— Eu unul nu-i am de fel la inimă pe cei din neamul Kașirin, afară de bunica!

— Da pe mine?

— Tu nu ești de-alde Kașirin! Tu ești Peșkov! Alt sînge, alt neam!

Mă strînse cu putere în brațe și spuse aproape gemînd :

— Ehei, de mi-ar fi dat Dumnezeu glas, Doamne, Doamne ! Făceam lumea să plîngă, nu alta... Hai, acum du-te, frate, că am treabă !

Lăsîndu-mă jos din brațe, își umplu gura de cuie și se apucă să țintuiască pe o scîndură mare, pătrată, o bucată de postav negru, proaspăt văpsit.

... Dar nu trecu mult și Țigănuș se prăpădi ! Uite cum a fost : la noi în curte, lîngă poartă, ședea sprijinită de gard o cruce mare de stejar, groasă și noduroasă în partea de jos. Ședea acolo de multă vreme. Am văzut-o chiar din primele zile ale șederii mele la bunici, cînd era galbenă și aproape nouă. De atunci, ploile de toamnă o înnegriseră. Crucea mirosea amărui, a stejar băițuit și părea de prisos în curtea strîmtă și murdară.

O cumpărase unchiul Iakov ca să o așeze la căpătîiul neveste-si și se juruise să poarte crucea pe umerii lui pînă la mormînt, în ziua cînd se împlinea un an de la moartea femeii.

Ziua asta pică într-o sîmbătă, pe la începutul iernii. Era o zi geroasă, cu vînt ce spulbera promoroaca de pe acoperișuri. Toți ai casei ieșiseră în curte : bunicul, bunica și trei dintre nepoți plecaseră mai din vreme la cimitir, să facă parastas. Pe mine mă lăsaseră acasă, drept pedeapsă pentru nu știu ce poznă.

Unchii mei, îmbrăcați amîndoi la fel, în cojoacă scurtă și neagră, aplecară crucea spre ei, luînd fiecare pe umăr cîte un braț. Grigori și un om străin săltară cu greu de la pămînt capătu-i noduros și-l sprijiniră de umărul lat al lui Țigănuș,

care se clătină sub povara ei și se propti pe picioarele crăcănate.

— Ce zici, o poți duce ? întrebă Grigori.

— Știu eu ! Tare grea mai e...

— Tu deschide poarta, diavol chior ! icni cu năduf unchiul Mihail, și unchiul Iakov spuse și el :

— Să-ți fie rușine, Vanka. Noi doi sîntem mai firavi decît tine !

Grigori, deschizînd larg poarta, îl sfătui cu grijă pe Ivan :

— Măi, tu dacă vezi că nu poți, las-o ! Ei, mergeți cu Dumnezeu !

— Nătărău pleșuv ! pufni unchiul Mihail ieșind în stradă.

Toți cei rămași în curte au rîs pe furiș și se porniră să melițe răzbit care mai de care, de parcă s-ar fi bucurat cu toții că au luat crucea.

Grigori Ivanovici mă prinse de mînă și, ducîndu-mă de acolo, îmi spuse :

— Poate că scapi azi de bătaie ! Bunicul părea mai îmbunat...

Cînd am ajuns în atelier, m-a așezat pe maldărul de lînă pregătit pentru văpsit, m-a înfășurat grijuliu cu ea pînă peste umeri și, adulmecînd aburul ce se ridica din cazane, glăsui dus pe gînduri :

— Eu, drăguță, de treizeci și șapte de ani îl știu pe bunicu-tău : l-am văzut și la începuturile meseriei, îl văd și azi, la sfîrșit. Înainte vreme noi doi eram prieteni buni și-am chibzuit împreună cum să urnim treaba asta. Numai că bunicu-tău e deștept, n-am ce zice ! A știut să se facă stăpîn, pe cînd eu — n-am știut. Ei, lasă, Dumnezeu e mai deștept decît toți : destul să zîmbească, și cel mai deștept dintre oameni ajunge cel mai prost.

Tu încă nu pricepi cum se leagă vorbele și cum se înădesc făptuirile, dar trebuie să înveți : soarta de orfan e soartă grea. Taică-tău, Maxim Savvateici, era om de frunte, pe toate le știa. De aia nu-l avea bunicu-tău la inimă și nu voia să știe de el...

Îmi plăcea să-i ascult vorba bună, privind limbile roșii și aurii ale flăcărilor ce jucau în vatră, norii lăptoși ai aburului ce se înălța deasupra cazanelor și se așternea apoi ca o promoroacă albăstrie pe acoperișul povîrnit de scînduri, prin ale căror crăpături mițoase se vedeau fîșii sinilii de cer, aidoma unor pamblici. Vîntul se mai domolise, ieșise soarele, curtea părea presărată cu pulbere de sticlă, din stradă se auzea scrîșnetul tălpicelor de sănii, fumul albăstrui se învolbura din coșurile caselor, iar umbrele-i ușoare lunecau pe omăt, de parcă ar fi povestit și ele un basm.

Meșterul Grigori, lung și uscat, cu capul gol, cu barba-i mare și urechile clăpăuge, tot învîrtea ca un vrăjitor bun cu melesteul în vopselele care clocoteau și mă tot povățuia :

— Tu să te uiți fiecăruia drept în ochi ! Și-un dulău de s-o năpusti asupra ta, tu tot așa, să i te uiți drept în ochi și-o să vezi că nu-ți face nimic...

Ochelarii grei îi apăsau rădăcina nasului, adunînd o vinețeală spre vîrf — leit nasul bunicăi.

— Ia stai ! făcu el deodată și rămase o clipă cu urechea ațintită, apoi împinse în grabă cu piciorul ușița de la vatră și se năpusti afară. M-am repezit și eu în urma meșterului.

Pe dușumea, în mijlocul bucătăriei, zăcea Țigănuș, cu fața în sus. Două fîșii largi de lumină cădeau din fereastră, așternîndu-i-se una pe cap și pe piept, cealaltă pe picioare. Fruntea îi era ciudat de străvezie, sprîncenele ridicate din cale-

afară, ochii pieziși cătau țintă în tavanul întunecat. Buzele vineții tremurau într-o spumă trandafirie ; două șuvițe de sînge i se prelingeau din colțurile gurii pe obraji, pe gît și apoi pe dușumea, iar sub el sîngele șuvoia. Picioarele-i erau desfăcute neputincios în lături și se vedea bine că și pantalonii largi erau uzi, după felul cum stăteau lipiți de podea. Scîndurile frecate lună cu nisip luceau în soare, iar șuvițele de sînge, tăind curmeziș fîșiile de lumină, se îndrumau spre prag, învăpăiate de soare.

Țigănuș zăcea fără mișcare. Numai degetele mîinilor întinse de-a lungul trupului i se chirceau, zgîriind scîndurile, și unghiile lor roșii luceau și ele în soare.

Dădaca Evghenia, lăsată pe vine alături, se căznea să-i vîre o lumînărică în mînă, dar Ivan nu putea să o țină și lumînarea cădea mereu, iar flăcăruia-i firavă se stingea în sînge. Dădaca o ridica, o ștergea cu un colț al pestelcii și încerca din nou să i-o vîre între degetele ce nu-și aflau astîmpăr... Bucătăria era plină de o șoaptă unduitoare, ceva mă împingea din prag spre mijlocul odăii ca o pală de vînt, dar eu mă țineam strîns de clanța ușii.

— S-a poticnit, povestea unchiul Iakov cu un glas șters, monoton, tresărind și tot sucind capul încoace și încolo. El tot era pămîntiu, cu obrazul boțit și ochii lui stinși clipeau neîncetat.

— A căzut și l-a strivit crucea. I-a picat pe spinare. Ne-ar fi schilodit și pe noi, dacă n-o lăsam la vreme de pe umeri.

— Adică, voi l-ați strivit, vorbi năbușit Grigori.

— Ce tot spui acolo...

— Voi !

Iar sîngele șuvoia și tot șuvoia. Se strînsese în băltoacă lîngă prag, se înnegrise și parcă sporea mereu. Pe buzele lui Țigănuș mustea aceeași spumă trandafirie, el gemea ca în somn și se topea văzînd cu ochii, se înfunda și se ducea în dușumea, de-ai fi zis că intră în scînduri.

— Mihailo s-a repezit călare pîn-la biserică, după tata, șușotea unchiul Iakov, iară eu l-am suit într-o birjă și m-am grăbit încoace... Noroc că n-am fost eu la capătul crucii, uite ce-aș fi pățit...

Dădaca se tot chinuia să vîre lumînarea în mîna lui Țigănuș, picurîndu-i ceară și lacrimi peste degete.

Grigori spuse răstit :

— Lipește-o de podea, la căpătîiul lui, toanto !

— Chiar așa !

— Și scoate-i căciula din cap.

Dădaca îi scoase căciula și ceafa lui Ivan bocăni surd pe podea. Capul îi căzu într-o parte și sîngele țîșni mai vîrtos, numai dintr-un singur colț al gurii. Toate astea țineau de o veșnicie... La început am tot așteptat ca Țigănuș să se dezmeticească, să se ridice în capul oaselor, să scuipe și să spună :

— Ptiu, ce căldură !...

Așa cum făcea duminica după-amiază cînd se deștepta din somn. Dar el zăcea nemișcat și se topea văzînd cu ochii. Soarele îl lăsase, fîșiile de lumină se scurtaseră, se odihneau acum doar pe prichiciul ferestrelor. Obrazul i se întunecase de tot, degetele îi înțepeniseră și spuma nu-i mai mustea de pe buze. Lîngă creștet și lîngă urechi ardeau trei lumînărele și tremurul auriu al flăcărilor firave îi învăluia părul năclăit și negru ca pana corbului. Rotogoale gălbui îi tremurau pe obrajii

oacheși, luminîndu-i vîrful ascuțit al nasului și buzele umezite de o clăbuceală trandafirie.

În genunchi, lîngă el, dădaca se bocea încetișor :

— Puiul meu drag, șoimul meu...

Mie mi-era frică, mă lua cu frig... M-am pitit sub masă și-am rămas acolo. După o vreme, în bucătărie dădu năvală bunicul, greoi, încotoșmănat în șuba lui de raton, și bunica în haina-i lungă, cu căptușeală și guler de blană, iar după ei unchiul Mihail, copiii și o mulțime de oameni străini.

Lepădîndu-și șuba pe jos, bunicul răcni :

— Nemernicilor ! Ce flăcău ați băgat în mormînt ! În cinci ani n-ar mai fi fost altul pe potriva lui...

Din pricina hainelor ce stăteau grămadă pe podea, nu-l mai vedeam pe Ivan. Am ieșit de sub masă și-am nimerit drept în picioarele bunicului, care m-a azvîrlit cît colo, amenințîndu-i pe cei doi unchi ai mei cu pumnul lui mic și roșu :

— Fiare !

Apoi se așeză pe laviță, proptindu-și podul palmelor în scîndură și vorbi cu glasul lui scîrțîitor, întretăiat de sughițuri, într-un plîns fără lacrimi :

— Știu, vă stătea-n gît... Ehei, Vaniușka, măi prostuțule ! Ce să-i faci ? Ce să-i faci, zic ! Casă străină, soartă haină ! Asta-i ! Tu cum crezi, maică, în ultima vreme nu ne prea are Dumnezeu la inimă, hai ? Tu cum crezi, maică ?

Bunica, întinsă pe jos, cît era ea de mare, pipăia orbește cu mîinile fața, capul și pieptul lui Ivan, îi încălzea ochii cu răsuflarea ei și-i tot frămînta mîinile... Doborîse la pămînt toate lumînările... Mai apoi se ridică icnind, neagră toată în rochia-i

neagră și strălucitoare și spuse încet, cu ochii holbați înspăimîntător :

— Afară, blestemaților !

Toți cei de față, fără bunicul, se buluciră de-a valma spre ușă.

... Pe Țigănuș l-au îngropat pe tăcute, nici nu știu cum și cînd.

LA STĂPÎN

(В ЛЮДЯХ)

CAP. V

...Călătorii de pe vapor, deși deosebiți unii de alții, bătrîni și tineri, bărbați și femei, îmi păreau toți la fel. Vaporul nostru mergea încet, oamenii cu treburi serioase umblau cu poștalionul, iar cei ce luau calea apei cu noi nu erau decît niște pierde-vară. De dimineață pînă seara trăgeau la măsea și înfulecau murdărind o groază de farfurii, cuțite, furculițe și linguri. Munca mea era să spăl vasele și să frec tacîmurile, și de la șase dimineața pînă aproape de miezul nopții abia pridideam cu treaba. Peste zi între ceasurile două și șase după amiaza, iar seara între zece și douăsprezece parcă mai răsuflam și eu. Călătorii trebuiau să mai și mistuie mîncarea și nu beau decît ceai, bere ori votcă. În acest timp, tot personalul de la bufet avea liber — adică mai marii mei. La masa de lîngă pompă obișnuiau să bea ceai bucătarul Smurîi, Iakov Ivanîci, ajutorul lui, slăbănogul de Maxim, care spăla vasele de bucătărie și Serghei, chelnerul de pe punte, un cocoșat cu fața ciupită de vărsat, cu ochii slugarnici și pomeții proeminenți. Iakov Ivanici spunea tot soiul de istorii nerușinate, chicotind înfundat, de-ai fi zis că sughiță a plîns, și arătîndu-și dinții mîncați de cocleală. Serghei își întindea pînă la urechi gura lui de broscoi, în vreme ce posacul de Maxim tăcea, privindu-i cu ochii lui crunți, a căror culoare erau greu de deslușit.

— Asiaticii ! Mor-rdvini ! tuna uneori bucătarul-șef.

Oamenii ca ei nu-mi plăceau. Grăsunul și chelul de Iakov Ivanîci nu vorbea decît despre femei și întotdeauna cu vorbe murdare. Avea fața ștearsă, cu pete vinete-cenușii, un neg cu un smoc de peri roșcați pe obraz, și el își tot răsucea smoculețul de păr pînă se făcea ascuțit ca vîrful de ac. De cîte ori se ivea pe punte vreo călătoare mai dezghețată și mai flecară se învîrtea pe lîngă ea timid și sperios ca un cerșetor, adresîndu-i-se dulceag și plîngăreț, cu o spumă ca de săpun la gură, de care tot căuta să scape, trecîndu-și iute limba lui spurcată peste buze. Pesemne că din tagma asta de oameni grăsuți se recrutau și călăii.

— Muierea trebuie să știi s-o înfierbinți, îi dădăcea el pe Serghei și pe Maxim, iar ei, umflați și roșii amîndoi, erau numai urechi.

— Asiatici ! trîntea scîrbit Smurîi, apoi se ridica greoi și-mi poruncea :

— Peșkov — înainte marș !

Cînd ajungeam la el în cabină, îmi vîra în mînă o carte legată în piele și se întindea pe patul îngust, lipit de peretele ghețarului :

— Citește !

Mă așezam pe lada cu macaroane și începeam cu sîrg :

— „Umbracul împestrițat de stele înseamnă comunicare lesnicioasă cu cerul, care se dobîndește numai cînd scapi de profani și vicii"...

Smurîi își aprindea o țigară, slobozea un nor de fum și mormăia :

— Cămilele ! Ce scriu...

— „Dezgolirea pieptului în stînga înseamnă nevinovăția inimii"...

— Dezgolire — la cine ?

— Nu scrie.

— La muieri, nici vorbă... Of, desfrînații.

Închidea ochii și stătea așa, cu mîinile sub cap și țigara abia fumegîndă în colțul gurii, apoi îndrepta țigara cu limba și trăgea cu atîta sete din ea, încît scotea un șuier cumplit, iar fața-i enormă dispărea într-un nor de fum. Uneori mi se părea că l-a furat somnul și atunci nu mai citeam, începeam să răsfoiesc cartea asta afurisită, de care eram sătul pînă peste cap, de mi se făcea greață.

Numai că-l auzeam îndată cum hîrîie :

— Citește !

— „Venerabilul răspunde : Iată, iubite frate Siuverian"...

— Severian...

— Aici scrie Siuverian...

— Da. Ei, drăcie ! La urmă sînt niște stihuri, zi de acolo...

Ziceam de acolo :

Profani, geaba vă arde să știți voi rostul nostru ;
Aveți ochii prea slabi pătrunderii cerute,
Nicicînd nu veți afla cum cîntă frații...

— Ia stai, mă oprea Smurîi. Astea nu prea seamănă a stihuri. Dă cartea încoace...

Întorcea înciudat filele groase, de culoarea sinelii întunecate, și vîra cartea sub saltea.

— Ia alta...

Spre ghinionul meu, cufărul lui negru și ferecat era ticsit de cărți, de pildă : *Învățăturile lui Omirov, Memorii din artilerie, Scrisorile lordului Sedengali, Despre ploșniță, viețuitoare răufăcătoare și despre stîrpirea ei,* cu un adaus cuprinzînd sfaturi împotriva însoțitorilor acesteia. Erau și cărți cărora le lipsea începutul și sfîrșitul. Uneori, bucătarul mă punea să le cercetez pe rînd, citindu-i fiecare titlu. Eu citeam titlurile și el mormăia furios :

— Cîte mai născocesc, ticăloșii... Cum te mai pocnesc peste măsele, dar pentru ce — pas de înțelege ! Poftim, Ghervasi ! Ce naiba mă tot sîcîie Ghervasi ăsta ! Umbracul !...

Aceste cuvinte ciudate, pe care le auzeam întîia oară, mi se întipăreau fără voie în minte, sîcîitoare, mi-aduceau mîncărime pe limbă, de-mi venea să le repet mereu, că poate doar așa, auzindu-le cum sună, mi se va dezvălui și înțelesul lor.

În vremea asta, dincolo de hublou, apa cînta și plescăia neobosit. Ce bine ar fi să mă duc la pupa, unde, printre lăzile cu marfă, se adună matrozii și fochiștii, îi zvîntă la cărți pe călători, cîntă, povestesc lucruri vrednice de luare-aminte ! Era plăcut să stai cu ei, să le asculți vorba simplă, pe înțelesul tău, privind malurile Kamei, pinii ca niște coarde de aramă, întinse, luncile presărate cu ochiuri de apă în urma revărsării rîului, aidoma unor cioburi de oglindă, în care se răsfrîngea cerul albastru. Vaporul nostru se rupsese de pămînt și fugea de el, iar de pe mal, în liniștea zilei ostenite, se auzea un dangăt dintr-o clopotniță nevăzută, ce-ți amintea de sate, de oameni. O barcă de pescar, leit ca un codru de pîine, se legăna pe valuri. Iată și un sătuc : o ceată de puștani se

14

zbenguie în apă, pe panglica gălbuie de nisip pășește un mujic cu rubașcă roșie. Din mijlocul rîului, de departe, totul îți apărea plin de farmec și de haz, mărunt și pestriț ca niște jucării. Și-ai fi vrut să poposești în vorbe mîngîietoare și bune pe mal — pe mal și pe șlep.

Șlepul roșcat îmi stăpînea gîndurile — puteam să mă uit și un ceas cum scurmă apa tulbure cu ciocul lui bont. Vaporul îl trăgea din urmă ca pe un porc ; din cînd în cînd parîma slăbea și izbea cu zgomot apa, apoi se întindea din nou, șiroind stropi strălucitori și smucind șlepul de cioc. Grozav aș fi vrut să văd chipurile oamenilor închiși ca niște fiare în cușca aceea de fier. La Perm, cînd fură coborîți pe mal, m-am strecurat pe pasarela aruncată pe șlep ; prin fața mea se perindară zeci de omuleți cenușii, într-un bocănit răsunător de picioare, zornăindu-și lanțurile, încovoiați sub povara desagilor. Erau femei și bărbați, tineri și bătrîni, chipeși la față și sluți, la fel ca toți oamenii, numai altfel îmbrăcați și urîțiți din pricină că erau rași în cap. Erau tîlhari, de bună seamă, dar cîte și cîte minunății nu-mi povestise mie bunica despre tîlhari.

Smurîi, care aducea mai abitir decît alții cu un tîlhar fioros, căta posomorît spre șlep și mormăia :

— Ferească Dumnezeu de-așa soartă !

Într-o zi l-am întrebat :

— Matale de ce te îndeletnicești cu gătitul mîncării, iar alții omoară și pradă ?

— Eu nu gătesc, eu prepar mîncare. Numai muierile gătesc, mă îndreptă el, rîzînd încetișor și, după o clipă de gîndire, adăugă : Deosebirea dintre oameni stă în prostie. Unul e deștept, altul — mai puțin, altul — prost de-a binelea. Ca să fii mai deștept trebuie să citești cărți drepte, cu

magie neagră și altele... E musai să citești toate cărțile, numai așa poți să le afli pe cele drepte...

Mă povățuia într-una :

— Tu cată-ți de treabă, citește ! Dacă nu pricepi o carte, citește-o de șapte ori, dacă n-o pricepi nici atunci, citește-o de douăsprezece ori...

Cu toți de pe vapor, chiar și cu tăcutul nostru bufetier, Smurîi vorbea răstit, disprețuitor, scoțîndu-și înainte buza de jos și zbîrlindu-și mustața, de-ai fi zis că azvîrle cu pietre în ei. Cu mine se purta blînd, prietenos, dar și prietenia asta avea ceva care mă cam speria. Cîteodată mi se părea că e nițel țicnit, întocmai ca sora bunicăi.

Din senin îmi spunea :

— Ia mai lasă cititul un pic...

Și rămînea multă vreme cu ochii închiși, pufăind încetișor pe nas.

Pîntecele-i mare se clătina, degetele-i păroase și fripte, împreunate pe piept, ca la mort, împleteau cu iglițe nevăzute un ciorap nevăzut.

Apoi, deodată, se pornea să bombăne :

— Da. Poftim — ai minte, du-te de trăiește ! Dar vezi, mintea e împărțită cu zgîrcenie și fără dreptate. Dacă toți ar avea glava la fel ! Ți-ai găsit, nici pomeneală de așa ceva ! Unul pricepe, altul nu pricepe și mai sînt și din cei care nu vor să priceapă de-i tai bucățele, asta-i !

Poticnindu-se în vorbire, îmi istorisea întîmplări din viața lui de soldat. Nu pătrundeam tîlcul acestor întîmplări, mi se păreau cam plicticoase și de altminteri nici nu începea cu începutul, ci de unde i se cășuna.

— E, îl cheamă comandantul de regiment pe ostaș, îl cheamă și-l întreabă : „Ce ți-a spus porucicul ?“ El îi spune tot, cum s-a întîmplat, că ostașul e dator să spuie adevărul. Iară porucicul s-a

uitat la el cum te-ai uita la un zid, a întors capul și-a pus ochii în pămînt. Vezi că...

Bucătarul slobozea minios un nor de fum și mormăia :

— De unde să știu eu ce se cade să spui și ce nu ? Porucicul a fost osîndit la temniță în fortăreață, iar maică-sa de colo... oh, Doamne, Dumnezeule ! Păi dacă eram fără învățătură de carte...

Te coceai de zăduf. Totul în jur tremura și vuia încet, de cealaltă parte a peretelui de fier al cabinei plescăia și bufnea roata vaporului, lovind apa cu zbaturile, prin ferăstruică se vedea lunecînd panglica lată a rîului, în depărtare — lunca de pe mal ca o dungă subțire, copaci. Auzul se desprinsese cu toate sunetele, încît ți se părea că domnește o liniște deplină, în ciuda marinarului de la prova, care urla prelung și melancolic :

— Șa-apte, șa-apte...

Nu te trăgea inima la nimic, nici să asculți povești, nici să te-apuci de treabă, rîvneai să stai tolănit undeva la umbră, ferit de duhoarea grasă și încinsă a bucătăriei, să picotești privind cum viața asta molcomă și ostenită lunecă pe fața apei.

— Citește ! îmi poruncea răstit bucătarul.

Pînă și chelnerii de la cabine se temeau de el, ba pînă și smeritul nostru bufetier, cu mutra lui de șalău, îi știa de frică.

— Mă, porcule ! se oțîra Smurîi la cîte unul din cei ce slujeau la bufet. Vino încoace, pungașule ! Asiaticii... Umbracul !...

Marinarii și fochiștii îi arătau respect și-l lingușeau — el le dădea carne fiartă din supă, îi întreba de satul lor, de cei de-acasă. Fochiștii, bieloruși negri de unsoare și de funingine, erau socotiți pe vapor personal inferior și tratați de-a

valma cu toți — li se spunea iaguți. Oamenii îi necăjeau, strigîndu-le :

— Iagu, biagu, na beriagu [1] !

Cînd îi auzea Smurîi, se burzuluia numaidecît și-l lua roată pe fochistul cu pricina, cu tot sîngele în obraz :

— Tu de ce-i lași să te batjocorească, cap sec ce ești ! Ia dă-i rusnacului una peste bot !

Într-o zi, șeful de echipaj, un bărbat chipos și rău, îi spuse :

— Ce mi-e iagut, ce mi-e hohol — amîndoi sînt de aceeași credință !

Bucătarul îl înșfăcă de guler și de cingătoare, îl săltă în aer și începu să-l zgîlțîie :

— Ți s-a urît cu viața, hai, zi !

Oamenii se certau mereu, ba se mai luau și la bătaie, dar de Smurîi nu îndrăzneau să se atingă. Avea o forță supraomenească și, afară de asta, cu el stătea adesea de vorbă nevasta căpitanului — o femeie înaltă și trupeșă, cu trăsăturile bărbătești și cu părul tăiat scurt, băiețește.

Smurîi stingea votca, dar de îmbătat nu se îmbăta niciodată. Se pornea pe băut de dimineață, golind o sticlă cît o ducea de patru ori la gură, și pînă seara tîrziu îi trăgea cu bere. Se făcea tot mai pămîntiu la față și ochii lui întunecați se înholbau a mirare.

Uneori, seara, se așeza pe pompa de evacuare, mătăhălos și alb, și rămînea așa cu ceasurile, căutînd posomorît la depărtarea curgătoare a rîului. În asemenea clipe toți tremurau la gîndul că l-ar putea supăra, dar eu îl plîngeam.

Iakov Ivanîci ieșea nădușit și încins din bucătărie, rămînea locului scărpinîndu-și țeasta ple-

---

[1] Eu aleargă mal.

șuvă, apoi dădea din mînă a neputință și se făcea nevăzut, ori glăsuia de departe :

— Cega aia a adormit...

— Bag-o la tocană...

— Și dacă cere cineva borș, ori rasol de cegă ?

— Fă-o și tu cum o fi. O înfulecă ei.

Cînd și cînd mă încumetam să mă apropii de Smurîi. Își înturna anevoie privirea asupra mea.

— Ce-i ?

— Nimic.

— Bine...

Într-o bună zi mi-am luat inima în dinți :

— La ce s-or fi speriind toți de matale, că doar ești om bun !

Împotriva așteptărilor mele, nu se mînie.

— Nu-s bun decît cu tine.

Și adăugă cu nevinovăție, îngîndurat :

— La urma urmei, tu ai dreptate, cu toți sînt bun. Numai că n-o arăt. Nu-i voie s-arăți că ești bun, fiindcă oamenii te și încalecă. Dacă ești bun, ți se urcă în cap, te calcă cum calcă un mușuroi în baltă... Te calcă în picioare. Ia du-te tu și adu niște bere...

După ce isprăvi o sticlă, golind pahar după pahar, își supse mustața și mormăi :

— De-ai fi fost ceva mai răsărit, puteam să te învăț multe. Am ce-i spune omului, că nu-s prost... Tu să citești cărți, în ele trebuie să afli toate de cîte ai nevoie. Cărțile nu-s fleacuri ! Vrei bere ?

— Nu-mi place.

— Bine. Vezi, nici să nu bei. Beția e o adevărată pacoste. Votca e lucrul dracului. De-aș fi bogat, te-aș trimite la învățătură. Un om neînvățat e ca o vită, nu-i bun decît de jug, ori de tăiere — nu știe decît să dea din coadă...

Căpităneasa îi adusese o carte de Gogol : *O răzbunare cumplită* care mie mi-a plăcut foarte mult. Numai că Smurîi strigă furios :

— Prostii, povești ! există și alte cărți, știu eu...

Mi-o smuci din mînă și ceru altă carte căpităneasei, după care îmi porunci posac :

— Citește-mi pe *Taras*... cum îi mai zice ? Ia vezi. Spunea că-i o carte frumoasă... Frumoasă — pentru cine ? O fi frumoasă pentru ea, dar mie poate că n-o să-mi placă. Poftim — și-a tăiat părul ! De ce nu și-a tăiat și urechile ?

Cînd Taras îl pofti pe Ostap să se lupte cu el, bucătarul izbucni în hohote de rîs :

— Asta — da ! Păi de ce nu ? Tu ești învățat, eu sînt puternic. Auzi, ce tipăresc ! Cămilele...

Asculta cu încordare, dar adeseori bombănea :

— Fleacuri ! Unde s-a mai pomenit să spintеci un om de la umăr pîn-la noadă — asta nu se poate ! Nici în țeapă nu-l poți trage, că se rupe lancea ! Doar am fost și eu soldat...

Trădarea lui Andrei îl umplu de scîrbă.

— Un plod ticălos ! Din pricina unei muieri ! Ptiu...

În schimb, atunci cînd Taras își împușcă propriul său fecior, bucătarul își lăsă picioarele de pe pat, se propti cu mîinile de margine, se gîrbovi tot și începu să plîngă. Lacrimile i se prelingeau încet pe obraji și picurau pe scîndură. Fornăia pe nas și murmura :

— Oh, Doamne, Dumnezeule... Dumnezeule...

Pe neașteptate, se răsti la mine :

— Citește mai departe, drace !

Iar cînd Ostap, înainte să moară, strigă către tată său : „Tătucă ! Mă auzi ?" — plînsul îl podidi și mai amarnic.

— Totul e pierdut, scîncea Smurîi. Totul, oh! Asta-i sfîrșitul? Uh. blestemată treabă! Oameni, nu glumă, alde ăștia ca Taras, așa-i? Da-a. Aștia zic și eu oameni...

Îmi luă cartea din mînă și o cercetă cu luare aminte, udîndu-i scoarțele cu lacrimi.

— Frumoasă carte! O adevărată sărbătoare!

Apoi am citit *Ivanhoe*. Richard Plantagenetul îi plăcu din cele-afară bucătarului.

— Așa rege, halal! se înfierbînta el, plin de convingere, deși pe mine cartea m-a cam plictisit.

Nu ne prea potriveam la gusturi. Eu, bunăoară, mă dădeam în vînt după *Povestea lui Tom Jones* — o foarte veche traducere a *Pățaniilor lui Tom Jones, copil găsit*, în vreme ce Smurîi bombănea:

— Prostii! Ce am eu cu Tom ăsta? La ce bun să-mi bat capul cu el? Mai sînt și alte cărți...

Într-o zi i-am spus că știu de existența altor cărți, ilegale, interzise, pe care nu le poți citi decît noaptea, prin subsoluri.

Holbă ochii și se burzului la mine:

— Cum adică? Ce tot minți?

— Nu mint, m-a întrebat de ele chiar popa, la spovedanie. Și-am văzut cu ochii mei cum le citeau unii și cum plîngeau...

Mă privi încruntat drept în față și mă întrebă:

— Cine plîngea?

— Cucoana care asculta. Cealaltă a și fugit de frică...

— Trezește-te, frățioare, bați cîmpii! bombăni Smurîi, mijind ochii cu încetul și, după un răstimp de tăcere, murmură: De bună seamă că este pe undeva... ceva ascuns. Nu se poate să nu

fie... Nu mai am anii ăia și nici dîrzenie... Și cu toate astea...

Putea să vorbească cu aceeași dăruire un ceas încheiat...

Pe nesimțite m-am deprins să citesc și luam cartea în mînă cu dragă inimă. Ceea ce povesteau cărțile se deosebea în chip plăcut de viață și viața devenea tot mai grea.

Cum Smurîi era tot mai împătimit după cărți, mă lua adesea de la muncă.

— Peșkov, hai încoace să citești.

— S-au strîns o mulțime de vase.

— Las-că le spală Maxim.

Îl trimitea răstit pe starostele spălătorilor de vase să trudească în locul meu. Maxim, furios, spărgea pahare pe capete, încît bufetierul mă prevenea smerit:

— O să te dau jos de pe vapor!

O dată, Maxim puse dinadins vreo cîteva pahare în ligheanul cu zoaie și cînd am golit ligheanul peste bord, am aruncat și paharele.

— E vina mea! îi spuse Smurîi bufetierului. Mi le pui mie la socoteală.

Toți cîți slujeau la bufet începură să se uite cam strîmb la mine și mă luau din scurt:

— Măi, cărturarule. Tu de ce ești plătit?

Căutau să mă înece cu treaba, murdărind într-adins vesela. Am înțeles că toate astea vor sfîrși prost pentru mine și nu m-am înșelat.

Către seară, la un mic debarcader se urcară pe vapor două femei — o muiere roșie la față și o fată tînără, cu basma galbenă și o bluză roz, nou-nouță. Amîndouă erau cam cherchelite. Femeia zîmbea și făcea temeneli la toți, vorbind tălălăit, ca un dascăl,

— Iertați-mă, oameni buni, băui și eu o lecuță! M-au judecat și m-au aflat făr-de vină, și uite băui și eu de bucurie...

Fata pufnea în rîs și ea, cătînd în jur cu ochii tulburi, și o tot înghiontea pe cealaltă.

— Hai, toanto, mișcă...

Se aciuiră lîngă cabina de comandă de la clasa a doua, în fața aceleia unde dormeau Iakov Ivanovici și Serghei. Curînd, femeia se făcu nevăzută, iar lîngă fată se tolăni Serghei, întinzîndu-și pînă la urechi, lacom, gura lui de broscoi.

Noaptea, taman cînd am isprăvit cu treaba și mă pregăteam să mă culc pe masă, Serghei se apropie de mine și mă smuci de mînă.

— Hai încoace, să te însurăm...

Era beat. Am încercat să-mi smulg mîna. Serghei mă pocni.

— Hai!

Lîngă noi răsări pe neașteptate Maxim, beat și el. Amîndoi mă luară pe sus spre cabina lor, prin fața călătorilor adormiți de pe punte. În pragul cabinei, cu mîinile proptite de tocul ușii, stătea Smurîi. Iakov Ivanîci și fata îi cărau pumni în spinare, icnind cu glasuri îngălate de beție :

— Dă-ne drumul!

Smurîi mă smulse din mîinile lui Serghei și Maxim, îi înșfăcă de chică pe amîndoi și-i izbi cap în cap, azvîrlindu-i cît colo pe punte.

— Asiaticule! răcni el la Iakov, și-i trînti ușa în nas, apoi tună spre mine, făcîndu-mi vînt din spate :

— Tu șterge-o de aici!...

Traducere de
MARCEL GAFTON și XENIA STROE

André Gide

(1869—1950)

S-a vorbit mult despre „narcisismul" lui André Gide. Ca multe alte formule care încearcă să încorseteze o personalitate de o surprinzătoare diversitate, cea în circulație nu e pe deplin adevărată, deși e justificată de pasaje destul de precise în operă. Reduce la egocentrism ceea ce este autocăutare, sinceritate, neliniște intelectuală, repulsie de a ațipi în prejudecăți comode. Dar dialogul cu sine însuși are rol esențial la Gide. Împrumută haine literare diverse, amestecă în *Les Nourritures terrestres (Hrana pămîntească)* și în *Nouvelles nourritures* — carte a momentului de adeziune la comunism — versetul, retorica lirică, aforismul.

Memorialistica propriu-zisă ocupă un loc important în opera lui. Ne-a lăsat cîteva mii de pagini de jurnal, o carte de amintiri din copilărie și tinerețe — *Si le grain ne meurt (Dacă grăuntele nu se usucă...* 1919) — mai multe volume de amintiri și jurnale cu temă specială. Între ele, esențiale sînt acelea care i-au clarificat conștiința politică. O călătorie în Africa Centrală l-a confruntat cu realitățile colonialismului. Două volume care depășesc din toate punctele de vedere memorialistica de călătorie (*Călătorie în Congo.* 1927 și *Întoarcerea din Tchad,* 1928) reflectă procesul de conștiință al scriitorului și mutația

în gîndirea lui politică. Semnificații sociale avusese însă și volumul *Amintiri de la Curtea cu jurați* (1914).

Analizîndu-se mereu cu o luciditate prea puțin narcisistă, Gide a publicat în 1926 unul dintre primele jurnale exclusiv de creație. Jurnalul *Falsificatorilor de monede* (1926) constituie un protocol atent al gestației romanului care urma să aibă atîtea rezonanțe în proza dintre cele două războaie.

Gide și-a publicat jurnalul în reviste și apoi în mai multe volume — *Pagini de jurnal*, 1932, *Jurnal*, 1939. Jurnalul lui Gide e orientat încă spre moralism, spre problematica psihologică și etică. Faptele sînt obiect de analiză și meditație, căutîndu-se semnificația și generalitatea experienței umane. Scriitorul ni se mărturisește mai puțin sfidător decît o făcuse în alte volume (*Imoralistul*, 1902, *Corydon*, 1924).

Dacă grăuntele nu se usucă e o carte memorialistică cu accente patetice de autocăutare și mărturisiri, care narează copilăria, primele încercări și relații literare. Apare aici geneza unui spirit măcinat de căutări și contradicții, formarea rebelului față de familia burgheză care avea să propună ironic drept titlu pentru o cercetare asupra „familiei celulă socială“ : *Regimul celular*. E transformarea copilului pios, devenit ateu. Descendentul de catolici normanzi — după mamă — și de rigizi protestanți — după tată — s-a luptat toată viața cu rigoarea puritană și exploziile, imnul simțurilor din *Hrana pămîntească* sînt o reacție împotriva acestei formații.

Numele lui Gide, care a fascinat cîteva generații, e relativ uitat de cea actuală. S-ar putea ca o apreciere mai cumpănită să fie înlesnită și de lectura scrierilor lui memorialistice.

PAGINI DE JURNAL
(PAGES DE JOURNAL)

1909

Cuverville. Septembrie și octombrie

...Critica despre *La Porte Etroite*. Le e greu să accepte că diferitele mele cărți au coexistat, și coexistă încă, în mintea mea. Numai pe hîrtie vin una după alta, și pentru că e cu totul imposibil să fie scrise toate deodată. Orice carte scriu, nu mă dărui niciodată în întregime, iar subiectul ce mă revendică cel mai stăruitor, îndată după aceea, se desfășoară tocmai la cealaltă extremitate a eului meu.

Nu va putea fi schițată ușor traiectoria spiritului meu ; curba ei se va dezvălui doar prin stil și va scăpa multora. Dacă își închipuie cineva că, în ultima mea scriere, mi-a surprins în sfîrșit identitatea, să și-o scoată din cap : totdeauna mă deosebesc cel mai mult tocmai de ultimul născut.

1910

17 octombrie

Sînt zile în care cugetul și trupul mă dor din orice. Mă rănește un zîmbet sau un cuvînt. Îmi displace tot ce fac, tot ce spun. În scrisoarea lui Rivière de azi-dimineață, o vorbă ca „La *Paris-Journal* lumea nu te iubește“ a fost de ajuns să-mi otrăvească toată dimineața.

Mă tem că va trebui curînd să mă bat cu o falsă imagine a mea, pe care încep unii să o lanseze — un

monstru căruia i se dă numele meu și e pus în locul meu, și e urît și tîmpit de ți se face frică.
Necinstea fundamentală a unor critici.

1912

ianuarie

Oare să fi ajuns la capătul experienței ? Nu sînt în stare s-o iau acum de la început ? Îmi trebuie o savantă folosire a ceea ce-mi mai rămîne din energie. Ce simplu ar fi să mă reped acum în cușca unui duhovnic ! Ce greu e să fii, pentru tine însuți, și cel ce poruncește, și cel ce ascultă ! Dar ce director de conștiință ar pricepe pasionata șovăire a întregii mele ființe, aplecarea mea egală pentru contrarii ? O depersonalizare atît de voluntară, atît de greu dobîndită, pe care ar explica-o, ar justifica-o doar producția operelor pe care ea le-a făcut cu putință și în vederea cărora m-am chinuit să-mi desființez preferințele. Absurditatea metodei obiective (Flaubert). Să nu mai fii tu : să fii toți. Primejdia de a-ți dori imperiul fără margini. Cucerind Rusia, Napoleon a trebuit să riște Franța. Trebuința de a lega hotarele de centru. E vremea să mă întorc acasă.
(Asta va fi subiectul în *Alexandre aux Indes*.)

Statornica *stare de pribegie* a dorinței — o cauză principală a ruperii personalității.
Urgenta nevoie să mă iau din nou în mîini.

Dar mai poți hotărî ceva cînd ai trecut de patruzeci de ani ? Trăiești după obiceiul vechi de douăzeci de ani. Știam la douăzeci de ani ce fac ? cînd luam hotărîrea să privesc peste tot, să nu mă prefer pe mine față de nimic și să prefer totdeauna ceea ce e cît mai diferit de mine...
Noaptea asta, pînă și insomnia mi se părea ca o formă de perplexitate, o dificultate în a mă hotărî să dorm.

Să nu mai ies niciodată fără un scop precis ; să mă țin de asta.
Să umblu fără să-mi întorc privirile.
În tren, să-mi aleg orice compartiment ; iar în metrou să intru pe cea dintîi ușă ce-mi vine în față ; fără să caut ceva mai bun. Să nu disprețuiesc micile victorii ; cînd e vorba de voință, *multul* nu e decît adunarea cu răbdare a *puținului*.
Să-mi interzic orice fel de plutire.

Zürich. Marți seara

Tot ce-am scris azi-dimineață o să mi se pară foarte curînd absurd. De pe acum mă simt mai bine ; aerul tare mă pune pe picioare ; îmi recapăt conștiința forței. E tocmai starea pe care mi-am dorit-o, dar de îndată ce slăbesc, nu mai sînt nimeni pentru că am vrut să fiu toți (starea perfectului romancier), de teamă să nu fiu *decît unul*.

Cucerind, nu călătorind, înaintează Alexandru pe pămînturile cele noi ; el caută *marginile* lumii etc...

1913

26 iunie

Am uneori impresia că pînă acum n-am scris nimic serios ; că nu mi-am înfățișat gîndurile decît

ironic și că, dacă aș dispărea azi, n-aș lăsa despre mine decît o imagine după care nu m-ar putea recunoaște nici îngerul meu păzitor.

1914

14 iulie

Secretul aproape al tuturor slăbiciunilor mele e modestia asta îngrozitoare de care nu izbutesc să mă vindec.

Nu-mi vine a crede că mi se cuvine ceva.

M-au crezut revoltat (Claudel și Jammes) pentru că n-am putut dobîndi — sau n-am vrut să cer — de la mine însumi lașa supunere ce mi-ar fi asigurat confortul. Poate că e tot ce-i mai protestant în mine : oroarea pentru confort.

1916

31 martie

În ultimele zile am neglijat carnetul. Acum, cînd m-am reapucat de lucru, mi-e mai puțin necesar să scriu în el și deci mai plictisitor. Înaintez mereu cu redactarea amintirilor, uneori cu multe șovăieli, întoarceri, reluări ; dar nu vreau să mă recitesc, nici măcar să copiez pe curat, de frică să nu fiu scîrbit de ce scriu și să nu mai am curajul să merg mai departe.

Nu atîta îndoiala și neîncrederea în mine mă opresc, cît un fel de scîrbă, de ură și de dispreț fără seamăn pentru tot ce scriu, pentru tot ce am fost, pentru tot ce sînt. Într-adevăr, continuîndu-mi redactarea *Memoriilor*, mă supun torturilor.

1917

11 ianuarie

De cîteva zile, caut un titlu pentru *Memoriile* mele ; pentru că n-aș vrea să se cheme nici *Memorii*, nici *Amintiri*, nici *Confesiuni*. Iar orice alt titlu are inconvenientul că implică o semnificație. Șovăi între : *Et Ego...* care însă restrînge sensul ; și *Si le grain ne meurt...* care însă lărgindu-l, îl înclină într-o anumită direcție.

Cred că, totuși, voi rămîne la cel din urmă.

1918

13 octomorie

Din punct de vedere artistic se cuvine să fie judecat ce scriu, — punct de vedere în care nu se așază criticul niciodată, sau aproape niciodată ; și pe care cel ce, prin cine știe ce minune, și-l însușește, încearcă cea mai mare greutate cînd vrea să-l facă acceptat de cititorii săi. De altfel e singurul punct de vedere care nu exclude pe nici un altul.

1921

12 ianuarie

Cînd calea pe care a apucat-o cugetul tău mîhnește de moarte ființele ce îți sînt nespus de scumpe, poți în același timp să crezi că aceasta e calea pe care trebuie să mergi și totuși să faci fiecare pas tremurînd ; să rămîi cu inima îndoită ; să cunoști șovăieli, întoarceri — în care Ghéon are să vadă semnul unui spirit nehotărît, pe cînd e

vorba doar de inimă și de dragoste. Nu statornicia îmi lipsește, ci cruzimea.

21 iulie

De mult n-aș mai fi scris nimic dacă nu m-ar fi stăpînit convingerea că cei de mîine vor descoperi în scrierile mele ceea ce cei de azi nu vor să vadă — dar eu știu că am pus în ele.

26 decembrie

S-a spus că alerg după tinerețea mea. E adevărat. Și nu numai după a mea. Mai mult chiar decît frumusețea, mă atrage tinerețea, și irezistibil. Cred că în ea stă adevărul ; cred că ea are totdeauna dreptate, împotriva noastră. Cred că, în loc să încercăm s-o instruim noi pe ea, ar trebui noi, adulții, să ne instruim prin ea. Și știu bine că tinerețea e în stare de păcate ; știu că rolul nostru e s-o prevenim, pe cît ne stă în putință ; dar cred că, adesea, vrînd să prevenim tinerețea, o împiedicăm. Cred că fiecare generație nouă vine încărcată cu un mesaj pe care trebuie să-l nască ; rolul nostru e să ajutăm această naștere. Cred că ceea ce se numește „experiența" nu e adesea decît oboseală nemărturisită, resemnare, amărăciune. Cred adevărată, tragic de adevărată, fraza lui Alfred de Vigny, adesea citată, care pare simplă numai cînd e citată fără să fie înțeleasă : „O viață frumoasă e un gînd al tinereții înfăptuit la maturitate". Puțin îmi pasă, de altfel, dacă Vigny însuși, poate, n-a văzut toată semnificația pe care i-o atribui ; fraza asta mi-o însușesc, e a mea.

Puțini dintre contemporanii mei au rămas credincioși tinereții lor. Aproape toți au făcut concesii. E ceea ce numesc ei „a învăța de la viață". De adevărul ce se afla în ei s-au lepădat. De adevărurile împrumutate te agăți cel mai tare, și cu atît mai mult cu cît rămîn străine ființei noastre intime. Îți trebuie mult mai multă precauție ca să-ți naști propriul mesaj, mult mai multă îndrăzneală și prudență, decît să-ți dai adeziunea și să-ți adaugi glasul la un partid dinainte constituit. De aici acuzația de nehotărîre, de incertitudine, pe care mi-o aruncă unii în față, tocmai pentru că am crezut că mai ales față de tine însuți e important să rămîi fidel.

1922

La Bastide, sîmbătă, 22 iulie

Cred că oricare din cărțile mele n-a fost atît produsul unei noi stări lăuntrice, cît, dimpotrivă, cauza ei — și prima provocare a stării sufletești și spirituale în care trebuia să mă mențin ca să duc la bun sfîrșit elaborarea. Aș vrea să exprim asta mai simplu : cartea, odată concepută, e cu totul stăpînă pe mine și tot ce e în mine, pînă-n străfundurile mele, se orchestrează pentru ea. Nu mai am altă personalitate în afara aceluia pe care o cere opera. — Obiectivă ? Subiectivă ? Cuvintele acestea își pierd, aici, orice sens, căci, dacă mi se întîmplă să mă pictez după natură pe mine însumi (și uneori mi se pare că nici nu se poate altă pictură exactă), e pentru că mai întîi am început eu să devin cel căruia voiam să-i fac portretul.

27 iulie

Motivele ce mă îndeamnă să scriu sînt multiple, iar cele mai importante sînt, cred, cele mai secrete.

Poate, mai ales, următorul : să pun ceva la adăpost de moarte — și asta mă face, în scrierile mele, să urmăresc, din toate calitățile, pe acelea asupra cărora timpul are mai puțină putere, pe acelea prin care scapă de orice entuziasm trecător

1924

13 februarie

Dacă mai tîrziu mi se va publica jurnalul, mi-e teamă ca el să nu dea o idee destul de falsă despre mine. Nu mi l-am ținut în lungi perioade de echilibru, sănătate, fericire, ci în perioade de depresiune, în care aveam nevoie de el pentru a-mi reveni în simțiri și în care apar tînguitor, scîncitor, vrednic de milă.

De cum răsare iar soarele, mă pierd din vedere și sînt complet ocupat de lucru și de viață. *Jurnalul* meu nu reflectă nimic din toate acestea, ci numai perioadele de deznădejde. Prin care de mult n-am mai trecut.

14 februarie

Pentru că public puțin, se crede că scriu încet. Adevărul e că sînt lungi perioade în viața mea cînd nu scriu. De cum îmi e creierul în bună dispoziție, pana sau creionul rămîn în urmă. Ultimul act din *Saül* l-am scris, tot, într-o zi (la Arco). Mi se întîmplă să scriu în tren, în metrou, pe o bancă de pe chei sau de pe bulevarde, în marginea drumurilor — și sînt cele mai bune pagini ale mele, cele mai realmente inspirate. Frazele vin una după alta, se nasc una dintr-alta, și, simțindu-se cum se nasc și se dezvoltă în mine, încerc o încîntare aproape fizică. Cred că țîșnirea aceasta arteziană

e rezultatul unei lungi pregătiri inconștiente. Uneori mi se întîmplă să mai aduc după aceea primei țîșniri niște retușuri, dar foarte puține.

Numai munca de cimentare a diferitelor părți e uneori foarte grea și cere o mare încordare a minții.

Se întîmplă ca unele ciorne să fie supraîncărcate, dar asta vine din foșnirea gîndurilor și din dificultatea ordonării și închegării lor.

3 iunie

Vreau să le aduc, celor ce mă vor citi, putere, bucurie, curaj, scepticism și forță de pătrundere — dar mai ales mă feresc să le dau directive, socotind că pe acestea nu pot și nu trebuie să le găsească decît prin ei înșiși (era să spun : „în ei înșiși"). Să dezvolt în același timp spiritul creator și energia, aceste două contrarii. De obicei nu întîlnim printre oamenii inteligenți, decît neputincioși, iar printre oamenii de acțiune decît proști.

1927

Saint-Clair, 8 februarie

Trebuie să resping tot ce-aș putea scrie ca să mă explic, dezvinovățesc, să mă apăr. Îmi închipui adesea cutare prefață la *L'Immoraliste*, la *Les Faux-Monnayeurs*, la *Symphonie*, mai ales una în care să arăt ce înțeleg prin obiectivitatea romancierului, în care să stabilesc două feluri de romane sau măcar două moduri de a privi și de a zugrăvi viața, care, în unele romane (ca *Wuthering Heigths*[1] sau cele ale lui Dostoievski) se întîlnesc. Unul, exte-

---

[1] *La răscruce de vînturi* de Emily Brontë.

rior și numit de obicei obiectiv, care vede mai întîi gestul altuia, evenimentul, și-l interpretează. Celălalt, care se apropie mai întîi de emoții, de gînduri și riscă să rămînă neputincios să zugrăvească ceva ce n-a fost mai întîi simțit de autor. Bogăția acestuia, complexitatea lui, antagonismul posibilităților lui prea diverse, vor da posibilitatea celei mai mari diversități a creațiilor sale. Dar de la el pornește totul. E singurul chezaș al adevărului pe care-l revelează, singurul judecător. Tot iadul și tot cerul personajelor sale se află în el. Nu el zugrăvește ; dar ceea ce zugrăvește, el ar fi putut deveni, dacă n-ar fi devenit pur și simplu el însuși. Ca să poată scrie *Hamlet*, Shakespeare nu s-a lăsat să devină Othello.

...Da, aș putea arăta toate astea. Dar parcă nu le spusesem, sau nu lăsasem să se înțeleagă, destul, vorbind despre Dostoievski ? De ce să le mai reiau ? Mai bine să-i spui cititorului : citește-mă mai bine, recitește-mă, și pe urmă să treci la altceva.

Una din marile reguli ale artei : să nu întîrzii.

N-am făcut nimic dacă n-am știut cu adevărat să devin personajul pe care mi-l asum, pînă a mă lăsa înlocuit de el și a mă despersonaliza în el atît de mult încît să risc să mi se reproșeze că n-am știut niciodată decît să-mi fac propriul portret, oricît de deosebit ar fi între ei Saül, Candaule, Lafcadio, Pastorul din *La Symphonie* sau La Perouse, sau Armand. Ce mă încurcă, e să mă întorc după aceea la mine însumi, căci, de fapt, nici nu știu bine cine sînt ; sau, dacă vreți : nu sînt eu niciodată, devin.

27 februarie

Să nu mai mergi pur și simplu drept înaintea ta, ci să te îndrepți spre ceva... Satisfacție de nespus ! Dar, oare, nu eram cîștigat de partea partidului încă înainte ca el să se fi format și să-și fi formulat doctrina ? Și dacă dorințele îmi rămîneau prea adesea imprecise, oare nu era pentru că realitatea lor mi se părea prea depărtată ? Prin suflet, prin temperament, prin gîndire, am fost totdeauna comunist.

Dar mi-era frică de propria-mi gîndire și, în scrisorile mele, mă străduiam mai curînd să o ascund decît să o spun. Îl ascultam prea mult pe celălalt și îi acordam mult mai mult credit decît mie însumi, atît din simpatie cît și din neîncredere în mine, din modestie incurabilă, din teama de a „exagera în sensul meu". Evenimentele de acolo îmi preiau sarcina și le sînt recunoscător că mă împing în același sens.

13 iunie

Firește, nu țin ca turnul în care mă refugiez să fie de fildeș ! Dar dacă ies din el nu fac nici două parale. Turn de sticlă ; observator în care primesc toate razele, toate undele ; turn fragil în care nu mă prea simt la adăpost ; nici nu vreau să mă simt astfel ; vulnerabil de jur-împrejur ; dar, în ciuda tuturor, încrezător și cu privirile ațintite spre răsărit. Așteptarea mea deznădăjduită, oricum, capătă culoarea speranței.

„Convertirea la comunism e la modă, în Germania, de zece ani", îmi zice Curtius.

— La noi, e convertirea la catolicism. E ceea ce se numește „convertire" pur și simplu ; ca și cum o alta nici n-ar mai putea fi. Dar comunist, în suflet ca și în minte, am fost întotdeauna ; chiar rămînînd creștin ; și de aceea mi-a fost greu să despart una de alta — și și mai greu să le opun. N-aș fi izbutit niciodată complet singur. Au trebuit să fie oameni și evenimente care să mă instruiască. Nu e vorba de „convertire" ; eu nu mi-am schimbat direcția ; am mers totdeauna înainte ; continuu ; marea diferență e că, multă vreme, nu vedeam în fața mea decît spațiu și proiecția propriei mele fervori ; astăzi, înaintez orientîndu-mă spre ceva ; știu că, undeva, dorințele mele imprecise se organizează, iar visul meu e pe cale să devină realitate.

De altfel, perfect inapt pentru politică. Nu-mi cereți deci să fac parte dintr-un partid.

1935

28 martie

...Dar imensa majoritate a oamenilor se împacă foarte bine cu mizeria lor, nu suferă și nici măcar nu-și dau seama de ea. Cel ce ar încerca să-i scuture și să-i dezguste de apatia lor grețoasă ar risca să joace zadarnicul joc al agitatorului agitat din *Paludes*. Transferînd neliniștea din cartea aceasta de pe planul moral pe planul social, cred că n-aș izbuti decît să o îngustez. Dar e bine să operezi acest transfer în închipuire. În fond, neliniștea ar rămîne aceeași. Frumos rol : acela de *neliniștitor*.

Rușine celui ce se mulțumește cu lumea asta, atîta de imperfectă, și care ar putea fi atît de frumoasă ! Un *amin*, un *așa să fie*, de îndată ce ocrotește o carență, e o impietate.

3 august

Să cultivi deosebirile... Prin ce neînțelegere poate Guéhenno să-mi reproșeze asta ? Restul nu are nevoie să fie cultivat și va merge bine totdeauna. Dar rarul, excepționalul, unicul — ce pierdere pentru toată lumea, dacă ar dispărea ! Se înțelege de la sine că dacă particularitățile sînt prefăcute și dobîndite în mod factice, n-am făcut nici o treabă. Simulacrul nu-i bun la nimic. Dar chipul omului merită să fie neîncetat îmbogățit. Vai de cel ce încearcă să-l reducă ! sau pur și simplu să-i limiteze trăsăturile. Ceea ce s-a petrecut o dată se poate reproduce și orice anomalie fericită se cere observată, ocrotită, ca să nu fie înghițită de nivelul comun al ansamblului. Căci ea are totul împotrivă-i, și în primul rînd opinia publică. Și de data aceasta, istoria naturală ne poate instrui, ca și munca plină de precauții a celor ce realizează soiurile noi. Cu cîtă grijă înconjoară ei orice „aport" vegetal sau animal, orice varietate rară, chiar și pe acelea datorate cine știe cărui accident de carență sau de boală (o ! Jean-Jacques ! o ! Dostoievski !). Poți ști vreodată dinainte ce avantaj ai putea obține uneori din ele ? Ce compensații neprevăzute poate naște un defect parțial ?

De teamă să nu aprobi și să nu îmbrățișezi decît sentimentele cele mai generale și cele mai comune ale omenirii, tu, Guéhenno, o sărăcești. Figura ideală a omului cu o văd, ca o densă masă comună,

aureolată toată de posibilități individuale. Mai trebuie să o spun ? Orice efort de dezindividualizare în folosul masei este, la urma urmelor, funest pentru masa însăși.

1936

7 septembrie

Ne cufundăm într-un tunel de neliniști din care nu putem vedea, deocamdată, cum vom ieși. Aseară, înainte de culcare, am citit cîteva capitole din *Spiritul legilor*. Îmi place scrierea aceasta a lui Montesquieu, care reține spiritul cititorului și îl silește să citească încet.

Azi-dimineață am terminat un articol despre Dabit și l-am dictat doamnei Aurousseau. L-am primit pe Louis Gévin, căruia „i-am făcut morală". De altfel a primit-o foarte bine. Am ieșit tîrziu, am luat prînzul la Lipp, apoi m-am dus s-o iau pe Clara Malraux la cimitir, la Père Lachaise. Le spusesem părinților lui Dabit că nu voi asista la înmormîntare ; dar mi-a fost teamă să nu se interpreteze rău absența mea, să nu fie luată drept dispreț... Am făcut bine că m-am dus. Era multă lume ; mai ales oameni din popor și, ca literați, numai prieteni realmente mîhniți. Emoție foarte puternică. Tatăl m-a silit să merg lîngă el, cu familia cea mai apropiată. Discursurile lui Vaillant-Couturier și Aragon l-au prezentat pe Dabit ca pe un partizan activ și convins. Mai ales Aragon a stăruit asupra deplinei mulțumiri morale a lui Dabit în U.R.S.S...

M-am întors la *N.R.F.* cu Gaston și Raymond Gallimard, cu Schiffrin și cu Clara Malraux ; soții Paulhan veniseră și ei de la înmormîntare. Mă întorc în strada Veneau după o lungă convorbire în biroul lui Paulhan.

Scriu aceasta din datorie. Inima mi-e ca un burete pentru tristețe — și nu știu încotro să-mi îndrept privirile.

1937

Cuverville, 6 iulie

În fiecare seară, după „good night", retras în camera cea mare, rămîn în fotoliu o bună bucată de vreme, fără să fac nimic. De obicei citeam pînă noaptea destul de tîrziu ; dar ochii-mi sînt obosiți, iar lumina e slabă. Atunci îmi las gîndul să zboare la întîmplare ; se cheamă că *meditez*. Nu mai am nici un proiect în minte ; nici unul ; și dezocuparea aceasta a gîndirii mi-e grea. Mi-a plăcut întotdeauna lucrul și efortul mi-a adus totdeauna desfătare. Poate că (dar nu aici, unde nimic nu mă îndeamnă să vreau ceva) voi mai simți cîndva gustul unui nou avînt spre vreun țel, al unei opere pe care să o fac... dar uneori — adeseori — îmi spun că am spus ceea ce aveam de spus și că ciclul meu e împlinit. E și ceea ce mă va face să-mi iau rămas bun fără prea multă greutate.

Să fie dincolo de vremea sa — iată ce-i dă artistului rațiunea de a fi. Și de aceea nu accept deloc ca el să nu aibă altă valoare reprezentativă în afara aceleia de reflectare. El contracarează ; inițiază. Și de aceea, de asemenea, e înțeles la început doar de cîțiva.

9 septembrie

Am fost mai curajos în scrierile mele decît în viață, respectînd multe lucruri care fără îndoială nu erau chiar atît de respectabile și făcînd caz mult prea mult de judecata altuia. O, ce grozav mentor aș fi azi pentru cel ce-am fost în tinerețe ! Ce bine aș ști s-o scot la capăt ! Dacă m-aș fi ascultat (vreau să spun : eu cel de ieri ascultîndu-l pe cel de azi) aș fi făcut de patru ori ocolul lumii... și nu m-aș fi căsătorit. Scriind cuvintele acestea, tremur ca de o nelegiuire. Pentru că, oricum, am rămas tare îndrăgostit de ceea ce m-a stingherit cel mai mult și nu pot jura că însăși stinghereala aceasta n-a scos de la mine tot ce-i mai bun.

Cred că e și mai greu să fii drept cu tine însuți decît cu altul.

25 noiembrie

Ar fi trebuit măcar să datez paginile de *Feuillets*, extrase din jurnalul meu, care apar în numărul din *N.R.F.* inviat din morți. Le-am recitit cu neplăcere, pentru că nu mai sînt în starea de spirit care m-a făcut să le scriu ; stare a unui spirit încă nerecules după înfrîngere. Afară de asta, cugetările mele despre slăbiciunile și intermitențele sentimentului patriotic nu mi se mai par tocmai juste. Ajunge oprimarea pentru ca acest sentiment să-și recapete pe deplin vigoarea. Îl simt înviind peste tot în Franța, și mai ales în Franța ocupată. Se întărește și se afirmă în rezistență, ca orice iubire combătută. Iar lupta aceasta a spiritului împotriva forței, a spiritului pe care forța nu-l poate supune, e pe cale să devină admirabilă. Oare înfrîngerea

să fi redeșteptat în sfîrșit virtuțile noastre ? Sînt exemple care ne fac să nădăjduim că așa e, iar Franța se arată mai puțin căzută decît mă temeam la început.

Amin

1950—1951

M-am surprins ieri întrebîndu-mă cît se poate de serios dacă e adevărat că mai trăiesc. Lumea exterioară exista și o percepeam cît se poate de bine ; dar, într-adevăr, eu eram cel ce percepea ? Pe vremea inițierii în metafizica germană, fusesem tare încîntat de fraza lui Schopenhauer : „Așadar eu sînt reazămul lumii“... Mi-aduc aminte foarte limpede, după mai bine de o jumătate de veac[1] : nimic nu exista decît în funcție de mine. Era îmbătător. Acum, era pe dos : totul exista și continua să existe fără ajutorul meu. Lumea n-avea nici o nevoie de mine. Și destul de mult (cred că a durat cam un sfert de ceas) *am fost absent* ; mi se părea că nu mai exist ; și dispariția mea trecea neobservată. Apoi am înțeles că totuși eu sînt cel ce-și dă seama de asta și-și spune : nu mai exist. Și m-am întors la locul meu, dar cu un fel de spaimă.

Nu prea mai sînt curios să știu ce-mi mai poate aduce viața. Am spus, de bine de rău, ce socoteam că am de spus și mă tem să nu mă repet. Pe cînd trîndăvia e pentru mine o povară. Ce mă oprește totuși să mă sinucid (deși nu socotesc deloc condamnabilă sinuciderea), e că unii ar vrea să vadă în actul acesta un fel de mărturisire a falimentului, rezultatul obligator al greșelilor mele. Alții ar fi gata să creadă că mă feresc de Izbăvire. Ar fi greu

[1] Aveam 18 ani.

să-i fac pe oameni să înțeleagă că, pur și simplu, *sînt* sătul de zile și nu știu ce să fac cu puținul timp pe care-l mai am de trăit. Anorexia : cealaltă față, oribil de inexpresivă, a Plictisului.

De-ar fi să iau viața de la început și să pot face din ea ce-mi place, după cum văd lucrurile astăzi, fără îndoială că mi-aș da mai mult timp pentru lucru (vreau să spun : pentru învățătură), dar, categoric, și mai mult pentru aventură. Mă împac greu cu gîndul că nu știu grecește, că nu vorbesc curgător engleza și germana și, mai ales, că am fost atît de prudent — ceea ce nu se prea potrivește cu instinctivul meu dispreț pentru confort. Pot oare îndrăzni să spun, spre dezvinovățire, că soția nu-mi prea stimula curajul și că orice căpăta pentru ea proporțiile cine știe căror cutezanțe nebune ? Vedea peste tot numai primejdii. Nici azi nu pricep cum și de unde am luat uneori forța de a trece peste asta, în ciuda iubirii și a fricii de a nu o îndurera. Am înțeles la timp că de-aș fi ascultat prea mult de temerile ei, ar fi fost pentru mine un faliment total. Vădea totuși cea mai mare grijă să nu-mi reteze avînturile și să-mi dea a înțelege neîncetat că vroia să nu-mi înrîurească întru nimic nici voința, nici gîndirea. Dar cum puteam să nu simt, prin chiar tăcerile ei, statornica dorință de a mă vedea întors înapoi ? Problema sexuală s-a adăugat ; dar nu cred că juca un rol esențial în această privință. Totuși, cum nu-și putea găsi o rezolvare mulțumitoare într-o simplă supunere, cred că m-a împins pe calea răzvrătirii mult mai repede și mult mai departe decît aș fi făcut-o de la sine. Of, să nu mai vorbim despre asta !

N-are nici un rost să învinuiești și să te tot gîndești la ceea ce ai fi putut face. Dacă mi se întîmplă să mă supăr, numai pe mine mă supăr ; și rațiunea mă face să le zic tinerilor — și să le repet să-și zică neîncetat și să se convingă — că de cele mai multe ori *nu depinde decît de ei*. Nu depindea decît de mine să fac o călătorie în China ; nu depindea decît de mine să nu mă întorc mereu în aceleași locuri, să nu mă las învăluit de priveliști și de împrejurări care nu-mi mai pot spune nimic nou, doar din lene, din nepăsare... Și încă un sfat pe care li-l dau tinerilor, cu atît mai multă siguranță cu cît eu nu l-am urmat totdeauna : aveți tăria să preferați ceea ce vă cere mai mult efort... Recunosc, totuși, că am cerut mult de la mine însumi ; și puține lucruri mă apasă atît, la bătrînețe, ca faptul că trebuie s-o las mai moale în această privință ; că sînt silit să țin seama de puterile mele și să constat mereu că sînt înjositor de limitate ; că simt, că trebuia să accept că nu prea mai sînt bun la ceva...

Nu mă pregătisem să trăiesc atît de mult. De la o anumită vîrstă, mi s-a părut că îmi ies din rol. Optimismul meu devenea o poză sau bătea în retragere. Trebuia să remarc că înfățișarea lumii nu-l justifica și că nu izbuteam să mi-l păstrez decît încetînd să privesc în altă parte decît în mine însumi. Peste tot, amărăciune ; și nici un chip de a ieși din ea decît printr-un fel de egoism care mă scîrbea : „Cel puțin, eu..." ; sau prin ceea ce catolicii numeau Credința și împotriva căreia rațiunea mea se răzvrătea. Mă legasem așadar de toată mizeria lumii ? Îmi lipsea groaznic cinismul ce mi-ar fi trebuit ca să mă distrag. Umoarea mea mă împingea spre bucurie, e drept ; dar ca s-o păstrez în mine ar fi trebuit neapărat să ignor sau să uit prea multe lucruri. Categoric, lumea încă nu era

destul de coaptă ca să se lipsească de Dumnezeu : ea se pierdea într-un faliment lugubru.

În ce mă privește, mă refugiez în simpatie. E un domeniu pe care, am impresia, adversitatea nu-l poate atinge... Oamenii se pot foarte puțin într-ajutora și, de cele mai multe ori, din păcate, într-un mod caraghios de insuficient și de inabil... Dar suferința devine mai ușor suportabilă cînd se simte împărtășită. Cel mai penibil, adesea, e că se lovește de nepăsarea semenilor. Acestea fiind spuse, mă grăbesc să adaug că sînt și multe dureri pe care le socotesc închipuite și în fața cărora mă declar necruțător : puține lucruri mă interesează atît de puțin ca așa numitele chinuri ale inimii și dramele sentimentale. Batjocura e adesea de ajuns ca să le cauterizezi : îți dai repede seama că intră aici o mare parte de complacere, de minciună și de amăgire. Ești mai puțin cu adevărat îndrăgostit decît îți închipui ; și atîta pagubă ! Pe cînd cel ce moare de foame și-și vede, în jur, copiii murind de foame : iată suferințele reale. Și mă feresc, bineînțeles, să dau din umeri în fața dilemelor, atît de frecvente în zilele noastre, în care omul e tîrît în cele mai grele suferințe pentru a-și salva demnitatea. Spre aceștia mai cu seamă se îndreaptă simpatia mea ; o simpatie care, cel mai adesea, nu e în stare să se declare ; cu atît mai puțin cu cît e vorba, în acest caz, de suferințe imponderabile, de nemărturisit, de neprețuit, dar în care însăși valoarea omului intră în joc. Trist e că tocmai cota acesteia e azi atît de coborîtă încît adesea stîrnește doar zîmbete. Important e s-o urcăm iar. Să fim dintre cei ce pun umărul.

Traducere de SAVIN BRATU

Thomas Mann

(1875—1955)

Ne-au rămas de la Thomas Mann puține pagini direct autobiografice. În cîteva scrieri, el s-a ținut destul de aproape de evenimentele și frămîntările propriei existențe, dar a preferat să le decanteze și să le lărgească semnificațiile, integrîndu-le în creații de ficțiune. Atmosfera, tradițiile, detaliile de viață ale familiei de înaltă burghezie hanseatică, Mann, sînt transpuse în romanul de debut, istoria cîtorva generații de senatori și consuli Buddenbrook. Ezitările și sfîșierile lui Mann însuși, descendent a două culturi, pendulînd între ținuta rigidă a familiei de armatori și existența artistului, formează substanța nuvelei *Tonio Kröger*. Ca și creatorul lui, Tonio Kröger are mamă creolă. Spre deosebire de personalitatea care l-a fascinat toată viața, Mann nu ne-a lăsat echivalentul lui *Poezie și adevăr* în care să-și urmărească minuțios formația caracterului și a operei. Etapele biografiei și creației sale, momentele reliefate pe care le consemnează cîteva opere, căutările din *Buddenbrooks* și schopenhauerismul *Morții la Veneția*, dezbaterile interioare din *Muntele magic* și responsabilitatea lucidă din *Doctorul Faustus*, se reflectă în corespondență. Ea nu intră în cadrele acestei antologii.

Avem însă două principale texte memorialistice. Pe lîngă o schiță autobiografică, interes excepțional prezintă

Evoluția Doctorului Faustus, *romanul unui roman.* Nu e jurnalul, ci e istoria genezei unei opere, o recapitulare făcută de un artist lucid, cu neobișnuită capacitate reflexivă. Apare net contactul cu epoca și cu momentul biografic al romanului care-și ascunde înțelesurile sub văluri alegorice, manipulînd cu virtuozitate diverse maniere indirecte de relatare. Cei șase ani de gestație s-au scurs pe fondul acțiunii anti-fasciste desfășurate de Mann în Statele-Unite. Pentru istoricul și esteticismul literar, *Romanul unui roman* e un document indispensabil. Cititorul îl descoperă printre rîndurile pline de rezervă pe Mann omul, în ultima etapă a gîndirii lui.

SCURTĂ AUTOBIOGRAFIE

(LEBENSABRISS)

1930

M-am născut în anul 1875 la Lübeck ca al doilea fiu al negustorului Johann Heinrich Mann, senator al orașului liber[1], și al soției sale Julia da Silva-Bruhns. În timp ce tata era nepotul și strănepotul unor cetățeni lübeckezi, mama văzuse lumina zilei la Rio de Janeiro, ca fiică a unui plantator german și a unei braziliene portughezo-creole și fusese transplantată în Germania la vîrsta de șapte ani. Mama, care era de tip pur romanic, fusese în tinerețe o frumusețe mult admirată și avea un extraordinar simț muzical. Dacă stau să caut proveniența ereditară a aptitudinilor mele, nu pot

[1] Orașul Lübeck a fost declarat oraș liber în 1226, de către Frederic al II-lea.

să nu mă gîndesc la celebra poezioară a lui Goethe [1] și sînt nevoit să constat că și eu am moștenit „comportarea serioasă în viață" de la tata, dar „firea voioasă", adică orientarea artistico-senzorială și — în accepțiunea cea mai largă a cuvîntului, — „plăcerea de a povesti lucruri născocite", de la mama.

Am avut o copilărie îndestulată și fericită. Noi, cei cinci copii, trei băieți și două fete, am crescut într-o casă elegantă din centrul orașului, pe care tata o clădise pentru el și familia lui, și ne bucuram și de un al doilea cămin în vechea casă a familiei, de lîngă biserica Sf. Maria ; această a doua casă, în care locuia singură bunica mea după tată, constituie azi un obiect al curiozității străinilor, sub numele de „Casa Buddenbrook". Răstimpurile cele mai luminoase ale copilăriei mele erau însă săptămînile petrecute în fiecare vacanță de vară la Travemünde, unde dimineața mă duceam la plajă, în golf, pe malul mării Baltice, iar după-amiaza stăteam lîngă pavilionul de muzică al stațiunii, situat peste drum de hotel și iubit aproape la fel de pătimaș ca și plaja. Viața idilică, ordonată, retrasă și lipsită de griji, a acestei vilegiaturi, cu mese-pensiune bogate în feluri de mîncare, îmi plăcea într-un mod de nedescris, căci îmi stimula înclinarea firească spre indolență și reverie, o înclinare corijată abia mult mai tîrziu și numai într-o măsură mediocră — și cînd cele patru săptămîni, la început formidabil de lungi, se terminau

[1] Aluzie la o poezioară a lui Goethe, care începe cu versurile : „Vom Vater hab' ich die Statur, / Des Lebens ernstes Führen, / Vom Mütterchen die Frohnatur / Und Lust zu fabulieren". (De la tata am moștenit statura, / Comportarea serioasă în viață, / De la mămica, firea veselă / Și plăcerea de a povesti lucruri născocite.)

și ne întorceam acasă, la monotonia vieții de toate zilele, durerea paralizantă a autocompătimirii îmi sfîșia inima.

Nu puteam suferi școala și n-am făcut față niciodată cerințelor ei. O disprețuiam ca mediu, criticam manierele tiranilor ei și am ajuns de timpuriu într-un fel de opoziție literară față de spiritul ei, de disciplina ei, de metodele ei pedagogice. Indolența mea, necesară, poate, pentru dezvoltarea mea fizică deosebită, nevoia de cît mai mult timp liber pentru trîndăvie și lectură liniștită, o adevărată inerție a minții, de care mai am de suferit și astăzi încă, m-au făcut să urăsc constrîngerea de a învăța și, drept urmare, am desconsiderat cu îndărătnicie școala. Se prea poate ca secția umanistă să fi corespuns mai bine nevoilor mele spirituale. Destinat să devin negustor — inițial chiar să moștenesc firma, — am urmat clasele liceului real „Katharineum", dar n-am reușit să ajung decît pînă la obținerea certificatului necesar pentru a face stagiul militar de un an ca voluntar, adică pînă la promovarea în clasa a doua superioară [1]. Aproape în tot timpul acestei școlarități lîncede și neplăcute, m-a legat de fiul unui librar falit și decedat o prietenie, care s-a concretizat într-un sarcasm și o ironie, pline de umor macabru, cu privire la „toate astea", dar mai cu seamă la „instituție" și la slujbașii ei.

În ochii acestora mi-a dăunat foarte mult faptul că „fac poezii". Nu fusesem destul de discret în această privință, probabil din vanitate. O romanță,

[1] În Germania, clasele de liceu sînt numerotate în ordine descrescîndă. Clasa a doua superioară corespunde cu clasa a XI-a de la noi.

avînd ca subiect moartea eroică a Arriei [1], *„Paete, non dolet"*, — cu care m-am lăudat unui coleg și pe care acesta, pe jumătate din admirație, pe jumătate din răutate, i-o dăduse dirigintelui — lămurise în ochii profesorilor, încă din clasa a treia inferioară [2], ciudățenia firii mele neconformiste. Începusem cu niște drame copilărești, pe care le jucam în fața părinților și mătușilor, împreună cu frații și surorile mai mici. Au urmat o serie de poezii adresate unui prieten drag, care a ajuns să aibă o anumită viață simbolică în *Tonio Kröger* sub numele de Hans Hansen, dar care, în realitate, a dat mai tîrziu în patima beției și și-a găsit un sfîrșit trist în Africa. Ce a devenit partenera mea cu cozi șatene de la lecțiile de dans, care a provocat alte producții lirice de dragoste, n-aș putea să spun. Abia mult mai tîrziu am ajuns la încercări epice, chiar după depășirea unei faze critico-eseistice. Căci într-o revistă școlară, nu prea scolastică, intitulată *Furtuna de primăvară*, pe care o scoteam în clasa a doua împreună cu un elev revoluționar din clasa întîi, străluceam mai ales ca autor filozofico-subversiv de articole de fond.

Acum cinci ani (cu prilejul jubileului de 700 ani al orașului liber) m-am întîlnit cu fostul meu profesor de germană și latină, pe care l-am avut diriginte în clasa a doua. I-am spus acestui dascăl, acum alb ca neaua, că deși i-am făcut tot timpul impresia, firește, că sînt cea mai desăvîrșită secă-

[1] Soția lui Caecina Paetus: pentru a-i da curaj soțului ei, condamnat la moarte deoarece conspirase împotriva împăratului Claudiu, s-a omorît ea cea dintîi, spunîndu-i: „Paete, non dolet" (Paetus, nu doare).
[2] Clasa a treia inferioară corespunde cu clasa a VIII-a de la noi.

tură, în fond am profitat foarte mult din lecțiile lui. Ca dovadă, i-am repetat expresia invariabilă cu care obișnuia să ne prezinte baladele lui Schiller, care în ochii lui nu aveau seamăn pe lume: „Astea nu sînt o lectură oarecare, ci sînt cea mai bună operă pe care o puteți citi!"

— Am spus eu asta? a exclamat el, plin de bucurie.

Tatăl meu a murit de septicemie, relativ tînăr, cînd eu aveam cincisprezece ani. Datorită inteligenței și situației sale de notabil al orașului, fusese un om extrem de bine văzut, popular și influent, dar, de ani de zile, mersul afacerilor sale particulare nu-i mai procurase satisfacții. După o înmormîntare cum nu se mai văzuse de mult, ca pompă și ca participare, firma de comerț de cereale, veche de peste o sută de ani, a fost lichidată. A fost vîndută și casa din oraș, așa cum se întîmplase mai înainte și cu cea a bunicii, așa încît locuința spațioasă, — în a cărei sală de bal cu pardoseală de parchet ofițerii din garnizoană făcuseră curte fiicelor patricienilor — am schimbat-o pe o vilă mai modestă, cu grădină, în fața porții orașului. Curînd, însă, mama mea a părăsit cu totul orașul. Îi plăcea sudul, munții, München-ul, pe care îl cunoscuse în timpul călătoriilor făcute cu tata, așa încît s-a mutat acolo, cu frații și surorile mai mici, iar pe mine, ca să-mi termin școala, în condiții materiale precare, m-a lăsat la Lübeck, în pensiune la un profesor de liceu, împreună cu mai mulți fii de nobili și de moșieri din Mecklemburg și din Holstein, care urmau școala la Lübeck.

Această epocă a rămas pentru mine o amintire frumoasă. „Instituția" nu mai aștepta nimic de la mine, așa că m-a lăsat în voia soartei mele, care mi-era chiar și mie cît se poate de neclară, dar a cărei nesiguranță nu reușea să mă îngrijoreze, deoarece mă simțeam deștept și sănătos. Stăteam, la ore, ca un condamnat, dar în restul timpului trăiam, cum s-ar spune, de capul meu și mă aveam bine cu colegii de pensiune, la ale căror chefuri studențești anticipate luam parte uneori cu o condescendență exuberantă. Apoi, după obținerea certificatului școlar urmărit, care mă mulțumea pe deplin, am plecat la ai mei, în capitala bavareză, unde, purtînd cuvîntul „provizoriu" în inimă, am intrat ca practicant în birourile unei societăți de asigurări împotriva incendiului, al cărei director condusese cu ani în urmă o întreprindere similară la Lübeck și fusese prieten cu tata.

Ce episod ciudat! Printre funcționari care prizau tutun, copiam borderouri și în același timp scriam în taină, la pupitrul meu înclinat, prima mea povestire, o nuvelă de dragoste, intitulată *Gefallen*, care mi-a adus și primul meu succes literar. Nu numai că a fost publicată în aceeași revistă de luptă socialisto-naturalistă, *Die Gesellschaft* [1], a lui M. G. Conrad [2], care încă pe vremea cînd eram elev îmi tipărise o poezie, și nu numai că plăcuse tinerilor, dar a avut ca urmare și o scrisoare călduroasă și încurajatoare din partea lui Richard Dehmel [3], ba chiar, nu mult după aceea, și vizita apreciatului poet, a cărui omenie plină de entuziasm intuise în producția mea literară, strigător de crudă, dar poate nu lipsită de armonie, urme de talent; de atunci și pînă la

[1] Revista *Societatea* a apărut între 1885 și 1901.
[2] *Michael Georg Conrad* (1846—1927), liderul curentului literar socialisto-naturalist din München.
[3] *Richard Dehmel* (1863—1920), poet naturalist german.

moartea lui, Dehmel m-a petrecut pe drumul meu cu simpatie, cu prietenie și cu proorociri de glorie.

Activitatea mea de birou, în care văzusem din capul locului un simplu provizorat pentru a ieși din încurcătură, a luat sfîrșit încă înainte de expirarea termenului de un an. Cu ajutorul unui avocat, care era sfătuitorul mamei și care căpătase încredere în mine, mi-am dobîndit libertatea. Cu asentimentul lui am declarat că vreau să mă fac „ziarist", m-am înscris ca auditor la școlile superioare din München, Universitatea și Politehnica, și am audiat prelegeri care păreau indicate ca pregătire generală pentru acea profesiune, oarecum nepre-cisă : cursuri de istorie, de economie politică, de istoria artei și a literaturii, pe care le-am frecventat uneori în mod regulat și nu cu totul fără folos. Mai cu seamă m-a captivat un curs despre „epica în literatura curtenească", pe care îl ținea pe atunci la Politehnică poetul și traducătorul din limba germană medievală cultă, Wilhelm Hertz.

Trăind ca student, fără să fiu înscris reglementar, am făcut cunoștință, în aula universității, cu mai mulți membri ai „Asociației dramatice universitare" și am devenit membru al unui cenaclu de cafenea, cu preocupări teatrale și poetice, în care, ca autor al nuvelei *Gefallen*, m-am bucurat de o anumită considerație. Principalul meu partener de conversație dintre colegi era un tînăr student în drept din Germania de nord, pe nume Koch, un băiat deștept, care mai tîrziu s-a dedicat carierei administrative, a devenit primar la Kassel și a jucat un important rol politic sub numele de Koch-Weser. După revoluție [1] a fost ministru al

[1] Revoluția din 1919 din Germania, care a dus la proclamarea republicii.

afacerilor interne și mai e și azi conducătorul partidului democrat din Germania. Acest cerc de tineri era frecventat ocazional și de scriitori și poeți consacrați, ca O. E. Hartleben, Panizza, J. Schaumberger, L. Scharf, bătrînul Heinrich von Reder. Evenimentul principal pe timpul cît am făcut parte din acest cenaclu a fost premiera germană a piesei *Rața sălbatică* de Ibsen, pe care asociația a realizat-o sub conducerea lui Ernst von Wolzogen, asigurîndu-i un frumos succes literar, în ciuda protestelor unui public conservator. Wolzogen juca el însuși rolul bătrînului Ekdal, scriitorul Hans Olden îl întruchipa pe Hjalmar, iar eu, în blana și cu ochelarii lui Wolzogen, pe marele comerciant Werle. Cu prilejul întîlnirilor de după premieră, autorul *Golanilor* a declarat, de bună seamă în glumă, că el m-a „descoperit".

Fratele meu Heinrich, cu patru ani mai mare ca mine, autorul de mai tîrziu al unor romane importante și apreciate, locuia pe atunci, în așteptare ca și mine, la Roma, și mi-a propus să mă duc la el. Am plecat în Italia și am petrecut împreună, ca puțini germani, o vară italienească, lungă și fierbinte, într-un orășel din munții Sabini, Palestrina, localitatea natală a marelui muzician. Iarna, cu alternanța ei de zile reci, în care suflă tăios tramontana, și zile înăbușitoare, în care suflă siroco, am petrecut-o în orașul „etern", ca subchiriași ai unei femei de treabă, care deținea pe via Torre Argentina o locuință cu pardoseli de piatră și cu scaune de paie. Ne abonaserăm la un mic restaurant, pe nume „Genzano", pe care mai tîrziu nu l-am mai regăsit și unde se servea vin bun și niște excelente *crochette di pollo* [1]. Seara

[1] Chiftele de pui (it.).

jucam domino la o cafenea și beam punch. N-aveam nici un fel de relații cu nimeni. Cînd auzeam vorbindu-se nemțește, o luam la goană. Consideram Roma ca ascunzătoarea vieții noastre nerostuite ; eu, cel puțin, nu locuiam acolo de dragul sudului, care în fond nu-mi plăcea, ci pur și simplu pentru că acasă nu era încă loc pentru mine. Impresiile istorico-estetice, pe care le poate oferi orașul, le-am cules cu venerație, dar nu cu sentimentul că mă privesc pe mine și că mi-ar putea fi de folos în mod nemijlocit. Sculpturile antice de la Vatican îmi spuneau mult mai mult decît pictura Renașterii. *Judecata de apoi* m-a zguduit, ca o apoteoză a dispoziției mele, profund pesimisto-moralistă și anti-hedonistă. Cu predilecție mă duceam la San Pietro, cînd slujea cardinalul secretar de stat Rampolla, cu o smerenie plină de pompă. Era o personalitate extraordinar de decorativă și am regretat că anumite considerente diplomatice au împiedicat urcarea lui pe tronul papal.

Mama noastră, ca uzufructuară a unei averi burgheze mijlocii, ai cărei moștenitori, conform testamentului, eram noi, copiii, ne dădea nouă, fraților, cîte 160 sau 180 de mărci pe lună ; această sumă, care în valută italienească arăta încă și mai bine, însemna foarte mult pentru noi : libertatea socială, posibilitatea de „a aștepta". Dacă aveam pretenții modeste, puteam să facem orice vroiam, ceea ce și făceam. Fratele meu, care inițial ar fi vrut să se facă pictor, desena pe atunci foarte mult. Eu, în fumăraia unor nenumărate țigarete de 3 centime, înghițeam literatură scandinavă și rusească și scriam. Succesele, care se iveau treptat, mă bucurau, fără să mă surprindă. Felul meu de viață era alcătuit din indolență, conștiință cetățenească încărcată și simțămîntul sigur al unor însușiri latente. O scrisoare a lui Ludwig Jakobowski, care redacta pe atunci la Leipzig *Societatea* și căruia îi trimisesem o nuvelă, începea cu exclamația : „Ce om înzestrat ești dumneata !" Am rîs de mirarea lui, pe care — ciudat — o găseam naivă.

Mai important era că o povestire, terminată încă de la München, *Micul domn Friedemann*, nimerise la editura Fischer din Berlin. Oskar Bie, conducătorul revistei *Neue Deutsche Rundschau* [1], mi-a scris despre ea cu interes și m-a invitat să trimit editurii tot ce am. Încă în timpul șederii la Roma mi-a apărut prima cărticică, un volum de nuvele, care purta titlul acelei povestiri. Mi-a fost dat să „mă" văd expus în vitrinele librăriilor din Roma.

Cînd eram încă la Palestrina începusem, după o asiduă muncă pregătitoare, să scriu *Buddenbrooks*. Fără să cred prea mult în perspectivele practice ale proiectului, cu acea răbdare pe care mi-o dădea încetineala mea firească și cu un sînge rece căruia ar fi mai just să i se spună nervozitate stăpînită, am continuat povestirea și pe via Torre Argentina și, cînd m-am înapoiat, totuși, la München, după o lipsă de aproximativ un an, am luat cu mine un manuscris îngrijorător de voluminos. Am locuit la început la mama, iar apoi în mici garsoniere, pe care le-am mobilat în parte din inventarul familiei și în parte din posibilități proprii. Cu manuscrisul *Buddenbrooks* deschis pe masa mea extensibilă, îmbrăcată solemn cu stofă verde, îmi petreceam zile întregi stînd în genunchi și vopsind cu lac roșu niște fotolii de răchită, cum-

---

[1] Noua revistă germană.

părate în stare brută. O astfel de locuință boemă este descrisă în nuvela *Șifonierul*, pe care am scris-o pe „strada Pieței" din Schwabing și care a văzut pentru prima dată lumina tiparului tot în *Neue Deutsche Rundschau*.

Korfiz Holm, un tînăr originar dintr-o țară baltică, pe care îl cunoscusem și cu care mă împrietenisem la Lübeck, unde absolvise liceul, făcea parte pe atunci din personalul editurii Langen; patronul editurii, urmărit pentru crimă de lezmajestate, trăia în străinătate, ca și Wedekind [1]. Cu prilejul unei întîlniri, Holm m-a angajat de pe stradă, cu un salariu lunar de 100 mărci, pentru redacția revistei „*Simplicissimus*" [2] și timp de vreun an de zile, pînă ce Langen a desființat de la Paris postul, am lucrat în birourile elegante de pe strada Schack, în calitate de lector și corector, avînd mai cu seamă sarcina de-a face prima triere a nuvelelor sosite în manuscris și de-a lua de la instanța superioară, anume de la dr. Geheeb, fratele pedagogului de învățămînt sătesc, hotărîrea definitivă cu privire la propunerile mele. Iubeam revista, o pusesem din capul locului cu mult mai presus de „*Jugend*" [3], revista lui Georg Hirth, a cărei vioiciune îmi părea filistină, și fusesem foarte fericit cînd încă în două dintre primele ei numere mi s-a tipărit o povestire mai veche a mea, *Voința de a fi fericit*, pentru care tînărul Jakob Wassermann mi-a înmînat personal onorariul în aur. Fratele meu și cu mine anticipaserăm, într-o anumită măsură, spiritul revistei create de Langen, caricaturistica ei literară și umorul ei pesimisto-fantastic, într-un album ilustrat, pe care îl confecționasem cu o deosebită sîrguință la Palestrina și pe care îl dăruisem, în mod cu totul nepotrivit, surorii noastre mai mici, cu prilejul confirmării. Cîteva desene de o comică naivitate, din acel album, făcute de mine, au fost publicate cînd am împlinit cincizeci de ani.

Așadar, relațiile mele cu extraordinara revistă umoristică nu erau lipsite de legitimitate interioară. În timp ce dădeam ajutor în redacție, rămăsesem colaborator direct. Mai multe schițe ale mele, ca de pildă *Drumul spre cimitir*, precum și unele pe care nu le-am inclus în *Operele* mele complete, acolo au apărut pentru prima dată, ba chiar și o poezie de Crăciun. *Drumul spre cimitir* s-a bucurat de aprecierea deosebită a lui Ludwig Thoma, care începuse să aibă pe atunci relații strînse cu *Simplicissimus* și cu editura respectivă. Și mai mare succes a avut la Langen și la ai lui studiul foarte subiectiv, *Ceas greu*, pe care l-am scris cu ocazia centenarului morții lui Schiller pentru *Simplicissimus*. Pe mine m-a mirat și m-a mișcat văzînd cu ce manifestare de caldă și serioasă apreciere a salutat poetul popular din Bavaria superioară această mică lucrare a confratelui său mai tînăr și cu o structură atît de diferită de a sa. La rîndul meu, i-am admirat și iubit din toată inima *Povestirile golănești* și scrisorile lui Filser [1]. Îmi petreceam din cînd în cînd serile la barul Odeon, cu el și cu alți oameni de la *Simplicissimus*: Geheeb, Th. Th. Heine, Thöny, Reznicek etc. De cele

---

[1] *Frank Wedekind* (1864—1945), autor dramatic german.
[2] Revistă germană satirică, ilustrată, cu tendințe burghezo-liberale, fondată în 1896. Suspendată în 1942, reapare în 1954.
[3] *Tinerimea* (germ.).

[1] Titlul exact: *Corespondența lui Josef Filser* (1909—1912), una din operele lui Ludwig Thoma.

mai multe ori, Thoma adormea cu pipa rece în gură.

Spuneam că relațiile mele cu acest cerc îndrăzneț și cu adevărat artistic, cel mai bun „München" care a existat vreodată, fuseseră legitime. Totuși, acolo nu luase parte decît un fragment al ființei mele, căci pe lîngă activitatea mea redacțională, pentru care mi se mobilase somptuos o cameră separată cu un birou superb, mai eram absorbit de principala mea preocupare personală ; lucram la *Buddenbrooks*. Această muncă a satisfăcut din nou, ea singură, sîrguința mea înnăscută, după ce am părăsit grupul Langen. Acasă la mama, citeam uneori din manuscris in fața fraților, a surorilor și a unor prieteni ai familiei. Era o distracție familiară, ca oricare alta ; toți cei de față rîdeau și, dacă nu mă înșel, părerea generală era că vasta lucrare la care munceam cu îndărătnicie este o distracție particulară, cu prea puține șanse de publicare și în cel mai bun caz un exercițiu de digitație artistică mai amplu. Mi-e foarte greu să spun dacă eu însumi aveam altă părere.

În epoca aceea eram prieten bun cu doi tineri din cercul de tineret al surorilor mele, fiii pictorului E...[1] din Dresda, profesor la Academia de arte plastice. Afecțiunea mea pentru cel mai tînăr dintre ei, Paul, care era tot pictor, pe atunci student și elev al celebrului pictor animalier Zügel și care, în afară de aceasta, mai și cînta foarte bine la vioară, a fost oarecum ca o reînviere a simțămintelor mele pentru fostul coleg de școală blond, decedat de tînăr, dar, datorită unei afinități spirituale mai mari, această prietenie a fost mult mai

[1] *Karl Ehrenberg* (1840—1914).

fericită. Karl, cel mai mare dintre ei, de meserie muzician și compozitor, este astăzi profesor de conservator la Colonia. În timp ce fratele lui îmi făcea portretul, el ne cînta *Tristan*, în maniera lui, admirabil de închegată și de armonioasă. Executam împreună trio-urile lui — căci și eu mă cam pricepeam la vioară — ne plimbam cu bicicleta, ne duceam împreună, în timpul carnavalului, la „Balurile țărănești" din Schwabing, și petreceam adeseori, la mine sau la ei, cele mai plăcute și mai intime seri, cu prilejul cinei luate în trei. Lor aveam să le mulțumesc că am știut ce înseamnă prietenia, de care altminteri n-aș fi avut parte aproape niciodată. Cu o rafinată candoare s-au priceput să-mi spulbere melancolia, sfiala și susceptibilitatea, considerîndu-le pur și simplu drept însușiri pozitive, fenomene însoțitoare ale unor talente pe care le prețuiau. A fost o epocă fericită.

În anii aceia eram un biciclist atît de pătimaș, încît nu mergeam aproape nici un pas pe jos ; chiar cînd ploua cu găleata, îmi făceam toate drumurile călare pe vehicul, cu galoși și cu pelerină de loden. O duceam pe umeri trei etaje, pînă sus, în locuința mea, unde își avea locul ei în bucătărie. Înainte de prînz, după lucru, obișnuiam s-o curăț, după ce o puneam pe șa, cu roțile în sus. O a doua treabă, înainte de a mă bărbieri și a pleca în oraș cu bicicleta, ca să iau masa, consta în curățirea sobiței mele cu petrol. O menajeră îmi deretica apartamentul, în timp ce eu luam masa, meniu fix de 1 marcă și 20. În după-amiezile de vară plecam cu bicicleta în pădurea Schleissheim, cu o carte atîrnată de ghidon. Cina mi-o procuram de la un magazin alimentar din

Schwabing ; la cină beam ceai sau extract Liebig [1] în soluție.

Relații de simpatie mă legau de romancierul și nuvelistul Kurt Martens ; acestei prietenii, a cărei inițiativă o luase el, îi păstrează o amintire vie, în autobiografia sa. Kurt Martens este unul dintre puținii oameni — atît de puțini încît pot fi numărați pe degetele unei singure mîini — cu care, în decursul vieții mele, m-am tutuit.

Venea pe la mine și desenatorul Markus Behmer, care aprecia în mod deosebit una dintre nuvelele mele scurte, *Șifonierul*. Mai venea și Arthur Holitscher — al cărui roman *Fîntîna otrăvită* îl susținusem, ca lector, la Langen — și făceam muzică împreună. Lui și lui Martens le-am citit din *Buddenbrooks* și — în timp ce esteticului și viitorului comunist Holitscher spiritul burghez al scrisului meu nu-i spunea aproape nimic, Martens a manifestat o adeziune uimitoare, pentru care i-am rămas recunoscător toată viața. Tot prin el l-am cunoscut pe Hans von Weber, vărul lui, editorul și redactorul revistei *Zwiebel fisch*, precum și pe Alfred Kubin, a cărui grafică sinistră și lascivă m-a impresionat puternic și care mai tîrziu a executat desenul melancolico-grotesc pentru coperta primei ediții a nuvelelor *Tristan*.

N-am amintit nimic despre evenimentele care, în copilărie și în adolescență, au contribuit la formarea mea intelectuală, nici despre impresia de neșters pe care mi-au făcut-o basmele lui Andersen, nici despre acele seri, în care o ascultam atenți pe mama, cînd citea cu glas tare din *Stromtid* de Reuter (sau cînta din gură și se acompania la pian), nici despre divinizarea lui Heine, în vremea în care am scris primele mele poezii, nici despre ceasurile tihnite, dar însuflețite, pe care le petreceam după școală citindu-l pe Schiller, avînd în față o farfurie plină cu sandvișuri. Dar nu vreau să trec aici complet cu vederea impresiile adînci și hotărîtoare, lăsate de anumite lecturi din anii pînă la care am ajuns, — și anume : contactul cu Nietzsche și cu Schopenhauer. Fără îndoială, influența spirituală și stilistică a lui Nietzsche este vizibilă chiar și în primele mele încercări de proză publicate. În *Considerațiile unui apolitic* am vorbit despre relațiile mele cu acest complex plin de farmec și le-am determinat condițiile și limitele personale. Contactul cu el a fost în mare măsură hotărîtor pentru profilul meu spiritual în curs de formare ; dar nici o forță educativă nu e în stare să ne schimbe substanța, să facă din noi altceva decît ceea ce sîntem ; în general, orice posibilitate de educare are ca premisă o ființă care posedă în mod deosebit voința instinctivă și capacitatea necesară pentru selecție, asimilare și prelucrare. Goethe a spus că trebuie să fii ceva, ca să faci ceva. Dar chiar și ca să *înveți* ceva, într-un sens oarecum mai înalt, trebuie să fii ceva. Sarcina de a cerceta ce gen de implicație și de transformare organică a găsit în cazul meu etosul și artisticitatea lui Nietzsche, rămîne pe seama unei critici, care se socotește obligată să facă această cercetare. În orice caz a fost un gen complicat, cu o atitudine plină de dispreț față de influența de salon și

---

[1] Concentrat alimentar, denumit astfel după numele chimistului german *Justus* Freiherr *von Liebig* (1803—1873), cel dintîi care a studiat chimia și filozofia alimentației.

de masă a filozofului, față de tot acel „renascentism“ simplist, față de cultul supraomului și de esteticismul cezaro-borgian, față de toată fanfaronada rasistă și esteticianistă, care era pe atunci în vogă la mic și la mare. Tînărul de douăzeci de ani se pricepea la relativitatea „imoralismului“ acelui mare moralist; cînd priveam spectacolul urii sale împotriva creștinismului, vedeam totodată dragostea lui frățească pentru Pascal și înțelegeam acea ură ca fiind întru totul morală, iar nu psihologică — o deosebire care părea să mi se confirme și în lupta lui epocală, din punctul de vedere al criticii civilizației, împotriva a ceea ce i-a fost pînă la moarte mai drag ca orice: împotriva lui Wagner. Într-un cuvînt: vedeam în Nietzsche, înainte de toate, omul care se biruie pe sine; din ceea ce spunea, nu luam ad litteram nimic, nu-i *credeam* aproape nimic, și tocmai această atitudine dădea dragostei pe care i-o purtam caracterul îndoit de pătimaș, îi dădea adîncimea. Era oare să-l iau în „serios“ cînd predica hedonismul în artă? Cînd îl folosea pe Bizet ca argument împotriva lui Wagner? Ce erau pentru mine filozoful puterii și „fiara blondă“? Ceva aprope jenant. Idealizarea „vieții“, făcută de el pe seama spiritului, acea atitudine lirică a lui, care a avut urmări atît de penibile în gîndirea germană — n-a existat decît o singură posibilitate să mi-o însușesc: doar ca ironie. E adevărat că „fiara blondă“ bîntuie ca o stafie și în poezia mea din tinerețe, dar este oarecum despuiată de caracterul ei bestial și n-a mai rămas nimic decît faptul că e blondă, precum și lipsa de spirit — obiect al acelei ironii erotice și al acelei confirmări conservatoare, datorită cărora spiritul, în fond, după cum știa precis, s-a cheltuit atît de puțin. S-ar putea ca transformarea personală, pe care a suferit-o Nietzsche în mine, să însemne îmburghezire. Această îmburghezire mi s-a părut și mi se pare încă și azi mai adîncă și mai vicleană decît orice beție eroico-estetică, iscată vreodată pe tărîm literar de către Nietzsche. Contactul cu opera lui Nietzsche a constituit la mine premisa unei perioade de gîndire conservatoare, pe care am încheiat-o abia în timpul războiului; în cele din urmă însă m-a făcut rezistent împotriva tuturor farmecelor fals romantice, care pot proveni dintr-o evaluare *inumană* a raportului dintre viață și spirit, așa cum se întîmplă adeseori astăzi.

De altfel, această trăire intelectuală n-a fost o descoperire rapidă, efectuată într-o singură zi și urmată de asimilarea respectivă, ci s-a realizat oarecum în mai multe șarje și s-a repartizat pe ani de zile. Primul ei efect a fost o susceptibilitate psihologică, o clarviziune și o melancolie, a căror esență cu greu mi le pot explica azi, dar de pe urma cărora am avut atunci de suferit într-un mod de nedescris. Expresia „sila de cunoaștere“ se găsește în *Tonio Kröger*. Ea definește de fapt boala tinereții mele care, după cum cred că-mi amintesc, mi-a favorizat destul de mult receptivitatea pentru filozofia lui Schopenhauer, apărută în calea mea abia după o oarecare asimilare a lui Nietzsche. A fost un fenomen *sufletesc* de primă mînă și de neuitat — în timp ce cunoașterea lui Nietzsche ar putea fi numită mai degrabă un fenomen artistico-spiritual. Mie mi s-a întîmplat cu aceste cărți cam așa cum am arătat că i s-a întîmplat eroului meu Thomas Buddenbrook cu volumul Schopenhauer, pe care îl găsește în sertarul mesei din grădină: ediția Brockhaus a fost o achiziție făcută ocazional, de la un librar, mai mult de dragul plăcerii

de a poseda opera, decît pentru a o studia, așa încît ani de zile volumele păziseră raftul netăiate. Dar a sosit și ceasul să le citesc și atunci le-am citit, timp de multe zile și nopți, așa cum nu citește omul decît o dată. M-am simțit copleșit, entuziasmat ; la aceasta a contribuit într-o măsură însemnată satisfacția pricinuită de puternica negare și condamnare etico-spirituală a lumii și a vieții, într-un sistem de gîndire, a cărui muzicalitate simfonică m-a solicitat pînă în adîncul ființei mele. Esența ei însă a fost o beție metafizică, aflată în strînsă legătură cu sexualitatea, izbucnită tîrziu și violent (vorbesc despre vremea cînd aveam vreo 20 de ani) și de natură mai degrabă mistico-pasională, decît pur filozofică. Nu mă preocupa „înțelepciunea“, nici doctrina conversiunii voinței prin har — acel apendice budisto-ascetic, pe care îl priveam de pe o poziție pur polemico-critică față de viață ; ceea ce mă fermecase într-un mod senzorial-hipersenzual era elementul erotico-mistico-unitar al acestei filozofii, care determinase și muzica lui Tristan, cîtuși de puțin ascetică, — și dacă sinuciderea îmi era atunci, din punctul de vedere senzorial, foarte aproape, îmi era tocmai pentru că înțelesesem că n-ar fi de fel un act de „înțelepciune“. Sfinte și dureroase confuzii ale tinereții ! Printr-un fericit concurs de împrejurări, mi s-a oferit numaidecît posibilitatea de a introduce experiența mea superburgheză în cartea mea burgheză aproape terminată, unde avea să servească spre a-l pregăti pe Thomas Buddenbrook pentru moarte.

Romanul a fost gata la limita dintre veacuri, după o muncă, adeseori întreruptă, de doi ani și jumătate. Manuscrisul i l-am trimis lui Fischer, de care mă simțeam legat de cînd cu *Micul domn*

Friedemann. Mai știu și azi cum l-am împachetat : cu atîta neîndemînare, încît m-am picat cu ceară de sigilii pe mînă și m-am ales cu o bășică îngrozitoare, care m-a chinuit timp îndelungat. Manuscrisul avea o formă imposibilă. Fiind scris pe ambele fețe ale hîrtiei — inițial avusesem de gînd să-l transcriu, dar mai tîrziu renunțasem, deoarece se lungise cu mult peste amploarea plănuită — făcea o impresie înșelătoare în ceea ce privește întinderea romanului, cerînd totodată un mare efort lectorului și zețarului. Tocmai pentru că nu aveam decît acest prim și unic exemplar scris de mînă, m-am hotărît să fac o asigurare poștală, așa încît pe pachet, pe lîngă indicarea conținutului : „Manuscris“, am declarat și o valoare ; cred că am scris „1000 mărci“. Funcționarul de la ghișeu a zîmbit.

Discuțiile pline de solicitudine purtate la editura Fischer cu privire la oferta mea informă s-au nimerit tocmai cînd făceam stagiul militar. Aveam de făcut „anul meu de cătănie“, care însă s-a redus la trei luni, deoarece declararea mea ca apt pentru serviciul militar fusese o eroare psihologică. O dată sau de două ori fusesem respins pentru insuficiență toracică și nevroză cardiacă, dar se pare că acum ajunsesem la o înflorire tinerească de natură să-l înșele pe medicul militar de serviciu în ceea ce privește calificarea mea ca ostaș. Am fost admis, m-am prezentat la regimentul de infanterie al regelui și mi-am comandat haine colorate. Abia trăisem cîteva săptămîni în atmosfera de cazarmă și hotărîrea mea de a mă elibera luase un caracter mortal și, cum s-a dovedit, irezistibil. Țipetele, irosirea timpului și zorzoanele metalice mă chinuiau peste măsură. Din punct de vedere fizic, m-am ales, de pe urma unei

defilări, cu o aponevrită gravă și extrem de dureroasă la încheietura piciorului. Am ajuns la infirmerie, apoi la spital, dar după ce am zăcut acolo paisprezece zile cu un bandaj silicatat, pierdusem continuitatea instrucției — întocmai ca odinioară la școală. De altfel, cînd mi-am reînceput stagiul, durerea în picior a revenit numaidecît, deși într-o formă mai ușoară și suportabilă. M-am legat de ea. Medicul curant al mamei îl cunoștea pe medicul șef al garnizoanei. Mi s-a dat mai întîi concediu, iar de Anul Nou m-au liberat. Am iscălit — cu cîtă plăcere ! — că renunț la despăgubiri bănești pentru vătămări corporale. Comisia superioară de revizie, căreia i-am fost înaintat, m-a repartizat, după o nouă examinare, la „rezerviștii cu armă", ceea ce, practic, echivala cu o lăsare la vatră. De atunci n-am mai avut nici un fel de relații cu milităria. Chiar și războiul s-a lipsit de persoana mea fizică, pur și simplu pentru că primul medic militar, căruia i-am fost prezentat, citea literatură. Mi-a pus mîna pe umărul gol și mi-a spus : „Ai să ai liniște". Următorii au luat de bună constatarea lui.

Scrupulele și îndoielile, în aparență cît se poate de îndreptățite, care frămîntaseră între timp editura din Berlin din pricina romanului meu, fuseseră învinse — datorită, în parte, și unei scrisori, pe care i-o scrisesem lui Fischer din spitalul garnizoanei, cu creionul, și în care, respingînd cererea editorului de a opera unele scurtări în manuscris, declaram că amploarea cărții este o însușire esențială și intangibilă a acesteia. Scrisoarea, întocmită cu mare grijă, era patetică și, de nevoie, iscusită ; nu și-a ratat efectul. Fischer s-a hotărît să-mi tipărească romanul și, la sfîrșitul lui 1900

(purtînd mențiunea 1901), *Buddenbrooks* a apărut în două volume broșate, cu copertă galbenă, cu prețul de 12 mărci amîndouă.

Nu trebuie să se creadă că romanului i-a mers ușor. Temerile editorului păreau să se confirme. Nimeni n-avea chef să investească atîția bani în producția incomodă a unui tînăr scriitor obscur. Critica a întrebat indispusă dacă nu cumva ceasloavele în mai multe volume ajung iarăși la modă și a comparat romanul cu un camion greu, ale cărui roți nu lasă în urmă decît vreo cîteva fire de praf. Bineînțeles că din public și din presă s-au făcut auzite curînd și alte voci. Am ciulit urechile cînd proprietarul librăriei Ackermann S-sori, de pe strada Maximilian, anume Carl Schüler, pe care îl cunoșteam bine din vremea Asociației dramatice universitare, m-a felicitat : auzise — așa spunea — că am dat o lovitură grozavă. De această părere era mai ales un critic evreu, bolnav, azi de mult decedat, pe nume Samuel Lublinski, care a declarat cu o deosebită fermitate, în *Berliner Tageblatt*, că romanul, cu timpul, are să cîștige tot mai mult teren în opinia publică și că are să mai fie citit de multe generații. Atît de departe n-a mai mers nimeni, în afară de el. În orice caz, în decurs de un an, prima ediție, de 1000 de exemplare, s-a epuizat, și atunci romanul a primit înfățișarea în care avea să-și înceapă uimitoarea carieră, prevăzută de autor mai puțin decît de oricare altă persoană. Plecîndu-și urechea la unele sfaturi stăruitoare, date de oameni care se refereau la recentul succes de librărie al cărții *Jörn Uhl* de Frenssen, Fischer a scos ediția de 5 mărci, într-un singur volum, cu coperta în stil Biedermeier desenată de Wilhelm Schulz, și numaidecît după aceea, în timp ce laudele din presă, chiar în publicațiile din

străinătate, se înmulţeau, ediţiile au început să se succeadă rapid una după alta. Începuse celebritatea. Am fost tîrît într-un vîrtej al succesului, asemenea altor două, pe care le-am cunoscut mai tîrziu, într-un interval relativ scurt : cînd am împlinit cincizeci de ani şi acum, cînd mi s-a conferit premiul Nobel — de fiecare dată cu simţăminte amestecate, pline de scepticism şi de recunoştinţă. Am început să primesc tot mai multă corespondenţă, încasam o groază de bani, portretul meu circula prin revistele ilustrate, o sută de pene au fost ispitite de produsul sfioasei mele singurătăţi, lumea întreagă mă îmbrăţişa aducîndu-mi elogii şi adresîndu-mi urări de fericire...

Cîte ceva din stările sufleteşti şi simţămintele acelei epoci au pătruns, într-o formă poetică, în dialogurile dramatico-nedramatice numite *Fiorenza*, care, nu lipsite de îndrăzneală, dar ratate ca realizare, n-au încetat, timp de douăzeci şi cinci de ani, să neliniştească în mod discret teatrul şi din cînd în cînd să-l ispitească. Acel ceva constituie elementul lor component cel mai personal şi cel mai primordial : se simte cum adie lirica tinerească a celebrităţii, dorinţa de a fi renumit, teama de renume a unui om prins la o vîrstă fragedă în mrejele succesului. „O, lume! O, plăcere supremă! O, vis erotic al puterii, vis dulce, mistuitor !... Omul n-ar trebui să posede. Dorinţa e o forţă uriaşă ; dar posesiunea moleşeşte !"

Fiorenza a apărut în 1906. Fusese precedată de un volum de nuvele ; printre ele : povestirea care şi azi încă este, poate, mai aproape de inima mea decît tot ceea ce am scris şi care e şi azi iubită de tineri : *Tonio Kröger*.

Concepţia data din vremea cînd lucram la *Buddenbrooks*, anul activităţii mele la Langen. Am

folosit atunci un concediu de vară de paisprezece zile, ca să fac acea călătorie, prin Lübeck, pînă în Danemarca, despre care este vorba în nuvelă, iar impresiile mele din mica staţiune balneară Aalsgard, pe Sund, în apropiere de Helsingör, au alcătuit nucleul de experienţă trăită, în jurul căruia s-a închegat micul poem, atît de bogat în implicaţii. L-am scris foarte încet. Mai ales pentru partea centrală lirico-eseistică, anume convorbirea cu prietena rusoaică (absolut fictivă), am avut nevoie de luni de zile, şi-mi aduc aminte că o dată, cînd am stat din nou cîtva timp la Riva, pe lacul Garda (mai fusesem acolo), în „Casa la Soare" a lui R. von Hartungen, aveam manuscrisul la mine, dar n-am adăugat la el nici un singur rînd. Versiunea originară n-am avut-o multă vreme în mînă, dar o văd limpede în faţa ochilor. Foloseam pe atunci o metodă ciudată şi migăloasă : după ce terminam o lucrare, toate corecturile le acopeream cu haşuri dese, făcute cu cerneală, adică înnegream tot ceea ce ştergeam, pentru ca să nu influenţeze la lectură ; în felul acesta obţineam un fel de copie pe curat. Haşurile nu aveau voie să fie uscate cu sugativa, ci le lăsam să se usuce singure, aşa încît, cu prilejul acestei operaţii de finisare, întregul manuscris, desfăcut în foi volante, era răspîndit pe toate mobilele şi pe pardoseală. Manuscrisul lui *Tristan*, care a fost publicat în facsimil, prezintă şi el această manieră de lucru.

Tonio Kröger a apărut în 1903 în *Neue Deutsche Rundschau* şi s-a bucurat de o primire foarte călduroasă în cercurile literare berlineze. Faţă de *Moartea la Veneţia*, cu care se înrudeşte cel mai mult, povestirea aceasta are în plus farmecul lirismului tineresc şi, privind lucrurile sub aspectul pur artistic, poate că însuşirile ei muzicale sînt cele

care i-au cîștigat simpatiile. Într-adevăr, aici m-am priceput pentru prima dată să introduc în producția mea muzica și s-o fac să acționeze ca mijloc de creație a stilului și formei. Compoziția epică în proză a fost înțeleasă aici pentru prima dată ca o țesătură spirituală de teme, ca un complex de corelații muzical, așa cum s-a întîmplat mai tîrziu, la o scară mai mare, în *Muntele vrăjit*. Chiar dacă acesta a fost definit ca reprezentînd un exemplu de „roman ca arhitectură a ideilor", înclinarea spre o asemenea concepție artistică datează încă de la *Tonio Kröger*. Mai ales și în primul rînd, „leit-motivul" verbal nu mai era mînuit aici, ca în *Buddenbrooks*, într-un mod pur fizionomico-naturalist, ci dobîndise o transparență afectivă a ideilor, care îl demecaniza, înălțîndu-l în sfera muzicală.

Uimitorul alai triumfal al romanului unei familii nu se putea să nu aibă ca efect schimbarea felului meu de viață. Nu mai eram tînărul de odinioară, care trăia în întuneric complet. Ceea ce aveam de „așteptat" în ascunzătorile mele din Italia și din Schwabing, era acum — nu vreau să spun : realizat, dar început. Iar acest început însemna că nu mă mai simțeam jenat cînd trebuia să dau relații despre existența mea ; de altfel, era și de prisos să le mai dau, pentru că erau publicate : un ghid al orașului München, un fel de indicator alfabetic în genul *Who is who ?* [1], specifica adresa mea ca fiind aceea a autorului romanului *Buddenbrooks*. Eram consacrat, rebeliunea mea

[1] Denumirea engleză a unui gen de anuar, specific Angliei și Statelor-Unite. Anuarul *Who is who ? (Cine e cine ?)* publică adresele și datele biografice și profesionale ale tuturor persoanelor cunoscute.

surdă împotriva cerințelor conformiste ale lumii era motivată, societatea m-a adoptat — în măsura în care m-am lăsat adoptat ; în această privință, societatea n-a fost niciodată prea rodnică. În orice caz, am început să frecventez cîteva saloane müncheneze cu atmosferă artistico-literară, mai ales pe cel al poetei Ernst Rosmer [1], soția celebrului avocat Max Bernstein. De aici, drumul ducea spre casa Pringsheim, de pe strada Arcis, un centru al vieții artistico-mondene müncheneze din vremea lui Ludovic al II-lea [2] și a regenței [3], din epoca lui Lenbach [4], la a cărui înmormîntare fastuoasă asistasem. Atmosfera spațioasei case familiare, care îmi readucea în memorie copilăria, m-a fermecat. Familiaritatea impregnată de spiritul de eleganță culturală negustorească, am găsit-o aici modernizată și spiritualizată într-o formă în care înclinația spre artă și literatură se îmbina cu fastul și cu luxul. Fiecare dintre cei cinci copii trecuți de adolescență (erau cinci, ca la noi, iar cei doi mai mici erau gemeni) avea o bibliotecă proprie, plină cu cărți frumos legate, ca să nu mai vorbim de biblioteca plină cu lucrări de artă și muzicale a stăpînului casei, unul dintre cei dintîi wagnerieni : îl cunoscuse pe maestru și numai printr-o autoconstrîngere intelectuală nu se dedicase cu totul muzicii, ci matematicii, pe care o preda la Universitate. Stăpîna casei, originară din-

[1] Pseudonimul poetei *Elsa Bernstein* (n. 1866).

[2] *Otto-Frederic-Wilhelm-Ludovic al II-lea* (1845—1886), rege al Bavariei (1864—1886).

[3] După moartea lui Ludovic al II-lea (care înnebunise cu cîteva luni înainte) și întrucît fratele lui, Otto, era de asemenea dement, a fost proclamat regent unchiul lor *Carol-Iosif-Wilhelm-Ludovic-Luitpold* (1821—1912).

[4] *Franz von Lenbach* (1836—1904), pictor portretist bavarez.

tr-o familie de literați berlinezi, fiica lui Ernst și Hedwig Dohm, o femeie plină de înțelegere pentru viața și pentru producția mea tinerească, nu avea o atitudine potrivnică față de atracția pătimașă care încolțise în mine pentru singura fiică a familiei și pe care singurătatea mea nu mă învățase s-o ascund față de nimeni. La un mare bal, dat în saloanele luxoase, stil Renaștere, din casa Pringsheim — o serbare strălucită și cu participare numeroasă — am simțit, poate pentru prima dată, că soarele aprecierii și stimei publicului își îndreaptă din plin razele asupra mea ; acest bal a maturizat anumite simțăminte, pe care puteam spera că-mi pot întemeia viața.

Cu mulți ani în urmă mai fusesem o dată gata să mă însor. Într-o pensiune din Florența m-am împrietenit cu două conmesene, două surori din Anglia, dintre care pe cea mai mare, brunetă, o găseam simpatică, iar pe cea mai mică, blondă, o găseam fermecătoare. Mary, sau Molly, a răspuns atracției mele, așa încît a rezultat o legătură tandră, în care a venit vorba între noi și de căsătorie. Ceea ce m-a reținut în cele din urmă a fost impresia că e prea devreme ; au fost și ezitări în legătură cu naționalitatea străină a fetei. Cred că englezoaica a avut sentimente asemănătoare ; în orice caz, din flirtul acela nu s-a ales nimic.

De data aceasta, lucrurile stăteau cu totul altfel. Se prea poate ca, în sufletul meu, să-mi fi „venit vremea pețitului" ; vorba e că țineam să mă însor. Împrejurările au fost favorabile, așa încît în februarie 1905, bărbatul de treizeci de ani a schimbat inelele cu mireasa din basme.

Din această căsnicie au rezultat șase copii ; cel mai mare, Erika, azi actriță la Teatrul de Stat din München, s-a născut în 1906, iar ultimul, Michael,

a văzut lumina zilei în împrejurări primejdioase, sub duduit de tunuri, în ziua în care, după căderea republicii sovietice [1], au intrat în München trupele „albe". Penultimul copil, Elisabeth, numită astfel după mama tatălui meu, are azi unsprezece ani și mi-e cea mai apropiată de inimă. Ea e copila-eroină a nuvelei cu subiect din vremea revoluției și a inflației, *Unordnung und frühes Leid* [2], care, produs al unui conservatorism cultural plin de autoironie și al dragostei de părinte pentru lumea nouă, a fost primită cu căldură în Germania și în străinătate.

Povestirea datează din 1925 ; am scris-o imediat după ce am terminat *Zauberberg*, pentru numărul revistei *Neue Rundschau* dedicat aniversării mele de cincizeci de ani. Primul rod artistic al recentei mele căsnicii a fost însă romanul *Königliche Hoheit* [3], care poartă chiar semnele caracteristice ale epocii nașterii ei. Această încercare de comedie în formă de roman, care a însemnat în același timp încercarea unui pact cu „fericirea", a fost găsită de critică, în general, prea ușoară, după *Buddenbrooks*. Desigur, pe bună dreptate. Numai că intențiile ideologice și concepțiile acestui basm cuminte pătrundeau totuși mai adînc decît au băgat de seamă cei mai mulți și nu erau lipsite de un contact instinctiv și iscoditor cu ceea ce apare la suprafață. Nu vorbesc despre analiza formei de viață dinastice, care nu putea fi făcută într-un mod atît de plin de milă și de simpatie decît, poate, numai cu privire la o instituție coaptă pentru pieire. Dar „fericirea" despre care era

[1] Referire la efemera Republică sovietică germană din 1919.
[2] Dezordine și suferință timpurie.
[3] Alteță regală.

vorba in *Königliche Hoheit* nu era concepută cu totul plat și eudemonic. O problemă a fost rezolvată după formula comediei, dar era totuși o problemă, și încă una trăită și deloc gratuită : un tînăr soț născocea aici povești despre posibilitatea unei sinteze între singurătate și societate, între formă și viață, despre împăcarea conștiinței melancolico-aristocratice cu cerințele *noi*, care încă de pe atunci s-ar fi putut reduce la formula „democrație". Fanteziile lui umoristice aveau o amprentă psihologico-autobiografică și excludeau din joc orice mesaj direct și tendențios ; dar aș vrea să precizez că jocul conținea și o doză de seriozitate și că anumite idei, aproape politice, pe care le sugera, au fost preluate de lumea germană de la 1905...

Traducere și note de
H. R. RADIAN

Franz Kafka

(1883—1924)

Kafka a început să scrie la douăzeci și șapte de ani un jurnal ținut cu intermitență pînă în 1923. Cele cîteva fraze scrise în iunie 1923 — singurele din acel penultim an de viață — cuprind și următoarea observație : „Din ce în ce mai timorat în însemnările mele. E lesne de înțeles. Răscolit de mîinile spiritului — această jonglerie e gestul lor caracteristic — fiecare cuvînt se preface într-o lance îndreptată împotriva aceluia care scrie. Și tot astfel la infinit." Sînt rînduri care îi caracterizează lucid scrisul, mai ales cel din *Jurnal*. Memorialistica lui Kafka mai cuprinde însemnări de călătorie.

Cei paisprezece ani de „jurnal intim" înregistrează încercările lui Kafka de a-și crea o situație și o familie normală, în mediul de mică burghezie pragheză, încercări care s-au lovit mereu de o rezistență interioară tenace și au eșuat. Timp de cinci ani ezită în pragul unei căsătorii, se logodește pînă la urmă și rupe după cîteva luni. Pretextul invocat este teama de a nu avea copii tuberculoși — tuberculoza avea să-l ucidă în 1924. Motivele și tonalitățile dominante sînt anxietatea și singurătatea. Jurnalul constituie astfel duplicatul operei, comunicînd mai direct — prin notații de obsesii, de visuri, de senzații bizare — ceea ce *Procesul, Castelul, Colonia penitenciară* exprimă alegoric.

Centrat pe viața interioară, relatînd adesea mijlocit evenimentele, *Jurnalul intim* aparține unui tip înrudit cu însemnările altor neliniștiți, Benjamin Constant sau Amiel. Dar anvergura scriitoricească e superioară. Multe însemnări ne transpun în universul kafkian în care zgomotele par amortizate și toate gesturile, faptele se consumă într-un cadru alb, glacial, implacabil. Continuitatea de atmosferă dintre jurnal și romane se percepe ușor.

Dar, în afară de interesul intrinsec, notațiile scriitorului Kafka alcătuiesc unul dintre cele mai importante „jurnale de creație", indispensabile pentru înțelegerea unui anumit tip de artist. Energia neliniștitului Kafka se concentrează în jurul operei. Problemele obsedante — interioare sau obiective — ale scrisului, constituie axa *Jurnalului intim*.

JURNAL

(*TAGEBÜCHER*)

1910

Duminică. 19 iulie 1910.

Am dormit, m-am trezit, am dormit, m-am trezit ; păcătoasă viață.

Cînd mă gîndesc, trebuie să spun că, în multe privințe, educația mea mi-a pricinuit mult rău. Căci doar n-am fost crescut în cine știe ce loc izolat, într-o ruină, poate în creierul munților : dacă ar fi așa, n-aș putea rosti nici un cuvînt de reproș. Cu riscul de a rămîne neînțeles de tot șirul foștilor mei profesori, spun că aș fi fost bucuros și că aș fi preferat să fiu acel mic locuitor al ruinelor, ars de soarele care, printre dărîmături, mi-ar fi trimis razele lui, din toate părțile, pe iedera călduță, chiar dacă la început aș fi fost slab sub presiunea însușirilor mele bune, care crescuseră cu puterea neghinei...

16 noiembrie, ora 12

Citesc *Ifigenia în Taurida*. Făcînd abstracție de cîteva pasaje net defectuoase, ceea ce stîrnește cu adevărat admirația în această operă este limba germană schematizată, în gura unui simplu adolescent. Fiecare cuvînt este purtat de către vers, în fața cititorului, chiar in clipa lecturii, la o înălțime la care rămîne, într-o lumină săracă, poate, dar pătrunzătoare...

25 decembrie

Din sertarul deschis de sub etajera mesei ies, sub forma unei scări exterioare, pachete de ziare vechi, cataloage, cărți poștale ilustrate, scrisori, toate în parte rupte, în parte deschise ; această nedemnă stare de lucruri strică totul. Elemente izolate de la parter, relativ uriașe, intră pe cît pot în activitate, ca și cum ar fi voie, la teatru, ca în sala de spectacole negustorul să-și pună la punct registrele contabile, dulgherul să bată cu ciocanul, ofițerul să-și agite sabia, preotul să se adreseze inimii, savantul minții, politicianul simțului civic, îndrăgostiții să nu se abțină etc. Numai pe biroul meu oglinda de bărbierit stă drept, așa cum o folosești cînd te razi ; peria de haine e pusă cu părul în jos pe fața de masă, portmoneul stă deschis pentru cazul că vreau să plătesc, o cheie iese din legătură, gata de lucru, iar cravata se încolăcește încă, în parte, în jurul gulerului scos de la gît. Sertarul deschis, plasat imediat deasupra și al cărui spațiu este oricum strîmtat de micile sertare

laterale, închise, este pur și simplu o debara, ca și cum balconul întîi al sălii de spectacole, la urma urmei locul cel mai vizibil din teatru, ar fi rezervat pentru oamenii cei mai vulgari, pentru bătrînii cheflii la care murdăria trece treptat dinăuntru spre exterior, pentru indivizii grosolani care își lasă să le atîrne picioarele peste parapet. Familii, cu atîția copii, încît nu le arunci decît o scurtă privire fără să-i poți număra, aduc aici jegul camerelor de copii săraci (a început să picure și la parter) ; în fund, la întuneric, s-au așezat niște bolnavi incurabili ; din fericire nu-i vezi, decît atunci cînd lumina cade pe ei etc. În acest sertar zac hîrtii vechi, pe care le-aș fi aruncat de mult dacă aș fi avut un coș de hîrtii, creioane cu vîrful rupt, o cutie de chibrituri goală, un presse-papier din Karlsbad, o riglă prevăzută cu o muchie ale cărei știrbituri ar fi prea grave pentru o șosea, mulți butoni de guler, lame de ras uzate (pentru ele nu există loc în lume), agrafe de cravată, apoi un presse-papier greu, de fier. În sertarul de deasupra...

Lamentabil, lamentabil, și totuși, intențiile sînt bune. Căci doar e miezul nopții, dar asta, întrucît sînt foarte odihnit, poate fi o scuză numai pentru că în timpul zilei n-am scris nimic. Lampa electrică aprinsă, apartamentul tăcut, întunericul de afară, ultimele clipe de veghe, toate acestea îmi dau dreptul să scriu fie și lucrurile cele mai lamentabile. Și de acest drept mă grăbesc să fac uz. Iată, așadar, cum sînt.

26 decembrie

Timp de două zile și jumătate am fost singur — nu de tot, ce-i drept — și mă și simt, dacă nu transformat, cel puțin pe cale de a fi. Singură-

tatea are asupra mea o putere care nu se dezminte niciodată. Ființa mea interioară se descleștează (deocamdată numai la suprafață) și e gata să lase să iasă la iveală lucruri mai adînci. O ordine începe să se statornicească în mic înlăuntrul meu și nu-mi mai trebuie nimic, căci dezordinea, cînd nu ești înzestrat decît cu mici talente, e tot ce poate fi mai rău.

27 decembrie

Nu mai am destulă putere nici pentru o frază. Măcar dacă ar fi vorba de cuvinte, dacă ar fi de-ajuns să aștern un cuvînt pe hîrtie și dacă m-aș putea abate de la el, cu conștiința împăcată că am umplut complet acel cuvînt cu mine însumi.

Am pierdut o parte a după-amiezii dormind ; cît am stat treaz, am rămas întins pe canapea și m-am gîndit la cîteva aventuri amoroase din tinerețe, oprindu-mă iritat la o ocazie ratată (într-o zi am stat în pat în urma unei ușoare răceli și guvernanta mi-a citit *Sonata Kreutzer*, pricepîndu-se foarte bine să deguste excitația mea) ; mi-am imaginat apoi cina mea vegetariană, m-am declarat mulțumit de digestie și am început să am temeri dacă lumina ochilor are să-mi ajungă pentru toată viața...

1911

27 mai

Azi e ziua ta, dar nu-ți trimit nici măcar cartea obișnuită, căci n-ar fi decît ipocrizie ; în fond, nu sînt în stare să-ți dăruiesc măcar o carte. Îți scriu numai pentru că am mare nevoie să fiu azi o clipă

lîngă tine, fie chiar și numai datorită acestei cărți poștale — și am început prin a mă plînge numai ca să mă recunoști numaidecît.

15 august

Perioada care s-a scurs pînă acum și în timpul căreia n-am scris nici un singur cuvînt, a fost foarte importantă pentru mine, pentru că în piscinele din Praga, de la Königssaal și de la Czernoschitz, am încetat de-a mă rușina de trupul meu. Cu cîtă întîrziere recuperez acum, la douăzeci și opt de ani, lipsurile educației mele ! Este ceea ce într-o cursă s-ar putea numi : start întîrziat. Și răul, într-o astfel de nenorocire, nu constă, poate, în faptul că nu cîștigi cursa ; acesta nu este decît miezul vizibil, limpede și sănătos, al nenorocirii care continuă să-și piardă contururile, devenind nemărginită, și care, pe cel ce-ar trebui să alerge în jurul cercului, îl împinge în interiorul lui. De altfel, am observat la mine și multe alte lucruri în cursul acestei perioade, care a fost și fericită într-o mică măsură, și am să încerc să le notez zilele acestea.

20 august

Am această convingere nenorocită că-mi lipsește timpul ca să fac și cea mai mică muncă valabilă, căci efectiv, cînd e să scriu o povestire, n-am timp să mă întind pînă în cele patru colțuri ale lumii, cum ar trebui s-o fac. Dar, pe de altă parte, am impresia că această călătorie a mea va lua o întorsătură mai favorabilă, că voi ajunge la o mai bună înțelegere, dacă mă mlădiez scriind cîteva rînduri și fac o nouă încercare...

Am citit ceva despre Dickens. Este oare atît de greu de înțeles, iar cel care judecă lucrurile din afară poate oare să înțeleagă, că trăim o povestire de la începutul ei, din punctul cel mai depărtat pînă la locomotiva care se apropie, numai oțel, cărbuni și aburi, dar pe care n-o părăsim încă, nici chiar în clipa de față, pentru că vrem să fim urmăriți de ea și pentru că, avînd timp, sîntem urmăriți și alergăm din avînt propriu în fața ei, ori încotro ne-ar împinge și în orice direcție am vrea s-o atragem ?

Nu pot să înțeleg acest lucru și nici măcar să-l cred. Nu trăiesc decît din cînd în cînd, într-un mic cuvînt, în al cărui „Umlaut“ (mai sus : *stösst* [1]) îmi pierd pentru o clipă capul inutil. Prima și ultima literă sînt începutul și sfîrșitul felului meu de a simți, înrudit cu cel al peștelui.

24 august

Să stai în aer liber, cu prietenii, la o masă de cafenea și să te uiți la masa de alături, unde tocmai a venit o femeie care, gîfîind sub sînii ei mari, ia loc pe un scaun. Fața încălzită îi lucește cu reflexe maronii. Își dă capul pe spate, devenind astfel vizibil un accentuat puf de barbă ; își rotește ochii în sus, aproape așa cum își privește, poate, uneori, soțul, care acum citește alături de ea o revistă ilustrată. Ah, dacă ar putea fi convins că la cafenea, alături de soție, poți să citești cel mult un ziar, dar niciodată o revistă. La un moment dat, femeia, dîndu-și seama că e grasă, se depărtează puțintel de masă...

3 octombrie

... La birou ; dictam o adresă mai mare către prefectura districtului. La concluzie, care ar fi

[1] Cu 4 rînduri mai sus : *stösst* (împinge).

trebuit să fie avîntată, m-am oprit și n-am fost în stare să fac altceva, decît s-o privesc pe domnișoara K., dactilografa, care, după obiceiul ei, a devenit deosebit de vioaie, și-a deplasat scaunul, a tușit, a ciocănit cu degetele în masă, atrăgînd astfel atenția întregului birou asupra nenorocirii mele. Ideea pe care o caut devine acum cu atît mai prețioasă, pentru că ar liniști-o pe d-ra K., și cu cît devine mai prețioasă, cu atît e mai greu de găsit. În sfîrșit, îmi vine în minte cuvîntul „a stigmatiza“, plus fraza respectivă, dar mai țin totul încă în gură, cu dezgust și cu un simțămînt de rușine, ca și cum cuvintele ar fi carne crudă, tăiată din trupul meu (atît de multă osteneală m-a costat). În sfîrșit, rostesc fraza, dar îmi rămîne groaza cumplită că în mine totul e pregătit pentru o lucrare poetică și că o astfel de lucrare ar fi pentru mine o soluție divină și o adevărată trezire la viață, în timp ce aici, la birou, de dragul unei amărîte de hîrtii oficiale, sînt nevoit să răpesc, dintr-un trup capabil să simtă o asemenea fericire, o bucată din carnea lui...

9 octombrie

Dacă ar fi să ajung la vîrsta de patruzeci de ani [1], m-aș însura probabil cu o fată bătrînă, cu dinții din față proeminenți și un pic descoperiți de buza de sus. Incizivii superiori ai d-rei K., dactilografa, care a fost la Paris și la Londra, sînt oblici unii față de alții, ca niște picioare pe care le încrucișezi repede la nivelul genunchiului. Dar sînt puține șanse să ajung la vîrsta de patruzeci de ani ; tensiunea care mi se instalează frec-

[1] Kafka a presimțit că va muri tînăr. Cînd scria aceste rînduri avea 28 de ani. A murit la 41 de ani.

vent în jumătatea stîngă a craniului, de pildă, pledează în favoarea șansei contrare ; resimt această senzație ca și cum aș fi ros de o lepră lăuntrică și, dacă mă mărginesc să examinez fenomentul fără a ține seama de inconvenientele lui, îmi face aceeași impresie ca și vederea planșelor, care înfățișează secțiuni transversale prin craniu, din cărțile de școală ; sau îmi mai dă senzația unei disecții aproape fără dureri, practicată pe corpul viu, în cursul căreia scalpelul, aducînd un pic de răcoreală, ades oprindu-se și pornind înapoi, uneori rămînînd liniștit în repaus, continuă să desprindă cu prudență membrane subțiri ca niște foi, foarte aproape de părțile cervicale în plină activitate.

Visul de azi-noapte : astăzi de dimineață nu-l socoteam încă frumos, afară de o mică scenă caraghioasă, alcătuită din două replici și care a avut drept urmare acea uriașă satisfacție dată de vise, dar pe care am uitat-o.

Mergeam — dacă Max[1] era acolo de la început, nu știu — printr-un lung șir de case, la înălțimea etajului întîi sau al doilea, așa cum treci dintr-un vagon într-altul, într-un tren, de-a lungul culoarelor. Mergeam foarte repede ; poate, printre alte motive, și deoarece casa era în așa hal de dărăpănată, încît te făcea să grăbești pașii. Ușile dintre case nu mi-au atras atenția deloc ; era, tocmai, o înșiruire imensă de încăperi și totuși se puteau recunoaște deosebirile, nu numai dintre un apartament și altul, dar și dintre case. Poate că străbăteam numai camere cu paturi. Mi-a rămas în memorie un pat tipic, așezat într-o parte,

[1] Max Brod, scriitor ceh de limbă germană (n. 1884), prietenul lui Kafka.

la stînga mea, lipit de un perete întunecat, sau murdar, sau poate mansardat, cu așternutul strîns în formă de stivă scundă și din a cărui cuvertură, de fapt o simplă pînză grosolană, atîrna pînă la pardoseală un colț, călcat în picioare de cel ce dormise acolo. Mi-era rușine că trec prin camere la o oră cînd mulți locatari mai erau încă în pat, așa că mergeam cu pași mari și în vîrful picioarelor, sperînd să arăt în felul acesta că trec numai nevoit, că-mi dau toată osteneala să nu deranjez și că trecerea mea, formal, n-are nici o importanță. Tot pentru acest motiv, nu întorceam niciodată capul în aceeași cameră și nu vedeam decît ceea ce se afla la dreapta, spre stradă, sau la stînga, spre zidul de calcan.

Șirul de apartamente era ades întrerupt de bordeluri, pe care le străbăteam deosebit de repede — deși se pare că tocmai de dragul lor făceam acest drum, — așa încît n-am reținut nimic altceva decît că existau. Ultima cameră din toate acele apartamente era însă iar un bordel ; acolo m-am oprit. Peretele opus ușii prin care intrasem, deci ultimul perete al șirului de case, era fie de sticlă, fie găurit, și dacă aș fi continuat să merg aș fi căzut în gol. Este chiar mai probabil că era găurit, pentru că fetele erau culcate în partea unde se termina planșeul. Vedeam clar două fete, culcate pe jos ; capul uneia din ele depășea un pic muchea planșeului și atîrna în gol. La stînga era un zid plin ; cel din dreapta, în schimb, era neterminat ; se zărea curtea, al cărei teren, de altfel, nu se vedea ; o scară dărăpănată și cenușie ducea spre curte prin mai multe rampe. Judecînd după lumina din cameră, tavanul era asemenea celor din celelalte camere.

Aveam treabă mai ales cu fata al cărei cap atîrna în gol, iar Max cu cea culcată la stînga ei. I-am pipăit picioarele, apoi m-am mulțumit să-i strîng ritmic partea de sus a pulpelor. Simțeam atît de multă plăcere, încît mă miram că n-avem încă nimic de plătit pentru această distracție, care era tocmai cea mai agreabilă. Eram convins că eu (eu singur) păcălesc lumea. Apoi fata, fără să-și miște picioarele, și-a ridicat bustul și mi-a întors spatele, un spate care, spre marea mea spaimă, era acoperit de niște cercuri mari, de un roșu ca de ceară de sigilii, cu margini pale, și de niște stropi roșii presărați pe intervale. Am băgat de seamă atunci că tot corpul ei era plin cu astfel de pete și de stropi, că-mi pusesem degetul gros în petele de pe pulpele ei și că aceste particule, roșii ca cele ale unui sigiliu spart, mi se lipiseră și de degete.

M-am dat înapoi, în mijlocul unui grup de bărbați, care păreau că așteaptă, la perete, lîngă capul scării, unde era oarecare mișcare. Așteptau așa cum staționează oamenii de la țară duminica dimineața în piața de alimente. De aceea, chiar era duminică. Acolo a avut loc scena comică : un om, de care Max și cu mine aveam motiv să ne temem, a plecat, apoi s-a urcat pe scară, a venit spre mine și, în timp ce Max și cu mine așteptam, îngroziți, nu știu ce amenințare înfiorătoare din partea lui, mi-a pus o întrebare ridicol de neroadă. Apoi am rămas acolo, privindu-l îngrijorat pe Max, care, netemîndu-se de nimic în acest local, se așezase undeva, la stînga, pe jos, și mînca o supă groasă de cartofi, din care cartofii ieșeau peste nivelul lichidului ca niște bulgări mari, mai ales unul dintre

ei. Max îi zdrobea în supă cu o lingură, poate cu două linguri, sau poate că pur și simplu îi rostogolea prin supă ...

Duminică 16 decembrie, la amiază

... Cînd o cultură intelectuală dezordonată, neavînd în sine decît coeziunea cea mai firavă, indispensabilă simplei menținerí a unei existențe precare, este pusă subit în situația de a îndeplini o sarcină limitată în timp, deci în mod necesar energică, de a se dezvolta și de a lua cuvîntul, nu rezultă decît un răspuns amar, în care se amestecă o doză de orgoliu pentru rezultatul obținut — orgoliu suportabil numai cu ajutorul tuturor forțelor neexercitate — o mică întoarcere la cunoaștere — care o ia la fugă, surprinsă, fiind deosebit de mobilă, deoarece era mai mult presimțită decît bine instalată, — și, în sfîrșit, ura și admirația anturajului.

Ieri, înainte de a adormi, am avut imaginea unui grup de oameni izolat în aer, ca un munte ; imaginea mi se înfățișa sub forma unui desen, a cărui tehnică îmi părea absolut nouă și, odată găsită, foarte ușor de executat. Niște oameni erau adunați în jurul unei mese, solul se termina nu departe de grupul de oameni, dar din tot acel grup, distingeam deocamdată, cu o mare forță vizuală, numai un tînăr, îmbrăcat într-un costum arhaic. Se rezema cu brațul stîng de masă, mîna îi atîrna molatică în fața capului, ridicat cu o mină veselă spre cineva care se apleca spre el, îngrijorat și întrebător. Trupul, mai ales piciorul drept, îi era întins cu o indolență tinerească ; era mai mult culcat decît așezat. Cele două perechi de linii pre-

cise care îi limitau picioarele se încrucișau și se racordau lin cu conturul corpului. Între aceste linii, hainele colorate în nuanțe pale erau umflate de o slabă existență corporală. Mirat de acest frumos desen, care făcea să se nască în capul meu o tensiune — și anume, după părerea mea, chiar tensiunea permanentă, în stare să-mi călăuzească creionul în mînă oricînd aș vrea — m-am silit să ies din acea stare crepusculară, pentru a putea analiza mai bine desenul. Am descoperit atunci că, de fapt, ceea ce îmi închipuisem nu era nimic altceva decît un mic grup statuar din porțelan alb-cenușiu.

În perioadele de tranziție, printre care se numără pentru mine săptămîna trecută și, cel puțin, clipa de față, sînt cuprins ades de o mirare tristă, dar liniștită, cu privire la insensibilitatea mea. Sînt despărțit de toate lucrurile printr-un spațiu gol, la limita căruia nici măcar nu mă grăbesc să ajung.

Acum, seara, cînd ideile încep să-mi fie mai independente și cînd aș fi poate bun de ceva, sînt nevoit să mă duc la Teatrul Național, la premiera piesei *Hippodamia* de Vrchlichky [1].

E sigur că duminica nu-mi poate aduce niciodată mai multe foloase decît ziua de lucru, pentru că prin orariul ei special îmi răstoarnă toate obiceiurile și am nevoie de excedentul de timp liber ca să mă instalez, de bine, de rău, în această zi deosebită.

[1] *Jaroslav Vrchlichky*, (1853—1912), poet ceh.

În orice caz, dorinței mele de a scrie o autobiografie i-aș ceda numaidecît în clipa în care aș scăpa de birou. Această schimbare radicală ar trebui s-o am în față, ca țel provizoriu, încă de la începutul lucrului, pentru a putea dirigui masa evenimentelor. Nu pot să concep altă schimbare încurajatoare decît aceasta, care este însă îngrozitor de neprobabilă. Dar dacă ar avea loc, ar fi o mare bucurie să scriu o autobiografie, pentru că treaba s-ar face la fel de ușor ca transcrierea unor vise, dar cu un rezultat cu totul diferit, măreț, care ar avea pe veci influență asupra mea, fiind în același timp accesibil înțelegerii și simțirii oricărei alte persoane...

Duminică 24 decembrie

Seară veselă ieri, la Baum [1]. M-am dus acolo cu Weltsch [2]. Max e la Breslau. M-am simțit liber, am putut să-mi duc fiecare mișcare pînă la capăt, am răspuns, am ascultat cum se cuvine, am făcut zgomotul cel mai mare, și cînd mi s-a întîmplat să spun o prostie, n-a devenit esențială, ci a fost de îndată trecută cu vederea. La fel și drumul înapoi, pe care l-am făcut pe ploaie cu Weltsch ; în ciuda băltoacelor, a vîntului și a frigului, am avut amîndoi impresia că se desfășoară la fel de repede ca și cum am fi mers cu trăsura. Și amîndoi am regretat cînd ne-am despărțit.

Cînd eram copil, mă cuprindea frica, și dacă nu chiar frica, o indispoziție, ori de cîte ori vorbea

[1] *Oskar Baum* (1883—1940), scriitor și critic muzical ceh de limbă germană.
[2] *Felix Weltsch* (n. 1884), filosof ceh de limbă germană, prieten cu Brod și Kafka.

tata despre sfîrșitul lunii, sau despre *ultimo* [1], ceea ce, în calitatea lui de om de afaceri, făcea des. Întrucît nu eram curios, iar dacă mi se întîmpla să pun totuși o întrebare, ritmul lent al gîndirii mele nu-mi permitea să asimilez repede răspunsul, și întrucît și slaba curiozitate activă care ieșea la iveală era adesea satisfăcută numai de întrebare și de răspuns, fără să mai ceară și un sens, expresia „sfîrșitul lunii“ rămînea pentru mine un secret penibil, la care, după ce am ascultat mai bine, i s-a adăugat și expresia *ultimo*, însă niciodată cu o semnificație atît de puternică. Îngrozitor era și faptul că acest sfîrșit de lună atît de îndelung temut nu putea fi niciodată învins de-a binelea, căci după ce trecea fără vreun simptom deosebit, adică fără să i se acorde vreo atenție deosebită — căci abia mult mai tîrziu am înțeles că revenea aproximativ la fiecare treizeci de zile — și deci ziua de întîi sosea cu bine, cei din casă începeau din nou să vorbească despre sfîrșitul lunii, dar fără groază deosebită, fenomen pe care, fără să cercetez, îl puneam în rîndul celorlalte lucruri de neînțeles.

Cînd am sosit la W., ieri la amiază, am auzit vocea surorii lui care îmi dădea bună-ziua, dar fără s-o văd și pe ea, pînă în clipa în care silueta ei gingașă s-a desprins din fotoliul basculant aflat în fața mea...

25 decembrie

... Se pare că nu atîta o viață severă de familie conferă evreilor — și mai cu seamă, firește, celor

[1] *Ultimo* [giorno] (ital.) : ultima [zi]. Cuvîntul italienesc a intrat în limbajul comercial internațional, cu înțelesul : ultima zi a lunii (zi de scadențe).

din Rusia — trăsătura lor comună și distinctivă, pentru că, la urma urmei, există o viață de familie și la creștini și, apoi, este supărător pentru viața de familie a evreilor că femeia este exclusă de la studiile talmudice, așa încît, atunci cînd bărbatul vrea să stea de vorbă cu oaspeții săi despre unele probleme talmudice savante, deci despre centrul vieții sale, femeile se retrag în camera de alături, dacă nu cumva sînt chiar obligate să se retragă. Astfel, trăsătura lor și mai caracteristică este faptul că se adună atît de des, cu orice prilej, fie pentru a se ruga, a studia sau a discuta despre cele divine, fie pentru a lua parte la mese festive, de cele mai multe ori bazate pe un motiv religios și în cursul cărora nu se bea alcool decît într-o măsură foarte moderată. Ei se refugiază pur și simplu unii la alții.

Este probabil că, prin forța operelor sale, Goethe întîrzie dezvoltarea limbii germane. Chiar dacă proza s-a depărtat adeseori de el între timp, pînă în cele din urmă a revenit la el cu o nostalgie încă și mai intensă, așa cum face chiar și astăzi, și și-a însușit chiar expresiile învechite, prezente la Goethe, dar care altminteri n-au nici o legătură cu el, pentru a se delecta cu spectacolul complet al dependenței ei nelimitate.

În limba ebraică mă numesc Amșel, ca bunicul după mamă al mamei mele ; mama, care avea șase ani cînd a murit bunicul, își amintește de el ca de un om foarte evlavios și foarte învățat, cu o barbă lungă albă. Își aduce aminte că a trebuit să țină în mîini degetele de la picioarele cadavrului, cerînd iertare pentru eventualele greșeli săvîrșite față de bunicul ei. Își mai aduce aminte și de numeroasele cărți care acopereau pereții în casa bunicului. Se scălda în gîrlă în fiecare zi, chiar și iarna, și atunci făcea o copcă în gheață ca să se poată scălda. Mama mamei mele a murit de tînără, de tifos. Începînd din ziua morții ei, bunica mamei a devenit melancolică, a refuzat orice hrană și n-a mai vorbit cu nimeni ; o dată, la un an după moartea fiicei sale, s-a dus să se plimbe și nu s-a mai întors ; i s-a pescuit corpul în Elba. Străbunicul mamei era un om încă și mai învățat decît bunicul ei ; se bucura de aceeași considerație și printre creștini și printre evrei ; cu prilejul unui incendiu, evlavia lui a provocat o minune ; focul i-a ocolit casa, cruțînd-o, în timp ce casele din jur au ars. Avea patru feciori ; unul dintre ei s-a creștinat și s-a făcut medic. Toți au murit de tineri, afară de bunicul mamei. Acesta a avut un fiu, de care mama își amintește ca de „unchiul Natan, nebunul", și o fiică, anume mama mamei mele.

Să mă năpustesc în fereastră și, slab cum sînt acum, după ce mi-am folosit toată puterea, să sar peste parapet, trecînd printre așchiile de lemn și cioburile de geam...

30 decembrie

Înclinația mea pentru imitație nu are nimic actoricesc ; îi lipsește în primul rînd omogenitatea. Nu pot să imit în toată amploarea lor trăsăturile grosolane, izbitor de caracteristice ; încercările făcute de mine în acest sens au dat întotdeauna greș, sînt contrare firii mele. În schimb, am un gust pronunțat pentru imitarea amănuntelor grosolăniei ; ceva mă îndeamnă să imit manipulațiile făcute de anumite persoane cu bastonul, poziția

miinilor lor, mişcările degetelor lor, şi fac asta fără efort. Dar tocmai această uşurinţă, această sete de imitaţie, mă depărtează de actor, pentru că această uşurinţă este contracarată de faptul că nimeni nu bagă de seamă că imit. Numai propria mea aprobare, pe care mi-o acord cu satisfacţie sau, cum se întîmplă de cele mai multe ori, cu ciudă, îmi arată că am reuşit. Dar imitaţia interioară merge cu mult mai departe decît imitaţia exterioară, fiind uneori atît de convingătoare şi de puternică, încît nu mai rămîne nici un loc în mine din care să pot observa şi constata imitaţia, aşa că n-o mai găsesc decît în amintire. În acest caz, de altfel, imitaţia este atît de desăvîrşită şi mă înlocuieşte dintr-odată atît de bine pe mine însumi, încît, presupunînd că ar putea fi scoasă în evidenţă, ar fi de nesuferit pe scenă. Nu i se poate cere spectatorului să suporte mai mult decît un joc împins pînă la extrem. Dacă un actor, obligat de rol să-l cotonogească pe altul, începe, excitat cum este şi copleşit de simţuri, să lovească de-a binelea, iar celălalt ţipă de durere, spectatorul trebuie să devină om şi să intervină. Dar ceea ce se petrece arareori în acest gen, se întîmplă de nenumărate ori în unele genuri subordonate. Esenţa actorului prost nu constă din faptul că imită mediocru, ci mai degrabă din faptul că, în urma unor lipsuri ale pregătirii sale, ale experienţei sale şi ale talentului său, imită modele proaste. Dar defectul său cel mai esenţial rămîne faptul că nu respectă limitele jocului şi că imită prea intens. E îndemnat să procedeze astfel de vaga idee pe care şi-o face despre cerinţele scenei, şi chiar atunci cînd spectatorul crede că actorul cutare sau cutare este prost pentru că s-a înfipt acolo şi rămîne locului, că se joacă într-una cu degetele pe marginea buzunarului, că-şi îndoaie mîinile fără nici un rost pe coapse, că-şi pleacă urechea spre sufler şi că, deşi vremurile se schimbă complet, el îşi păstrează cu orice preţ o gravitate neliniştită — nu este mai puţin adevărat că acest actor picat din cer pe scenă este, şi el, prost, numai pentru că imită prea mult, chiar dacă n-a avut decît intenţia de a face acest lucru...

1912

3 martie

La 28 februarie : la Moissi [1]. Spectacol împotriva naturii. Moissi e calm în aparenţă ; îşi ţine între genunchi mîinile împreunate, se uită ţintă la cartea pusă liber înaintea lui şi-şi lasă vocea să vină asupra noastră, cu suflul unui alergător.

Acustica sălii e bună. Nici un cuvînt nu se pierde, nu există nici pic de ecou, ci totul se amplifică puţin cîte puţin ca şi cum vocea, de mult ocupată cu altceva, ar produce cu întîrziere un efect nemijlocit ; cuvîntul se intensifică după aptitudinile sale intrinsece şi ne învăluie. Ne descoperim posibilităţile propriei voci. După cum sala lucrează pentru vocea lui Moissi, tot aşa vocea lui lucrează pentru a noastră. Trucuri neruşinate şi efecte de surpriză, care te fac să-ţi pleci privirea în pămînt şi de care n-ai face niciodată uz tu însuţi : cîntă, la început de tot, cîteva versuri izolate, de pildă „Dormi, Miriam, copila mea" ; lasă să-i rătăcească vocea în melodie ; debitează repede *Cîntec de mai*, avînd aerul că nu-şi pune între cuvinte decît vîrful limbii ; desparte cuvin-

[1] *Alexander Moissi* (1880—1935), celebru actor de limbă germană, de origine albanez.

tul *November-Wind* [1] în așa fel încît să împingă vîntul în jos și să-l poată lăsa să se suie din nou, șuierînd. Dacă te uiți în tavan, versurile te trag în sus.

Poeziile lui Goethe sînt inaccesibile pentru recitator, ceea ce însă nu e un motiv să găsești defectuoasă această manieră de a declama, deoarece fiecare poezie contribuie la țelul urmărit. — Mare efect cînd, recitînd ca supliment *Cîntecul ploii* de Shakespeare, stătea foarte drept, fără text, își despăturea și își mototolea batista în mîini, în timp ce ochii îi străluceau. — Obraji rotunzi și totuși fața colțuroasă. Păr moale, pe care și-l mîngîie fără încetare, cu gesturi molatice. Criticile entuziaste pe care le-am citit despre el nu-i sînt de folos în ceea ce ne privește decît pînă în clipa în care îl auzi pentru prima dată ; apoi, se încurcă el în ele și nu mai poate să creeze impresii pure.

Acest mod de a recita stînd pe scaun cu cartea în față amintește de ventrilogie. Artistul, în aparență străin de toate acestea, stă pe scaun ca și noi ; abia dacă îi distingem ici și colo mișcările gurii, pe fața înclinată ; în loc să spună versurile el însuși, le lasă pe ele să vorbească deasupra capului său. Cu toate că au fost atîtea melodii de auzit, cu toate că vocea părea să fie condusă ca o barcă ușoară pe apă, melodia versurilor nu era cu adevărat perceptibilă. Anumite cuvinte erau descompuse de către voce, fuseseră prinse cu atîta gingășie, încît țîșneau și nu mai aveau nici o legătură cu vocea omenească, dar după aceea, constrînsă de necesitate, vocea rostea o consoană acută, readucînd cuvîntul pe pămînt și încheindu-l.

[1] Vîntul de noiembrie (germ.).

După aceea, plimbare cu Ottla, d-ra Taussig, soții Baum și Pick [1] ; podul Elisabeta, splaiul, Kleinseite, cafeneaua Radetzky, Podul de piatră, Karlgasse. Abia dacă-mi rămînea o perspectivă de bună dispoziție, așa că n-au avut mare lucru să-mi obiecteze ...

11 august

Nimic, nimic. Cît timp mă face să pierd publicarea volumașului și ce sentiment nefast și ridicol, cu privire la valoarea mea, mă cuprinde cînd citesc aceste lucruri vechi, ca să le public. Este singurul lucru care mă oprește să mai scriu. Și totuși, în realitate, n-am cîștigat nimic ; această tulburare este cea mai bună dovadă. În orice caz, acum, după ce va apărea cartea, voi fi nevoit să mă țin încă și mai departe decît pînă acum de reviste și de critici, dacă nu vreau să mă declar mulțumit să-mi înmoi numai vîrfurile degetelor în adevăr. Dar ce greoi am devenit ! Altădată mi-era de-ajuns să spun un singur cuvînt opus orientării mele de moment, și zburam numaidecît dincolo ; acum, mă mulțumesc să mă privesc și rămîn cum sînt.

14 august

Scrisoare către Rowohlt [2] :

Stimate domnule Rowohlt !

Vă transmit alăturat micile bucăți în proză pe care ați dorit să le vedeți ; sînt, fără îndoială, destule ca să iasă un volumaș. În timp ce le adunam în acest scop, am avut uneori de ales între satis-

[1] *Otto Pick* (n. 1887), ziarist ceh de limbă germană.
[2] *Ernst Rowohlt* (1887—1960), editor german.

facerea simțului meu de răspundere și dorința de a avea, și eu, o carte printre frumoasele lucrări editate de dumneavoastră. Este sigur că alegerea mea n-a fost făcută întotdeauna cu toată convingerea. Acum însă, firește, aș fi fericit dacă lucrările v-ar plăcea cel puțin atîta cît e nevoie ca să le tipăriți. La urma urmei, ce e rău în aceste bucăți nu se poate observa la prima vedere, chiar cu cea mai mare pricepere și cu cea mai mare inteligență. Individualitatea cea mai răspîndită printre scriitori constă, cum se știe, din faptul că fiecare are un mod absolut deosebit de a-și ascunde ceea ce are rău.

Al dvs. devotat

15 august

Zi inutilă. Pierdută dormind, stînd culcat, Praznicul Maicii Domnului pe Alstädter Ring. Omul a cărui voce părea că iese dintr-o gaură făcută în pămînt. M-am gîndit mult — ce jenă simt cînd e vorba să scriu nume! — la F. B.[1] Ieri : *Polnische Wirtschaft*[2]. Acum, O. a recitat poezii de Goethe. Le alege cu un simțămînt just. *Trost in Tränen. An Lotte. An Werther. An den Mond.*[3]

Am recitit niște caiete-jurnal vechi, în loc să mă țin departe de aceste lucruri. Trăiesc în modul cel mai nesăbuit cu putință. Cauza tuturor relelor este însă editarea acelor treizeci și una de pagini. Dar și mai mult încă, ce-i drept, slăbiciunea care îngăduie unor asemenea fapte să aibă influență asupra mea. În loc să mă zgîlții, stau așa, căutînd un mod cît mai jignitor cu putință de a exprima toate acestea. Dar calmul meu înspăimîntător îmi stingherește posibilitățile de invenție. Sînt curios să știu cum am să ies din această stare. Nu permit să fiu împins, dar nici nu sînt conștient de adevăratul drum. Atunci, ce are să se întîmple ? Sînt oare, ca o mare masă informă, împotmolit definitiv pe drumul meu îngust ? — Dar atunci aș putea cel puțin să întorc capul. — Asta și fac ...

23 septembrie

Am scris povestirea aceasta — *Verdictul* — dintr-o singură suflare, de la zece seara pînă la șase dimineața, în noaptea de 22 spre 23. Am stat atîta pe scaun, încît abia dacă mai pot să-mi scot de sub birou picioarele anchilozate. Oboseala îngrozitoare și bucuria : în timp ce povestirea mi se desfășura în fața ochilor, înaintam spintecînd apele. În mai multe rînduri, azi-noapte, mi-am dus în spinare propria greutate. Totul poate fi spus ; toate ideile, oricît de neobișnuite ar fi, sînt așteptate de un mare incendiu, în care se nimicesc și renasc. S-a făcut albastru în fața ferestrei mele. A trecut o trăsură. Doi oameni au umblat pe pod. La ora două m-am uitat la ceas pentru ultima dată. Cînd slujnica a trecut pentru prima oară prin vestibul, scriam ultima frază. Lampa stinsă, lumina zilei. Ușoare dureri în inimă. Oboseala dispărînd în mijlocul nopții. Intrarea mea, tremurînd, în camera surorilor mele. Înainte de-a

---

[1] Este vorba de un personaj feminin, care avea să joace un rol foarte important în viața lui Kafka.
[2] *Gospodărie poloneză* (germ.) : operetă de Jean Gilbert.
[3] Consolare în lacrimi. Către Lotte. Lui Werther. Lunii (germ.).

intra, îmi întind oasele în fața slujnicii și spun: „Am scris pînă acum". Vederea patului meu intact, ca și cum ar fi fost adus în cameră cu o clipă înainte. Siguranța mea se confirmă: cînd lucrez la romanul meu, mă găsesc în rușinoasele văi ale literaturii. *Numai așa* se poate scrie, numai cu această continuitate, cu o astfel de deschidere totală a sufletului și a trupului. Dimineața în pat. Ochii tot limpezi. În timpul lucrului am fost însoțit de numeroase sentimente: bucuria, de pildă, că voi avea ceva frumos pentru *Arkadia*[1] lui Max, gîndul la Freud, firește, într-un loc la *Arnold Beer*[2], în altul la Wasserman, în altul la *Die Riesin*[3] de Werfel, precum și, bineînțeles, la lucrarea mea *Lumea orașului*.

Gustav Blenkelt era un om simplu, cu obiceiuri precise. Nu-i plăcea fastul inutil și avea o judecată categorică despre oamenii care etalează un astfel de fast. Cu toate că era celibatar, se simțea absolut în drept să spună un cuvințel hotărîtor în problemele conjugale ale prietenilor săi, iar cel care și-ar fi permis să pună numai în discuție acest drept ar fi pățit-o cu el. Avea obiceiul să-și spună verde părerea și nu căuta de fel să-i rețină pe interlocutorii cărora nu le convenea părerea lui. Existau, ca peste tot, oameni care îl admirau, oameni care îl aprobau, oameni care îl tolerau și alții, în sfîrșit, care nici nu vroiau să audă de el. Dacă e adevărat, cu condiția să privești de foarte aproape, că orice ființă, cît de neînsemnată ar fi, constituie centrul unui cerc tra-

[1] Revistă editată de Max Brod la Leipzig (1913).
[2] Roman de Max Brod.
[3] Roman de Franz Werfel.

sat în jurul ei, cum n-ar fi acesta cazul pentru Gustav Blenkelt, o persoană, în fond, deosebit de sociabilă?

La vîrsta de treizeci și cinci de ani, ultimul an al vieții sale, frecventa cu asiduitate o tînără pereche cu numele de Strong. Este sigur că pentru domnul Strong, care își deschisese cu banii nevestei-si un magazin de mobilă, faptul că-l cunoștea pe Blenkelt prezenta diferite avantaje; într-adevăr, cea mai mare parte dintre cunoștințele acestuia erau tineri candidați la însurătoare, care, mai devreme sau mai tîrziu, erau nevoiți să se gîndească să-și procure mobilă nouă și, fie măcar din obișnuință, nici chiar în această direcție nu neglijau în general sfaturile lui Blenkelt. „Îi țin zdravăn în frîu", obișnuia să spună Blenkelt ...

1914

21 august

Am început cu speranțe atît de frumoase, și iată-mă respins de cele trei povestiri, azi în mod mai brutal decît oricînd. Poate că ar trebui să nu lucrez niciodată la povestirea mea rusească, decît după ce am lucrat la *Proces*. Cu această speranță caraghioasă, care nu se sprijină în mod vizibil decît pe o închipuire mecanică, mă apuc iar de *Proces*. — N-a fost cu totul în zadar.

29 august

Sfîrșitul unui capitol e ratat, un alt capitol l-am început bine, dar n-am să-l pot continua decît anevoie, sau, mai bine zis cu siguranță că n-am să-l

pot continua la fel de bine, în timp ce atunci, noaptea, aş fi reuşit la sigur. Dar nu am dreptul să mă las ; sînt absolut singur.

30 august

Frig şi vid. Simt prea puternic limitele posibilităţilor mele care, dacă nu sînt absolut inspirat, sînt fără îndoială foarte reduse. Şi cred chiar că nu sînt tîrît de inspiraţie decît între aceste limite strîmte, pe care, de altfel, nu le simt, pentru că sînt tîrît. Oricum, ele îmi oferă destul spaţiu pentru a trăi, aşa încît am să le exploatez pînă la dispreţ.

Ora două fără un sfert dimineaţa. Peste drum plînge un copil. Deodată, un bărbat vorbeşte în aceeaşi cameră, atît de aproape, ca şi cum ar fi în faţa ferestrei mele. „Mai bine mă arunc pe fereastră, decît să mai aud asta.“ Mai mormăie ceva despre nervozitate ; femeia nu răspunde, ci doar sîsîie, încercînd astfel să adoarmă din nou.

1 septembrie

Am scris abia două pagini, într-o neputinţă totală. Cu toate că am dormit bine, am pierdut astăzi mult teren. Dar ştiu că dacă vreau să trec de la suferinţele cele mai de jos ale creaţiei literare — menţinută oricum la un nivel inferior datorită felului meu de viaţă — la libertatea mai înaltă, care acum poate că mă şi aşteaptă, n-am dreptul să cedez. După cum constat, vechea apatie încă nu m-a lăsat cu totul, iar de răceala inimii n-am să scap poate niciodată. Faptul că nu dau înapoi din faţa nici unei umiliri poate să însemne la fel de bine că nu e nimic de sperat, după cum poate să-mi şi dea speranţă.

13 septembrie

Iarăşi abia două pagini. Am crezut mai întîi că tristeţea pricinuită de înfrîngerile austriece şi teama mea de viitor (o teamă care, în fond, mi se pare în acelaşi timp ridicolă şi infamă) mă vor împiedica absolut cu totul de a scrie. Dar nu era asta ; nu este decît o deprimare, care revine neîncetat şi pe care trebuie neîncetat s-o înving. Îmi rămîne destul timp ca să fiu trist în afara momentelor în care scriu. Prin felul dureros în care mă rod, în direcţiile cele mai felurite, gîndurile care se leagă de război seamănă cu grijile vechi, pricinuite de F. Nu sînt în stare să îndur griji şi sînt poate făcut ca să fiu doborît de ele. Cînd am să fiu destul de slăbit — se pare că acea clipă nu va întîrzia mult — cea mai infimă grijă va fi poate de-ajuns ca să mă dea gata. E adevărat că această perspectivă poate să mă facă totodată să găsesc şi mijlocul de a amîna nenorocirea cît mai multă vreme cu putinţă. Desigur, cu toate că mi-am desfăşurat toate puterile firii mele pe vremea aceea încă relativ prea puţin slăbită, n-am făcut mare lucru împotriva grijilor mele în legătură cu F., dar marele ajutor al scrisului nu mi-a fost acordat decît în prima epocă a relaţiilor noastre : acest ajutor, de acum înainte, n-am să mai las să-mi fie răpit.

7 octombrie

Mi-am luat concediu o săptămînă ca să lucrez la romanul meu. Pînă în prezent — azi e miercuri (noaptea), concediul meu se termină luni — n-am izbutit. Am scris puţin şi fără vlagă. Desigur,

ajunsesem pe panta de scoborîre încă de săptămîna trecută ; dar nu puteam să prevăd că situaţia se va agrava în asemenea măsură. Aceste trei zile mă autoriză oare să şi trag concluzia că nu sînt vrednic să trăiesc fără o slujbă într-un birou ?...

Traducere şi note de
H. R. RADIAN

Richard Byrd

(1888—1957)

Aviatorul şi exploratorul Richard Byrd, conducătorul mai multor expediţii în Antarctica, în timpul cărora s-a putut remarca grija pentru vieţile ce i se încredinţaseră, îşi află şi el locul în cadrul unei antologii de memorii literare. Desigur că, scriind *Singur,* amiralul Byrd, om de acţiune, n-a avut năzuinţe literare. Dar literatura nu poate ignora relatarea sobră şi gravă a unei experienţe unice.

Faptele acestea nu s-au născut dintr-o pasiune individualistă pentru experienţa izolatului, preocupare care i-a obsedat pe scriitorii romantici de la începutul veacului trecut. Deşi ne spune undeva că a fost atras de noutatea experienţei şi de prilejul de meditaţii ce i se oferea, Byrd îşi mărturiseşte solidaritatea cu oamenii, sentimentul de răspundere pentru ceilalţi. Sentimentul acesta l-a împiedicat să accepte expediţia de ajutor, atunci cînd zăcea intoxicat cu oxid de carbon, în coliba lui îngropată în gheaţă. Omul acesta a trăit patru luni de noapte polară în Antarctica, într-un post meteorologic înaintat. *Singur* este astfel, fără voia autorului, care e opusul unui orgolios, un elogiu al energiei umane, conştiente şi responsabile. Experienţele ne sînt comunicate cu simplitate. E suficient să le comparăm cu acelea, înrudite prin dificultăţile învinse şi prin forţa sufletească

solicitată, ale lui Alain Gerbault, navigatorul singuratic, care a străbătut pentru prima oară Atlanticul într-un mic iaht. Orgoliul lui Gerbault transpare mereu, pînă la naivitate. Tonul, atitudinea sînt diferite la Byrd. Relatarea lui are noblețe, pentru că arată ceea ce poate fi și ceea ce poate face omul. E unul dintre cazurile cînd nu se poate separa valoarea etică de cea artistică.

SINGUR

(ALONE)

MAI — II: LOVITURA

Luna mai fu asemenea unei pietricele care se afundă încetul cu încetul în nisip, pe măsură ce înaintează marea. Zilele se iroseau pe nesimțite. Știrile, destul de rare, pe care le primeam de la Dyer, mi se păreau tot așa de îndepărtate și de străine ca unui locuitor al planetei Marte. Lumea mea era la adăpostul zdruncinărilor economice. La Postul Înaintat domneau alte legi. Dimineața, cînd mă sculam, îmi era de ajuns să spun: „Azi e ziua în care trebuie să schimb foaia barografului" sau: „Azi e ziua cînd trebuie să umplu cazanul cu combustibil". Noaptea se instala de-a binelea. În ziua de 17 mai, o lună după dispariția soarelui, nu mai rămînea din amurg decît o dîră de lumină slabă care despica întunericul. În zilele în care vîntul sufla de la miazănoapte sau de la răsărit, Bariera se prefăcea într-o umbră uriașă acoperită cu vrafuri de nori așezați unul peste altul... Astfel era noaptea polară, a cărei înfățișare funebră

amintea Vîrsta de gheață. Totul era nemișcat; nu se zărea nimic. Eram în inima tăcerii.

Din adîncul întunericului izbucni deodată frigul. În ziua de 19 mai, pe cînd îmi făceam plimbarea obișnuită, temperatura coborî la 65° sub zero. Pentru întîia oară, încălțămintea pe care o purtam nu-și îndeplini datoria. Unul din tocuri se rupse și fui nevoit să mă înapoiez la cabană ca să-mi pun cizmele din piele de ren. Mi-a fost foarte rău în ziua aceea. Aveam junghiuri în tot trupul, ca și cum aș fi fost gazat și, de fapt, eram; cînd am cercetat a doua zi de dimineață burlanele de ventilație, am descoperit că țeava din afară era astupată cu gheață și cea dinăuntru asemenea, pe mai mult de trei sferturi din ea. A doua zi era duminică 20 mai. A fost ziua cea mai friguroasă de pînă atunci. Termometrul minimal a coborît pînă la minus 72°; termograful de casă, care însemna întotdeauna cîteva grade mai puțin decît cel din apărător, arăta 74° sub zero; cît despre instrumentul din afară, acesta se oprise pe loc — uleiul, cerneala și glicerina fiind deopotrivă de înghețate. Cînd am aprins soba, aerul din rezervorul cu combustibil s-a dilatat cu atîta putere, încît uleiul a țîșnit jur împrejur. Ca să apăr rezervorul împotriva acestor diferențe de temperatură, l-am acoperit cu perna de cauciuc, care, dintr-o fericită greșeală, se strecurase printre lucrurile mele. La lumina lămpii, aburii care ieșeau din sobă și din țeava ventilatorului păreau că ies din două motoare puternice. Îmi chinuiam degetele pe termograf și mi-au trebuit ceasuri pînă să-l potrivesc. Combustibilul nu voia cu nici un chip să curgă din butoaie; a trebuit să aduc unul din ele în cabană și să-l încălzesc lîngă sobă. Toată ziua am pus să ardă în tunel două sobe Primus.

Duminică am avut o convorbire prin radio; m-am chinuit un ceas ca să prind legătura; degetele îmi erau așa de înghețate de frig încît, în clipa cînd am prins Mica Americă, de-abia mai puteam învîrti cheia. „Trimite pe Haines la aparat“, fu prima mea cerere. În timp ce Hutcheson alerga prin tunelurile Micii Americe în căutarea șefului meteorologist, m-am întreținut puțin cu Charly Murphy. Acolo nu erau decît 60° sub zero. „Aci 72° sub zero“, spusei eu. „Să le stăpînești sănătos!“ fu răspunsul.

Apoi, vocea veselă a lui Bill Haines răsună în receptor. Îi povestii întîmplarea cu termograful. „Același lucru ni s-a întîmplat și nouă. Se datorește desigur uleiului înghețat. Aș fi de părere să-l aduci în casă și să-l bagi în gazolină, ca să înlături orice urmă de ulei. Apoi, să-l clătești în eter. Cît despre cerneală, n-ar fi rău să-i mai adaugi puțină glicerină.“ Bill era bine dispus. „Urmează-mi pilda, amirale. În viața mea n-am avut o singură neplăcere cu instrumentele; taina este să ai un asistent ambițios și ascultător!“ Mă pufni rîsul, pentru că știam, din prima expediție, prin cîte a trebuit să treacă Grimminger, meteorologistul adjunct. Bill stătea liniștit cu spatele la sobă și căuta să-l convingă pe Grimminger cu cuvinte mieroase că datoria lui era să iasă afară în plină vijelie ca să înfigă un stîlp în zăpadă. Sau, altă dată, tînărul meteorologist stătea într-o groapă adîncă încercînd să manevreze un teodolit și de-acolo, pe jumătate înghețat, transmitea prin telefon lui Bill, confortabil așezat la gura sobei, iuțeala și direcția vînturilor. În ziua aceea am dorit și eu să am un asistent care să se cațere sus pe anemometru, în locul meu. Poleiul adunat pe treptele de oțel îmi îngheța tălpile cizmelor de blană și frigul mă pătrundea pînă la oase. Îmi auzeam respirația trosnind în aer și plămînii, care îmi erau dinainte înghețați, păreau că se chircesc de cîte ori răsuflam.

Aurora avusese rareori o strălucire mai minunată. Ceasuri de-a rîndul a luminat cerul, ca într-un basm. Din cînd în cînd, cutremurele de pe Barieră făceau un zgomot de detunătură. Limba îmi era umflată și mă ustura de atîta ceai fierbinte cît înghițisem, iar vîrful nasului îmi era umflat de frig. Eram sigur că un vînt puternic va izbucni din acest ger liniștit: m-am urcat pe acoperiș, am căutat cîteva bidoane cu apă și le-am vărsat de-a lungul acoperișului. Apa îngheța pe măsură ce o vărsam. Gheața aceasta alcătuia ca un fel de pavăză peste zăpada îngrămădită.

La miezul nopții, cînd m-am urcat sus pentru observația aurorală, în clipa în care îmi treceam umerii prin ușa-oblon mi s-a tăiat respirația. Mi-am umflat plămînii, dar n-am simțit pătrunzînd nici un pic de aer. Uimit și chiar puțin speriat, am coborît jos în cabană și am respirat adînc, apoi, oarecum îngrijorat și cu băgare de seamă, am urcat iar sus. Același lucru se întîmplă din nou: în clipa în care dădeam de aer, mi se tăia respirația. Îmi dădui seama care era cauza: un vînt ușor se ridicase de la răsărit; și cînd îmi sufla în obraz îmi tăia respirația. M-am întors și am respirat în mănușă; astfel am putut să-mi isprăvesc observația. Înainte de a coborî, am făcut o experiență interesantă. Am așezat termometrul pe zăpadă și l-am lăsat acolo cîteva clipe; am descoperit că temperatura de pe sol era cu 5 grade mai coborîtă decît cea de la înălțimea instrumentelor. Pe urmă, pe cînd citeam în pat, mi-a înghețat un de-

get, cu toate că treceam tot timpul cartea dintr-o mînă în alta, punînd-o pe cea liberă la adăpost sub pătură.

Dinspre răsărit și din toiul frigului, izbucni vijelia. Sosi încetul cu încetul, ca și cum frigul ar fi atîrnat prea greu, ca să poată fi urnit din loc dintr-o singură dată. În noaptea de 21 mai, barometrul începu să coboare. Cînd am ajuns sus, noaptea era neagră ca cerneala ; tensiunea vîntului precum și învălmășeala pe cer a norilor întunecoși arătau că un nou centru de furtună se pregătea. A doua zi de dimineață, fericit de a fi găsit un pretext pentru a nu ieși pe Barieră, am lucrat o bucată bună de vreme în tunelul de rezervă la lumina unei lumînări roșii, înfiptă într-o firidă de zăpadă. În ziua aceea am săpat cam vreo șase metri și jumătate, distanță pe care n-am mai depășit-o niciodată. Apoi m-am așezat pe o ladă și am privit lumînarea roșie care se desprindea așa de frumos pe albul neprihănit al zăpezii. În curînd auzii cupele anemometrului care începeau să se clatine mai tare. Dîndu-mi seama că vîntul se întețea, m-am urcat sus, să văd dacă toate sînt în regulă. E foarte ciudat să privești la începutul unei vijelii pe Barieră. Mai întîi începe vîntul. Apoi Bariera se deșteaptă din toropeală ; și suprafața ei, care pînă mai adineaori părea tare și lucioasă ca metalul, vezi că deodată începe să se miște ca o mare furtunoasă. Uneori, cînd viscolește puternic, nori de zăpadă sînt împinși pe Barieră și aruncați în aer la înălțimi de zeci de metri. Alteori lucrurile se petrec mai domol. Simți că totul începe să alunece. Aerul începe să trosnească din cauza cristalelor de gheață care sînt puse în mișcare. Foarte repede, cristalele încep să

năvălească cu putere, ca marea, cînd se întinde fluxul și îți acoperă cu repeziciune întîi picioarele, apoi gleznele, apoi trupul și în sfîrșit se urcă pînă la gît. Mi s-a întîmplat să umblu pe vijelii atît de puternice, încît nu vedeam la un metru ; în schimb, zăream stelele deasupra norilor de zăpadă. Spirale de fum învăluiau stîlpul anemometrului, cînd am isprăvit cu inspecția. Am controlat ușa-oblon și, ca un marinar care se pregătește de vreme rea și care știe că vaporul lui e bine pregătit, am coborît în cabană ca să aștept sfîrșitul furtunii. Acolo în adăpost, sub coaja Barierei, viscolul nu mă putea răzbi ; totuși zgomotul se auzea. Vîntul șuiera prin ventilatoare și scutura burlanul sobei cu atîta putere, încît am crezut că era gata să-l smulgă din loc ; pe acoperiș se auzeau lovituri ca de ciocan și aerul din cabană era aspirat de puterea vîntului. Un curent se strecurase prin tuneluri și în cabană. Lumînările clipiră și se stinseră. Nu mai ardea decît lanterna de furtună.

Chiar așa nu-mi dădui seama de grozava dezlănțuire a elementelor pînă în clipa cînd mă urcai sus pentru observația meteorologică. Cînd am deschis ușa-oblon, vîntul m-a împins cu puterea unui perete mișcător. Între oblon și termograful de afară erau numai cîțiva pași — dar mi se păru că erau kilometri. Vîntul azvîrlea zăpada peste mine și mă luptam cu el ca împotriva valurilor. Nici o noapte nu mi s-a părut mai întunecoasă. Raza lămpii de buzunar înghețase pe loc ; nu-mi puteam vedea mîna în fața ochilor. Hainele îmi erau împietrite de zăpadă cînd am coborît jos în cabană. Am avut simțămîntul că se întîmplase ceva în lipsa mea, însă nu-mi dădeam seama ce.

Era mult mai frig ca înainte. Focul se stinsese, cu toate că rezervorul cu combustibil era încă pe jumătate plin. M-am gîndit că, pesemne, întorsesem din greșeală maneta, înainte de a ieși afară; dar cînd am aprins un chibrit în fața țevii, curentul îl stinse numaidecît. Vîntul, desigur, stinsese focul. L-am aprins din nou și l-am supravegheat.

Furtuna se prefăcu în vijelie. Zgomotul antenei de radio și bătaia sîrmelor de la anemometru îmi aminteau zgomotul furtunii în catarguri și în pînzele corăbiilor. Penița care arăta direcția vînturilor încremenise pe foaie; desigur că din cauza zăpezii adunate se făcuse un scurt-circuit pe contactele electrice. Mi-am dat seama că nu era nimic de făcut și am lăsat instrumentul în pace. Mai sînt și alte feluri de a afla direcția vînturilor; am legat o batistă în vîrful unei prăjini de bambu, și am strecurat-o afară prin ventilator; cu ajutorul unei lămpi, puteam vedea în ce direcție flutură batista. Am făcut treaba asta la fiecare ceas, însemnînd toate schimbările de direcție pe o foaie de hîrtie. Pe la ora două dimineața, mi s-a urît cu aceste observații prin periscop. Dacă aveam de gînd să mă culc și în același timp să păstrez legăturile cu meteorologia, nu-mi rămînea altceva de făcut decît să curăț punctele de contact.

Viscolea puternic. Bariera părea zdruncinată din temelie și era atîta zgomot de parcă stătea să se năruie lumea întreagă. De abia am putut împinge ușa-oblon. În clipa cînd am deschis-o, am fost orbit de zăpadă. Am ieșit afară tîrîș, agățîndu-mă de clanța ușii, ca să-mi asigur mișcările. Apoi am trîntit ușa la loc, nedorind să-mi

văd locuința umplută cu zăpadă. Nu se zărea nimic. Mii de zobi de gheață îmi biciuiau obrazul; nu puteam nici măcar să răsuflu, fiindcă zăpada îmi astupa gura și nările. M-am tîrît de-a bușilea pînă la anemometru, de teamă să nu fiu azvîrlit jos; o singură greșeală, și eram pierdut.

Am găsit cu ușurință stîlpul, după ce, e drept, m-am lovit de el la cap. Am izbutit să mă cațăr sus, cu toate că mii de stafii trăgeau de mine și-mi băgau degetele în ochi. Dar n-am putut face nimic. Pe măsură ce curățam punctele de contact, zăpada le acoperea din nou; afară de asta, cupele se învîrteau așa de repede, încît aș fi putut să-mi las acolo cîteva degete. Cînd am coborît, m-am simțit deodată azvîrlit în aer, fără să am putința să-mi stăpînesc mișcările. Ușa-oblon era complet îngropată în zăpadă cînd am regăsit-o, după ce am zgîriat zăpada în cîteva locuri cu mănușile mele îmblănite. Am tras de mîner, întîi cu o mînă, apoi cu amîndouă. Nu se clintea. „Na-ți-o bună“, mă gîndii. Se vede că zăpada o fi înțepenit colțurile. M-am așezat alături de oblon, mi-am adunat puterile și am tras cît am putut de tare. Ar fi fost tot așa de ușor să încerc să mișc din loc Bariera.

Mărturisesc că mă apucă groaza. Sîngele rece mă părăsi. M-am năpustit ca un nebun pe acel metru pătrat de lemn și l-am lovit cu pumnii, cu nădejdea de a dezlipi zăpada înghețată; apoi m-am culcat pe burtă și am tras de mîner pînă ce mi-au înțepenit brațele de frig și de oboseală. Atunci, vîrîndu-mi capul între coate, am repetat de zeci de ori. „Ce tîmpit, vai, ce tîmpit am fost!“ Săptămîni de-a rîndul m-am apărat împotriva primejdiei de a nu rămîne închis în cabană; și acum eram închis afară; nu mi se putea întîmpla ni-

mic mai rău. Mai ales că sub hainele apărătoare de vînt n-aveam pe mine decît pantalonii și o scurteică de lînă. La două picioare sub mine se găseau adăpostul, merindele, căldura, instrumentele, toate mijloacele de a mă păstra în viață. Toate acestea erau alături, dar eu nu aveam putere să le ating.

În regiunea Antartică, vijelia are ceva sălbatic și aproape de neînchipuit. Nu se poate măsura după însemnările anemometrului. E cu totul altceva decît o furtună puternică ; e un zid care înaintează și care te izbește ca un uragan. Toată masa aceea se abate asupra ta ca asupra unui dușman. Nu mai ești decît un lucru de nimic care se tîrăște pe o lume zdruncinată din temelii ; nu mai auzi, nu mai vezi nimic și de-abia te mai poți mișca. Plămînii se străduiesc să aspire aerul și creierul parcă îți este zdruncinat. Nimic pe lume nu-l face pe om să se simtă mai părăsit și mai singur.

Pe jumătate înghețat, m-am tîrît spre unul din ventilatoare, la cîțiva pași de oblon. Am simțit prin mănuși un lucru rotund și lunguieț. Era țeava ventilatorului. Am apucat-o între mîini și m-am apropiat. Nu știu prin ce instinct am îngenuncheat și mi-am lipit obrazul de deschizătură. Nu se zărea nimic în odaie, dar o pată de lumină licărea pe podea și puțină căldură se ridică pînă la mine ; tot stînd în genunchi am întors spatele spre vînt și m-am gîndit ce măsuri aș putea lua. Îmi trecu prin gînd să sparg ferestrele din acoperiș, dar erau la o adîncime de o jumătate de metru sub zăpadă, iar pe deasupra mai erau întărite și cu sîrmă. De-aș avea cel puțin cu ce să sap, aș putea întîi scoate zăpada și apoi sparge ferestruicele cu picioarele. Mă gîndii că aș putea folosi

țeava ca să sap cu ea ; dar era bine înțepenită ; trăsei din răsputeri fără nici un folos ; pierdusem orice noțiune a timpului și mă apucă deznădejdea la gîndul că totul era zadarnic. Deodată îmi amintii de lopată. Cu o săptămînă înainte, după ce curățisem ultima ninsoare căzută, înfipsesem lopata în zăpadă, cu mînerul în sus. În lopată stătea scăparea. Dar cum s-o găsesc pe viscolul acela cumplit ?

M-am culcat pe zăpadă și, ținînd burlanul în mînă, am început să bat aerul cu picioarele, dar n-am întîmpinat nimic. Apoi m-am tîrît spre ușă, m-am agățat de colțurile oblonului și am început iar să dau din picioare. Dar tot nimic. Nu voiam să dau drumul pînă nu găseam alt lucru de care să mă pot agăța. Piciorul mi se izbi de cealaltă țeavă de ventilație ; mă agățai de această proptea și de acolo repetai loviturile cu picioarele. De data asta mă lovii cu glezna de ceva tare. Cînd simții și recunoscui lopata, îmi veni s-o îmbrățișez !

Am luat în brațe obiectul binecuvîntat și m-am înapoiat spre ușa-oblon. Coada lopeții era destul de îngustă, ca s-o pot strecura în mînerul de lemn cu care se deschidea ușa. M-am ajutat cu ambele mîini, dar n-aveam destulă putere. M-am culcat iar pe pîntece și am căutat să împing și cu umerii ; oblonul se deschise și mă rostogolii drept în cabană. Cînd am dat de lumină și de căldură n-am avut decît un singur gînd : „Ce minune ! Ce minune desăvîrșită !"

Ceasornicul meu de mînă se oprise. Cronometrele îmi arătară că stătusem afară un ceas. Soba se stinsese din nou, dar n-am mai aprins-o. Era destulă căldură în cabană ca să mă pot dezbrăca.

Eram frînt de oboseală ; tot ce mai puteam face, era să mă arunc în pat. La început n-am putut să adorm. Vijelia făcea un zgomot îngrozitor deasupra mea ; și mă gîndeam tot timpul la ce s-ar fi putut întîmpla dacă nu găseam lopata. Cred că aș mai fi luptat. Sau poate că nu. Sînt și feluri mai groaznice de a muri decît acela de a muri înghețat. Toropeala și liniștea care pătrund întreaga ființă cînd încetezi de a mai auzi vuietul vijeliei fac poate ca moartea să pară ușoară.

A doua zi de dimineață, cînd m-am sculat, vîntul nu se potolise încă, dar sufla cu mai puțină tărie. M-am îmbrăcat în lumina galbenă a lanternei de furtună, tremurînd și pătruns de frig pînă la oase. Hainele întărite de gheață zăceau grămadă pe podea, așa cum le lăsasem cu cîteva ceasuri în urmă ; cînd le-am îmbrăcat, trosneau ca hîrtia. M-am urcat sus pe scară cu gîndul că, desigur, voi găsi iar ușa înțepenită ; astfel că nu m-a prins mirarea, văzînd că nu mă înșelasem. Înarmat cu lopata, fierăstrăul, frînghia și lanterna, m-am îndreptat spre capătul tunelului de rezervă. Nu mi-a trebuit mult ca să fac o gaură în acoperiș, care, în locul acela, nu avea decît 60 cm grosime.

Înainte de a părăsi tunelul, am înfipt în acoperiș un băț gros de care am legat capătul frînghiei, iar celălalt capăt mi l-am înnodat în jurul mijlocului ; apoi m-am suit pe niște lăzi și am ajuns la suprafață. Ningea încă tare, dar cu ajutorul lămpii se putea vedea cam la un metru. După cîteva ocoluri am nimerit în sfîrșit stîlpul anemometrului. Zăpada îngrămădită pe cupe era tare ca cimentul ; am curățat punctele de contact ; a fost o treabă drăcească ; dar trebuia s-o fac, fiindcă zăpada îngreuna cupele, înregistrarea nu mai era exactă.

Cînd mă gîndeam însă prin ce trecusem noaptea trecută, toate acestea mi se păreau nimica toată.

În ziua aceea nu mi-am făcut plimbarea obișnuită. Orice clipă de prisos trebuia folosită pentru a da la o parte zăpada din jurul cabanei. Din fericire, zăpada proaspăt căzută nu era prea tare. O aruncam cu lopata în aer și vîntul o împrăștia mai departe. Pe urmă, am astupat cu cutii de conserve deschizătura pe care o făcusem în tunel și am redeschis ușa-oblon. Lumina slabă care străbătuse norii la amiază nu se mai zărea și o umbră groasă plutea pe Barieră. Vîntul se potolise, de asemenea și gerul. Temperatura se ridicase pînă la 10 grade sub zero. Puteam sta liniștit în pat. Am dormit ca un om care ar fi muncit o sută de ani.

Joi 24 mai

A fost o căldură nemaipomenită. La ora 8 a.m. termometrul maximal arăta 2° deasupra lui zero. Ningea și vîntul sufla de la răsărit, aducînd cu el nori de zăpadă. Am întîrziat cu o oră la convorbirea prin radio, fiindcă antena fusese doborîtă de vînt, iar eu nu observasem nimic. Am reparat-o la iuțeală și am legat-o între două prăjini. Dyer aștepta cu răbdare la celălalt capăt al firului. Îmi spuse că deși semnalele mele erau slabe, se puteau totuși înțelege. Afară de pregătirile pe care trebuia să le fac pentru o transmisiune specială, n-aveam despre ce vorbi. La Mica Americă era 25° deasupra lui zero și Bill Haines vesti oficial „un val de căldură".

Am fost înștiințat că Mica America va emite sîmbătă un program special destinat tîrgului din Chicago, la care eram rugat să adaug și eu salutările mele. Hotărîsem să silabisesc în alfabetul

Morse : „Salutări de la capătul lumii" ; Mica Americă urma să prindă mesajul și să-l retransmită în America. Mi-am pregătit așadar conștiincios punctele și liniile și le-am studiat cu sfințenie. Sîmbăta următoare, Charlie Murphy mă înștiință că New York nu mai dorea : „Salutări de la capătul lumii", ci „O salutare antarctică". „Cred, adaugă Charlie, că au de gînd să prefacă cuvintele în focuri de artificii."

„Vai, săracii de ei !" răspunsei eu.

„Bine zici, spuse Charlie ! Dacă se apucă să silabisească transmisiunea dumitale, Dumnezeu știe ce-o să iasă ! Cred că Chicago va rîde ca niciodată !"

Cu inima tremurîndă, ca un actor la prima lui scenă, stăteam așezat în așteptarea transmisiei. Cînd am auzit un glas spunînd : „Acum vom încerca să facem legătura cu amiralul Byrd", am apucat cheia și am început s-o învîrtesc ca un nebun, dar fără nici un folos. Dyer îmi spuse cîteva minute mai tîrziu că auzise deslușit dar Chicago nu auzise nimic. „N-ai nici o grijă, adaugă Dyer, focurile de artificii au pornit în orice caz !"

Prevestirea lui Bill Haines despre „valul de căldură" nu era o glumă. În după-amiaza aceea, termometrul s-a urcat la 18° deasupra lui zero — punct pe care nu l-a atins decît de două ori. Vîntul, care sufla de la răsărit, aducea pe Barieră aer cald dinspre oceanul îndepărtat. Din ziua aceea și pînă la sfîrșitul lunii, temperatura cea mai mică n-a coborît niciodată sub —23°, și a stat aproape tot timpul deasupra lui zero — sau cu cîteva grade sub zero. Ningea ușor și fără încetare, Bariera era cufundată în negură și numai

la două săptămîni, cînd luna își făcea ocolul său, se zărea pe cer o slabă lumină care crăpa vălurile de ceață [1].

25 mai

Azi e a șaizeci și cincea zi de cînd sînt la Postul Înaintat și nu știu cum s-a întîmplat că am avut mai multă vreme liberă ca de obicei ; astfel am avut prilejul să cuget asupra timpului petrecut aici, și asupra situației mele.

Sînt unele lucruri de care-s foarte mulțumit. Mai întîi, datele meteorologice — cu toate că unele din ele sînt puțin stricate sau pătate — sînt în genere bine ținute. Al doilea, am învățat să mă apăr împotriva primejdiilor. Iar în al treilea rînd, m-am deprins — mai ales sufletește — cu viața mea cea nouă. Mă simt în stare să lupt împotriva oricărui asalt care s-ar putea ivi din noaptea înconjurătoare. Una peste alta, privesc cu plăcere zilele care îmi mai rămîn de stat la Bază.

Cu toate că am slăbit de cînd sînt aci, mă simt bine. Eram desigur puțin prea gras. Poate că emanațiile de gaze de la sobă să aibă ceva de-a face cu slăbitul, totuși, mă apăr mai bine ca la început împotriva lor.

Am descoperit că viața de aci e mai înainte de toate o viață sufletească. Cugetarea mi-a devenit un fel de tovarășă. Totuși, singurătatea este și mai mare decît mi-aș fi închipuit-o. Simțul valorilor s-a schimbat și multor întrebări pe care mi le puneam, îmi pare că le-am găsit răspunsul. Îmi dau seama ce este bun pentru mine, și ce este

---

[1] La drept vorbind, luna mai nu a fost o lună călduroasă. Timp de 20 de zile au fost 40° sub zero, timp de 12 zile au fost 50° sub zero, timp de trei zile 60° sub zero, și timp de două zile 70° sub zero (n.a.)

fără de folos. Chiar și noțiunea pe care o aveam despre reușită s-a schimbat. De curînd, gîndurile mele despre om și despre locul pe care îl are în Univers au luat cam întorsătura aceasta :

Să spunem, de pildă, că aș vedea pentru întîia dată un ceasornic ; m-aș gîndi îndată că acele se mișcă după un plan oarecare, bine orînduit și nicidecum la întîmplare. Mi se pare la fel de firesc să gîndesc că orînduirea care domnește în Univers nu poate fi datorită unei soarte oarbe. Toate acestea se pot exprima printr-un cuvînt: armonie. Cei care știu să vadă, văd pretutindeni semnele unei atotputernice Înțelepciuni.

Omenirea — sufletul meu mi-o spune — nu trăiește în afară de marile desfășurări cosmice și nu e o întîmplare fără de rost. Ea face parte din Univers în aceeași măsură cu arborii, munții, aurora boreală, sau stelele. Rațiunea îmi dă dreptate și descoperirile științei — o văd bine — mă îndrumă în aceeași direcție. Astfel, omul fiind o parte din Univers și fiind supus legilor lui, nu văd de ce aceste legi nu ar opera tot așa de bine pe tărîmul sufletesc, ca și pe cel trupesc — deoarece operația lor este vădită în procesele conștiinței.

De aceea cred că ideile de *bine* și de *rău*, fiind produsul conștiinței, au luat naștere și ele în conformitate cu aceste legi. Conștiința este ca un mecanism care ne ajută să înțelegem aceste legi și ca să le căutăm obîrșia în înțelepciunea universală care le dă formă și armonie.

Cred deci că aceste vechi idei de bine și de rău sînt și ele o manifestare a legilor cosmice.

Tot ceea ce omenirea a găsit bun și drept e aducător de pace, de progres și de armonie. Iar tot ce a fost găsit nedrept, a întîrziat progresul și

a dus la neînțelegere. Lucrurile bune și drepte îndeamnă la o purtare înțeleaptă, ca de pildă atunci cînd rațiunea se substituie forței sau libertății fără de frîu. Ce e nedrept duce la forță brută și la robie.

Dar pacea despre care vorbesc nu este pasivă. Ea trebuie cîștigată. Pacea adevărată o dobîndești prin luptă, sforțare, disciplină, vlagă. Aceasta este și calea spre tăria sufletească. O pace leneșă duce pe om la senzualitate și trîndăvie, care sînt o lipsă de armonie. Deseori trebuie să lupți ca să micșorezi discordia. Aceasta este paradoxul.

Cînd un om desăvîrșește în sînul familiei lui o armonie deplină, atunci a dobîndit pacea. Un popor alcătuit din astfel de oameni este un popor fericit. Și precum armonia unei stele în mișcare se arată prin ritm și prin grație, de asemenea armonia unei vieți de om se exprimă prin fericire ; cred că aceasta este cel mai mare har al omenirii.

Universul este un rezervor aproape neatins de valori și de semnificații, iar un om nu trebuie să-și piardă vlaga pentru că nu-l poate măsura. Viața omului nu e decît o scînteie în timp, iar lucrurile mărunte țin un loc nesfîrșit. De aceea nu putem vedea niciodată tabloul în întregime. Dar scopul — cel de a desăvîrși armonia — îl vedem pretutindeni în Univers. Singurul fapt de a-l vedea și de a nu-l pierde din vedere ne apropie de el.

În ziua de joi 31 mai, ninsoarea tot nu se oprise încă. Dimineața era întunecoasă și mohorîtă ; temperatura cam de 5° deasupra lui zero. Pe calendar stătea scris : „Convorbire prin radio". Am început pregătirile. Am în fața mea mesajele pe care le-am trimis în ziua aceea în Mica Americă.

Unul era către June, pilotul șef, iar celălalt către Rawson, navigatorul, amintindu-le să-și întocmească planurile. Al treilea era către soția mea, pe care o rugam să vorbească cu secretara, miss Mc. Kercher, și cu reprezentanții mei din Statele Unite, în vederea reducerii, dacă se poate, a cheltuielilor expediției.

Dyer primi mesajele, apoi le reciti. Îmi spuse că Poulter sosise și el în cabană ca să vorbească cu mine. Am avut o lungă convorbire cu el și cu Charlie Murphy, asupra operațiilor viitoare, și am fost deosebit de solemn cînd le-am atras atenția asupra primejdiilor crăpăturilor pentru tractoare. După ce sfîrșii cu Poulter, pusei la punct, cu Charlie Murphy, diferite lucruri, printre altele angajarea unui pilot pentru *Iacob Ruppert*, cînd se va întoarce din Mica Americă iarna viitoare. Vorbirăm timp de un ceas și jumătate. De la pupitrul meu din cabană auzeam zgomotul mașinii din tunel — dar la un moment dat, nu știu din ce cauză, începu să meargă neregulat. „Așteaptă", silabisii eu lui Dyer, și pornii spre tunel cu lanterna în mînă. Aerul era îmbîcsit cu gazele de la eșapament. M-am aplecat peste carburator și l-am zgîlțîit puțin — fără folos de altfel. Îmi amintesc că m-am ridicat. Acesta a fost ultimul meu act conștient. Apoi, m-am văzut în genunchi și sprijinit pe mîini ; cu toată amețeala de care eram cuprins mi-am dat seama că aveam ceva foarte însemnat de făcut. Dar nu-mi aminteam ce ; căzui jos, deznădăjduit. Nu știu cîtă vreme am stat așa. Se poate ca frigul să mă fi trezit. Peste puțină vreme, m-am înapoiat în cabană. Aparatul de radio se desprindea din umbră și deodată îmi amintii ce aveam de făcut. Am căutat cheia pe dibuite și am încercat să silabisesc cuvintele. Nu

știu dacă am fost auzit sau nu, căci n-am avut puterea să duc receptorul la urechi.

Ceea ce a urmat rămîne învăluit în negură ; nu pot deosebi ce a fost întîmplare adevărată de ce a fost vis urît. Țin minte că eram culcat pe pat și că ascultam bătaia motorului din tunel, dîndu-mi deodată seama că, dacă nu mă duc să-l opresc, voi muri asfixiat. M-am rostogolit afară din pat și m-am repezit la ușă. Eram așa de slăbit, încît inima îmi bătea să plesnească. De la ușa tunelului se zărea fumul cenușiu învolburîndu-se pînă în tavan ; în partea de sus a tunelului fumul era atît de gros, încît nu se mai zărea firida în care stătea motorul.

Îmi amintesc că m-am lăsat jos pe genunchi spre a-mi apăra capul împotriva gazelor otrăvitoare. În orice caz eram în genunchi cînd am atins motorul și l-am putut închide. Întorcîndu-mă în odaie, n-am mai zărit nici o lumină ; atunci mi-am amintit că singura lumină era cea de la radio care se aprindea cînd puneam motorul în mișcare. Din fericire lanterna era pe o ladă, unde o așezasem înainte de-a da drumul la motor. Am luat-o, m-am tîrît la loc în cabană și am intrat în pat.

Ce s-a întîmplat apoi în această ultimă zi de mai — aceasta o știu bine ; o mare parte să se fi petrecut în închipuire ? Se prea poate ; o închipuire greoaie și obosită. Poate că într-adevăr m-am rostogolit afară din pat și am încercat să schimb foile registrului ; altfel cum mi-aș aminti să fi văzut rama de sticlă pe podea, cîndva, după-amiază ? Dar ce a urmat — durerea de cap și de ochi, greața, bătăile inimii, iluzia de a fi o flacără subțire între două prăpăstii — toate astea s-au petrecut desigur în capul meu. Un singur lucru

era adevărat ; frigul, care îmi pătrundea prin mîini și prin picioare pînă la miezul trupului, amorțindu-mi-l treptat. Cel puțin cu frigul puteam lupta. Am apucat sacul de dormit și m-am strecurat înăuntru.

Bătăile instrumentelor m-au trezit din toropeală. Nu țineam minte dacă le învîrtisem. Dar așa de tare e puterea obișnuinței, încît m-am gîndit cu amărăciune că ar trebui învîrtite și că foile ar trebui schimbate. Pesemne că am îndeplinit tot ce trebuia, deoarece a doua zi instrumentele mergeau ca de obicei ; și datele păstrate la Biroul Meteorologic U.S.A. arată că foile au fost schimbate două ore mai tîrziu. Singurul lucru pe care mi-l amintesc bine este că m-am sculat și am crezut că am orbit. Aveam ochii deschiși, dar nu vedeam nimic. Apoi mi-am dat seama că eram în fața peretelui și că lanterna era stinsă ; o licărire slabă se zărea pe o parte a sobei.

Nimic nu înspăimîntă mai mult decît pierderea vederii. Nu voi uita niciodată groaza din vocea lui Floyd Bennet cînd l-am scos, groaznic mutilat, dintre rămășițele avionului prăbușit. „Sînt pierdut, mi-a șoptit. Nu mai văd." Toată fața îi era mînjită cu ulei ; cînd l-am șters și cînd a văzut din nou, bucuria i-a transformat și i-a luminat toate trăsăturile feței.

E foarte dureros pentru mine să deapăn amintirile decăderii mele fizice — acum mai ales, cînd tot ce privește Postul Înaintat a intrat în umbra trecutului. E un subiect despre care nu-mi place să vorbesc, fiindcă despre suferință și despre dragoste nu se poate vorbi niciodată cum trebuie. Încă din tinerețe am fost de părere că suferințele

și bolile sînt umilitoare și că trebuie tăinuite. Dar tot timpul șederii mele la Postul Înaintat, am simțit urmările acestei întîmplări nefericite ; și lupta împotriva singurului lucru despre care sîntem siguri pe acest pămînt a ținut prea mult loc în viața mea de atunci, pentru ca să o pot trece cu vederea.

Îmi dau destul de bine seama de cele întîmplate, poate chiar prea bine. Totuși nu mă voi bizui numai pe amintirile mele. În zilele următoare am așternut pe hîrtie — în măsura în care mi-a fost cu putință — tot ce știam și tot ce-mi aminteam. Instinctul îl împinge pe omul singur către creion și hîrtie, ca și cum soarta lui i-ar cere dreptul să se afle tot, pînă la ultimul cuvînt.

Trecu și după-amiaza ; cu toate că ochii și tîmplele mă dureau tot așa de rău, faptul de a sta culcat în sacul de dormit mi-a liniștit puțin bătăile inimii. Treptat, treptat, mintea mi se lumină și încercai să reconstituiesc toate întîmplările dinaintea intrării mele în tunel. Țeava de eșapament desigur că se umpluse cu gheață, dînd naștere gazelor otrăvitoare. Eram aproape sigur că era oxid de carbon. Felul cum am fost trîntit la pămînt dintr-odată, lipsa oricărei sufocații înainte, apoi celelalte semne : dureri de cap, grețuri, dureri de ochi, valuri de căldură și de frig, toate acestea vădeau oxidul de carbon. Singurul lucru care m-a scăpat este faptul că am căzut la pămînt. Oxidul de carbon ridicîndu-se deasupra solului, aerul era curat la nivelul pămîntului și oxigenul care-mi pătrundea în sînge m-a înviorat.

Știam că scăpasem de la moarte, dar aceasta nu era decît primul pas : trebuia de aci înainte să mă pregătesc să înfrunt alte piedici. Era vădit că

mă găseam cu totul lipsit de ajutor — cel puțin în clipele acelea. Cu greu am aprins lumînarea ce stătea pe laviță deasupra capului meu. Dacă o mișcare așa de ușoară putea să-mi răpună puțina putere de care mai dădusem dovadă, ce sorți mai aveam să pot aduce din tunel combustibilul și hrana ? Ce să mai vorbim de instrumente ? Puteam trăi mai multe zile fără hrană. Puteam suge zăpadă spre a-mi potoli setea. Dar, bolnav și slăbit cum eram, nu puteam trăi multă vreme fără căldură și rezervorul cu combustibil trebuia umplut la trei zile o dată. Îmi era prea greu să cumpănesc toate acele greutăți ; mi se întuneca mintea. Cînd m-am trezit și m-am uitat la ceas, era ora 7. Nu mai eram chiar așa de slab și muream de sete.

Am scos lampa din sacul de dormit și am proptit-o de marginea patului, îndreptînd raza de lumină spre sobă. Am lunecat afară din sac, rezemîndu-mă de pat. Valuri de amețeală m-au cuprins de la cap la picioare. Peste cîteva clipe, am avut puterea să ating scaunul și să-l împing spre sobă. Mai era puțină apă în oală ; am luat-o cu o cană. Primele înghițituri le-am vărsat ; dar am băut înainte, pînă cînd am înghițit cam un pahar plin. Îmi clănțăneau dinții ; — am pus mîinile în fața sobei ; focul se stinsese — nu de mult — căci altfel apa ar fi înghețat. *Joi... Joi... ziua în care trebuie încărcat rezervorul...* Rezervorul era gol, asemenea și lanterna ; dacă voiam să am lumină și căldură, trebuia să le umplu numaidecît pe amîndouă.

Însemnările pe care le-am zvîrlit zilele următoare pe hîrtie arată că, cu toată slăbiciunea omului bolnav care dibuie prin întuneric, eram totuși plin de hotărîre. Între durere și slăbiciune era

greu să am mai mult de un gînd deodată. Am izbutit să-mi pun parka și mănușile. Apoi am ridicat rezervorul gol și am pornit cu el spre tunel. Cel mai apropiat butoi de combustibil nu era, slavă Domnului, decît la vreo patru metri, dar am fost nevoit să mă opresc și să-mi atîrn lampa de gît cu frînghia, ca să am o mînă liberă în care să mă pot sprijini. Am umblat încet și nesigur ; cum mai umblasem cu mulți ani înainte, după ce avusesem febră tifoidă, căpătată, ca aspirant de marină, pe coastele Angliei.

Pîlnia era pusă pe o ladă ; am potrivit-o pe rezervor și m-am așezat pe o cutie, așteptînd să se umple. Am avut puterea să ridic rezervorul — care cîntărea 9 kilograme — dar n-am putut merge departe cu el. Peste cîțiva pași, amețeala m-a apucat din nou, dimpreună cu bătăile inimii. M-am lăsat să cad lîngă cutia cu unelte, aproape de capătul tunelului. Cîtă vreme să fi stat ? Nu știu. Destul de mult în orice caz, căci am fost trezit de frig. Dacă nu puteam să car rezervorul, poate aș putea să-l trag ; ceea ce am și făcut, încetul cu încetul. Asta îmi amintesc.

Odată ajuns în cabană, am vărsat vreo 2—3 litri de combustibil într-o cană, pentru lanternă. O parte din lichid se împrăștie pe podea. Apoi am izbutit să pun rezervorul la locul lui, în spatele sobei. Am avut un simțămînt de ușurare. Aș putea deci înfrunta frigul cel puțin două zile, sau poate chiar trei. Totuși, n-am îndrăznit să aprind soba, de teamă să nu fac o sforțare prea mare și dîndu-mi seama că ar trebui să fiu în pat ; dar am aprins lanterna, de care îmi era prea dor, după atîta întuneric. Lumina ei era așa de veselă, încît am avut puterea să fac observația de la ora 10 seara.

A fost o greșeală. Am urcat foarte bine scara, oprindu-mă la fiecare treaptă ; am împins ușa cu capul, am așteptat o clipă, apoi m-am tîrît cu greu spre adăpostul cu instrumente. Am socotit că iuțeala vîntului era de vreo 27 km pe oră (însemnările de atunci arată numai 17 km) și am observat lipsa aurorii. Dar am fost peste măsură de slăbit cînd am atins scara. Trebuie să dorm. *Trebuie să dorm,* îmi spunea o voce lăuntrică. Am căutat pe dibuite în tunelul de adăpost cutia cu pastile somnifere. Cu cutia în mînă, mă împleticeam umblînd spre odaie. Mi-am scos parka, hainele și ghetele, dar n-am avut puterea să-mi scot și cămașa. M-am suit pe scaun și am agățat lanterna de cuiul ei, deasupra patului ; apoi m-am întins în sacul de dormit, cuprins de un simțămînt de zădărnicie.

Cînd se stinse lumînarea, întunericul se abătu greoi asupra mea. Mi-era sete de somn ; dar n-am putut închide ochii de rău ce mă înjunghiau capul, spatele și picioarele. În clipa aceea, am crezut că nu-mi voi reveni niciodată. Otrăvirea prin oxid de carbon este înceată și înșelătoare ; te cuprinde pe nesimțite. Odată ce hemoglobina din sînge și din plămîni începe să scadă, ficatul și splina au nevoie de timp îndelungat pentru a regenera sîngele. Chiar cu cele mai bune îngrijiri date de medici, vindecarea vine abia după săptămîni, sau chiar după luni de zile. Cît despre mine, nu trecuse încă partea cea mai grea a gerului și a întunericului. Soarele dispăruse de trei luni. Nu puteam să mă conving că voi avea puterea să trăiesc ca să-l văd din nou. Unii oameni, cînd sînt bolnavi, nu mai au decît o singură dorință : să fie lăsați singuri, ca animalele care se ascund în vizuină ca să-și lingă rănile ; așa eram eu. Dar

în noaptea aceea, ca niciodată, mi-am dat seama cît de singur sînt ; și mi-a fost nespus de dor să am în jurul meu pe cei la care țineam mai mult. Amintindu-mi pregătirile așa de migăloase și toate prevederile cu care mă înarmasem, eram plin de remușcări. Cetatea bine apărată se prefăcuse într-o capcană, de care nu era de vină nici întunericul, nici frigul, ci numai prostia mea — de care ar fi trebuit să mă tem înainte de toate.

Chiar în starea în care mă găseam, îmi dădeam seama că motorul cu gazolină nu purta singur toată răspunderea. Motorul îmi dăduse ultima lovitură ; dar începusem să fiu otrăvit de gaze cu mult mai înainte. Îmi amintii cum trebuise să-mi micșorez cingătoarea ; apoi durerile de cap și de ochi de la începutul lunii. Poate că răceala plămînilor să fi avut și ea o inriurire. Sau poate că ceva mergea prost în organism. Dar mă îndoiam că acestea singure să mă fi adus în asemenea hal. Cu cît mă gîndeam mai mult, cu atît îmi dădeam seama că soba era marea vinovată. Otrăvirea cu oxid de carbon nu se face dintr-odată, ci încetul cu încetul, prin absorbția intermitentă a gazelor. Cu cît îmi dădeam seama, cu atît blestemam mai amar îmbucăturile defectuoase ale burlanului.

Dar toate acestea erau nedeslușite în capul meu, în acea ultimă noapte de mai. Aveam sufletul împărțit între mustrări de conștiință și deznădejde, între durere și un gol cumplit. Știam că mă aflu într-o încurcătură fără de seamăn, care mi-ar putea afecta familia, expediția, sau Dumnezeu mai știe pe cine. Dar nu vedeam ce aș putea face. Am aprins lumînarea, cu gîndul să scriu cîteva scrisori ; dar negăsind hîrtie la îndemînă am stins lumînarea. Țineam în mînă cutia cu pastile somnifere. N-aveam poftă să iau din ele,

fiindcă mă temeam să nu mă simt şi mai slăbit pe urmă. Hotărît să aştept pînă la ora 4 înainte de a lua doctoria, am pus cutia jos. După ceasul 3, am căzut într-un somn adînc străbătut de vise groaznice.

IUNIE, 1 : DEZNĂDEJDE

Întîi iunie căzu într-o vineri. O vineri neagră pentru mine. Pe la ora 7 dimineaţa, visele urîte încetară şi mă trezii deodată din somn, ca şi cum cineva m-ar fi aruncat într-un puţ. Mă uitam ca un sălbatic în jurul meu, fără să-mi dau seama unde mă aflu. Cînd m-am întors în culcuş, căutînd să aprind lampa ca să văd cît e ceasul, slăbiciunea care-mi cuprinse trupul îmi reaminti de toate. Eram Richard E. Byrd, din marina Statelor Unite, aflîndu-mă pentru cîtăva vreme la 80°,08 latitudine sud, şi în clipa de faţă cu desăvîrşire scos din uz. Gura îmi era uscată şi amară. Doamne, ce sete îmi era ! Dar aproape că n-aveam putere să mă mişc. M-am vîrît în sacul de dormit, singurul loc unde mai găseam puţină căldură, şi am început să mă gîndesc cu amărăciune la puţinul ce mai rămînea de făcut.

Două lucruri se desprindeau lămurit. Cel dintîi, că aveam foarte puţini sorţi de a scăpa. Al doilea, că, datorită slăbiciunii, nu mă puteam ajuta singur. Acestea erau concluziile deznădăjduite la care ajunsesem — dar nu vedeam altele. Nu mă puteam aştepta la mai mult decît la o prelungire de cîteva zile a vieţii — şi aceasta adunîndu-mi toate puterile — şi făcînd lucrurile neapărat trebuincioase cu cea mai mare încetineală. Atîta vreme cît se poate ţine de aceste reguli, orice om

bolnav mai poate supravieţui un timp. De altfel n-aveam ce alege.

„Ai încredere — ai încredere în sfîrşit“ — îmi şopteam mie însumi. E ca un zbor în necunoscut. Porneşti şi nu te mai poţi întoarce înapoi. Trebuie să-ţi urmezi drumul înainte cu încredere în hărţi şi în întîmplările prevăzute. Tot ce va merge prost va fi din cauza ta ; dacă drumul se va preface în dramă, atunci nu va fi altceva decît drama prea cunoscută a slăbiciunii omeneşti.

Traducere de
ADINA şi BARBU BREZIANU

Katherine Mansfield

(1888—1923)

Nuvelistica Katherinei Mansfield este astăzi mai puțin citită. E una dintre nedreptățile, probabil trecătoare, dintre consecințele fluxului și refluxului pe care le cunoaște notorietatea. Căci Katherine Mansfield a fost mult tradusă și discutată în cele două decenii după moartea ei. Și proza ei de impresii, care redescoperă în faptul mărunt miracolul vieții, a influențat literatura contemporană, după cum această proză însăși este profund tributară lui Cehov.

Jurnalul publicat postum, în 1927, de soțul ei, criticul John Middleton-Murry, a avut soarta celor cîteva volume de nuvele *(Fericire*, 1920, *Preludiul* 1921, *În golf*, 1922, *Garden-Party-ul*, 1923). A fost tradus, discutat, apoi neglijat. Este însă foarte interesant ca foaie de temperatură a unei sensibilități de artist. E explicabil că în *Estetica* sa, Tudor Vianu se referă de mai multe ori la însemnările Katherinei Mansfield.

Însemnările n-au fost menite pentru cititor. Scriitoarea a distrus chiar o parte din ele. Jurnalul îmbrățișează perioada dintre 1914 și 1922. Sînt notațiile răzlețe ale unei artiste cu senzația și afectul intensificate de boală — de tuberculoza care avea s-o ucidă la treizeci și cinci de ani. „Fișele de creație“ se învecinează cu ecoul întîmplărilor cotidiene. Șocul provocat de moartea în război a fratelui mai mic orientează însemnările spre evocarea copilăriei în Noua-Zeelandă, amintiri din care aveau să se nutrească cîteva dintre ultimele nuvele. Neliniștea, sentimentul sfîrșitului iminent colorează întunecat notațiile din ultimii ani.

JURNAL

(JOURNAL)

1916

22 ianuarie (Vila Pauline, Bandol).

La drept vorbind, ce anume doresc să scriu? Mă întreb: sînt în mai mică măsură scriitoare azi decît în trecut? Să fi devenit oare nevoia de a scrie mai puțin presantă? Nu mi se mai pare la fel de firesc acest mijloc de expresie? Să-l fi suplinit oare exprimarea prin viu grai? Simt nevoia de ceva mai mult decît să povestesc, să-mi amintesc, să mă asigur de mine însămi?

Sînt momente cînd asemenea gînduri aproape că mă sperie și aproape că mă conving. Îmi spun: acum ești atît de plină de propria ta existență, de faptul că trăiești, de viața în sine, de aspirațiile către un sens de viață mai înalt, către o iubire mai profundă, încît toate celelalte năzuințe s-au volatilizat...

Dar nu, în adîncul meu nu sînt convinsă, pentru că niciodată dorința aceea adînc implîntată în fibrele mele n-a fost mai arzătoare. Numai că forma de materializare pe care aș alege-o s-a schimbat cu totul. Nu mă mai simt atrasă de aceleași aspecte ale vieții. Oamenii care au trăit sau

cărora aş fi vrut să le dau viaţă în povestirile mele nu mă mai interesează. Conflictele povestirilor mele mă lasă cu totul rece. Să zicem că aceşti oameni există, şi că toate contradicţiile, complexităţile, soluţiile lor sînt reale... Dar de ce să scriu *eu* despre dînşii ? Nu-mi sînt aproape. Toate firele amăgitoare care mă legau de ei au fost tăiate.

Acum... acum vreau să scriu aduceri-aminte din ţara mea. Da, vreau să scriu despre ţara mea pînă o să sece ultimul strop de cunoaştere din mine. Nu numai pentru că e o „datorie sfîntă" faţă de patria în care ne-am născut eu şi fratele meu, ci pentru că în gînd cutreier alături de el toate plaiurile de care-mi amintesc. Nu mă îndepărtez niciodată prea mult de ele. Tînjesc să le insuflu din nou viaţă, în scris.

Ah, şi despre oameni — oamenii pe care i-am iubit acolo — şi despre ei vreau să scriu. Altă „datorie sentimentală" ! Vai, aş dori să izbutesc ca ţara noastră necunoscută să se dezvăluie măcar pentru o clipă în faţa ochilor „vechiului continent". Trebuie să apară enigmatică, ca o insulă plutitoare. Trebuie să prindă viaţă. Trebuie să fie „una dintre acele insule..." Am să povestesc totul, pînă şi cum scîrţîia coşul de rufe la casa cu nr. 75. Dar toate trebuie învăluite într-o aură de mister, un nimb, o irizare diafană, pentru că tu, micul meu soare al acelor vremi, tu ai apus. Ai căzut dincolo de ameţitoarea margine a lumii. Acum e rîndul meu să dau replica.

Pe urmă vreau să scriu poezie. Simt mereu cum încalc, cu paşi şovăielnici, hotarul poeziei. Migdalul, păsările, păduricea în care zaci tu, florile pe care nu le vezi, fereastra deschisă de al cărei pervaz mă rezem visînd că-ţi simt umărul alături, clipele în care fotografia ta „e tristă". Dar mai ales aş dori să scriu o elegie lungă pentru tine... poate că nu în versuri. Poate că nici în proză. Mai curînd într-un fel de *proză specială*.

Şi, în sfîrşit, vreau să ţin un soi de *jurnal minuţios*, care să fie cîndva publicat. Asta-i tot. Nici romane, nici povestiri cu problematică, nimic din ce nu-i simplu, deschis.

K.M.

13 februarie

Practic pînă acum n-am scris nimic, şi timpul se scurtează iarăşi. N-am realizat nimic. Nu sînt mai aproape de făuririle mele decît eram acum două luni, şi mă cam îndoiesc că păstrez voinţa de a realiza ceva. De fiecare dată cînd dau să mă mişc, demonul din mine îmi şopteşte chiar în aceeaşi clipă : „Da, da, am mai auzit noi d-alde astea !" Şi apoi îl aud pe R.B. la Café Royal : „Mai scrii ?" Dacă mă întorc în Anglia fără să fi *terminat* o carte, nici nu vreau să mai aud de mine. Aş şti atunci că, orice s-ar spune, nu sînt o adevărată scriitoare şi că n-am dreptul la „o masă de lucru" în camera mea. Dar dacă mă întorc cu o carte terminată, va fi o *profession de foi pour toujours*[1]. De ce ezit atîta ? Să fie doar lenea ? Lipsa de voinţă ? Da, simt că de aici porneşte totul, şi de asta-i atît de important să mă reafirm în ochii mei. Mi-am instalat azi o masă de lucru în odaie, dar din locul unde-i aşezată văd rămurelele din vîrful migdalului şi aud vuietul mării. Pe masă e un ghiveci cu muşcate frumoase. Nimic

[1] Profesiune de credinţă pe vecie (fr.).

nu poate fi mai plăcut decît cuibuşorul meu, e atît de liniştit şi de înalt, încît am senzaţia că-s cocoţată într-un copac. Simt că aici voi putea scrie, mai ales în amurg.

Ah, dar din momentul în care m-aş aprinde... cum aş mai scăpăra şi aş arde! A apărut şi o senzaţie nouă. Cînd nu scriu, îl simt pe fratele meu chemîndu-mă, şi nu e fericit. Numai cînd scriu sau concep — cînd mă aflu în starea de „gestaţie" — numai atunci îl simt liniştit... Azi-noapte l-am visat pe el şi pe dragul părinte Zossima. Părintele Zossima zicea: „Nu-l lăsa pe omul cel nou să moară". Fratele meu era acolo, fără îndoială. Dar aseară, în timp ce şedeam în faţa focului, m-a chemat. În cele din urmă i-am dat ascultare şi am urcat în camera de sus. Am rămas pe întuneric, aşteptînd. Luna devenea din ce în ce mai luminoasă. Cerul era bătut în stele, stele scînteietoare care clipeau, părînd să-şi schimbe locul chiar în timp ce le priveam. Luna strălucea. Desluşeam marginea boltită a mării îmbrăţişînd marginea boltită a pămîntului, şi deasupra, pe cer, o ghirlandă boltită de nori. Poate că erau trei semicercuri magice. Dar cînd m-am aplecat pe fereastră, mi s-a părut că-l văd, pe fratele meu, presărat peste tot cîmpul. Iată-l întins pe spate, iată-l cu faţa în jos, iată-l ghemuindu-se, iată-l pe jumătate îndesat în ţărînă. Oriunde îmi întorceam ochii, îl vedeam. Am simţit că Dumnezeu mi-l arată cu un anumit ţel şi am îngenuncheat lîngă pat. Dar nu m-am putut ruga. Nu creasem încă nimic. Nu mă aflam în starea de graţie cerească activă. Aşa încît m-am ridicat iar în picioare şi am coborît din nou. Dar eram îngrozitor de abătută...

Cu o noapte înainte, în timp ce zăceam în pat, m-am simţit deodată răscolită de pasiune. Aş fi vrut ca J. să mă strîngă în braţe. Dar cînd m-am întors spre el să-i vorbesc, să-l sărut, l-am văzut pe fratele meu cufundat în somn adînc, şi totul în mine s-a răcit brusc. Aşa se întîmplă aproape întotdeauna. Poate că adorm cu el în gînd şi cînd mă trezesc, un timp îndelungat îl văd tot pe el. Simt cum faţa mea e faţa lui, serioasă şi înceţoşată de somn. Simt cum mi s-a schimbat linia gurii, şi clipesc aşa cum clipea el cînd se deştepta.

Anul ăsta trebuie să cîştig mulţi bani şi să devin cunoscută. Vreau să cîştig atîta încît să-i pot da ceva şi lui L.M. De fapt, vreau să pun bani deoparte pentru ea. Asta-i gîndul meu, vreau să cîştig atîta încît J. şi cu mine să ne putem plăti datoriile şi să ducem o viaţă onorabilă. Mi-ar plăcea să am o carte publicată şi multe, multe schiţe gata pregătite. Ah, chiar în timp ce scriu, fumul ţigării pare să se înalţe meditativ, şi mă simt parcă mai aproape de fiinţa aceea mută, cristalizată, care, într-un fel, sînt eu.

14 februarie

Încep să mă gîndesc la o amintire neterminată care m-a urmărit ani de zile. Ar fi o povestire foarte bună, numai de-aş putea s-o istorisesc cum trebuie; se numeşte *Lena*. S-a petrecut în Noua Zeelandă şi va intra în carte. De-aş putea numai să ajung pînă la ea.

Frate iubit, în timp ce mîzgălesc aceste rînduri, îţi vorbesc ţie. Pentru cine scriam mereu, cînd ţineam acele uriaşe jurnale pline de tînguiri? Oare pentru mine? Dar acum, cînd aştern cuvintele astea şi încerc să evoc atmosfera din

Noua Zeelandă, te văd în fața mea, îți văd ochii îngîndurați, pătrunzători. Da, ție îți vorbesc. Călătorim împreună — așezați unul în fața celuilalt — și înaintăm foarte repede. Ah, dragule, cum de m-am putut ține departe pînă acum de bucuria aceasta copleșitoare ? Ori de cîte ori iau condeiul în mînă, *tu* ești cu mine. Ești al meu. Ești tovarășul meu de joacă, fratele meu, și o să cutreierăm împreună toată țara. Văd totul împreună cu tine, și de asta mi-e totul atît de limpede. E o mare enigmă. Frate, în aceste zile din urmă m-am îndoit. Am rătăcit prin labirinturi înspăimîntătoare. Simțeam că nu pot *străbate* pînă la tine. Dar acum, dintr-o dată, ceața s-a risipit, văd și știu că ești lîngă mine. Prezența ta e mai vie acum, în acest moment, decît atunci cînd erai în viață și-ți scriam de la mică depărtare. Cînd îmi rostești numele, numele cu care mă răsfeți tu și mi-e atît de drag : „Katie !", buzele ți se întredeschid într-un zîmbet : crezi în mine, știi că sînt aici. O, Chummie ! strînge-mă în brațe ! Era cît p-aci să-ți scriu : „Hai să-i alungăm pe toți ceilalți !" Dar nu, nu-i vorba de asta ! Haide mai bine să ne uităm împreună la ei. Frate, tu știi, dorințele mi-s mari, dar voința mi-e slabă. Să creez — chiar să scriu numai pentru mine însămi cînd sînt singură — îmi vine cumplit de greu. Dumnezeu știe de ce, cînd o doresc cu atîta ardoare. Dar așa cum ne era întotdeauna drag să fim împreună — îți amintești ? — și să flecărim despre întîmplările de odinioară, retrăindu-le pînă la cel din urmă amănunt, pînă la cel din urmă simțămînt — privindu-ne și spunîndu-ne din ochi, cînd discuția se încheia, cît de intim ne înțelegeam unul pe celălalt — așa și acum, dragule, haide s-o facem din nou. Tu știi cît de nefericită am fost în ultima vreme. Aproape simțeam că poate „omul cel nou" n-o să trăiască. Poate că încă nici nu m-am deșteptat din vis... Dar acum nu mă mai îndoiesc. S-a sădit în mine gîndul (a fost în mine dintotdeauna, dar niciodată nu l-am simțit atît de puternic ca în noaptea asta) că nu scriu singură. Că în fiecare vorbă pe care o aștern și în fiecare loc pe care-l văd te port cu mine. Într-adevăr, acesta ar putea fi mottoul cărții mele. Pe masă am un vas cu margarete, și o floare roșie, ca un mac, scapără printre ele. Voi scrie despre margarete. Despre întuneric. Despre vînt — și despre soare și despre ceață. Despre umbre. Ah ! Despre tot ce-ai îndrăgit tu și îndrăgesc și simt eu însămi. În noaptea asta s-a limpezit totul. Ori de cîte ori o să scriu și o să rescriu, n-am să dau înapoi, dragule, și cartea va fi scrisă și terminată.

1919

MOARTE

17 decembrie

Cînd m-am culcat, mi-am dat seama de ce anume eram „răpusă". Efortul de a fi stat trează, cu o inimă care refuză să funcționeze. Nu era vorba de plămîni. Deznădejdea pur și simplu s-a spulberat — da, pur și simplu. Vremea era minunată. Dimineață de dimineață, soarele pătrundea în odaie și desena tot mai multe pătrate de lumină aurie pe perete ; priveam din pat, de jur împrejur, către un cer de mătase. Ziua se

deschidea încet-încet, ca o floare, și continua să îmbrățișeze soarele încă mult timp după ce se închidea încet-încet, ca o floare. Și nostalgia mi s-a topit. Nu numai că n-aș fi vrut să mă aflu în Anglia, dar începusem să iubesc Italia, gîndul la ea — soarele — chiar cînd e prea fierbinte — soare, mereu soare — și acea *plenitudine* în care-i minunat să te desfeți.

În ultimii doi ani am fost obsedată de teama morții. A crescut și a crescut și a crescut în mine pînă a devenit gigantică, și asta m-a făcut, cred, să mă cramponez de viață. De zece zile teama s-a risipit, nu mă mai sinchisesc. Mă lasă cu totul rece... Viața, ori rămîne, ori se duce.

Trebuie să transcriu un vis. Prima noapte cînd am zăcut la pat aici, *i.e.*[1] în noaptea primei zile cînd am căzut la pat, am adormit. Și deodată am simțit că întreg trupul îmi *erupe*. A erupt cu un șoc îngrozitor — un cutremur — și s-a făcut țăndări ca sticla. Un tremur lung, îngrozitor, înțelegi — îmi dîrdîiau măduva spinării și oasele și fiecare fibră și particulă din mine. În urechi îmi răsuna un clănțănit difuz și aveam senzația unor sclipiri verzui, ca de sticlă spartă. Cînd m-am trezit, am crezut că avusese loc un cutremur violent. Dar totul era neclintit. Și, încetul cu încetul, m-a năpădit convingerea că în visul acela murisem. O să continui să trăiesc — poate că luni, sau săptămîni, sau zile, sau ore. Timpul nu există. Dar în visul acela eu am murit. *Spiritul* care este inamicul morții și vibrează și e atît de stăruitor, spiritul a fost izgonit din mine. Eu sînt (din 15 decembrie 1919) o femeie moartă, *dar nu-mi pasă*. Poate că unii vor simți o consolare aflînd

[1] *Id est*, adică (lat.).

că ajungi să nu-ți mai pese; dar n-or să creadă, tot așa cum nici eu nu credeam pînă cînd nu s-a întîmplat. Vai, și cu cîtă forță pusese stăpînire pe mine obsesia. Cum *adoram* viața și ce *groază* mi-era de moarte!

Mi-ar plăcea să-mi scriu cărțile și să petrec cîteva clipe fericite cu J. (dar, în același timp, n-am prea mare încredere), să-l văd pe L. într-un loc însorit, și să culeg violete — și tot felul de flori. Într-adevăr, mi-ar plăcea să fac o sumedenie de lucruri, dar nu mă plîng dacă nu le fac... Sinceritatea (de ce oare?) e unicul lucru vrednic de prețuit dincolo de viață, de dragoste, de moarte sau de orice altceva. E singura care dăinuie. O, voi cei care veți veni după mine, îmi veți da crezare? La sfîrșitul sfîrșitului, singurul lucru cu care *merită să rămîi, e adevărul:* e mai tulburător decît dragostea, mai plin de bucurii și mai pasional. Adevărul, pur și simplu *nu poate* da greș. Așa cum dau greș toate celelalte. Eu, în orice caz, îi închin rămășița mea de viață, lui și numai lui.

18 decembrie

Aș vrea să scriu o povestire lungă, lungă, în legătură cu toate lucrurile astea și s-o numesc *Ultimele cuvinte către viață*. Ar trebui să se scrie așa ceva. Și o altă povestire avînd drept subiect URA.

Decembrie

În ultima vreme, noaptea, cînd stau întinsă în pat, mi se întîmplă adeseori ca în loc să mă las cuprinsă de somn, să-mi simt mintea din ce în ce mai limpede și, zăcînd așa în așternut, încep să retrăiesc scene fie din viața reală, fie din închi-

puire. Nu exagerez spunînd că sînt aproape halucinante : miraculos de vii. Mă întorc pe partea dreaptă și-mi duc mîna la frunte de parcă m-aș închina. Poziția asta se pare că îmi declanșează viziunile Și atunci, de pildă, e ora 10,30 seara, pe un pachebot mare. Lumea începe să iasă din salonul rezervat doamnelor. Tata își vîră capul pe ușă și întreabă dacă „vrea cineva să se plimbe puțin înainte de culcare? Pe punte e o frumusețe." Așa începe. Și eu sînt *acolo*. Amănunte : tata frecîndu-și mîinile înmănușate, boarea rece — briza nopții, forma tuturor obiectelor, atingerea barei de alamă de la scară, treptele acoperite cu cauciuc. Pe urmă puntea — pauza cît se aprinde țigara, înfățișarea lucrurilor sub clarul de lună, zumzetul reconfortant al vaporului, căpitanul pe punte, clopotele care se aud sus, departe, stewardul care duce o tavă în salonul de fumători urcînd treptele înalte, de metal... Toate acestea sînt mult mai reale, văzute mult mai în amănunt, mult mai *bogate* decît în realitate. Și cred că aș putea merge așa pînă la... De fapt nu există *limită*.

Și în felul acesta pot broda în jurul oricărei teme. Numai că lipsesc individualitățile. Nici eu nu particip personal. Oamenii sînt doar părți din tăcere, *nu* din structură — ba chiar departe de asta, țin de *schemă*. De cînd mă știu, am izbutit într-o oarecare măsură să trăiesc în imaginație, dar numai de cînd m-a secerat într-adevăr boala mi s-a dăruit acest — cum să-i spunem? — „premiu de consolare". Dumnezeule! e un lucru minunat.

Pot să evoc anumite figuri — doctorul S. de exemplu.

Și îmi amintesc cum le-am spus lui J. și lui R. : „Arăta foarte frumos, astăzi". Nici nu știam ce spun. Dar cînd îl invoc în felul acesta și îl văd „în context" doctorul *este* într-adevăr minunat de frumos. Și vine întreg, pînă la ultimul amănunt, pînă la forma degetelor mari de la mîini, pînă la felul lui de a privi peste ochelari, pînă la mișcarea buzelor în timp ce scrie și, mai cu seamă, corelat cu gestul introducerii acului în siringă... Pot retrăi orice scenă, la dorință.

— Aveți copii? m-a întrebat strîngîndu-și stetoscopul în timp ce eu mă căzneam să-mi desfac cămașa de noapte.

— Nu, n-am.

Cum ar fi reacționat oare dacă i-aș fi răspuns că pînă acum cîteva zile am avut un copilaș, în vîrstă de cinci ani și nouă luni, de sex nedefinit? Uneori era băiat. Dar în ultimii doi ani a fost foarte des fetiță...

Decembrie

Fără îndoială că știu mai multe decît alți oameni : am suferit mai mult, am îndurat mai mult. Știu cum rîvnesc toți la fericire, știu cît de prețioasă e o atmosferă caldă, învăluitoare, un *climat* care nu te sperie. De ce nu încerc să-mi fixez toate acestea în minte, de ce nu încerc să-mi cultiv grădina? Acum cobor într-un loc străin, printre oameni străini. N-aș putea oare să mă relev ca o reală personalitate? (Dar de ce să te relévi astfel?) Ah, pentru că așa *ar trebui*. Eu am acumulat o experiență de viață care lor le e necunoscută. Ar fi fost timpul să fi învățat acel *obiter dictum* [1] al lui C. — cît de adevărat ar putea fi. Ar trebui să fie.

[1] Vorbă spusă în treacăt (lat.).

1921

FATA DE LA BAR

Avea o claie imensă de păr ciufulit, adunat în creştetul capului, şi mai multe inele mari care, prin scînteierea lor orbitoare, îţi dădeau certitudinea că erau toate inele de logodnă.

Mirosul de bucătărie care îmi displace mai mult este cel al cotletelor de berbec. E un miros prost crescut. Îmi aminteşte de voiajori comerciali şi de clasa a doua în trenurile din N.Z.

Am să stau în faţa uşii, am să bat şi cînd o să se deschidă, dau buzna înăuntru trecînd pe lîngă fată şi mă adresez oricui o fi pe acolo.

Vei spune că s-a irosit totul ? Nu, nu tocmai. Ceva s-a cristalizat. Răstimpul de linişte te face să te simţi pe tine însuţi mai aproape.

Iulie

Ieri am terminat *Domnul şi doamna Dove*. Nu sînt foarte satisfăcută. E puţin artificială. Nu era un lucru inevitabil. Voiam să sugerez că s-ar putea ca cei doi tineri să nu fie fericiţi împreună — că motivul ei poate fi doar una dintre raţiunile pentru care o fată se mărită. Dar am reuşit oare? Nu cred. În afară de asta, nu-i destul de *viguroasă*. Vreau să merg mai adînc — mult, mult mai adînc ! Vreau să-mi folosesc întreaga forţă, chiar cînd schiţez cu un penel subţire. Şi am senzaţia perfidă că, pînă la urmă, i-am folosit pe Dove *în mod insuficient justificat. Tu sais ce que je veux dire.*[1] I-am folosit ca să mai rotunjesc cîte ceva — nu-i aşa ? Asta-i trucul meu ?

[1] Ştii ce vreau să spun (fr.).

Nu, nu e. Nu e felul de adevăr pe care-l caut eu. Acum în ce priveşte *Susannah*. Totul trebuie *simţit în profunzime*.

Dar ce mă fac cu jocul ăsta nefericit de-a şoarecele şi pisica ? Aici întîmpin marea dificultate. Trebuie să încerc să scriu azi după-amiază. Nu există nici o justificare să n-o fac. Nici o justificare, în afară de reacţiile şi durerile ulterioare ale unui organism debilitat.

23 iulie

Ieri am termniat *O familie ideală*. Mi se pare mai bună decît *Domnul şi doamna Dove*, dar nu încă destul de bună. Am lucrat-o serios, Dumnezeu mi-e martor, şi cu toate astea nici măcar o dată n-am izbutit să extrag din idee adevărul profund. Ce e cu senzaţia asta ? Simt din nou că acest fel de cunoaştere e prea lesnicios pentru mine ; e chiar un fel de înşelătorie. Eu ştiu mai multe. Asta arată şi miroase a subiect de povestire, dar n-am de gînd să-l cumpăr. Nu vreau să mi-l însuşesc — să trăiesc cu el în suflet. NU. Acum, că am scris două schiţe, vreau să abordez ceva diferit — o povestire de proporţii mai mari: *La golf*, o povestire cu conexiuni mai complexe. Asta-i întreaga problemă.

„Scoase din buzunarul mantalei de ploaie o pungă mare, o deschise, privi înăuntru, o scutură. Avea sprîncenele ridicate şi buzele strînse...

Şi un ac lung de păr, negru cu reflexe albăstrii, strălucea pe covorul decolorat...

O străbătu un fior. Acum, cînd se uita la fotografia lui, pînă şi floarea albă de la butonieră îi părea confecţionată dintr-o gîlcă de seu de oaie...

Şi-l văzu pe domnul Bailey, încins c-un şorţ albastru, stînd într-una din dughenele acelea respingătoare. Îşi ţinea o mînă în şold, iar în cealaltă strîngea mînerul unui cuţit lung, înfipt într-un butuc uriaş de tăiat carne. În spatele lui atîrna un şirag de iepuri mici, cu picioarele legate, şi cu cîte un cheag de sînge negru tremurîndu-le din nas..."

28 iulie

În dimineaţa de azi zgomotul din casă e absolut infernal. S-a pornit şi continuă fără întrerupere de pe la şase dimineaţa şi nu ştiu din ce pricină slujnica pare să-şi fi ieşit complet din minţi. Acum e aproape zece şi încă n-a strîns resturile micului dejun. La 11 trebuie să mă duc din nou la Palace, aşa că oricum sînt nervoasă. Şi a trebuit să aranjez florile şi diverse alte lucruri — rufele spălate. Îmi calcă pe nervi. Acum se apropie. Bang! Într-o clipă o să fie la uşă. Nu ştiu cum am să rezist dacă mai continuă. E aici. Gata să strîngă vesela şi s-o îngrămădească în liftul interior. Ce-o fi în mintea ei? Nu ştiu şi nici nu-mi pasă. Dar jinduiesc după o cămăruţă izolată unde să pot lucra nestingherită. Balconul nu-i destul de bun; nici salonul. Şi de astă dată J. a fost mai tare decît mine. Pentru el n-are nici pe jumătate atîta importanţă...

1922

10 octombrie. Azi dimineaţă am gîndit concentrat, pînă cînd am socotit că lucrurile s-ar clarifica dacă aş încerca să scriu... ce se întîmplă cu mine.

De cînd am venit la Paris, sînt mai bolnavă ca oricînd. Ieri, pur şi simplu, am crezut că mor. Nu e o fantezie. Inima mi-e atît de istovită şi atît de încătuşată, încît nu sînt în stare să merg decît pînă la taxi şi înapoi. Mă dau jos din pat la prînz şi mă culc la 5,30. Încerc să „lucrez" pe apucate, dar timpul a trecut pe lîngă mine. Nu pot lucra. Practic, de la întîi aprilie n-am mai realizat nimic. Dar de ce? Pentru că, deşi tratamentul aplicat de M. mi-a ameliorat anemia, m-a făcut să arăt bine şi a avut un efect fericit asupra plămînilor, nu mi-a ajutat cîtuşi de puţin la boala mea de inimă, şi progresul realizat se datorează faptului că duc o viaţă de cadavru viu în „Victoria Palace Hotel".

Spiritul mi-e aproape mort. Izvorul meu de viaţă este atît de vlăguit încît aproape că a secat. Întreaga ameliorare a sănătăţii mele e o prefăcătorie — e artificială. La ce mi-a folosit? Pot să merg? Doar să mă tîrăsc. Pot să fac ceva cu mîinile sau cu trupul meu? Absolut nimic. Sînt o invalidă cu totul neajutorată. Ce-i viaţa mea? Existenţa unui parazit. Au trecut cinci ani şi mă simt mai înlănţuită ca oricînd.

Ah, acum că scriu, parcă sînt puţin mai liniştită. Mulţumesc Domnului că mi-a dăruit scrisul! Sînt atît de înspăimîntată de ceea ce vreau să fac. Toate glasurile din „trecut" îmi şoptesc: „N-o face!" J. îmi spune: „M. e un om de ştiinţă. El îşi face datoria. Nu rămîne decît să ţi-o faci şi tu pe a ta." Dar asta nu mi-e de nici un folos. Nu-mi mai pot lecui nici sufletul, nici trupul. Ba chiar mi se pare că din ce în ce mai puţin. J. care-i perfect sănătos şi plin de prospeţime e disperat cînd îi iese un furuncul pe gît.

Gîndiţi-vă atunci ce înseamnă cinci ani de întemniţare. Cineva trebuie să mă ajute să scap. Dacă asta e o dovadă de slăbiciune — atunci, bine, fie o dovadă de slăbiciune! Dar numai lipsa de imaginaţie o poate numi astfel. Şi cine o să mă ajute? Adu-ţi aminte de Switzerland: „Sînt cu totul neputincios". Fireşte că aşa şi e. Un prizonier nu poate ajuta alt prizonier. În simpla medicină cred? Nu, deloc. În simpla ştiinţă cred? Nu, deloc. Găsesc pueril şi ridicol să presupui că poţi vindeca pe cineva ca pe o vacă, atunci cînd acel cineva *nu-i o vacă*. Şi în toţi aceşti ani am căutat un om care să gîndească la fel ca mine. Am auzit de G. care pare nu numai să gîndească la fel, dar chiar să şi cunoască mult mai mult. De ce şovăi?

Teamă. Teamă de ce? Nu cumva e teama de a-l pierde pe J.? Cred că asta e. Dar, Dumnezeule mare! Priveşte lucrurile în faţă! Ce mai ai acum din el? Ce fel de legătură e între voi? Îţi vorbeşte — uneori — şi pe urmă pleacă. Se gîndeşte la tine cu duioşie. Visează la o viaţă împreună cu tine, *cîndva*, cînd o să se întîmple miracolul. Pentru el ai însemnătatea unui vis. Nu a unei realităţi vii. Pentru că nici nu eşti aşa ceva. Ce aveţi în comun? Aproape nimic. Şi totuşi inima mi-e inundată de un val de sentimente adînci, calde, duioase, care se cheamă dragoste şi dor de J. Dar, aşa cum stau lucrurile, la ce bun? Viaţa în doi, cu mine bolnavă, e o tortură întretăiată de clipe de fericire. Dar nu e viaţă... Ştii prea bine că tu şi cu J. sînteţi doar un fel de vis a ceea ar putea să fie. Şi e ceva ce ar putea nici să nu fie, să nu se realizeze niciodată, dacă nu te însănătoşeşti. Şi nu te vei însănătoşi „imaginîndu-ţi" sau „aşteptînd" sau încercînd să înfăptuieşti singură miracolul.

Aşadar, dacă Marele Lama din Tibet ţi-a făgăduit să te ajute — cum mai poţi şovăi? Riscă! Riscă orice! Nu te mai sinchisi de părerile altora, de glasurile care-ţi vorbesc. Înfăptuieşte lucrul cel mai îndrăzneţ din lume. Acţionează singură. Priveşte adevărul în faţă.

E adevărat, Cehov n-a făcut-o. Da, dar Cehov a murit. Şi, hai să fim sinceri. Cît ştim despre Cehov din scrisorile lui? Să fi fost asta totul? De bună seamă că nu. Nu bănuieşti că a avut o întreagă viaţă plină de nostalgii, din care nu transpare nici un cuvînt? Atunci citeşte scrisorile de la sfîrşit. Speranţa îl părăsise. Dacă desentimentalizezi scrisorile astea de la sfîrşit, devin teribile. În ele nu mai există Cehov, îl devorase boala. Dar poate că pentru persoanele sănătoase toate acestea par un nonsens. Cei sănătoşi n-au bătut niciodată această cale. Cum m-ar putea ei înţelege? O raţiune în plus să-mi continui drumul singură şi neînfricată. Viaţa nu e simplă. În pofida a toate cîte le repetăm despre misterul vieţii, cînd ajungem chiar la acest mister ne străduim să-l tratăm de parc-ar fi vorba de un basm pentru copii...

Ei, Katherine, dar ce înţelegi tu prin sănătate? Şi de ce ai nevoie de ea?

Răspuns: Prin sănătate înţeleg acea forţă de a trăi o viaţă plină, matură, vie, activă, în strînsă comuniune cu tot ceea ce iubesc — cu pămîntul şi cu toate celelalte minuni — cu marea — soarele. Cu tot ceea ce înţelegem cînd vorbim

despre lumea exterioară. Vreau să o pătrund, să particip, să o trăiesc, să învăț de la ea, să mă dezbar de tot ce-i în mine superficial și dobîndit, și să devin o ființă umană conștientă, directă. Doresc ca, înțelegîndu-mă pe mine însămi, să-i înțeleg pe ceilalți. Doresc să fiu tot ceea ce sînt în stare să devin, astfel încît să pot ajunge (aici m-a oprit și am așteptat și am tot așteptat să-mi vină cuvîntul, dar degeaba — nu există decît o singură expresie definitorie) *un copil al soarelui.* Ar fi forțat să încerci a exprima printr-un singur cuvînt nevoia de a te dărui celorlalți, de a răspîndi lumină, și așa mai departe. Să folosim deci expresia mea : *Un copil al soarelui.*

Și apoi, doresc să *lucrez*. Ce ? Doresc să duc o astfel de viață încît să pot lucra cu mîinile mele, cu simțirea mea, cu creierul meu. Doresc o grădină, o căsuță, iarbă, animale, cărți, tablouri, muzică. Și ca rod al tuturor acestora, ca expresie a tuturor acestora, doresc să scriu (deși s-ar putea să scriu despre vizitii. Asta n-are importanță).

O viață clocotitoare, fremătîndă, vie — să simt că am rădăcini în viață — să învăț, să caut, să aflu, să simt, să gîndesc, să acționez. Asta-i ceea ce doresc. Și nimic mai puțin. Pentru asta trebuie să mă străduiesc.

Am scris toate acestea pentru mine. Am să risc acum să le trimit lui J. N-are decît să facă ce i-o plăcea cu ele. Dar trebuie să înțeleagă cît de mult îl iubesc.

Și cînd spun „mie teamă“ — nu te lăsa tulburat, dragostea mea. Cu toții ne temem cînd ne aflăm în sala de așteptare. Totuși trebuie să trecem dincolo, și dacă celălalt își poate păstra calmul, înseamnă că ne oferă întreg ajutorul pe care ni-l putem da unii celorlalți...

Toate acestea au o rezonanță intensă și gravă. Dar acum, că le-am înfruntat, nu-mi mai par astfel. Undeva, adînc în mine — mă simt fericită. *Totul e bine.*

Traducere de
ANTOANETA RALIAN

Jean Cocteau

(1889—1965)

Jean Cocteau și-a presărat amintirile în volume diferite așa cum și-a risipit verva, sensibilitatea și inteligența în scrieri și în atitudini foarte variate, în paradoxuri și în gesturi uneori prea ostentative, dar și în generoase descoperiri de talente. *Le rappel à l'ordre* (*Chemarea la ordine*, 1923) cuprinde pagini de jurnal și fragmente de amintiri, *Potomak* impresii de călătorie, *La difficulté d'être (Greutatea de a exista*, 1947) introduce frînturi memorialistice în pagini de structură paradoxal aforistică. Alteori, reîntoarcerea spre trecut dezvăluie un aspect greu de disociat al unei scrieri. Dar principala operă autobiografică a lui Cocteau rămîne *Portraits-souvenir (Portrete-amintire)* din 1935.

E o carte în care trecutul se reconstituie dintr-o serie de desene în peniță, cu liniile netrasate pînă la capăt, în care oamenii și întîmplările se topesc în penumbră. Cocteau a explicat de la început: „Mi se pare cu neputință să scriu memorii. Mai întîi, încurc epocile. Mi se întîmplă să sar cîte zece ani și să așez personaje în decoruri ce aparțin altora. Memoria e o noapte teribilă și confuză. M-aș teme să rătăcesc prin ea și să risc pedeapsa arheologilor care au violat mormintele egiptene."

Hotărît non-documentare, capitolele din *Portrete-amintire* aparțin artistului Cocteau care, puțin tulburat, ia drept material propriul lui trecut, îl trece prin lanterna magică, evocă, indiferent la cronologie, personaje și decoruri. Cîte o figură țîșnește din umbră, aducînd cu ea locuri și împrejurări eterogene. Cu jocuri de lumină, ce amintesc reverberațiile impresioniste, cu sinestezii care fixează în trecut mirosul circului sau zgomotul străzilor sînt rechemate momente din copilărie și adolescență, trăite la întretăierea a două secole, într-o familie cu ritualuri mondene și cu relații artistice.

Cele mai savuroase amintiri se referă la artiști și la spectacole: mama, care se îmbracă pentru teatru, clovnii Footit și Chocolat, Sarasate cîntînd la vioară. Savoarea lor e sporită de intervenția fanteziei infantile, care a fixat amintirile cu tăria culorilor și cu prospețimea impresiei, dar le-a modificat dimensiunile. Cocteau ne povestește că, în 1917, montînd *Parada* a cerut mașinistului-șef să obțină intensitatea de lumină a spectacolelor pe care le văzuse în copilărie la Châtelet. „Lumina aceea era a dumitale, mi-a răspuns el, teatrul nu poseda pe-atunci nici un sfert din orga de lumini de azi."

PORTRETE — AMINTIRE
(PORTRAITS — SOUVENIR)

II

Teatrul Vaudeville și pavilionul Hanovrei. Catîrii Réjanei. Casa lui Rossini. Sarasate.

Cinema Paramount este fantoma teatrului Vaudeville[1]. Pe locul crimei, în punctul unde a murit

[1] *Théâtre du Vaudeville*, Teatru parizian, fondat în 1792. În 1925 a fost transformat în cinematograf de către firma americană Paramount.

această regină a sălilor de spectacole, arsă de vie de către comerț, în colțul bulevardului, unde bătea acea inimă roșie, poleită și adorată, a Parisului copilăriei mele, pe acel caldarîm, pe a cărui margine curioșii așteptau ca să vadă caii înhămați la cabul Réjanei [1], se înalță zi și noapte clădirea Paramount, lunară și teribilă, cu uriașele ei spectre vorbitoare și cu orchestra ei venită din adîncuri. Parizianul trece repede prin fața ei și-și face cruce. Îi pare rău după sala de teatru prin excelență, una dintre cele trei sau patru, care dețineau, datorită nu se știe cărui concurs fericit de împrejurări, această însușire cu neputință de obținut într-adins — săli care ar trebui ocrotite, așa cum se ocrotesc arborii din scuaruri, plămînii capitalei. Rămîn, în afară de cele trei săli oficiale [2], teatrele : Variétés, Ambigu, Gymnase, Bouffes.

Pentru a înțelege prestigiul distrus al vechiului teatru Vaudeville, sfătuiesc tineretul să se ducă s-o asculte pe doamna Pitoëff [3], înainte ca Pitoëff să fie nevoit a-și întrerupe istovitorul sacrificiu la care îl osîndește rolul său din *Astă-seară se joacă fără piesă*. Copiilor săi în cămășuță de noapte ea le povestește despre Teatru. Nu cred să existe o pledoarie mai fierbinte în favoarea acestor săli vechi, împotriva cărora se înverșunează gustul modern al necropolelor.

Un mic cap de mort încîntător, pus cu gingășie pe un fel de sperietoare în bluză neagră lungă și care ar speria orice ființă pe lume afară de păsări,

[1] *Gabrielle Réju*, zisă *Réjane* (1856—1920), actriță franceză.

[2] Comedia Franceză, teatrul Odéon și teatrul Châtelet.

[3] *Georges Pitoëff* (1884—1939) și *Ludmila Pitoëff* (1895—1951), actori și inovatori de teatru francezi, de origină rusă.

doamna Pitoëff le imită pe marile eroine ale rampei. Ea evocă lustrul, lojile, penumbra elegantă și pînza vopsită a unor draperii înalte, care se ridică lăsînd să se vadă soarele dramei.

Cortina matineelor clasice ale Comediei-Franceze, așteptarea celor trei lovituri funeste din *Oedip-rege*, incendierea cu lumină a teatrului Châtelet, monoclul lui de mică, opturile stropitorului din prosceniu, vînzătoarea de caramele din antract, orchestra care cîntă înainte de spectacol : o droaie de amintiri ne năpădesc, văzînd-o pe actriță cum își pierde orice rezervă și se consumă în însuși focul infernului profesional.

*

Pentru că scriu fără plan și pentru că a venit vorba : o altă sală care mă face să tremur de frică să nu fie distrusă este mica sală a Conservatorului. Bunicul meu avea acolo locurile lui în rîndul al treilea al fotoliilor de orchestră, în dreapta. Acolo, în acest sarcofag de lemn vopsit, populat cu mumii venerabile, îi descopeream, talmeș-balmeș, pe Beethoven, pe Liszt, pe Berlioz și pe Wagner. Era un alt gen de miracole, această sală ! Dar dacă vîrsta copilăriei pierdea acolo cortina, zidul fragil de stofă stacojie și luminile rampei aprinse subit, spada de foc a arhanghelului de la poarta raiului, cîștiga în schimb surpriza gradenelor, forfota coriștilor cu bărbi, cu ochelari, cu haine de gală, cu verze galbene pe umeri, cu panglici de catifea neagră în jurul gîtului, care se instalau și flecăreau înainte de punctul de orgă [1]

[1] *Punct de orgă* — pauză muzicală. Aici : tăcerea pregătitoare, înainte de începerea bucății muzicale, în care timp dirijorul stă cu bagheta ridicată.

prelungit cu cruzime de către dirijor pînă la ultima tuse, pînă ce biata cucoană mioapă, copleșită de rușine, își găsea în sfîrșit numărul fotoliului și lua loc.

Teatrul Vaudeville, dragul Vaudeville, pe care l-am văzut în demolare, asasinat (ca și, peste drum, Pavilionul Hanovrei, al cărui spectru cu grote, cu labirinturi, cu acvarii, cu *mickey-mouse*, cu colivii de păsări, cu globuri cu mercur și cu jocuri nautice, nu indispune mai puțin ca strigoiul Paramount) — mama mea, cînd era fetiță, l-a văzut în construcție, pe dărîmăturile de pe *rue Basse-du-Rempart*. Bunicii mei locuiau peste drum, pe *rue de la Chaussée d'Antin*, la etajul al patrulea, ușă în ușă cu Winterhalter. La etajul întîi al aceluiași imobil locuiau soții Rossini. Soții Rossini primeau des domni simandicoși și cucoane frumoase, iar doamna Rossini, care avea groază de tutun, ca și doamna Fenouillard la siuxi, îi trimitea pe „domni" să fumeze la etajul al patrulea. Bunica mea suporta mirosul fumului rece din dragoste pentru muzică. Doamna Rossini era o femeie uscată și rea. Dacă i se servea *foie gras*, la dineu, la familia Gustave de Rothschild, îl refuza, spunînd : „Mulțumesc ! Nu mănînc boala animalelor" și fărîmița cu lornionul coji de pîine pe fața de masă, pentru cățelușa ei știrbă. Rossini o îngrozea pe mama. Bunicul meu o împingea dimineața spre dormitorul lui Rossini, cu un coș cu ouă. Pe pian, mama zărea un șir de peruci, hărăzite oului monumental care se ivea de sub pături și plăpumi. Aceste peruci, cocoțate pe suporturi, mergeau de la părul scurt pînă la părul lung. Maestrul le purta rînd pe rînd, pînă la vizita fictivă a bărbierului.

*

Una din acele peruci, în cutia ei verde ovală, a devenit un fetiș al copilăriei mele, ținta unor cercetări tainice în cabinetul de toaletă al bunicului, în clipa cînd cvartetul îmi aducea dovada că bunicul n-are să vină să mă prindă și că pot să scotocesc în voie. Pentru că aceste cvartete, aureola familiei Rossini, ca și atmosfera muzicală a imobilului pe care nu l-am cunoscut niciodată, se prelungeau pe strada La Bruyère nr. 45, unde am locuit noi, în tot timpul copilăriei mele, într-o casă unifamilială. Curtea acestei case cu două caturi dădea spre grădinile Gaveau[1] (iarăși muzică !). Bunicii mei ocupau, la catul de sus, un apartament pe care capriciul arhitectului îl împărțise în așa fel, încît trebuia să parcurgi coridoare, să urci și să cobori scări abrupte, ca să poți trece dintr-o cameră într-alta. Apartament ideal pentru galopadele și fantasmele copilăriei. Tot încercînd să-i plantez și să-i complic decorul în visurile mele, nu-l mai pot situa în locul lui adevărat. A părăsit imobilul decolînd și pornind în derivă, ca un montgolfier. Îmi aduc aminte de un apartament al nostru, de niște camere ale noastre și foarte, foarte departe, în altă lume, într-o zonă ireală, de basm, de apartamentul în care bunicul meu avea o cadă de argint cu sonoritate de gong, plină cu ghete și cu cărți, și colecționa busturi grecești, desene de Ingres, tablouri de Delacroix, medalii florentine, autografe de miniștri, măști din Antinoe, vase din Cipru și viori Stradivarius.

Preferința mea se îndrepta către vitrinele cu măști și cu viori. Dincolo de geamul lor, măștile

[1] Fabrică de piane fondată în 1847 de către *Joseph Gaveau*.

din Antinoe, cu ochii lor de smalț, cu obrajii lor palizi de pămînt ars, cu colierele lor de barbă, se etajau pe catifea, o catifea roșie ca o lojă de Manet. Viorile decorau sala de biliard. Se incrustau în culcușul de catifea albastră al mobilelor de abanos, ale căror sertare adăposteau sacîzul, corzile și creta de biliard. Căci aceste comori serveau. Chiar și sacrele viori Stradivarius, care răspund cînd un alt Stradivarius se exprimă în altă parte, oriunde *(sic)*, își părăseau catifeaua albastră, în serile cînd se întrunea cvartetul : Sarasate, Sivori, Grébert și gazda, amatorul Eugène Lecomte. În aceste seri de muzică de cameră, jocul era, pentru verii mei și pentru mine, să ne tîrîm de-a lungul treptelor scării de onoare care unea cele două caturi și care, repet, ca urmare a acestei vrăji — situarea apartamentului de sus în afara spațiului — făcea din acea scară un loc în sine, care își era sieși suficient și a cărei limită supremă era un grilaj pus de bunicul meu, ca să ne ferească de căzături.

Jocul consta, așadar, din a pîndi sosirea lui Sarasate și din a ne ascunde în spatele unei draperii de pluș stacojiu, care servea pentru jocul de-a „bietul prizonier" : profitam de faptul că-și aranja pieptănătura în fața oglinzii din anticameră, pentru a închide grilajul și a obține tabloul *Îmblînzitorul în cușcă.*

Cu mustățile lui groase, cu coama lui căruntă, cu redingota lui cu găitane, cu lanțurile lui de ceas, cu pantalonii lui cu paftale sub tălpi și cu pantofii lui de lac, noi, copiii, socoteam că Sarasate, dincolo de zăbrelele grilajului, seamănă cu un leu deghizat în îmblînzitor, ceea ce potolea în noi, cu anticipație, o sete de desene animate și de caricaturi de înalt nivel.

Încolo, adevăratul spectacol, adevăratul joc de tablouri era, în vacanță, la Maisons-Laffitte [1]. Castelul Maisons-Laffitte împodobește un vast parc cu tei, peluze, straturi de flori, havuzuri, bariere albe, terenuri de tenis, cai de curse, bicicliști și proprietăți particulare. Pedalam acolo de zor pînă în pădurea Saint-Germain, pentru a fuma pe ascuns, cu Aimé Simon-Girard, un tutun de prizat, infect, îndesat în castane sălbatice, scobite cu briceagul în formă de pipă, cu coada făcută dintr-o tulpină de soc. Apoi pășteam iarbă, în patru labe, ca să nu mirosim a tutun.

Antrenorii trăiau pe picior mare. Max Lebaudy, *micul băiat de zahăr*, își spăla caleștile cu șampanie și organiza coride. Putea fi văzută acolo doamna Du Gast, președinta Societății pentru protecția animalelor, înșfăcată de polițiști. Erau acolo *gymkane* [2] cu curse în saci și cucoane care duceau de lesă iepurași de casă împodobiți cu panglici.

Duminica însă, din zori, în piața Sully, decorată în centru cu un bec de gaz și cu un strat de begonii, bunicul meu, în vestă de mătase, cu pălăria de paie dată pe ceafă, cu un buchețel de ciuboțica-cucului în mînă, pîndea aleile care urcă dinspre hipodrom. Deodată, pe un soare nemilos, soseau virtuoșii. Soseau într-o birjă descoperită, dar fără birjar. Birja lui Fantomas înaintează mînată de morți. Birja virtuoșilor ! Pe semne că Melpomena sau cine știe ce alegorie instrumentală trona, nevăzută, pe capră.

---

[1] Localitatea natală a lui Jean Cocteau.
[2] *Gymkana* sau *gymkhana* (cuvînt englez, de origină hindusă) : garden-party (kermesă în aer liber) cu jocuri sportive, curse de animale etc.

*

Sarasate, cu piciorul drept peste genunchiul stîng, cu umerii rezemați de pernele din fund, cu clac, redingotă și mănuși de piele roșie, ținea hățurile și conducea atelajul stînd pe bancheta interioară. De îndată ce ajungeau la noi, dezhămau calul rupt de oboseală și îi serveau o supă caldă de vin de Burgundia și de morcovi, iar virtuoșii prînzeau. Sivori era pitic. La masă, bunică-mea îl așeza pe un vraf de partituri. *Nu pe Beethoven, doamnă !* exclama el. *Nu pe Beethoven !* și-și înfigea scobitoarea în fragi. Bunicu-meu își tăia carnea din farfurie cu același gest cu care urma să-și atace fraza, numaidecît după masă, cu un arcuș sportiv. Da : această muzică de cameră nu era muzică executată pentru a fi ascultată, pentru a plăcea, ci pentru a fi executată, măsurată, ritmată prin mișcări făcute cu capul. Un sport, un exercițiu ca oricare altul : scrimă, canotaj, box. Le convenea tuturor. Grupa prieteni vechi, evita certurile dintre ei, iar nouă ne asigura impunitatea cercetărilor în încăperile interzise, aprovizionîndu-ne cu rîsete nebune și cu șarade.

Grébert cînta la violoncel. De cîte ori trecea bunică-mea la capătul sălii, în vîrful picioarelor, cu tricotajul în mînă, Grébert se scula și saluta, continuînd să cînte, înclinat în gol.

După cvartet, virtuoșii noștri se deghizau fără măști și se duceau la doctorița Gache-Sarrothe, inventatoarea corsetului drept, o vecină din piața Sully, ca să-i facă serenade. Se însera. Carul mare se aprindea deasupra grădinii. Havuzurile înviorau florile-soarelui. Urma cina ; copiii cinau într-o sufragerie numită a „micilor pedepsiți", unde vărul meu Pierre nu vroia să mănînce decît în veselă cu cifrul lui Napoleon. După cină, domnii aprindeau pipe de spumă de mare, iar Sarasate își povestea cuceririle de prin Europa. Arăta celor de față un mic coșciug de aur, atîrnat de un lanț și care conținea o vioară minusculă, dar realistă, oferită de regina Spaniei.

Într-o seară, vioara realistă și minusculă a căzut într-un țap de bere. Ceilalți au încercat s-o pescuiască servindu-se de un pai. În mijlocul consternării generale, Sarasate își smulgea părul din cap și striga, rulînd *r*-urile de la începutul cuvintelor : „Vioara rrreginei! Vioara rrreginei[1]!".

Iată minute fără nici un alt interes decît cel de a lumina unghiul sub care copilăria îi observă pe adulți : în crîmpeie, în patru labe, de după uși de serviciu și pe scări, cu un ochi care nu acceptă decît intensitatea poetică.

IV

Refuzul de a lua purgative. Mica moarte. Sacul Babei Cloanța. Teatrul Le Châtelet. Ocolul pămîntului în 80 de zile. O fetiță neîncrezătoare. Cosima Wagner și Offenbach.

Doresc să fiu citit de cei care rămîn copii orice s-ar întîmpla. Îi descopăr dintr-o mie. O privire către feeria primitivă pune la adăpost mai bine decît toate tratamentele cosmetice, decît toate regimurile, împotriva ravagiilor vîrstei. Dar, vai ! pe cei care vor să trăiască ghemuiți la căldurică, refugiați în acea feerie credulă ca în pîntecele ma-

[1] Exclamațiile lui Sarasate în limba franceză erau influențate de limba spaniolă, în care *r* inițial se pronunță foarte rulat.

tern, epoca noastră enervantă îi rănește prin dezordinea ei, prin neastîmpărul ei, prin ticurile ei de lumină, prin vehiculele ei, prin numărul mare de pretexte invocate pentru a se dezbina, pentru a se smulge de ceilalți și de ei înșiși.

Copilul vrea o cameră și vrea să-și adune acolo jucăriile și iubirile. Copilul detestă orice factor care risipește. Copilului îi plac bolile care-i strîng laolaltă pe oameni și-i izolează. Această fobie a plecărilor, a locurilor în care ți-i închipui anevoie pe cei pe care îi iubești, eu o împingeam pînă la idolatrizarea tunetului. Blîndului *bowling* [1] al tunetului de aprilie — un tunet de duminică, un tunet care gîngurește, care rînduiește mobilele din cer — fără îndoială că de aceea îi păstrez un cult. Acest tunet era semnalul proiectelor de plimbări pe apă, asigurarea că familia va rămîne acasă, că verii mei mă vor ajuta să mă joc cu cuburile, că dădacele vor sta să coasă împreună, că voi auzi cvartetul și apoi bilele de biliard care se ciocnesc la catul de jos, mărturie cît de copilăroși sînt adulții.

Blestemate erau împrejurările care, duminica, mă scoteau cu sila din visurile mele confortabile și din odăița mea, odăița aceea pe care sechestrata din Poitiers avea s-o numească într-o zi „micuța ei peșteră dragă", „scumpul ei *grand-fond Malampia*". Blestemate, afară de două : una care se ivea ca urmare a nemulțumirii adulților, alta ca urmare a mulțumirii lor. Aceste două împrejurări excepționale provocau o mică moarte, un joc de mică moarte, o groază dulce, dorită, pîndită, ascunsă, temută, complicată la extrem, în care mîndria de a fi răsplătit și rușinea de a fi pedepsit nu jucau

[1] Uguit (engl.).

nici un rol. Una prelungea visul duminicii la țară, cealaltă a duminicii în oraș. Ele (aceste împrejurări) mă odihneau, întrucîtva, punînd în locul metodelor mele intime de feerie, o feerie accidentală și imprevizibilă. Iat-o pe cea dintîi : cu o ceașcă infectă în mîna dreaptă, cu o pastilă de mentă în mîna stîngă, refuzam purgativul de duminică dimineața. Cei mari pledau, eu refuzam ; cei mari stăruiau, eu refuzam ; cei mari implorau, eu refuzam. Privirea, acum strașnică, a mamei, abia apucase, cu o secundă înainte, să trădeze capcana vocii ei încă blînde, iar palma ei abia mi se lipise de obraz, și mica moarte se și punea în mișcare.

Oricît de bine știam că totul este o înscenare, *mica moarte* sosea și mă lua prin surprindere. Mă lua pe umăr, într-un sac. Pierre Barrère, valetul cu favoriți al bunicului meu (mînca melci vii și le ronțăia cochiliile) se deghiza în *Baba Cloanța*. După o mică scenă realistă, mă vîra în sac și parcurgea etajele, ca să mă deruteze și să mi le facă de nerecunoscut. Eu credeam totul și îmi savuram spaima. Inima îmi bătea, limba mi se usca, urechile îmi vîjîiau și ieșeam din sac, beat de tenebre, de hurducături, de vis, gata să refuz iarăși purgativul, după ce trecusem cu adevărat fluviul morților, strîngînd în mînă, în chip de obol funerar, o pastilă de mentă pe jumătate topită.

În oraș, *mica moarte* venea dintr-o răsplată : locuri pentru spectacol. Mergem la spectacol ! Abia aflam marea veste și mecanismul se și punea în mișcare. Un culoar întunecos, nesfîrșit, un culoar de mică moarte, lua naștere în somnul meu înfrigurat, traversa dimineața de duminică și dădea în plină lumină, în fața tribunalului controlorilor și judecătorilor în frac negru ai matineului teatrului Châtelet sau al Circului-nou.

CĂPRIOARA DIN PĂDURE, OCOLUL PĂMÎNTULUI. Primele spectacole! Primele ameţeli! După aceea, cînd cunoaştem culisele, actorii, directorii, cînd ziarele şi munca noastră ne pun în contact cu scena, s-a isprăvit, nu mai sîntem în sală. Credem că sîntem în sală. Dar s-a isprăvit! Şi niciodată tînguirea lui Tristan muribund, care priveşte marea, nu va înlocui în sufletul nostru replica lui Phileas Fogg [1] *„Douăzeci de mii de bancnote pentru dumneata, căpitane, dacă sosim diseară la Liverpool!“* şi niciodată decorurile Baletului rus [2] nu ne vor lăsa amintirea zăpezilor fermecate, în mijlocul cărora căpetenia indienilor detaşa locomotiva.

*

Cînd am montat *Parada* în 1917 la Châtelet, m-am plîns de o anumită lipsă de lumină. *„Domnule Colombier,* i-am spus maşinistului-şef, *caut lumina Împărăţiei zarzavaturilor în* Căprioara din pădure.“ *„Ce vîrstă aveaţi pe atunci, domnule Cocteau?“ „Cinci ani.“ „Lumina era a dumneavoastră“*, mi-a răspuns el. *„Teatrul nu avea, în vremea aceea, nici un sfert din orga de lumini de azi.“*

Vai! repet: aurul perdelei roşii şi focul rampei nu vor mai exalta ochii noştri de copii sceptici.

Îmi aduc aminte, pentru că stau de taclale, de o fetiţă frumoasă şi neîncrezătoare, de pe Champs-Elysées. Dispreţuia teatrele de păpuşi, căluşeii,

[1] Personajul principal al romanului *Ocolul pămîntului în 80 de zile* de Jules Verne şi al dramatizării văzute în copilărie de Cocteau la teatrul Châtelet.

[2] *Baletul rus (les Ballets russes):* prima companie modernă de balet, fondată în Franţa de Serghei Djaghilev. A debutat în 1909 la teatrul Châtelet din Paris.

inelele aruncate pe băţ, caprele, gogoşile, chioşcul cu acadele şi butoiaşul cu limonadă. Mă asculta cum povestesc, înfierbîntat, *Ocolul pămîntului.* Zîmbea, dădea din umeri, îşi scutura cozile. Deoarece cunoştea piesa mi-a explicat că Phileas Fogg e slab. Eu avusesem ghinionul să nimeresc o dublură, şi întrucît Phileas Fogg-ul meu fusese gras, am încercat s-o conving că nu văzuse bine piesa şi că trebuie să se ducă s-o mai vadă o dată. Îşi bătea joc de şerpii din grota Audei [1]. Repeta: „E un truc“. Ceea ce mă făcea să sufăr şi mi se întîmplă şi azi încă să sufăr cînd unele spectatoare ale lui *Tarzan* vorbesc despre trucuri şi despre leii falşi de la Hollywood. Desigur, doamnelor, trucul este artă. Marile vînători sînt o artă şi, la urma urmei, e mai puţin uşor să faci o carpetă cu un leu pe care cobori din pat, decît să cobori din pat cu un leu.

M-am dus să văd *Ocolul pămîntului*, într-o reluare recentă. Materialul nou respectă punerea în scenă originală. Vecinii se uitau la mine chiorîş. Pentru că replicile rostite cu glas foarte tare, adresate cuiva din culise, replici care mi-au amintit de celebrul debit al lui Pougaud, Passe-Partout [2] care cade trăsnit de o pipă cu opiu, bucătarul negru, S.O.S.-ul la telegraf, pielea albă a siuxilor, vizibilă între tricoul prea scurt şi mănuşile de piele-roşie, sacoşa lui Phileas, palmierii de la Grand-Hôtel des Indes, cazanele care fac explozie, vaporul care se scufundă şi epava de care Juve şi Fantomas s-ar putea agăţa faţă în faţă, pe nişte valuri de pînză verde ridicate de

[1] Principalul personaj feminin din *Ocolul pămîntului în 80 de zile.*

[2] *Passe-Partout*, valetul lui Phileas Fogg.

spinările mașiniștilor — acest ansamblu de minuni naive mi-a stors lacrimi. Mărturisesc că nu mi-e deloc rușine că le-am vărsat. Cine știe de unde vin lacrimile sincere și ce le provoacă ? Într-o seară, acum cîțiva ani, la *Frumoasa Elena* de Offenbach, o prietenă mi-a arătat în penumbra unei loji vecine o doamnă bătrînă care plîngea. Era Cosima Wagner. Elveția ! Triebschen [1] ! Paul Rée [2] ! Fraza lui Nietzsche : „Ne vom duce să vedem cum se dansează cancanul la Paris", tinerețea voioasă, certurile, rupturile... Cosima Wagner ar fi suportat, poate, să asculte cu curaj cavalcada walkiriilor. Plîngea la *Marșul Regilor*.

Traducere și note de
H. R. RADIAN

[1] Localitate în Elveția, pe malul lacului Lucerna, unde s-a căsătorit Wagner cu Cosima.
[2] Filozof german (1849—1901), prieten cu Nietzsche și cu soții Wagner.

Ilya Ehrenburg

(1891—1967)

Memoriile pe care Ilya Ehrenburg le-a scris pînă în pragul morții și din care au apărut mai multe volume, au stîrnit discuții explicabile, pentru că pătrund în cele mai acute probleme ale actualității. Interesul lor documentar și literar e mare. Ehrenburg memorialistul folosește mijloacele reporterului, călătorește în trecut cu aceeași agerime spirituală, care face din reportajele sale literare *(Zece cai putere, Viața automobilului, Uzina viselor)* partea cea mai originală, mai certă artistic a operei sale.

Oameni, ani, viață se intitulează evocările. Titlul sugerează tonul acestor pagini care constituie mai puțin o narațiune autobiografică riguroasă, cît o evocare de figuri și de scene într-o ordine cronologică uneori intervertită. Sînt anii copilăriei la Kiev, pe străzile pe care, după patruzeci de ani, reporterul de război Ehrenburg avea să le găsească transformate în ruine ; apoi, contactul cu mișcarea revoluționară, arestarea, plecarea în străinătate și emigrația, războiul, întoarcerea în patrie după revoluție, anii războiului civil... Pe fondul acesta al cîtorva decenii de istorie, reînvie Kievul revoluționar, văzut de un adolescent entuziast și naiv, sau Parisul boem din vremea debuturilor lui Picasso și Apollinaire. Memoriile reușesc portrete memorabile — Isaak Babel,

Alexei Tolstoi, Iulian Tuwim. Fraza lui Ehrenburg rămîne aici inteligentă dar e gravă, glasul scăzut. Ehrenburg nu se abandonează duioșiilor despletite, dar nici nu simulează răceala. Ironistul e prezent mai rar decît în reportaje, deși pitorescul, chiar caricaturalul nu lipsesc. Unele aprecieri sau unele autojustificări pot fi discutabile. Dar *Oameni, ani, viață* este o scriere mereu semnificativă pentru memorialistica zilelor noastre.

OAMENI, ANI, VIAȚĂ
(ЛЮДИ, ГОДЫ, ЖИЗНЬ)

5

În timpul ultimului recensămînt am primit vizita unei tinere recenzoare. Privi cu mirare pereții odăii mele : Picasso îi produsese o explozie de indignare.

— Vă plac într-adevăr asemenea lucrări ?

— Foarte.

— Nu vă cred, o spuneți pentru că vă este prieten.

Apoi am început să răspund la întrebările pe care mi le punea.

— Studii ?

— Medii neterminate.

Fata se supără :

— Vă întreb serios.

— Și eu vă răspund serios.

— Rîdeți de mine. Am citit cărțile dumneavoastră... Recensămîntul este o acțiune de stat importantă. De ce nu vreți să răspundeți serios ?

Plecă supărată. Dar de fapt eu îi spusesem adevărul pur : în octombrie 1907 fusesem exmatriculat din clasa a patra de liceu.

Despre viața de liceu s-a scris mult în literatura noastră. Au scris și Garin-Mihailovski, și Veresaev, și Paustovski, și Kaverin. Am impresia că toate liceele semănau între ele. Bineînțeles, cîte ceva am învățat în școală, și de la unii profesori, și de la unii colegi, dar nu prea mult. O școală mult mai bună au însemnat cărțile și oamenii pe care i-am întîlnit în afara liceului.

În liceu elevii intrau dintr-o străduță laterală. Într-o garderobă uriașă atîrnau sute de mantale. Acolo, de obicei, se dădeau luptele între „greci" și „perși", iar cei mici se împingeau unii pe alții, „scoțînd untul". Pe cînd eram în clasa pregătitoare, am văzut cum a fost bătut în garderobă un băiețaș. Era acoperit cu un vraf de mantale și îl băteau ; l-au bătut mult de tot, însoțind bătaia cu un cîntec : „Pe Nevski, un pîrîș, mațele-și trăgea tîriș". Din ziua aceea mi-a rămas pentru toată viața repulsia față de pîrîtori sau, cum se spune în limbajul celor mari, față de denunțători. Liceul a educat în mine sentimentul de colegialitate. Nu ne puneam niciodată problema dacă are sau nu dreptate cel ce se făcuse vinovat, îi luam totdeauna apărarea, răspunzînd : „am făcut-o cu toții".

(În 1938 o profesoară de la o casă de copii, unde fuseseră aduși copii din Spania, mi se plîngea că „e foarte greu cu ei, pentru că sînt anarhiști". Ce se întîmplase ? Copiii, jucîndu-se, spărseseră un vas și, la întrebarea cine a făcut-o, răspunseseră : „toți". Mi-a trebuit mult timp ca să-i demonstrez profesoarei că nu e vorba de nici un fel de anar-

hism, ci dimpotrivă. Am căutat s-o conving, dar n-am reușit.)

În zilele de sărbătoare ne întruneam în sala mare de festivități. Pe pereți atîrnau portretele a patru împărați și plăci de marmură pe care erau gravate numele elevilor ce absolviseră școala cu medalii de aur. Directorul liceului era un ceh, Iosif Osvaldovici Gobza. Arătîndu-ne plăcile de marmură, el ne spunea că printre elevii Liceului nr. 1 a fost și Bogolepov care a devenit apoi ministru al învățămîntului.

Mi-aduc aminte cu un sentiment de duioșie de toaletele liceului. Acestea erau adevărate cluburi ale noastre. La toaleta claselor inferioare (intîia, pînă la a patra) își putea băga pe neașteptate nasul pedagogul pentru a alunga de acolo pe toți chiulangiii. Dar cînd am trecut în clasa a cincea, am văzut o toaletă care poseda garanții constituționale, încît puteai să și fumezi acolo. Pereții erau acoperiți de desene și de versuri indecente de felul acesta: „Plecați de-aici, acu nu-i noapte..." La toaleta lor, cei mici făceau schimb de penițe sau de mărci, iar repetenții jurau că frecventează în mod curent casele de toleranță. La toaleta claselor superioare se discuta despre nuvela lui Leonid Andreev, *În ceață*, despre demascările lui Amfiteatrov, despre decadenți, despre șantezele de la teatrul „Aumont" și despre multe altele.

De altfel, trebuie să spun că n-am rămas decît scurt timp în clasele superioare și amintirile mele se referă în majoritatea lor la clasa a treia și a patra. În recreația mare, porneam în goană spre sala de mese. Unul dintre noi spunea în fugă rugăciunea și apoi începea schimbul: dădeam plă-

cintele cu morcov pentru o sarma, sau o pîrjoală pentru o plăcintă cu orez. Bufetierul avea o poreclă: „Artiom, curcanul mucos".

Vreo doi ani la rînd au fost în floare jocurile de noroc: mizam cinci copeici pe profesorul care ieșea primul din cancelarie după ce se suna de intrare. Banca o țineau doi repetenți. Erau favoriți cei care ieșeau cel mai adesea primii și, mizînd pe aceștia, era greu să cîștigi mai mult de zece copeici. Dar mi-aduc aminte că unul dintre noi a cîștigat vreo două ruble, mizînd pe profesorul de germană, Setingson, care de obicei ieșea ultimul și de data aceasta o luase înaintea celorlalți.

Dintre toate obiectele preferam limba rusă și istoria. Cu matematica nu mă împăcam, iar latina nu știu de ce o uram. Literatura ne-o preda Vladimir Alexandrovici Sokolov, un om foarte vesel. Ori de cîte ori mă scotea la tablă, recita ca un refren: „Hai Eren-mereng"... Nu știam ce vrea să spună și nu mă supăram. Am impresia că în clasa patra am trecut de la rezumate la compuneri și, deși eram un leneș, compunerile mă pasionau. Vladimir Alexandrovici mă și lăuda, dar mă și dojenea: „Nu ești atent în clasă, nu asculți la lecție, scrii totul din cap, să vezi cum o să te elimine pentru ideile astea și ai să ajungi cizmar."

Îmi pare rău că nu mai pot verifica astăzi ce anume nu era de admis în compozițiile mele școlare și provoca dojenile lui Vladimir Alexandrovici. Dar trebuie spus că de cînd am devenit scriitor, cincizeci de ani de-a rîndul criticii au repetat și repetă cuvintele lui Vladimir Alexandrovici: „Nu ascultă la lecție, scrie totul din cap..."

... S-ar fi părut că-mi făurisem un adevărat blindaj din principialitate. Cînd colo arta pătrundea pe furiș și în ilegalitatea mea. Noaptea făceam lecturi din Hamsun : *Pan, Victoria, Mistere* ; mă dojeneam pentru slăbiciunea mea și totuși nu puteam să nu mă entuziasmez. Simțeam că există și o altă lume : natura, imaginile, sunetele, culorile. Cehov mă zguduia și pe atunci cu adevărul lui incontestabil, neînțeles de mine. Șopteam : „Misius, unde ești ?" ; eram îndrăgostit de *Doamna cu cățelul*. Am văzut un spectacol cu Isadora Duncan. Era îmbrăcată într-o tunică antică și dansa cu totul altfel decît Heltzer. Continuam să-mi spun că toate astea sînt „fleacuri", dar erau clipe în care nu puteam face abstracție de „ele". Încă licean fiind, spusesem fetei pe care o îndrăgisem : „Korolenko a spus că omul este făcut pentru fericire ca pasărea pentru zbor". Mă îndrăgosteam adesea, eram însetat de fericire, dar tot timpul, toate forțele mi le dăruiam altui țel. La noi se folosește adesea ca o laudă epitetul „monolit". Dar monolitul este un bloc de piatră. Omul este cu mult mai complex. Chiar și la șaisprezece ani...

Ziarele erau limbute, deși aveau un aer posomorît. Eserii proclamau exproprierile. Oamenii erau spînzurați. Agenții Ohranei năvăleau noaptea în casă, sfîrtecau saltele și scurtau cele optzeci de volume ale Enciclopediei Brockhaus și Efron.

În zilele acelea, Blok scria : „Haide, viață ! Te-apropie iară ! Te-așteaptă sonorul meu scut !" Eu însă nu-l cunoșteam pe Blok. Și multe lucruri nu le știam ; eram un mic monolit, dar aveam o mare fisură. Mergeam în vizită la Asia Iakoleva, o elevă cu doi ani mai mare decît mine, care se descurca, desigur, cu mult mai bine în încîlceala sentimentelor omenești. Îi povesteam despre rezultatele Congresului de la Londra, și căutam să birui sentimentele ce se înghesuiau în pieptul meu. Discuțiile despre folosul sau inutilitatea cooperației erau întrerupte de scurte mărturisiri. Ne certam și ne împăcam. În vacanța de Crăciun, Asia a plecat la Bobrov, promițîndu-mi, în primul rînd, să lichideze acolo pe toți eserii, iar în al doilea rînd — să mediteze la relațiile dintre noi. Cînd am fost arestat, s-a găsit asupra mea scrisoarea ei, care începea cu cuvintele : „Ilya, aș vrea să vorbesc cu dumneata mai calm". Iar la sfîrșit era o scurtă informație : „Referatul nu l-am mai ținut, întrucît toți eserii au dispărut nu se știe unde sau poate mi-am pierdut entuziasmul de luptă..."

E greu să discuți în contradictoriu despre un articol al lui Plehanov și totodată să visezi la fericire. O spun pentru că, spre deosebire de mulți scriitori, contemporani cu mine, am avut prilejul să văd foarte devreme o mică machetă a acelei lumi spirituale în care am trăit apoi cincizeci de ani și mai bine. Dacă nu după calendar, cel puțin după deprinderile vieții de toate zilele mai trăim încă în secolul al XIX-lea, secolul jurămintelor lui Herzen și Ogariov, al „inimilor învolburate", al Paulinei Viardot, al *Pescărușului*, al versurilor lui Nadson, iar eu, între adrese conspirative și romanele lui Hamsun, presimțeam climatul unei epoci noi.

Îmi place să fac glume pe seama băiețandrului prea încrezător în el care eram pe atunci. Dar tocmai în anii aceia s-au hotărît multe în viața mea.

Drumul pe care am mers era, desigur, încîlcit, viața nu este o șosea, iar arta îl poate și înălța pe om, dar îl și poate abate, uneori, pe drumuri lăturalnice. Și totuși, astăzi îl simt aproape de mine pe tinerelul acela de șaisprezece ani, care scria manifeste naive. Ceea ce m-a ajutat să supraviețuiesc anilor de îndoieli, de decepții a fost numai credința că acea cauză căreia m-am dăruit cu peste cincizeci de ani în urmă este dictată de rațiunea secolului și de propria-mi conștiință.

Au venit să mă ridice la ora două noaptea. Dormeam dus și m-au trezit glasurile subcomisarului de poliție, ale agenților Ohranei, ale martorilor. Nu reușii să distrug nimic. Percheziția durase pînă dimineața. Mama plîngea, prin casă alerga îngrozită, într-un jupon înfoiat, o mătușă, care venise la noi în vizită de la Kiev. Îmi amintesc că mă consolam, ba chiar mă bucuram la gîndul că împlinisem șaptesprezece ani cu două săptămîni în urmă. Ce bine! Nimeni nu va îndrăzni să se îndoiască de totala mea responsabilitate...

28

Mă întreb de ce îmi vine greu să scriu despre Picasso. Poate pentru că este foarte celebru, pentru că s-au scris despre el sute de cărți, pentru că există lucrări foarte amănunțite consacrate nu numai fiecăreia dintre pînzele sale, dar și atelierelor sale, porumbeilor sau cîinilor, flanelelor și șepcilor sale? Da, desigur, despre Picasso au scris mult și prietenii săi cei mai apropiați, și oamenii care l-au întîlnit întîmplător. Unii au scris în chip inteligent, alții naiv, unii cu talent, alții banal. Dar nu aceste motive m-ar face să-mi fie

greu să scriu despre Picasso. Au fost atîtea cazuri cînd și eu, ca orice alt scriitor, m-am așezat la masă, știind bine că vreau să demonstrez lucruri de mult demonstrate. Nu încape îndoială că este cu mult mai greu să descrii o ploaie obișnuită de toamnă decît startul unui avion cu reacție; dar în cartea de față încerc adesea să tratez teme care au fost nu o dată discutate înaintea mea și cu mult mai bine decît aș face-o eu. Greutatea are o singură cauză și această cauză este Picasso însuși.

Un mare artist mi-a spus cîndva: „Picasso este un geniu, dar el nu iubește viața — iar pictura afirmă viața". Aceste cuvinte sînt adevărate, după cum adevărat este și faptul că Picasso iubește cu pasiune oamenii, natura, arta, viața, că niciodată în sufletul lui nu se stinge o curiozitate adolescentină. Multe dintre pînzele lui mărturisesc nu numai frumusețea vieții, ci într-un chip palpabil și căldura ei, și gustul ei, și mirosul ei. Oamenii care scriu despre Picasso subliniază că el năzuiește să împrospăteze, să anatomizeze lumea pe care o vedem cu ochii, să dezmembreze și natura, și morala, să sfîrtece tot ce există. Unii văd în aceasta forța lui, spiritul lui revoluționar, alții vorbesc cu părere de rău sau cu indignare despre „spiritul de distrugere". (La sfîrșitul deceniului cinci al secolului nostru, citind opiniile unor critici sovietici despre Picasso, m-a surprins faptul că verdictul lor — bineînțeles, fără voia lor — coincidea cu opiniile lui Churchill și Truman care — unul fiind pictor amator, iar celălalt muzician amator — îl condamnau pe răzvrătitul Picasso.) Nu o dată în viață m-am simțit subjugat de forța distrugătoare a lui Picasso. Au fost perioade cînd simțeam numai această forță, care mă bucura, mă însuflețea. Dar acest fapt aparține

biografiei mele, nu biografiei lui Picasso. (Astăzi, unele pînze ale lui Picasso îmi par de nesuportat: nu înțeleg de ce a fost el capabil să urască chipul unei femei splendide.) Este oare drept să acuzăm ca fiind distrugător un om însetat de creație, un pictor care timp de peste șaizeci de ani a construit și construiește, care a trecut cu îndrăzneală de partea comuniștilor, nu a preferat anarhismul, indiferența sau scepticismul — ceea ce ar fi fost mult mai simplu pentru un artist ? S-ar putea spune — și lucrul acesta ar fi de asemenea un adevăr — că Picasso reînvie în atelierul său, că îl enervează analfabetismul estetic al diferiților „judecători", că mitingurilor și ședințelor el le preferă singurătatea. În acest caz, cum am putea uita înflăcărarea de care a dat el dovadă în anii războiului din Spania, cum am putea uita de porumbelul lui, de participarea lui la mișcarea partizanilor păcii, de carnetul lui de partid, de afișele, desenele sale pentru *L'Humanité* și de atîtea alte lucruri ?

În epoca Montmartre-ului („Bâteau-Lavoir") pe care nu am mai apucat-o, în epoca „Rotondei", pe care am încercat s-o descriu, eram tineri, ne plăcea să facem nebunii, „năzbîtii". Dar Picasso a păstrat pasiunea pentru glumă, pentru șotii pînă la optzeci de ani. Și astăzi pozează gol în fața fotografilor, își bate joc de vizitatorii simandicoși, ia parte la luptele de tauri. El a creat o serie amplă de litografii, intitulată „Pictorul și modelele sale". Pictorul ne amintește cînd de Rubens, cînd de Matisse la bătrînețe ; modelele sale sînt femei goale sau personaje ale lui Velásquez sau ale altor maeștri vechi ; adesea vezi printre ele un bufon tînăr, și acest bufon seamănă cu Picasso (el rîde de sine însuși și probabil că e mîndru de sine însuși). Ascultîndu-l cînd vorbește, nu-ți poți da seama exact cînd încetează să glumească ; știe să facă glume pe un ton foarte serios, iar lucrurile serioase să le spună în așa fel, încît, dacă vrei, le poți ușor lua drept glume.

Uneori sînt întrebat cum trebuie pronunțat corect numele de „Picasso" : cu accentul pe ultima silabă sau pe penultima, adică dacă e spaniol sau francez ? Bineînțeles spaniol, și ca exterior, și prin firea sa, și prin realismul său crud, prin înflăcărarea sa, prin ironia sa profundă și primejdioasă. Războiul civil din Spania l-a zguduit ; poate că *Guernica* va rămîne tabloul cel mai plin de semnificație al epocii noastre. În atelierul lui Picasso de pe strada Saint-Augustin întîlneam totdeauna emigranți spanioli. Pe spanioli Pablo nu-i refuza niciodată, orice i-ar fi cerut. Toate acestea sînt adevărate, dar trebuie să ne gîndim și la altceva. De ce toată viața sa omul acesta și-a petrecut-o de bunăvoie în Franța ? De ce pentru el a fost și a rămas un mare artist Cézanne ? De ce prietenii săi cei mai buni au fost trei poeți francezi : Guillaume Apollinaire, Max Jacob și Paul Eluard ? Nu. Pe Picasso nu-l poți rupe de Franța.

Unii oameni suferă transformări radicale de-a lungul vieții lor, și asemenea schimbări ușurează narațiunea biografiei lor. Viața capătă elemente ale acelei „acțiuni în dezvoltare" care atrage de obicei pe dramaturgii debutanți. Pasionîndu-se pentru fapte-surpriză, biografii uită adesea de caracterul omului. Așa se întîmplă și cu cercetările consacrate poeților sau pictorilor : perioada futuristă a lui Maiakovski, perioada nekrasoviană a lui Blok, perioada spaniolă a lui Manet, perioada impresionistă a lui Cézanne. Unii încearcă să îm-

parte și creația lui Picasso în cîteva perioade. S-ar părea că nu e nimic mai ușor : la fiecare doi-trei ani el uluia și continuă să uluiască pe critici cu descoperirile sale artistice. Cercetătorii stabilesc numeroase „perioade" : albastră, roză, africană, cubistă, „Ingres", pompeiană etc. Nenorocirea este că, pe neașteptate, Picasso infirmă toate clasificările. După ce îi vizită în 1922 atelierul, Maiakovski încercă să-și liniștească prietenii spunîndu-le că zvonurile sînt false, Picasso nu s-a întors la clasicism. Totuși, tînărul Maiakovski a fost mirat că nu a găsit la Picasso nici un fel de „perioadă" : „Atelierul lui e plin de lucrări din cele mai diferite, începînd cu o scenă foarte realistă în tonuri de albastru și roz, în stil perfect antic, și terminînd cu eșafodaje de tinichea și sîrmă. Examinați ilustrațiile : fetița aceasta e un tip cu totul à la Serov. Portretul femeii este de un realism frust. Alături o vioară veche desfăcută. Toate aceste pînze sînt datate cu același an." Maiakovski socotea că poetul care scrie versuri „în scară" nu se poate înflăcăra după sonete. Picasso însă tratează cu indiferență diferitele concepții estetice. N-am întîlnit om care să se schimbe atît de repede și care totodată să fie atît de consecvent, de credincios lui însuși. Cînd l-am vizitat ultima oară, în 1958, la Cannes, mă surprindeam mereu asupra gîndului : ce vrajă să fie la mijloc, lumea întreagă s-a schimbat de n-o mai poți recunoaște, eu însumi nu-mi înțeleg trecutul, iar Picasso este același ca și acum 45 de ani ! Zicîndu-mi toate acestea, știam în același timp că nimeni nu trecuse prin viață cu un pas mai grăbit ca al lui.

Iată de ce este atît de greu să vorbești despre Picasso : orice ai spune este și adevăr, și neadevăr. Forma jurămîntului pe care-l depun martorii în procese este aceeași în toate țările. La început li se cere să spună „numai adevărul", iar după aceea li se cere o sarcină uneori imposibilă, să spună „tot adevărul". Bineînțeles, dacă se pune problema că acuzatul a săvîrșit sau nu o crimă, un martor ocular poate spune ușor tot adevărul. Dar atunci cînd procurorul sau apărarea încearcă să afle de ce a ajuns acuzatul pe banca acuzării, ei cer martorului cu mult prea mult : el nu este nici Shakespeare, nici Stendhal, nici Tolstoi. Unii autori scriu că viața și creația lui Picasso abundă în contradicții. Dar aceasta nu rezolvă problema. Dacă ar fi să redactăm un ghid al Olandei, nu ar fi greu să explicăm peisajul și clima acestei țări : cîmpii joase și verzi, canale, o vară răcoroasă cu ploi dese, o iarnă blîndă. Dar la întrebarea ce fel de peisaj și ce fel de climă are Uniunea Sovietică nu poți răspunde numai în cîteva fraze. E prea puțin probabil că ai putea denumi „contradictorii" Munții Caucazului și tundra, piersicile din Crimeea și murele din Nord. Există țări mari. Există și oameni mari. Un caracter complex pare totdeauna plin de contradicții oamenilor care sînt deprinși cu dimensiunile obișnuite.

După ce am făcut cunoștință cu Picasso, mi-am dat seama de îndată, mai bine zis am simțit, că în fața mea se află un om mare. Era cu puțin timp înainte de izbucnirea războiului, la începutul primăverii lui 1914. Mă aflam la „Rotonde" cu Max Jacob. Intră Picasso și se așeză la masa noastră. Max Jacob începu să-i povestească despre mine. Picasso păstră tăcere, apoi spuse că-i sînt dragi poeții și dragi îi sînt și rușii. N-am înțeles dacă vorbește serios sau e o formulă ironică de politețe. (Am mai spus că cei mai buni prieteni ai

lui Picasso au fost cîțiva poeți, în ce-i privește pe ruși, îi iubește într-adevăr, îmi spunea adesea că rușii seamănă cu spaniolii.) În primăvara aceea, la o licitație, se vînduseră cîteva tablouri ale noilor pictori, și o pînză mare a lui Picasso din „perioada roz" fusese achiziționată în schimbul unei sume impresionante, dacă memoria nu mă înșală — zece mii de franci. Picasso începea să devină o celebritate.

(Picasso fusese „descoperit" cu mulți ani înainte de cîțiva amatori, printre care și Șciukin, un colecționar din Moscova. Picasso și Matisse îmi povesteau că Șciukin, de cum intra în atelier, punea ochii pe cele mai bune pînze. Matisse încercase de cîteva ori să-i strecoare lucrări mai puțin reușite, spunînd despre cele de care nu voia să se despartă : „Asta nu mi-a reușit... E o mîzgăleală." Dar șiretlicul nu-i reușea, în cele din urmă Șciukin alegea tot „mîzgăleala nereușită". Îndată după Șciukin, venea în atelier Morozov, care avea încredere în gustul rivalului său, iar alegerea pînzelor o lăsa pe seama pictorilor înșăși. Datorită colecțiilor făcute de acești doi moscoviți, Ermitajul și Muzeul Pușkin posedă un fond extraordinar de tablouri ale pictorilor francezi din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și de la începutul secolului al XX-lea. Și în alte țări existau amatori ai pînzelor lui Picasso. În 1950 poetul ceh Nezval m-a dus la marginea orașului Praga unde locuia un bătrîn pensionar, Kramar. Am văzut în casa acestuia tablouri splendide ale lui Picasso de la începutul perioadei cubiste. Kramar mi-a povestit că, fiind tînăr de tot, a fost la Paris la Picasso ; avea bani numărați, dar și Picasso era încă puțin cunoscut și vîndu cehului ieftin vreo zece pînze. Kramar avea o adevărată venerație față de tînărul pictor. După ce cumpără o natură moartă cu mere, pe care Picasso tocmai o terminase, îl rugă să-i dea un măr din cele ce-i slujiseră drept model. Acel măr vestejit mi l-a arătat și mie. Am scris împreună o scrisoare lui Picasso.)

La începutul anului 1915, într-o zi rece de iarnă, Picasso m-a dus în atelierul său care se afla nu departe de „Rotonde", pe strada Chelchère. Ferestrele dădeau spre cimitirul Montparnasse. Cimitirele pariziene sînt lipsite de poezia celor rusești sau engleze, sînt ca niște orașe abstracte, cu străzi drepte, cavouri și pietre funerare. În atelier nu te puteai mișca. Pretutindeni zăceau pînze pictate, bucăți de carton, tinichea, sîrmă, lemn. Într-un colț erau numai tuburi cu culori, atîtea tuburi nu văzusem nici la prăvălie. Picasso îmi spuse că în trecut i se întîmplase adeseori să nu aibă bani pentru culori, și că acum, după ce a vîndut de curînd cîteva pînze, se hotărîse să-și facă o provizie „pe viață". Văzui desene pe pereți, pe un taburet stricat, pe cutii de țigări. Picasso îmi mărturisi că, uneori, nu poate să vadă o suprafață curată, fără desen. Muncea cu un fel de frenezie neobișnuită. La alții, lunile de creație sînt urmate de luni goale, cînd poetul sau pictorul, după cuvintele lui Pușkin, „gustă visul liniștii" ; Picasso a muncit și continuă toată viața să muncească cu aceeași îndîrjire. Diferitele ciudățenii care-i atrag pe reporteri sau pe fotografi nu țin de viața lui Picasso, ci de clipele lui de repaos.

Îl întrebai de ce ține tinichea în atelier. Îmi răspunse că vrea s-o folosească, dar nu știe încă în ce fel. Cred că nu a existat material pe care să nu-l fi prelucrat. Toată viața lui a învățat, fiindcă

iubește meșteșugurile. La patruzeci de ani a învățat de la un meșter spaniol, Julio Gonzales, să prelucreze tabla de fier ; la șaizeci de ani învățase arta litografiei, iar la șaptezeci devenise olar.

În atelierul lui se afla o sculptură africană și o mare pînză a lui Rousseau Vameșul — un pictor amator, ale cărui lucrări împodobesc astăzi muzeele din lumea întreagă. Tabloul lui Rousseau Vameșul înfățișa o conferință de pace. Picasso mi-a explicat că sculptorii africani schimbă proporțiile capului, ale corpului, ale mîinilor nu pentru că nu ar avea imaginea omului și nici pentru că nu ar ști să lucreze ; ei au noțiunea proporțiilor așa cum plasticienii din Japonia au o altă reprezentare a perspectivei. „Crezi tu că acest Rousseau Vameșul n-a văzut niciodată pictură clasică ? Se ducea adesea la Luvru. Dar vroia să lucreze într-altfel..." Picasso a înțeles primul că epoca noastră cere sinceritate, spontaneitate, forță.

Avea pe vremea aceea treizeci și patru de ani, dar arăta mai tînăr : ochi negri, de un negru neobișnuit, vii, parcă te străpungeau, părul negru, niște mîini mici, ca de femeie. Ședea adesea la „Rotonde" posomorît, aproape mut ; alteori, îl cuprindea veselia și atunci se ținea de glume, de-și exaspera prietenii. Picasso emana neliniște și pe mine acest lucru mă calma ; privindu-l, îmi dădeam seama că ceea ce se petrece cu mine nu este un caz particular, că nu este vorba de o boală, ci de o trăsătură specifică a epocii. Spusesem mai înainte că uneori Picasso mi-era drag prin forța lui distrugătoare — tocmai în această ipostază l-am cunoscut și l-am îndrăgit în anii primului război mondial.

Se socotește îndeobște că în epoca aceea Picasso era indiferent față de tot ceea ce se cheamă „politică". Dacă înțelegem prin acest cuvînt schimbarea de ministere sau polemica din ziare, atunci, într-adevăr, Picasso căuta în paginile lui *Le Matin* mai curînd anecdotele decît declarațiile. Dar îmi amintesc cît s-a bucurat el auzind de Revoluția din februarie. Cu acest prilej mi-a dăruit un tablou ; după aceea ne-am despărțit pentru mulți ani.

Se spune că prietenia, ca și dragostea, cere prezență continuă, o absență îndelungată o face să se vestejească. Au fost perioade cînd nu l-am văzut pe Picasso timp de opt pînă la zece ani, dar, reîntîlnindu-l, nu am simțit niciodată în el un om străin, schimbat. (Tocmai de aceea nu țin minte cu exactitate datele cînd mi-a împărtășit unele sau altele din părerile sale, se putea să mi le fi spus în 1941, se putea și în 1954...) Mi-amintesc de diferitele lui ateliere : pe strada la Boétie, într-un apartament burghez somptuos, în care Picasso avea aerul unui musafir întîmplător, dacă nu chiar al unui spărgător ; pe strada Saint-Augustin, într-o casă foarte veche, unde avea un atelier mare cu spanioli, cu porumbei, cu pînze uriașe, cu acea dezordine deliberată și organizată pe care Picasso o genera pretutindeni ; șurile din Vallauris, cu tinichele, luturi, desene, globuri de sticlă, bucăți de afișe, stîlpi de fontă și o cocioabă, unde dormea Picasso, cu un pat pe care erau îngrămădite ziare, scrisori, fotografii ; o casă mare, luminoasa „California", la Cannes, cu copii, cîini și aceleași mormane de scrisori, telegrame, pînze uriașe, iar în grădină o căprioară de bronz — opera lui Picasso ...

Din vol. I

17

Am mai spus-o și altă dată că am avut în viață numeroase meserii, foarte variate și neașteptate. Trebuie să povestesc acum despre una din îndeletnicirile cele mai neverosimile, de scurtă durată, dar frumoasă. Ambasadorul mă anunță că voi călători de la Tbilisi la Moscova în calitate de curier diplomatic. Nu era vorba de vreo sinecură onorifică, nici de vreun camuflaj ca să pot trece granița, nu, trebuia să transport un pachet poștal și trei baloturi uriașe, împodobite cu numerase sigilii.

Mi s-a întîmplat adesea și mi se întîmplă și acum să plec în străinătate. Dacă mai merg cu alți tovarăși, se găsește printre ei neapărat unul care are funcția de „conducător al delegației". Din Tbilisi am plecat însă cu șapte persoane, dintre care unele figurau în acte ca „însoțitori" (Liuba, Iadviga, frații Mandelștam și un tovarăș foarte serios, care, pare-mi-se, revenea din Anglia), alții erau „paza" mea — un marinar din Flota roșie și un tînăr actor de la Teatrul de Artă. Precum se vede, deci, în acest nou domeniu de activitate făcusem de la început carieră.

Mi se întîmplă adeseori să întîlnesc prin avioane curieri diplomatici ; sînt oameni serioși, liniștiți, obișnuiți cu munca lor ; la drumuri lungi pleacă în doi : cînd unul doarme, celălalt păzește poșta. Privindu-i, îmi amintesc de trecutul îndepărtat și-mi zic : ei nici nu bănuiesc că am avut și eu prilejul să car asemenea saci, dar nu în avion unde stewardesele tratează pasagerii cu bomboane, ci într-un vagon găurit, atașat la un tren blindat...

În toamna anului 1920, diplomații sovietici erau niște novici. Pe atunci aveam relații diplomatice numai cu Afganistanul, cu proaspetele state baltice și cu Georgia menșevică. Totul era nou, nimic nu era încercat. Bolșevicii își amintesc bine discuțiile aprinse cu menșevicii la întrunirile ilegale; uneori venea poliția și-i aresta pe toți deopotrivă. Acum, tabloul se schimbase : gazetarul menșevic A. Kostrov, care era totodată și Noi Jordania, devenise șeful guvernului georgian, și poliția lui începu să bage la închisoarea Metehi pe foștii săi oponenți. Desigur, curierul diplomatic se bucură de imunitate, nimeni nu are dreptul să atenteze la încărcătura pe care-o duce. Ambasadorul știa toate acestea foarte bine, dar nu știa dacă și menșevicii cunosc aceste reguli și îmi porunci, cu toată severitatea, să nu îngădui în nici un caz la graniță să fie desfăcut pachetul învelit cu hîrtie maro de împachetat și pecetluit cu vreo zece sigilii de ceară roșie. Acest pachet l-am ținut tot timpul în brațe și nu m-am despărțit de el opt zile, pînă cînd nu l-am predat la Moscova, la Comisariatul Poporului pentru Afacerile Externe.

La început, drumul avu un caracter idilic. Cinarăm la un duhan și înnoptarăm pe drum. Toți tovarășii mei de călătorie, atît „însoțitorii", cît și „paza", dormiră în liniște, iar eu stătui de veghe, strîngînd la piept pachetul sacru. Dimineața o pornirăm mai departe, zăpada strălucea în soare, jos vuiau apele de munte, pășteau turme de oi.

Pe măsură ce ne apropiam de graniță, mă tot chibzuiam ce să fac în cazul în care grănicerilor georgieni le-ar trece prin cap să deschidă pachetul. Marinarul din Flota roșie avea un revolver, dar cînd îi pusei problema eventualei primejdii, el îmi răspunse indiferent că eu sînt cel care tran-

sport pachetul, pe cînd el transportă niște fructe. Tovarășul care venise din Anglia era bărbierit proaspăt, mirosea a lavandă și privea impasibil prin binoclu zăpezile veșnice. Osip Emilievici recita niște versuri tovarășelor noastre de drum.

Ofițerul georgian, comandantul plutonului de grăniceri, se dovedi a fi un om foarte simpatic. Aflînd că soția mea este pictoriță, începu s-o descoase ; vroia să afle ce fac acum pictorii ruși ? Ne povesti că vrea să se mute la Moscova și să se înscrie la Cursurile superioare de artă și tehnică. Nu cumva Liuba ar putea să intervină în favoarea lui ?

Trecu destul de mult timp pînă transportarăm baloturile prin „zona neutră". Grănicerii sovietici erau ocupați, tocmai puseseră mîna pe trei contrabandiști. Ni se promise că vom avea o mașină către seară. Începui să protestez : „Poșta este urgentă, nu se poate pierde nici măcar o oră..." (Întocmai așa îmi spusese ambasadorul.)

Noaptea ajunserăm la Vladikavkaz. Ni se dădu o odaie într-un hotel unde cu jumătate de an înainte fuseseră încazarmate trupele lui Denikin. Totul era murdar, stricat. Geamuri nu erau ; din toate părțile sufla vîntul rece. Orașul semăna a front. Oamenii mergeau la serviciu îngrijorați, speriați. Nu înțelegeau că războiul civil se apropia de sfîrșit, după un obicei pe care și-l făcuseră încercau să ghicească cine va pătrunde a doua zi în oraș.

Discutai cu reprezentanți ai sovietului orășenesc și ai comandamentului militar cum am putea ajunge pînă la Mineralnîe Vodî. Trenurile nu circulau ; pe drum aveau loc ciocniri cu mici detașamente ale albilor. Mîncarăm o ciorbă la cantina tovarășilor cu munci de răspundere și ni se eliberară chiar trei pîini. Se hotărî ca seara să fie trimis pînă la Mineralnîe Vodî un tren blindat. Dar pînă la urmă nu se mai găsi nici un tren blindat și se atașară două vagoane obișnuite unei locomotive blindate. De astă dată paza era mai serioasă : niște ostași roșii cu mitraliere.

În vagon găsii un pasager nou, care povestea tuturor, cu zîmbetul pe buze, că este diplomat georgian. Dar unul din cekiști mă lămuri că în valiza diplomatului s-au găsit aproape o mie de broșe, brățări și inele cu briliante și pietre prețioase. Moscova dăduse dispoziție ca cel arestat să fie adus la Comisariatul Poporului pentru Afacerile Externe. Georgianul era tratat cu tot respectul, ca un adevărat diplomat, ceea ce mă făcu să mă simt un diletant. Totuși, tot timpul nu-mi luai ochii de pe baloturi.

După ce parcurserăm vreo patruzeci sau cincizeci de kilometri, trenul se opri ; auzirăm împușcături. Începu să tragă o mitralieră. Militarii îmi spuseră că albii demontaseră linia ferată și se pregăteau să atace trenul. Ei ne porunciră să luăm și noi puștile în mînă și să tragem. Toate acestea îl scoaseră din sărite pe Osip Emilievici, care simțea o repulsie de neînfrînt față de orice fel de armă. În capul lui se născu un plan fantastic : el va fugi în munți cu Liuba... Dar Liuba nu se lăsă convinsă de argumentele lui, iar albii fură respinși curînd.

În gara Mineralnîe Vodî, oamenii așteptau săptămîni în șir să se poată urca în tren. Ostașii roșii mă ajutară să-mi fac loc pînă la vagon. Cineva strigă : „Faceți loc, e un curier diplomatic !" dar fără nici un efect. Am fi putut striga cu același succes : „E Papa de la Roma" sau „E Șaliapin". Nu-mi mai amintesc exact cum anume, totuși reu-

șirăm să intrăm într-un vagon plin pînă la refuz. Acum începură chinurile mele cele mai mari : baloturile ocupau mult loc și oamenii căutau să se așeze pe ele ; îmi dădeam seama că sigiliile vor sfîrși prin a se rupe și strigam scos din fire : „Dați-vă la o parte, e poșta diplomatică !“ Nu atît aceste cuvinte aveau efect, cît glasul meu plin de disperare.

La început, marinarul din Flota roșie mă ajută să resping atacurile îndreptate împotriva baloturilor ; dar în curînd se petrecu altă nenorocire : într-o gară, el cumpără doi saci enormi cu sare. Blestemata de sare se amesteca iar în viața mea. Acum, marinarul nu mai supraveghea poșta diplomatică, ci sarea, și cinic gonea pe toți din dreptul sacilor, cu cuvintele : „E poștă diplomatică“. În comparație cu el, eu aveam aerul unui uzurpator.

În a patra sau a cincea zi a călătoriei se iviră noi neplăceri : undeva între Rostov și Harkov se apropiară de tren bandele lui Mahno. Știam din proprie experiență ce înseamnă asta. Acum mai aveam în grijă poșta, pachetul sacru... Ce să fac ? Tovarășul care se întorsese din Anglia avea în termos ceai fierbinte, iar într-o sticlă niște coniac ; el îmi spuse : „Bea, și totul se va aranja“...

Într-adevăr, totul s-a aranjat. Am ajuns și la Moscova. Strîngeam pachetul la piept, de parcă aș fi purtat un prunc. Treptat-treptat pasagerii se împrăștiară, numai eu rămăsei lîngă baloturi. Către seară, Osip Emilievici și marinarul reușiră să găsească o căruță pe care așezarăm tot bagajul (pachetul cu poșta îl duceam în brațe). Mergeam în urma căruței și alaiul nostru semăna mai curînd a înmormîntare de țară.

Între timp, Osip Emilievici apucase să vorbească cu cineva la telefon, își găsise un loc unde să rămînă peste noapte, cu fratele său, și ne anunță să venim seara la Casa Presei de pe bulevardul Nikitski unde se serveau sandvișuri.

Comisariatul Poporului pentru Afacerile Externe se afla în clădirea hotelului „Metropol“, intrarea era prin spate, dintr-o piațetă. Încredințai funcționarului de serviciu poșta. Micul pachet fu tratat cu respect, ceea ce mă făcu să cresc din nou în proprii mei ochi. Baloturile însă fură împinse cu dispreț într-o cămară. Încercai să-i explic că în ciuda vigilenței mele o muiere antipatică reușise să smulgă unul din sigilii, la care el îmi răspunse impasibil „N-are a face, acolo nu-s decît ziare...“

Se întîmplă o minune : erau primii ani ai revoluției, romantismul era în floare... Aflînd că nu am unde să trag, funcționarului de serviciu i se făcu milă de mine, anunță pe cineva la telefon despre sosirea unui curier diplomatic de la Tbilisi și apoi începu să telefoneze pe la diferite cămine. Mi se înmînă o hîrtie în baza căreia Căminul nr. 3 al Comisariatului Poporului pentru Afacerile Externe trebuie să găzduiască pe Ehrenburg cu soția lui. Căminul nr. 3 se dovedi a fi fostul hotel cu camere mobilate „Kneajii Dvor“ unde locuisem cîndva cu tatăl meu. Era cald și înțelesei că mă aflu în rai...

Seara ne duserăm la Casa Presei, unde întîlnii multe cunoștințe. Într-adevăr, la bufet se serveau feliuțe minuscule de pîine neagră cu icre de Manciuria sau pește uscat, pe lîngă aceasta puteai căpăta o ceașcă de ceai ce mirosea ori a mere ori a mentă, bineînțeles, fără zahăr. Totul era admirabil și mă cufundai deodată într-o discuție literară

pe tema : care curent corespunde mai bine realității ? futuriștii sau imaginiștii ?

Ne-a amărît întrucîtva un incident petrecut cu Mandelștam. El se afla în celălalt colț al sălii. Pe neașteptate, îl zării pe Bliumkin sărind în picioare și strigînd : „Te împușc pe loc !“ Și într-adevăr îndreptă revolverul spre Mandelștam. Osip Emilievici scoase un strigăt. Cineva reuși să smulgă revolverul din mîna lui Bliumkin, și totul se termină cu bine.

La întoarcere, trecurăm prin piața Arbat, prin fața bisericii sfinților Boris și Gleb. Era întuneric beznă, dar la cîteva ferestre licăreau luminițe. Iată și Moscova, orașul către care se îndreaptă privirile lumii întregi ! Nu e pîine, nu e cărbune, oamenii o duc greu, dar sînt încăpățînați, războiul l-au cîștigat, și-au deschis drumul în istorie...

Aceste gînduri îmi treceau prin minte în timp ce mă îndreptam spre Căminul nr. 3. Aveam chef să fac ceva, să scriu și mai ales să dărîm trecutul, să-l dărîm cu entuziasm, căci știam bine cum arată el.

(Din vol. II)

Traducere de TATIANA NICOLESCU

Robert Graves

(n. 1895)

Spre deosebire de jurnalul care însoțește o existență și îi reflectă unghiurile de vedere, modificările de concepție și caracter, uneori chiar capriciile, memoriile și amintirile răzlețe aparțin apusului. E drept că Chateaubriand le-a început la patruzeci de ani, dar le-a continuat pînă la optzeci. Cele mai multe memorii adoptă față de un trecut în genere îndepărtat, atitudinea spectatorului. Chiar dacă nu se pot detașa, au căpătat distanță.

Romancierul englez Robert Graves și-a povestit însă copilăria și tinerețea într-o carte scrisă la treizeci și patru de ani și pe care a intitulat-o sugestiv *Adio trecutului*. În prejma maturității, un artist se desparte de tinerețe, evocînd-o fără nostalgii, cu sentimentul pe care-l comunică și cititorului că viața se transformă și reîncepe. De fapt, partea principală a operei lui Graves e posterioară autobiografiei.

Descendentul istoricului Von Ranke, Graves a scris poeme, dar a căpătat notorietate datorită mai multor romane istorice printre care *Eu, împăratul Claudius* și *Claudius zeul*. Pornind de la Tacit, dar actualizînd și folosind anacronismul satiric cu îndrăzneală shawiană, cărțile acestea pun în scenă, cu inteligență și vivacitate reportericească, imperiul primei dinastii romane. Printr-o

răsturnare de perspectivă, Claudius, înfățișat de istorici ca un deficient mintal, apare ca un infirm înțelept, binevoitor, cu vederi foarte largi. Cu maliție spirituală, alt roman al lui Graves, *Timbrul din Antigua, roșu, de un penny,* se petrece în Anglia de la 1930.

Scrierea autobiografică narează copilăria într-o „public-school" engleză — după cum se știe, în ciuda denumirii, e vorba de un tip de școală destul de exclusivă. Ies în relief anii primului război mondial, începuturile literare și prietenia cu D. H. Lawrence.

ADIO TRECUTULUI

(GOODBYE TO ALL THAT)

6

Am să-mi încep relatarea despre Școala cartusiană [1] evocînd ziua în care am părăsit-o, cu o săptămînă înainte de izbucnirea războiului [2]. Am discutat cu Nevill Barbour, pe atunci șeful școlii, despre simțămintele mele. În primul rînd, am fost amîndoi de acord că mai există și alte licee de stat, mai tipice, poate, decît Școala cartusiană, dar că preferăm să nu credem. În al doilea rînd, că nu există soluție posibilă, deoarece tradiția este

[1] În limba engleză: *Charterhouse School:* numele unui faimos liceu teoretic de stat pentru băieți, înființat în 1611 la Londra de către sir Thomas Sutton în localul unei foste mînăstiri cartusiene. În 1872, școala s-a mutat în comuna Godalming, comitatul Surrey, la cca. 30 mile depărtare de Londra, dar și-a păstrat numele.

[2] Este vorba de primul război mondial.

atît de puternică, încît, ca s-o înfrîngi, ar trebui să desființezi toată școala și tot corpul profesoral și să iei totul de la început. Totuși, ca și cum această măsură n-ar fi fost suficientă — deoarece clădirile școlii erau atît de impregnate cu ceea ce trecea drept spiritul liceelor de stat, spirit care pentru noi era răul fundamental — am căzut amîndoi de acord că toate clădirile școlii ar trebui dărîmate, iar școala reconstruită în altă parte, sub alt nume. În sfîrșit, că singura noastră părere de rău, la plecarea din acel loc, era că în ultimul an, ca elevi în clasa a șasea, am fost în situația de a face, mai mult sau mai puțin, orice am avut chef. Acum urma să mergem amîndoi la St. John's College [1], Oxford, care făgăduia să nu fie altceva decît o copie mai zgomotoasă a Școlii cartusiene. Vom fi boboci acolo, dar vom refuza, bineînțeles, să fim tipicari, așa încît vom înfrunta stupiditatea de a ne vedea camerele controlate, fiind siliți să ne pierdem cumpătul și să jignim pe cineva și să fim jigniți noi înșine. Nu vom fi lăsați în pace, probabil, pînă ce vom ajunge în anul III, cînd vom fi din nou în aceeași situație ca acum și în aceeași situație ca în ultimul nostru an la școala primară.

— În 1917, mi-a spus Nevill, peste toată această plictiseală va fi pus sigiliul oficial. Ne vom lua diplomele și apoi va trebui să pășim, din nou ca boboci, în cine știe ce meserie îngrozitoare.

— Exact, i-am răspuns.

— Doamne sfinte, mi-a spus el, întorcîndu-se brusc spre mine, nu pot să suport această perspectivă. Trebuie să pun ceva între mine și Oxford; trebuie cel puțin să plec în străinătate pe toată durata vacanței.

[1] Colegiu universitar din Oxford, întemeiat în 1555.

Trei luni nu erau destul, după părerea mea. Aveam o idee cam vagă despre călătoria pe mare.

— Îți dai seama, m-a întrebat Nevill, că ne-am irosit paisprezece ani din viață mai ales cu latineasca și cu elineasca, nici măcar predate ca lumea, și că acum începem alți trei ani cu același lucru ?

După ce ne-am spus tot ce gîndeam mai rău despre Școala cartusiană, i-am amintit, eu lui sau el mie, nu mai țin minte care din doi :

— Desigur, necazul e că aici în școală găsești cu siguranță, la un moment dat, cel puțin doi profesori într-adevăr cumsecade, printre cei patruzeci sau cincizeci, și zece elevi într-adevăr cumsecade, printre cei cinci sau șase sute. Ne vom aduce întotdeauna aminte de ei și vom avea sentimentul lui Lot, că Sodoma trebuie scutită de afurisenie de dragul a zece persoane. Iar după ce vor trece alți douăzeci de ani, vom uita de această convorbire și vom ajunge la convingerea că am greșit și că, poate, toți, afară de cîteva excepții criminale, au fost destul de cumsecade și vom spune : „Pe atunci eram un tînăr nebun, căci am năzuit spre un lucru imposibil : desăvîrșirea" ; și, îndemnați de sentimente, îi vom trimite pe fiii noștri la Școala cartusiană, iar ei vor trece prin ea așa cum am trecut și noi.

Toate acestea nu trebuie văzute ca un atac împotriva vechii mele școli ; este pur și simplu o evocare a stării mele sufletești din epoca aceea. Fără îndoială, nu prețuiam loviturile brutale și educarea caracterelor, lucruri pe care liceele de stat aveau faima că le asigură ; iar un vechi cartusian tipic mi-a făcut nu de mult remarca următoare :

— De atunci încoace tonul moral al școlii s-a îmbunătățit mai presus de orice așteptări.

Dar așa va fi întotdeauna.

În realitate, m-am înscris la Oxford cu cinci ani mai tîrziu, în 1919, cînd pe fratele meu Charles, cu patru ani mai tînăr decît mine, l-am găsit gata instalat acolo ; și mi-am luat diploma abia în 1926, ajuns din urmă de fratele meu John, deși acesta era cu opt ani mai tînăr decît mine.

La Școala cartusiană am resimțit din prima clipă o apăsare a minții, căreia n-am curajul să-i evoc întreaga intensitate. Parcă aș fi stat în beciul friguros de la Laufzorn [1], printre cartofi, dar ca un cartof scos din alt sac decît ceilalți. Școala număra vreo șase sute de băieți, ale căror preocupări principale erau sporturile și prieteniile romanțioase. Toți disprețuiau învățătura ; elevii nu erau concentrați într-un singur pavilion-dormitor, ca la Winchester sau la Eton, ci împărțiți în zece clădiri. Dacă nu erau tari la sport și în stare să pretindă că urăsc munca mai mult chiar decît codașii și că sînt gata, oricînd ar fi chemați, să-i ajute pe aceștia în munca lor, aveau întotdeauna de furcă. Mie mi s-a întîmplat să fiu un elev căruia îi plăcea cu adevărat munca, așa încît apatia sălilor de clasă m-a mirat și m-a dezamăgit. În primul trimestru am fost lăsat mai mult sau mai puțin în pace, întrucît era o regulă că bobocii nu trebuie să fie nici încurajați, nici ispitiți. Ceilalți băieți rareori îmi adresau cuvîntul, afară de cazurile cînd mă trimiteau cu comisioane sau cînd îmi semnalau abateri de la uzanțele școlii.

[1] Numele proprietății bunicului după mamă al autorului, situată la Deisenhofen, la cca. 16 km depărtare de München, unde Graves și-a petrecut vacanțele de vară ale copilăriei.

În trimestrul al doilea a început necazul. O serie de lucruri, bineînțeles, mi-au creat impopularitate. În afară de faptul că eram bun la învățătură și nu prea priceput la sport, aveam întotdeauna foarte puțini bani de buzunar. Întrucît nu puteam să mă conformez obiceiului monden de a-i trata pe cei de o vîrstă cu mine la bufetul școlii, nu puteam nici să accept tratațiile lor. Hainele mele, deși ca înfățișare conforme cu prescripțiile școlii erau de gata și nu făcute din material de cea mai bună calitate, ca cele purtate de ceilalți băieți. Chiar așa, nu fusesem instruit cum să mi le pun în valoare. Nici mama, nici tata, nu se sinchiseau de eleganța veșmintelor, iar frații mei mai mari se aflau în vremea aceea în străinătate. Aproape toți ceilalți băieți din clădirea mea, afară de cinci elevi, erau fiii unor oameni de afaceri : o clasă socială despre ale cărei interese și prejudecăți nu știam nimic, deoarece pînă atunci nu întîlnisem decît băieți din clasa celor care își cîștigă existența cu o profesiune sau meserie. De asemenea, vorbeam prea mult, ceea ce nu era pe gustul lor. Altă meteahnă era aceea că rămăsesem din cale afară de inocent, așa cum plănuise mama să fiu. Nu știam nimic despre problemele sexuale și nu înțelegeam numeroasele rafinamente sexuale despre care era veșnic vorba în conversațiile din școală și la care reacționam îngrozit. Îmi venea să-mi iau cîmpii.

Necazul cel mai mare din toate era că numele meu apăruse în catalog în forma „R. von R. Graves". Pînă atunci crezusem că numele meu secundar [1] este „Ranke" ; particula „von", prezentă pe actul meu de naștere, m-a tulburat. Cartusienii păstrau secretul cu privire la numele lor secundare și, de obicei, căutau să ascundă numele secundare neobișnuite. Fără îndoială, „Ranke", fără „von", ar mai fi mers, ca fiind monosilabic și cu sonoritate englezească, dar „von Ranke" bătea la ochi. Fiii oamenilor de afaceri, în vremea aceea, obișnuiau să discute cu aprindere despre primejdia, ba chiar despre necesitatea, unui război comercial cu Reichul. „Neamț" însemna „neamț scîrbos". Însemna : „mărfuri ieftine și proaste, care fac concurență industriilor noastre de prima mînă". Mai însemna și amenințare militară, mentalitate prusacă, filozofie inutilă, învățămînt plicticos, înclinare spre muzică și spre zăngănit de săbii. Un alt băiat din clădirea mea, care avea și el nume nemțesc, fusese supus aproape aceluiași tratament ca și mine. În schimb, un băiat francez din aceeași clădire a devenit foarte popular, deși era slab la sporturi ; regele Eduard al VII-lea făcuse o treabă bună cînd luase inițiativa *antantei cordiale* [1]. Simțăminte antisemite puternice înrăutățiseră situația : cineva a scornit zvonul că nu sînt numai neamț, dar chiar evreu neamț.

Desigur, am susținut totdeauna că sînt irlandez, dar pe un băiat irlandez, care venise în pavilionul meu cam cu un an și jumătate înaintea mea, această afirmație l-a supărat. A început, în felul lui, să mă necăjească, nu numai prin acte fizice pline de răutate, ca de pildă vîrsîndu-mi cerneală peste cărțile de școală, ascunzîndu-mi hainele de sport, atacîndu-mă pe neașteptate de după colțuri, turnîndu-mi apă în pat seara, dar și revărsîndu-și umorul obscen asupra pudicității mele și invitîndu-i pe toți ceilalți să rîdă de dezgustul

[1] Numele de familie al mamei.

[1] Înțelegerea inițiată de regele Eduard al VII-lea al Angliei în 1904, a fost o politică de raporturi amicale între Anglia și Franța.

meu. A mai și născocit o legendă caraghioasă despre prefăcătoria mea și despre depravarea mea ascunsă. Eram în pragul unei depresiuni nervoase. Morala școlii mă împiedica să-l informez pe dirigintele pavilionului cu privire la necazurile mele. Monitorii pavilioanelor, deși se presupunea că mențin ordinea și supraveghează moralitatea pavilionului respectiv, nu se amestecau niciodată în gîlcevile dintre juniori. Am opus o rezistență violentă, dar certurile acestea se întorceau întotdeauna, și în mod categoric, împotriva mea, ceea ce încuraja pur și simplu brutalitățile. O rezistență complet pasivă ar fi fost, probabil, mai înțeleaptă. M-am obișnuit cu limbajul obscen abia în ultimii doi ani de școală, și am fost și ostaș cîtva timp, pînă să mă oțelesc și să pot răspunde cum se cuvine unor asemenea insulte.

Se zice că G. H. Rendall, pe atunci director al Școlii cartusiene, ar fi spus cu nevinovăție la o conferință a directorilor :

— Băieții mei sînt tandri, dar arareori erotici.

Într-adevăr, puține cazuri de erotism au ajuns la urechile lui ; nu-mi amintesc decît de cinci sau șase scandaluri din timpul cît am stat la Școala cartusiană, iar eliminările au fost rare. Diriginții pavilioanelor nu prea știau ce se petrece în pavilioanele lor, locuințele lor fiind situate departe de băieți. În plus, sînt de acord cu distincția făcută de Rendall între „tandrețe" (cuvînt prin care se înțelege o legătură sentimentală cu un băiat mai tînăr) și „erotism", sau pofta sexuală a adolescenților. Intimitatea, care se instala frecvent, nu intervenea decît foarte rar între un băiat mai vîrstnic și obiectul afecțiunii lui — ceea ce ar fi risipit iluzia romantică — ci aproape întotdeauna între băieți de aceeași vîrstă, care nu erau îndrăgostiți

unul de altul și care se foloseau reciproc ca unelte sexuale comode. Așa încît atmosfera era în permanență încărcată cu un romantism sentimental de tip convențional victorian timpuriu, complicat cu cinism și cu trivialitate

7

La mijlocul anului al doilea, le-am scris părinților mei că trebuie să mă retragă neapărat, pentru că nu mai pot îndura viața de la Școala cartusiană : școala dovedise că n-am ce căuta și că nu sînt dorit acolo. Le-am dat amănunte, confidențial, ca să-i fac să-mi ia cererea în serios, dar ei n-au respectat caracterul confidențial al spuselor mele, crezînd că e de datoria lor religioasă să-l informeze pe director de tot ce le scrisesem. Nici nu m-au prevenit măcar despre ceea ce au de gînd să facă, ci s-au mulțumit să mă viziteze și să-mi țină o predică despre puterea rugăciunii și a credinței. Mi-au spus că trebuie să îndur orice, de dragul... Nu mai știu exact de dragul cui... poate de dragul carierei mele. Din fericire, mă abținusem să le vorbesc despre aberațiile sexuale din școală, așa încît directorul s-a mulțumit să țină o cuvîntare în aceeași seară, după rugăciune, împotriva conflictelor în general. Ne-a spus că a primit în aceeași zi o plîngere de la părinții unui băiat, arătînd în același timp cît de urîți îi sînt delatorii și că nu poate să sufere amestecul din afară în treburile școlii. Numele meu n-a fost rostit, dar vizita părinților mei într-o zi de lucru stîrnise comentarii. Am fost obligat să rămîn și să fiu tratat ca delator. Fiind acum în cursul superior, aveam cameră separată. Dar camerele nu se puteau în-

cuia și a mea era mereu devastată. N-am putut să mai folosesc nici măcar camera obișnuită de îmbrăcare din pavilion, așa incit mi-am mutat hainele de sport într-o fostă cameră de dușuri dezafectată. Atunci m-am îmbolnăvit de inimă, iar medicul școlii a hotărît că nu mai trebuie să joc fotbal. Ultima mea resursă, să mă prefac nebun, a izbutit neașteptat de bine. Curînd, nimeni n-a mai avut altă grijă decît să evite orice contact cu mine. Luasem ideea din *Cartea regilor*, în care David „mîzgălise pe zidul închisorii" [1].

Nu-i învinovățesc pe părinții mei de perfidie. Cinstea lor este mai presus de orice bănuială. În trimestrul următor, am plecat la Școala cartusiană cu trenul special, dar am ajuns la Waterloo [2] prea tîrziu ca să mai iau bilet ; abia-abia am reușit să intru într-un compartiment înainte de plecarea trenului. Întrucît societatea de căi ferate nu prevăzuse vagoane suficiente, am fost nevoit să stau în picioare tot drumul. În gara Godalming ceata de băieți care s-au năpustit spre ieșire ca să găsească taxiuri m-a tîrît pe lîngă colectorii de bilete [3], așa că am făcut pe gratis un drum foarte incomod. Am menționat acest lucru în următoarea mea scrisoare trimisă acasă, numai ca să spun ceva, dar tata mi-a răspuns ca să-mi reproșeze ceea ce făcusem. Mi-a scris că s-a dus anume la gara Waterloo, a cumpărat un bilet pentru Godalming și l-a rupt... Mama știa să fie încă și mai grijulie. O tînără pereche în luna de miere a înnoptat odată la Wimbledon cu noi și a lăsat la plecare un

[1] Aluzie la un episod din *Biblie* (1 Regi, 21, 13).
[2] Principala gară terminus din Londra.
[3] În Anglia, controlul biletelor de tren nu se face în vagoane, ci prin predarea biletului în stația de destinație.

pachețel cu sandvișuri, dintre care două pe jumătate mîncate. Mama le-a trimis sandvișurile.

Rămas cu totul de capul meu, am început să scriu poezii, pe care colegii le-au socotit ca fiind o dovadă și mai puternică de sminteală decît formala mea lipsă de valoare. Datorită unei poezii pe care o trimesesem revistei școlii, *The Cartusian*, am fost poftit să intru în Cercul de poezie al școlii, — o organizație cît se poate de anormală pentru Școala cartusiană. Era alcătuit din șapte membri. Adunările, pentru citirea și discutarea lucrărilor poetice, se țineau o dată pe lună în casa lui Guy Kendall, pe atunci diriginte de clasă la școală, acum director al Colegiului Universitar din Hampstead. Membrii erau patru băieți din clasa a șasea și doi băieți cu un an și jumătate mai vîrstnici decît mine. Nici unul nu locuia în același pavilion cu mine. La Școala cartusiană nu se admitea prietenie între băieți din pavilioane diferite sau de vîrste diferite (chiar dacă erau rude, sau vecini ușă-n ușă acasă), în afară de cunoștința formală la lucru sau la meciurile organizate, ca de pildă la crichet și la fotbal. Chiar dacă jucau împreună o partidă amicală de tenis sau de *squash-rackets* [1], nu vorbeau niciodată nimic despre ea.

Așa încît prietenia care s-a înfiripat între mine și Raymond Rodakowski, unul dintre cei doi membri mai tineri, era cum nu se poate mai neconformistă. Înapoindu-ne într-o seară de la o adunare a cercului, i-am vorbit lui Raymond despre viața din pavilion. Cu o săptămînă sau două mai înainte, camera mea fusese călcată și una dintre numeroasele mele poezii personale fusese confiscată și prinsă în pioneze pe afișierul public

[1] Un fel de tenis.

din „Writing School“ [1] — salonul elevilor din cursul inferior. Ca elev în clasa a cincea, eu nu făceam parte din „Writing School“ ; de aceea n-am putut să-mi recuperez poezia. Raymond, cel dintîi cartusian căruia am avut posibilitatea să-i vorbesc omenește, s-a arătat indignat și m-a luat de braț.

— Sînt niște barbari sîngeroși !

Mi-a spus că trebuie să-mi adun puterile și să fac ceva pozitiv, pentru că sînt un poet bun și un om bun. L-am iubit pe Raymond pentru asta. Mi-a spus :

— N-ai voie să joci fotbal ; de ce nu faci box ? Se zice că boxul e bun pentru inimă.

Am rîs și i-am făgăduit că am să fac. Atunci Raymond m-a întrebat :

— Bănuiesc că și-au bătut joc de inițialele tale ; nu ?

— Da, m-au făcut „neamț scîrbos“.

— Și eu am avut necazuri, mi-a spus, înainte de-a mă apuca de box.

Mama lui Raymond era scoțiană, iar tatăl lui, un polonez supus austriac, era unul dintre fondatorii autodromului de la Brooklands.

Foarte puțini băieți făceau box, iar sala de box, situată deasupra magaziei școlii, a devenit un loc tocmai bun pentru a mă întîlni cu Raymond, pe care, altminteri, nu l-aș fi putut vedea decît la ședințele cercului de poezie. Am început să boxez serios și cu patimă. Raymond mi-a spus :

— Crichetiștii și fotbaliștii ăștia se tem toți de boxeri : e ca un fel de superstiție. Nu boxează, de frică să nu-și piardă înfățișarea frumoasă ; competițiile anuale între pavilioane sînt ciocniri

[1] „Școala de caligrafie“ (engl.) ; denumire ironică.

atît de sîngeroase... Dar îți aduci aminte ce figură au făcut Mansfield, Waller și Taylor ? E o tradiție sănătoasă, demnă de imitat.

Desigur, îmi aminteam. Cu două trimestre mai înainte, avusese loc o faimoasă ședință a Cercului de discuții al școlii, al cărui comitet era alcătuit din băieți din clasa a șasea. Cu toate că discuțiile erau destul de anoste, tot ceea ce trecea drept viață intelectuală la Școala cartusiană era reprezentat de Cercul de discuții, iar *The Cartusian* era întotdeauna editat de doi membri ai acestui comitet — ambele organizații fiind scutite de controlul profesorilor. Într-o sîmbătă seara, la ședința de discuții, obișnuitele uzanțe de bună-cuviință au fost violate de o zgomotoasă intrare a „fanților“ : membrii echipelor de crichet și de fotbal. „Fanții“ erau casta dominantă în Școala cartusiană ; al unsprezecelea din echipa de fotbal, chiar dacă se întîmpla să fie un membru al clasei a patra inferioare, se bucura de un prestigiu incomparabil mai mare decît cel mai strălucit elev din a șasea. Chiar și „Șeful școlii“ era un titlu gol de conținut. Dar intelectualii din clasa a șasea și „fanții“ nu se măsurau niciodată unii cu alții. „Fanții“ nu aveau nimic de cîștigat dintr-o ciocnire, iar intelectualii erau fericiți să fie lăsați în pace. Așa încît această invazie a „fanților“, abia înapoiați de la un meci cîștigat în afara școlii și plini de bere, a pus Cercul de discuții în mare încurcătură. „Fanții“ au tulburat ședința cu aclamații și fluierături și au trîntit pe masă colecțiile de reviste din bibliotecă. Mansfield, ca președinte al cercului, i-a chemat la ordine, dar văzînd că ei continuă cu discuțiile, a ridicat ședința.

„Fanții“ au crezut că incidentul e încheiat, dar s-au înșelat. După cîteva zile a apărut în *The Cartusian* o scrisoare de protest împotriva comportării urîte, la Cercul de discuții, a unor „anumiți copilandri din echipa campioană“. Cele trei grupe de inițiale puse ca semnătură erau ale lui Mansfield, Waller și Taylor. Școala, uluită de acest act temerar, cu caracter de sinucidere, s-a așteptat ca pe Datan, Kore și Abiron [1] să-i înghită pămîntul. Căpitanul echipei de fotbal a jurat că-i va azvîrli pe cei trei semnatari în fîntîna din Curtea Întemeietorului. Dar nu și-a respectat jurămîntul. Fapt este că acestea s-au întîmplat la începutul primului trimestru, cînd numai doi alți titulari ai echipei campioane fuseseră preluați din anul precedent ; noii titulari s-au calificat treptat, pe măsură ce-a înaintat sezonul de fotbal. Ceilalți scandalagii fuseseră simpli „fanți“ în devenire. Așa încît diferendul urma să fie lichidat între cei trei intelectuali din clasa a șasea și cei trei titulari din echipa campioană. Dar echipa campioană nu s-a prea simțit la largul ei cînd a aflat că Mansfield era campionul de box al școlii la categoria grea, că Waller era finalist la categoria mijlocie, și că Taylor era și el un boxer de nădejde. În timp ce se gîndeau ce ar putea face, Mansfield a luat hotărîrea să mute războiul în țara dușmană.

Codul social al Școlii cartusiene se bizuia pe un sistem strict de caste, însemnele castei, sau *post-te*-urile, fiind mici semne distinctive în îmbrăcăminte. Un boboc nu avea nici un fel de privilegiu;

[1] Aluzie la un episod din *Biblie* (Numerii, cap. 16). Datan, Kore și Abiron au fost conducătorii evreilor răsculați împotriva lui Moise și a lui Aaron, în timpul pribegiei în deșert. Drept pedeapsă, s-a deschis pămîntul sub ei și au fost înghițiți.

un băiat ajuns în trimestrul al doilea purta cravată croșetată, în loc de una obișnuită ; un băiat în anul al doilea avea voie să poarte ciorapi colorați ; anul al treilea conferea cele mai multe dintre privilegiile principale : gulere răsfrînte, batiste colorate, o haină cu rever lung și așa mai departe ; anul al patrulea, încă vreo cîteva, ca de pildă dreptul de a organiza loterii ; dar semne distinctive importante erau rezervate pentru „fanți“ — și anume : pantaloni de flanel gri-deschis, gulere în fluture, jachete cu șliț la spate, și dreptul de a merge la braț.

Așadar, în duminica următoare, Mansfield, Waller și Taylor au săvîrșit fapta cea mai vitejească din istoria Școlii cartusiene. Slujba la biserică începea la unsprezece dimineața, dar elevii erau datori să se afle pe locurile lor la unsprezece fără cinci și să aștepte acolo. La unsprezece fără două minute obișnuiau să intre țanțoși „fanții“, iar la unsprezece fără un minut intrau coriștii, în stiharele lor albe ; apoi venea directorul și se începea slujba. Dacă vreun băiat, întîrziat accidental, se strecura în biserică între unsprezece fără cinci și unsprezece fără două, șase sute de perechi de ochi îl urmăreau ; auzea șoapte și chicoteli la adresa aparentei lui îndrăzneli de a pretinde că e un „fante“. Așadar, în duminica aceea, după ce „fanții“ au intrat cu obișnuitele lor ifose, s-a întîmplat ceva extraordinar.

Cei trei elevi din clasa a șasea au venit agale pe culoarul dintre cele două pachete de bănci, magnifici, în ținuta rezervată „fanților“ : pantaloni de flanel gri-deschis, jachete cu șliț la spate, gulere în fluture — și purtînd, fiecare, o garoafă roșie la butonieră. Uluiți și îngroziți de acest spectacol, toți cei de față și-au ațintit privirea spre căpitanul

echipei campioane, care se făcuse alb ca varul. Dar în clipa aceea profesorii intraseră, urmaţi de cor, iar imnul de început, deşi cîntat neglijent, a pus capăt încordării. După slujbă, biserica se evacua întotdeauna conform „ordinei şcolare", adică în ordinea descrescătoare a claselor ; aşadar, clasa a şasea ieşea cea dintîi. „Fanţii" nefiind în clasele superioare, Mansfield, Waller şi Taylor au plecat înaintea lor. Duminica, după slujbă, obiceiul era, în trimestrul de toamnă, ca băieţii să se întîlnească la bibliotecă şi să stea la taifas, aşa încît Mansfield, Waller şi Taylor s-au dus la bibliotecă. Pe drum, au agăţat un profesor cu chef de vorbă, l-au tîrît cu ei în bibliotecă şi au discutat cu el pînă la ora mesei. Dacă „fanţii" ar fi îndrăznit să comită vreun act de violenţă, ar fi trebuit să-l comită numaidecît, dar să facă o scenă în prezenţa unui profesor era cu neputinţă. Mansfield, Waller şi Taylor s-au dus în pavilioanele lor, pentru masă, continuînd să-i vorbească profesorului. După aceea, ieşeau în public întotdeauna împreună, iar şcoala, mai ales cursul inferior, care avusese mult de furcă din pricina regulilor referitoare la îmbrăcăminte, a făcut din ei nişte eroi şi a început să rîdă de „fanţi", numindu-i motoţoli.

În cele din urmă, căpitanul echipei i s-a plîns lui Rendall în legătură cu această încălcare a convenţiilor din şcoală, cerînd voie să impună drepturile „fanţilor" prin măsuri disciplinare. Rendall, care era un erudit şi care nu putea să sufere tradiţia sportivă, i-a respins cererea, susţinînd că şi clasa a şasea merită aceleaşi privilegii distinctive ca şi echipa campioană şi că, după părerea lui, este îndreptăţită să-şi păstreze avantajele dobîndite. Prestigiul „fanţilor" a scăzut mult.

Încurajat de Raymond, mi-am adunat puterile şi, cînd a început următorul an şcolar, totul mi s-a părut mai uşor. Principalul meu persecutor, irlandezul, plecase în urma unei depresiuni nervoase. Mi-a scris, rugîndu-mă ca un isteric să-l iert, adăugînd totodată că, dacă refuz, mai are în şcoală un prieten, care-o să mă înveţe minte. Nu i-am răspuns la scrisoare.

8

Nu aveam prieteni decît printre membrii juniori ai pavilionului, faţă de care nu-mi ascundeam antipatia mea pentru seniori ; juniorii, în general, mi se păreau de treabă. Către sfîrşitul anului, la gala anuală de box şi gimnastică, am boxat trei runde cu Raymond. În box se ascunde multă afecţiune : jocul în doi, reciprocitatea, durerea neresimţită ca durere. Am terminat la egalitate, cu toate că trăsesem tare unul în celălalt.

Această apariţie în public mi-a îmbunătăţit poziţia în şcoală. Atunci medicul mi-a dat voie să joc din nou fotbal şi îl jucam foarte bine ; dar din alt punct de vedere mi-a mers prost. Totul a început cu confirmarea, pentru care mă pregătea un zelos profesor evanghelic. Un trimestru întreg mi-am concentrat toate gîndurile asupra religiei, privind viitoarea ceremonie ca pe o culme a spiritualităţii. Cînd i-a sosit momentul şi cînd Sfîntul Duh a uitat să pogoare în chip de porumbel, iar eu nu m-am văzut înzestrat cu darul vorbirii, şi nu s-a întîmplat nimic spectaculos (doar că băiatul pe care episcopul de Zululand îl binecuvînta o dată cu mine a făcut vînt taburetului pe care îngenuncheasem amîndoi), nu se putea să nu am

nici un fel de reacţie. Raymond nu fusese confirmat şi mă uimea faptul că admitea, ba chiar se lăuda, că e ateu. Am discutat cu el despre existenţa lui Dumnezeu, despre natura divină a lui Cristos şi despre necesitatea Sfintei Treimi. Mi-a spus, despre Sfînta Treime, că cine e de acord cu Crezul sfîntului Atanasie[1], anume că „oricine vrea să fie mîntuit trebuie să admită că nu există Trei Neînţelese, ci Un Neînţeles", afirmă că un om trebuie să se ducă în iad, dacă nu crede în ceea ce este, prin definiţie, cu neputinţă de înţeles. Respectul său de sine însuşi, ca fiinţă cu raţiune, îi interzicea să creadă asemenea lucruri. M-a întrebat :

— La ce bun să ai suflet, dacă ai minte ? Care e funcţia sufletului ? Pare să nu fie decît un pion în acest joc.

Deoarece ţineam la Raymond şi îl respectam, m-am simţit obligat să găsesc un răspuns la această întrebare penibilă. Dar cu cît o adînceam mai mult, cu atît mai nesigur eram de temeinicia tezei mele. Aşa încît, pentru a nu jigni religia (eu puneam religia, ca şi şansele mele de a mă mîntui, înaintea dragostei omeneşti), am rupt, la început, cu totul, relaţiile mele de prietenie cu Raymond. Mai tîrziu am lăsat-o mai moale, dar ca ateu total şi intransigent ce era n-avea voie, cînd mă apropiam de el, nici măcar să-mi pomenească de vreun compromis cu Biserica. În 1917, cînd era încorporat la o unitate irlandeză de gardă, m-am dus într-o după-amiază la el, la cantonament (între timp devenisem un agnostic total) şi m-am simţit

[1] *Sfîntul Atanasie* (295—373) — unul din părinţii Bisericii. A susţinut identitatea dintre Dumnezeu şi Cristos.

la fel de legat de el ca şi altădată. Nu mult după aceea a fost ucis la Cambrai.

Relaţiile mele cu Raymond fuseseră colegiale, nu tandre ; dar în anul al patrulea m-am îndrăgostit de un băiat, cu trei ani mai tînăr decît mine, care era excepţional de inteligent şi de ager la minte. Să-i zicem Dick. Dick nu locuia în acelaşi pavilion cu mine, dar intrasem recent în corul şcolii, ca şi el, aşa încît aveam prilejul de a vorbi cu el întîmplător, după repetiţiile de cor. Nu eram conştient de vreo atracţie sexuală pentru el, iar convorbirile noastre erau întotdeauna dezinteresate. Această relaţie ilicită n-a scăpat de comentarii, iar unul dintre profesori, care cînta în cor, m-a somat să-i pun capăt. Am răspuns că nu vreau să-mi văd cenzurate în nici un fel relaţiile de prietenie, arătînd că pe Dick îl interesau aceleaşi lucruri ca şi pe mine, mai ales cărţile ; că, deşi diferenţa de vîrstă ar putea părea criticabilă, lipsa de inteligenţă la băieţii de vîrsta mea mă obligă să-mi găsesc prieteni unde pot. În cele din urmă, directorul m-a chemat ca să mă dojenească. I-am pledat atunci, cu mîndrie, despre avantajele prieteniei între băieţi mai vîrstnici şi mai tineri, pomenindu-i de Platon, de poeţii greci, de Shakespeare, de Michelangelo şi de alţii, care au simţit la fel ca mine. M-a lăsat să plec fără să ia nici o măsură.

În anul al cincilea am intrat în clasa a şasea şi am devenit monitor de pavilion. Eram şase monitori. Unul dintre ei, Jack Young, căpitanul echipei sportive a pavilionului, un băiat prietenos şi blînd, mi-a spus într-o zi :

— Ascultă, Graves, trebuie să depun o listă de concurenţi pentru competiţiile de box între pavilioane ; să pun şi numele tău ?

De cînd prietenia mea cu Raymond se răcise, boxul nu mai prezenta interes pentru mine ; mă ocupasem de fotbal și jucam acum în echipa pavilionului. I-am spus lui Young :

— N-am mai boxat în ultima vreme.

— Bine, mi-a răspuns el, tînărul Alan s-a înscris pentru categoria semi-mijlocie. Are șanse serioase. De ce nu te înscrii și tu pentru categoria semi-mijlocie ? Ai fi în stare să dai gata unul sau doi dintre oamenii mai voinici și i-ar veni și lui mai ușor.

Nu prea mi-a plăcut ideea de a-i da lui Alan ajutor ca să-i vină mai ușor, dar fără îndoială, trebuia să intru în competiție. Dîndu-mi seama că suflul meu, deși normal la fotbal, n-ar fi același dacă aș boxa rundă după rundă, am hotărît ca meciurile mele să fie scurte. Intendentul pavilionului a introdus prin contrabandă o sticlă cu vișinată... ca să scurteze meciurile cu ea.

Pînă atunci nu băusem în viața mea nici o băutură alcoolică. La șapte ani, mama mă convinsese să iscălesc o declarație, prin care mă angajam să mă abțin, prin grația lui Dumnezeu, de a bea orice fel de băutură alcoolică, atîta timp cît voi păstra declarația. Dar mama mi-a luat-o și a pus-o bine, în debara, împreună cu alte lucruri : argintăria reginei Ana, moștenită de la bunica Cheyne, inelul cu diamante al episcopului Graves, pe care i-l dăruise regina Victoria cînd predicase în fața ei la Dublin, articolele noastre de botez și bijuteriile scumpe, din epoca victoriană timpurie, lăsate prin testament de către Miss Britain. Și întrucît comorile din debara nu ieșeau niciodată de acolo, m-am considerat în permanență despărțit de angajament. M-am delectat așadar cu vișinata.

Competițiile au început pe la ora unu după-prînz, într-o sîmbătă, și au ținut pînă la șapte. Am ieșit la sorți să boxez în primul meci, iar adversarul meu, printr-o toană a hazardului, a fost Alan. Alan mi-a cerut să mă retrag. I-am spus că ar face impresie proastă dacă aș proceda astfel. Ne-am consultat cu Jack Young, care a spus :

— Nu ; atitudinea cea mai sportivă ar fi să boxați și să lăsați ca decizia să fie dată la puncte ; dar nici unul din voi să nu-l lovească brutal pe celălalt !

Așa încît am boxat. Alan a început să tragă tare, ca să facă pe grozavul față de prietenii lui, care stăteau în rîndul întîi. Am șoptit :

— Lasă astea, acum boxăm, nu ne războim !

Dar după cîteva secunde m-a lovit din nou, inutil de tare. M-am înfuriat și l-am culcat la pămînt cu un swing de dreapta în gît. Pentru prima dată culcam pe cineva la pămînt, iar senzația se combina foarte bine cu exaltarea produsă de vișinată. Mi-am dat seama numaidecît că swingul nu făcea parte din uzanțele curente ale boxului școlar. Directe stîngi, lovituri stîngi la plex, lovituri de dreapta în cap, cîrlige stîngi și drepte — toate acestea erau cunoscute, dar swingul fusese oarecum neglijat, probabil din cauză că nu era prea „drăguț".

M-am dus la vestiar, să mă schimb ; acolo, corpolentul sergent Harris, instructorul de box, mi-a spus :

— Ascultă, Mr. Graves, de ce nu te înscrii și la competiția de categoria mijlocie ?

Am consimțit, voios. Apoi m-am înapoiat în pavilion, unde am făcut o baie rece și am băut vișinată. Meciul meu următor, prima rundă la categoria mijlocie, a avut loc cu o jumătate de oră

mai tîrziu. De data aceasta, adversarul meu, care era cu o piatră[1] mai greu decît mine, dar avea pregătire slabă, m-a purtat în prima rundă de colo pînă colo și mi-am dat seama că are să mă obosească și are să cîștige, dacă nu fac curînd ceva deosebit. În runda a doua l-am culcat la pămînt cu swingul meu de dreapta, dar s-a sculat. Simțindu-mă cam fără suflu, m-am grăbit să-l culc din nou la pămînt. Trebuie să-l fi culcat la pămînt de patru sau de cinci ori în runda aceea, dar el a refuzat să le numere. Am descoperit în urmă că și el, ca și mine, era conștient că Dick urmărește cu atenție lupta. În cele din urmă mi-am zis, în timp ce el venea din nou spre mine împleticindu-se : „dacă nu cazi la pămînt și nu rămîi acolo, de data asta, n-am să mai fiu în stare să te lovesc deloc". Și i-am tras una în falcă (falca parcă mi se oferise singură), dar a fost destul. A căzut la pămînt și a rămas acolo. Acest al doilea knock-out a făcut vîlvă mare. Knock-out-urile erau rare la competițiile noastre de box. Cînd m-am înapoiat în pavilion ca să fac o nouă baie rece și să mai trag o dușcă de vișinată, am băgat de seamă că băieții se uită la mine cu curiozitate, aproape cu admirație..

Traducere și note de
H. R. RADIAN

---

[1] Unitate de măsură anglo-saxonă (în limba engleză : stone) ; 1 piatră = 14 livre = cca. 6,300 kg.

Ernest Hemingway

(1898—1960)

Despre copilăria și adolescența sa, Ernest Hemingway a vorbit în transpunere epică, împrumutînd multe din personalitatea și trecutul său lui Nick, personaj care revine în primele volume de nuvele. Nick e și el fiu de doctor, îl însoțește pe tatăl său în vizitele prin regiune sau la pescuit, de-a lungul fluviului, iar mai tîrziu ia parte la războiul mondial și se întoarce cu un traumatism psihic. Nutrite dintr-o experiență ușor de reconstituit, sînt și *Adio armelor* sau *Pentru cine bat clopotele* care au la bază experiența primului război mondial și a războiului civil spaniol. Mai aproape de memorialistică sînt paginile de călătorie din *Colinele verzi ale Africii*.

Caracter direct memorialistic are *Sărbătoare de neuitat* evocare a anilor trăiți la Paris după primul război mondial de către scriitorul abia trecut de douăzeci de ani și proaspăt căsătorit. Sînt figuri dintr-o generație de artiști pe care Gertrude Stein a denumit-o „generația pierdută". Hemingway nu acceptă calificarea și scena „botezului" e reprodusă ironic. Se percepe însă în paginile acestea de rememorări dezorientarea acelor care nu se desprinseseră încă de presiunea mentală exercitată asupra lor de război. Se simte și căutarea artistului.

Cartea e lipsită de subtextul, de rezonanțele care dau prozei lui Hemingway o dimensiune în plus. Tonul ge-

neral e mai mult acid și optica prin care memorialistul revede cîteva dintre figurile principale ale tinereții sale e lipsită de bunăvoință. În ceea ce o privește pe Gertrude Stein, conflictul era mai vechi. Romanciera mai în vîrstă își afirmase cu iritație rolul în formația lui Hemingway, rol pe care acesta îl contestase. Penibil diminuante sînt amintirile despre Scott Fitzgerald. Victimă a destinului, care l-a golit de forțe și l-a răpus la patruzeci de ani, Fitzgerald devine și victima bizarei maliții a lui Hemingway.

Sărbătoare de neuitat părăsește însă adesea tonul pamfletar, devine evocare, dă din nou viață epocii pe care publicistica franceză o denumește cu severitate „les années folles“, anii zănatici.

SĂRBĂTOARE DE NEUITAT
(*A MOVEABLE FEAST*)

MISS STEIN[1] ÎMPARTE POVEȚE

Cînd ne-am întors, la Paris era frig, senin și într-adevăr foarte plăcut. Orașul se pregătise de iarnă ; se găseau lemne bune la depozitul de lemne și cărbuni de peste drum, iar în fața multor cafenele mai acătării ardeau sobițe cu mangal, la care se încălzeau consumatorii de pe terasă. Locuința noastră era caldă și plină de veselie. Făceam foc cu lemne și peste jeratic puneam *boulets*, adică niște „ovoide“ din praf de cărbune comprimat ; afară, lumina iernii dădea străzilor un farmec deosebit.

[1] *Gertrude Stein* (1874—1946), scriitoare americană care a trăit din 1902 la Paris. A scris nuvele, romane, poezii și eseuri.

Ne obișnuisem să vedem copacii goi desenîndu-se pe cer și ne plimbam prin parcul Luxemburg, pe aleile cu pietriș proaspăt spălat, prin vîntul rece și aspru. Copacii desfrunziți îți păreau niște sculpturi, după ce te împăcai cu goliciunea lor, și în timp ce vînturile iernii biciuiau apa din havazuri, fîntînile arteziene se înălțau în lumina strălucitoare. Acum, după ce fusesem în munți, orice distanță ni se părea neînsemnată.

Din pricina schimbării de altitudine nu mă mai sinchiseam de nici un urcuș, dimpotrivă, îmi făcea chiar plăcere să mă cațăr pînă în camera mea de lucru de la ultimul etaj al hotelului, de unde se vedeau toate acoperișurile și coșurile cartierului clădit pe o colină înaltă. Căminul din cameră trăgea bine, era cald și îmi plăcea să lucrez acolo. Îmi aduceam în pungi de hîrtie mandarine, și castane coapte, și niște portocale mici cît mandarinele, pe care le curățam și le mîncam împreună cu castanele atunci cînd mi-era foame, aruncînd cojile și scuipînd sîmburii în foc. Foame mi-era întotdeauna din cauza mersului și a frigului și a lucrului intens. Aveam sus în cameră o sticlă cu rachiu de cireșe pe care o adusesem din munți și, înainte de a încheia o povestire sau ziua de lucru, trăgeam cîte o dușcă. Cînd terminam ceea ce plănuisem să scriu în ziua respectivă, îmi puneam caietul sau foile de hîrtie în sertarul mesei, iar mandarinele rămase le vîram în buzunar. Dacă le-aș fi lăsat în cameră ar fi înghețat peste noapte.

Era o mare bucurie să cobor scara nesfîrșită, convins că mi-a mers treaba în plin. Lucram pînă cînd terminam fie un capitol, fie un episod și întotdeauna mă opream doar cînd știam ce are să urmeze. Numai astfel eram sigur că voi putea continua a doua zi. Uneori însă, cînd începeam o povestire

nouă și nu izbuteam s-o urnesc din loc, mă așezam în fața căminului și storceam peste jăratic coaja micilor portocale și urmăream flăcăruile albastre care se iscau sfîrîind. Alteori mă ridicam de la masă și, privind acoperișurile Parisului, îmi spuneam : „Nu te necăji. Ai reușit întotdeauna să scrii și ai să reușești și acum. E de-ajuns să așterni pe hîrtie o singură frază care să conțină un adevăr. Scrie fraza cea mai adevărată pe care o știi." Și în cele din urmă scriam o frază adevărată, după care puteam să merg mai departe. Era ușor, fiindcă întotdeauna îmi venea în minte un adevăr, pe care fie că îl știam din experiență, fie că îl citisem undeva sau îl auzisem de la cineva. Dacă începeam prea meșteșugit sau făceam o introducere, o prezentare a lucrurilor, așa cum obișnuiesc unii, mă convingeam pînă la urmă că pot să tai aceste ornamente migăloase și inutile, să renunț la ele și să încep cu prima afirmație adevărată și firească pe care o așternusem pe hîrtie. Acolo, în camera de la mansardă, am luat hotărîrea de a scrie cîte o povestire despre fiecare lucru pe care îl știu. Și întotdeauna cînd am scris m-am străduit să țin seama de hotărîrea luată, ceea ce a fost pentru mine o disciplină severă și folositoare.

Tot în camera aceea m-am deprins ca din clipa cînd am încetat să lucrez să nu mai mă gîndesc la ceea ce scriam pînă a doua zi cînd aveam să continui. Astfel, în timp ce povestirea se închega mai departe în subconștient, puteam să ascult ce vorbesc oamenii, să observ tot ce se petrece în jurul meu pentru a afla cît mai multe — cel puțin așa speram ; obișnuiam să citesc ca să nu fiu obsedat de viitoarea mea operă, așa încît să devin incapabil de a o realiza. Cînd coboram după o zi de muncă rodnică — ceea ce depindea atît de disciplină cît

și de noroc — simțeam o bucurie nespusă și socoteam că am dreptul să mă duc unde vreau.

Dacă, bunăoară, coboram după-amiază spre *Jardin du Luxembourg*, de fiecare dată pe altă stradă, puteam să mă plimb pe alei și apoi să intru la *Museé du Luxembourg*, unde se găseau tablouri celebre dintre care cea mai mare parte se află astăzi la *Louvre* sau la *Jeu de Paume* [1]. Mă duceam acolo aproape în fiecare zi, mai ales de dragul lui Cézanne, dar și pentru a privi tablourile lui Manet, Monet și ale celorlalți impresioniști, a căror pictură avusesem prilejul s-o cunosc încă la *Art Institute* din Chicago. Din tablourile lui Cézanne am înțeles că nu era de ajuns să scriu fraze simple și firești pentru ca povestirile mele să capete dimensiunile pe care aș fi dorit să le aibă. Învățasem multe lucruri de la Cézanne, dar nu izbuteam să mă exprim cu destulă pricepere pentru a le putea explica și altcuiva. De altfel era un secret. În serile cînd era prea întuneric să mai intru la muzeu, traversam parcul și mă duceam la Gertrude Stein, care locuia într-un apartament-studio pe *rue de Fleurus 27*.

De la prima vizită pe care i-am făcut-o, împreună cu soția mea, Miss Stein și prietena cu care locuia s-au arătat foarte amabile și primitoare, iar noi am îndrăgit studioul acela spațios, cu tablouri remarcabile. Ai fi crezut că te afli într-una dintre cele mai importante săli ale celui mai frumos muzeu ; aici însă era și un cămin mare, o atmosferă caldă și plăcută, ți se ofereau pe deasupra fel de fel de bunătăți și ceai și rachiuri naturale, distilate din prune roșii sau gal-

---

[1] Aripă a Palatului *Tuileries* unde se află acum muzeul consacrat picturii moderne, în special celei impresioniste.

bene sau din zmeură sălbatică. Aceste băuturi aromate, incolore, turnate din carafe de cristal șlefuit în păhărele mici — fie că erau de prune roșii, fie din prune galbene, fie de zmeură — păstrau intactă savoarea fructului din care proveneau, preschimbată însă într-un foc ce te frigea pe limbă doar atît cît s-o dezlege și să te încălzească.

Miss Stein era o femeie corpolentă, dar nu prea înaltă, cu o înfățișare greoaie de țărancă. Avea ochi foarte frumoși, o față masivă de evreică din Germania, dar tot pe atît de caracteristică și femeilor din Friuli [1] ; mie îmi amintea mai degrabă de țărăncile din nordul Italiei, datorită felului ei de a se îmbrăca, feței expresive, părului frumos, bogat și ondulat ce-i dădea un aer exotic de imigrantă și pe care îl purta strîns în sus, așa cum se pieptăna probabil și pe vremea cînd era studentă. Vorbea fără încetare, și în primul rînd despre persoane și locuri pe care le cunoștea.

Prietena ei avea o voce foarte simpatică, era mică de statură, negricioasă, cu părul tuns ca al Jeannei d'Arc în ilustrațiile lui Boutet de Monvel și cu nasul foarte coroiat. Cînd am văzut-o prima oară, lucra la o broderie migăloasă, avea grijă să ne îmbie cu bunătăți și băuturi și, în același timp, stătea de vorbă cu soția mea. Cît discuta, asculta și ceea ce vorbeau ceilalți, intervenind adesea în convorbirile lor. Mai tîrziu mi-a explicat că ea trebuia totdeauna să stea de vorbă cu soțiile oaspeților. Soțiile erau doar tolerate acolo, după cum am simțit atît eu, cît și nevastă-mea. Totuși Miss Stein și prietena ei ne-au plăcut, deși aceasta din urmă ne inspira mai curînd teamă. Însă tablourile,

[1] Provincie din nord-estul Italiei.

prăjiturile și rachiul erau într-adevăr minunate. Se pare că și noi le-am inspirat simpatie gazdelor noastre ; ne tratau ca pe niște copii cuminți, bine crescuți, și care promit ; am simțit că ne iartă chiar și dragostea și căsătoria noastră, gîndindu-se desigur că acestea sînt cusururi trecătoare, iar cînd soția mea le-a invitat la ceai, au primit.

Cînd au venit la noi acasă, ne-au arătat și mai multă simpatie, poate numai din cauză că trebuia să stăm mult mai aproape unii de alții, locuința noastră fiind foarte mică. Miss Stein se așeză pe patul nostru — de fapt o saltea pusă direct pe podea — și îmi ceru să-i arăt povestirile pe care le scrisesem, spunîndu-mi la urmă că toate îi plac, în afară de una : *Up in Michigan* [1].

— E bine scrisă, îmi spuse. Dar nu de asta e vorba. E *inaccrochable* [2]. Vreau să zic că este ca un tablou, pe care pictorul l-a pictat, dar pe urmă nu poate să-l agațe într-o expoziție și pe care nimeni nu-l cumpără, fiindcă nu știe unde să-l atîrne.

— De ce, de vreme ce povestirea nu e cîtuși de puțin scabroasă ? Numai fiindcă cineva a încercat să folosească anumite cuvinte pe care în realitate le folosește toată lumea ? Dar dacă tocmai aceste cuvinte dau povestirii autenticitate și de aceea trebuie folosite ? Dacă nu te poți lipsi de ele ?

— Nu m-ai înțeles, zise ea. Am vrut să spun că nu trebuie să scrii nimic care să fie *inaccrochable*. N-are nici un rost. Este o greșeală și o prostie.

Ea însăși voia să fie publicată în *Atlantic Monthly*, îmi mărturisi, și era convinsă că va reuși.

[1] Acolo sus în Michigan. (engl.).
[2] Ceva ce nu poate fi agățat nicăieri (fr.).

Îmi mai spuse că nu eram un scriitor destul de bun pentru a fi publicat în această revistă sau în *Saturday Evening Post*, deși s-ar putea ca în felul meu să fiu un scriitor original, dar primul lucru pe care trebuia să-l pricep era să nu mai scriu povestiri *inaccrochables*. Am renunțat să mai discut și să-i explic din nou ceea ce urmăream să redau în convorbirile dintre personaje. Asta mă privea numai pe mine și apoi mă interesa mai mult să ascult ceea ce spunea ea. Tot atunci ne-a lămurit cum se cumpără tablouri :

— Trebuie să alegi : ori îți cumperi îmbrăcăminte ori tablouri. Problema e foarte simplă. Numai un om foarte bogat își poate îngădui și una și alta. Să nu te sinchisești de îmbrăcăminte și cu atît mai puțin de modă, nu-ți cumpăra decît haine confortabile și trainice, iar cu banii economisiți la îmbrăcăminte cumpără tablouri.

— Chiar dacă nu mi-aș mai cumpăra în viața mea un costum, i-am răspuns, tot n-aș avea destui bani ca să cumpăr acele tablouri ale lui Picasso pe care aș vrea să le am.

— Într-adevăr, nu-s de buzunarul dumitale. Ar trebui să cumperi însă tablouri de pictori de vîrsta dumitale, de același leat cu dumneata. Ai să-i cunoști. Ai să-i întîlnești prin cartier. Printre tineri găsești întotdeauna pictori talentați și serioși. Dar nu m-am referit atît la îmbrăcămintea dumitale, cît la cea a soției. Îndeosebi toaletele femeilor sînt costisitoare.

Am observat-o pe nevastă-mea, care se străduise să nu se uite la hainele ciudate și sărăcăcioase ale Gertrudei Stein, iar pînă la urmă reușise. Cînd s-au ridicat să plece, mi-am zis că nu le dezamăgisem, de vreme ce ne-au poftit să mai venim prin *rue de Fleurus* 27.

Abia mult mai tîrziu am fost invitat să trec pe la studio în orice după-amiază de iarnă după ora cinci. Pe Miss Stein o întîlnisem în *Jardin du Luxembourg*. Nu-mi aduc aminte dacă își plimba cîinele, nici măcar dacă avea un cîine pe vremea aceea. Știu însă că eu mă plimbam singur, deoarece pe atunci nu ne puteam îngădui să ținem un cîine și nici măcar o pisică, și singurele pisici pe care le cunoșteam erau cele întîlnite prin cafenele și birturi, ori cotoii mari și frumoși ai portăreselor pe care îi admiram la fereastră. Ulterior am întîlnit-o adesea pe Miss Stein cu cîinele ei în parcul Luxemburg ; dar cred că prima oară încă nu-l avea.

În orice caz am primit invitația — cu sau fără cîine — și am luat obiceiul să trec pe la studioul ei ; de fiecare dată îmi oferea din vestitul rachiu, stăruind să-mi umple paharul de cîteva ori, iar eu priveam tablourile în timp ce stăteam de vorbă. Tablourile mă entuziasmau, și convorbirile erau foarte interesante. De fapt vorbea mai cu seamă ea, despre pictura modernă și despre pictori — mai mult despre ei ca oameni decît ca pictori — dar și despre lucrările ei proprii. Mi-a arătat nenumăratele dosare cu manuscrise pe care prietena ei i le bătea la mașină, zi de zi. Faptul că scria zilnic o făcea fericită, dar cînd am cunoscut-o mai bine, am înțeles că fericirea aceasta nu putea dura decît cu condiția ca producția ei zilnică, rezultată dintr-o muncă perseverentă al cărei volum depindea de energia autoarei în momentul respectiv, să fie publicată și să-i aducă celebritate.

În momentul cînd am cunoscut-o pe Miss Stein, încă nu era îngrijorată de situația ei, deoarece publicase trei povestiri accesibile oricărui cititor. Una dintre ele, *Melanctha*, era foarte bună, iar frag-

mentele cele mai caracteristice din încercările ei literare apăruseră într-un volum bine primit de unii dintre criticii care o cunoșteau, fie personal, fie din auzite. Avea o personalitate atît de puternică încît, atunci cînd voia să cîștige pe cineva de partea ei, nimeni nu-i putea rezista, și se vedea că unii critici, cunoscînd-o și admirîndu-i tablourile, au luat de bune și scrierile ei pe care nu le înțelegeau, numai din pricină că erau încîntați de ea ca persoană și aveau încredere în judecata ei. Apoi Miss Stein mai descoperise multe lucruri adevărate în legătură cu ritmul și cu folosirea repetată a cuvintelor — descoperiri valabile și utile, pe care știa să le expună interesant.

Îi displăcea însă truda de a-și revizui manuscrisele și obligația de a le face inteligibile, deși dorea foarte mult să le vadă publicate și consacrate, mai cu seamă cartea ei neînchipuit de lungă, intitulată *The Making of Americans*[1].

Începutul cărții era admirabil, continuarea foarte bună, cu pasaje strălucite, scrise cu multă măiestrie, dar apoi urmau repetiții nesfîrșite, pe care un scriitor mai conștiincios sau mai puțin leneș le-ar fi aruncat la coș. Am ajuns să cunosc cartea atît de bine, fiindcă eu l-am convins — mai bine zis l-am silit — pe Ford Madox Ford s-o publice număr de număr în *The Transatlantic Review*, deși știam că viața revistei va fi mai scurtă decît cartea. Iar înainte de apariția fiecărui fragment în revistă, eram nevoit să fac eu corecturile în șpalt în locul autoarei, căreia o asemenea muncă nu-i dădea nici o satisfacție.

Într-o după-amiază friguroasă, cu cîțiva ani înainte de a se întîmpla toate acestea, m-am dus

[1] Crearea americanilor (engl.).

la Miss Stein și, după ce am trecut prin fața ușii portăresei, apoi prin curtea înghețată, am intrat în studioul cald și primitor. Miss Stein mi-a ținut în ziua aceea o adevărată lecție despre viața sexuală. Devenisem prieteni foarte buni, iar în ceea ce mă privește, experiența mea de pînă atunci mă făcea să cred că tot ceea ce nu înțelegeam avea probabil o legătură cu aceste probleme. Miss Stein mă socotea ignorant în materie și trebuie să recunosc că eram împotriva homosexualității, cu atît mai mult cu cît îi cunoșteam aspectele cele mai primitive. Știam, bunăoară, că din acest motiv un băiat tînăr trebuie să aibă asupra sa un cuțit și să-l folosească la nevoie, cînd se află în compania unor derbedei — o știam de copil, de pe vremea cînd „lup“ nu însemna încă un termen de argo pentru un bărbat obsedat de urmărirea femeilor. Cunoșteam multe cuvinte și expresii *inaccrochables* de pe cînd trăiam la Kansas City, ca și moravurile din anumite cartiere ale acestui oraș, și de la Chicago, și de pe vasele ce navigau pe Marile Lacuri. Prefăcîndu-mă că-i cer lămuriri, am încercat s-o fac pe Miss Stein să înțeleagă că un băiat tînăr, silit să trăiască printre bărbați, trebuie să se învețe cu gîndul de a ucide un om la nevoie, să știe cum să procedeze și să fie hotărît să treacă la fapte, dacă cineva „se întrece cu gluma“. Eufemismul era *accrochable*. Dacă erai într-adevăr hotărît să faci moarte de om, ceilalți simțeau numaidecît acest lucru și te lăsau în pace ; alteori însă trebuia să eviți situațiile în care puteai fi doborît prin forță sau atras într-o cursă. M-aș fi putut exprima mai colorat, folosind o expresie *inaccrochable*, auzită de la marinarii de pe Marile Lacuri, echivalentă cu proverbul „Paza bună trece primejdia rea“. Dar în convorbirile cu Miss Stein

îmi controlam cu grijă vocabularul, chiar atunci cînd cuvîntul propriu ar fi putut scoate la iveală sau explica mai bine o prejudecată.

— Bine, bine, Hemingway, îmi răspunse. Nu uita însă că trăiai într-un mediu de criminali și perverțiți.

N-am vrut s-o contrazic, deși mă gîndeam că în mediul acela, ca și în oricare altul, găseai oameni de toate felurile, că încercasem să-i înțeleg, deși unii îmi erau antipatici și pe alții îi uram.

— Dar atunci ce zici de bătrînul acela cu maniere distinse și cu nume celebru, care venea să mă vadă cînd eram la spital în Italia, aducîndu-mi de fiecare dată o sticlă de vin de Marsala sau de Campari și care s-a purtat ireproșabil pînă în ziua cînd m-a pus în situația de a-i spune infirmierei să nu-l mai lase niciodată să intre în camera mea ?

— Asemenea oameni sînt niște bolnavi care nu se pot stăpîni și ar trebui să-ți fie milă de ei.

— Să-mi fie milă de cutare ? am întrebat-o. I-am spus numele respectiv, dar cum purtătorul său e încîntat de cîte ori are prilejul să-l rostească, prefer să-i las lui această plăcere și să nu-l mai citez.

— De el nu. E un om vicios. Caută să corupă și pe alții. E într-adevăr vicios.

— Totuși trece drept un scriitor de valoare.

— Pe nedrept, declară ea. Nu-i decît un cabotin, care pervertește pe alții de dragul perversiunii și propagă fel de fel de vicii, bunăoară stupefiantele.

— Dar la Milano, omul de care spuneai că ar trebui să-mi fie milă n-a încercat oare să mă corupă pe mine ?

— Vorbești prostii. Cum putea să-și închipuie că are să te corupă ? Poți oare corupe cu o sticlă

de Marsala pe un tînăr ca dumneata, căruia îi plac băuturile tari ? Nu, era doar un biet bătrîn nestăpînit, un bolnav, care ar trebui să-ți inspire milă.

— Îmi și inspira pe atunci, am recunoscut. Dar m-a dezamăgit tocmai fiindcă era atît de manierat.

Am mai sorbit o dată din paharul de rachiu, gîndindu-mă cu milă la bătrînul acela și privind nudul de fată cu coșul de flori pictat de Picasso. Această discuție n-o începusem eu și îmi ziceam că luase o întorsătură cam primejdioasă. Deși în convorbirile cu Miss Stein nu se iveau aproape niciodată pauze, acum tăceam amîndoi ; mi se părea că vrea să-mi spună ceva și, în așteptare, mi-am umplut din nou paharul.

— De fapt, nu știi nimic despre aceste lucruri, Hemingway, îmi declară. Ai cunoscut criminali notorii, bolnavi și oameni roși de vicii. Important e faptul că homosexualitatea, așa cum se practică între bărbați, e urîtă și dezgustătoare, iar după aceea bărbații sînt scîrbiți de ei înșiși. Ca să uite, încep să bea, să ia stupefiante, dar cum nu pot scăpa de acest dezgust, își schimbă mereu partenerii și nu reușesc să fie niciodată cu adevărat fericiți.

— Înțeleg.

Mai erau pe atunci atîtea lucruri pe care voiam să le înțeleg, încît m-am bucurat cînd a venit vorba despre altceva. În seara aceea parcul era închis și am fost nevoit să-l ocolesc prin *rue de Vaugirard*. Parcul închis, cu porțile încuiate, era trist, iar eu eram mai trist, că trebuia să-l ocolesc, în loc să scurtez drumul, traversîndu-l, mai cu seamă fiindcă mă grăbeam să ajung cît mai repede acasă, în *rue du Cardinal Lemoine*. Iată cum se sfîrșise o zi care începuse atît de frumos. Va trebui să muncesc serios a doua zi. Munca e

leacul cel mai bun în orice împrejurare, sau aproape, credeam eu pe atunci și mai cred și astăzi. După convingerea mea, Miss Stein socotea că tot ceea ce trebuia lecuit la mine erau tinerețea și dragostea pentru soție. Nu mai eram trist de fel cînd am ajuns acasă în *rue du Cardinal Lemoine* și i-am împărtășit soției știința proaspăt dobîndită. Iar noaptea am fost fericiți cu propria noastră știință dobîndită mai demult, la care se adăuga și cea cîștigată în munți.

UNE GÉNÉRATION PERDUE[1]

În curînd am luat obiceiul de a face, spre seară, în drum către casă, un popas în *rue de Fleurus 27*, atras de căldură, de tablourile frumoase și de discuțiile interesante. Eram adesea singurul oaspete și oricum Miss Stein se arăta totdeauna foarte prietenoasă față de mine, iar într-o perioadă destul de lungă, chiar afectuoasă. De cîte ori mă întorceam din călătorie, de la vreo conferință politică internațională, ori din Orientul Apropiat, ori din Germania, unde plecam în calitate de corespondent al unui ziar din Canada și al cîtorva agenții de presă, Miss Stein ținea să-i povestesc toate amănuntele hazlii. Desigur, în orice călătorie survin și întîmplări comice, iar acestea îi plăceau grozav, după cum aprecia și anecdotele cu umor negru, *Galgenhumor*[2], cum i se spune în Germania. Miss Stein voia să cunoască lumea numai sub laturile ei amuzante, ignorînd cu desăvîrșire pe cele reale, pe cele rele.

---

[1] O generație pierdută (fr.).
[2] Textual: umorul unui condamnat la spînzurătoare (germ.).

Pe atunci eram tînăr, vesel din fire și în cele mai grele perioade avusesem destule pățanii comice ; cînd i le povesteam pe acestea, mă asculta cu mare plăcere. Celelalte le păstram pentru mine, preferam să scriu despre ele.

Uneori, cînd mă duceam în *rue de Fleurus*, nu după o călătorie, ci după o zi de lucru, căutam s-o fac pe Miss Stein să-mi vorbească despre literatură. În perioadele cînd lucram, simțeam nevoia să citesc după ce scriam. În astfel de momente oboseala fizică este o necesitate ; trebuie să mergi mult pe jos și mai cu seamă să faci dragoste cu femeia iubită. Acesta e cel mai bun remediu. Pe urmă însă, cînd ai obosit, e necesar să citești, ca să nu te gîndești, să nu te frămînți cu ceea ce scrii și să te poți apuca a doua zi din nou de lucru. Învățasem din experiență să nu-mi golesc niciodată fîntîna inspirației, ci să mai las ceva pe fund, ca peste noapte izvoarele ce o alimentează s-o poată umple din nou.

Pentru a-mi abate gîndurile de la ce scriam, adesea, după ce puneam condeiul jos, citeam operele unor scriitori în plină activitate pe atunci, ca Aldous Huxley, D. H. Lawrence și alții, pe care mi le puteam procura fie de la biblioteca Sylviei Beach, fie de la anticarii de pe cheiurile Senei.

— Huxley e un om sfîrșit, îmi spunea Miss Stein. De ce ții să citești ceea ce scrie un om care nu mai are nimic de spus ? Nu-ți dai seama că e un om mort ?

Cum pe vremea aceea nu-mi dădeam seama că într-adevăr așa era, i-am răspuns că mă amuză cărțile lui și mă împiedică să mă gîndesc la ale mele.

— Nu trebuie să citești decît cărți foarte bune sau foarte proaste.

— Cărţi foarte bune am citit toată iarna asta şi iarna trecută şi voi mai citi şi iarna viitoare, iar cărţile foarte proaste nu-mi plac.

— Cum poţi citi o astfel de maculatură ? Crede-mă, Hemingway, nu-i decît o maculatură pretenţioasă, scrisă de un cadavru viu.

— Vreau să fiu la curent cu ceea ce se scrie astăzi, i-am răspuns. Şi apoi, cărţile celorlalţi îmi abat gîndurile de la cea pe care o scriu eu.

— Ce mai citeşti acum ?

— O carte de D. H. Lawrence, am spus. A scris cîteva nuvele foarte bune, printre care una *The Prussian Officer* [1].

— Am încercat şi eu să citesc romanele lui. Nu-l pot suferi. Prea e patetic şi absurd. Scrie ca un om bolnav.

— Mie mi-a plăcut *Sons and Lovers* [2] şi *The White Peacock* [3], deşi ceva mai puţin. Dar n-am putut citi *Women in Love* [4].

— Dacă tot nu-ţi place literatura proastă şi vrei ceva cu adevărat interesant, citeşte cărţile Mariei Belloc Lowndes [5], care sînt admirabile în felul lor.

Despre această scriitoare nici nu auzisem. Miss Stein mi-a împrumutat *The Lodger* [6], o admirabilă biografie romanţată a lui Jack Spintecătorul şi o altă carte, un roman despre o crimă comisă într-o localitate din apropierea Parisului, care nu putea fi decît Enghien-les-Bains. După o zi de muncă, aceste cărţi îmi prindeau foarte bine ; personajele erau veridice, acţiunea verosimilă, chiar şi în scenele de groază. Într-un cuvînt, erau literatura ideală pentru a te recrea seara după lucru şi de aceea am citit toate operele Mariei Belloc Lowndes, pe care mi le-am putut procura. De fapt nici nu scrisese prea multe, iar celelalte erau mai slabe decît primele două ; totuşi, pînă la apariţia primelor romane ale lui Simenon n-am mai găsit cărţi atît de potrivite pentru ceasurile pustii din zi sau din noapte.

Cred că şi Miss Stein ar fi apreciat cărţile bune ale lui Simenon — prima pe care am citit-o a fost sau *L'Ecluse Numéro* [1] sau *La Maison du Canal* [2] nu pot afirma cu certitudine — dar pe vremea cînd ne vedeam, nu-i plăcea să citească în limba franceză, deşi o vorbea bucuros. Primele cărţi de Simenon le-am primit de la Janet Flanner, care citea cu mare plăcere în limba franceză şi urmărea reportajele lui încă de pe vremea cînd Simenon făcea cronica judiciară la ziar.

În cei trei sau patru ani de prietenie strînsă cu Gertrude Stein, nu-mi aduc aminte s-o fi auzit vreodată spunînd o vorbă bună despre un scriitor care nu scrisese articole elogioase despre opera ei sau nu contribuise într-un fel la cariera ei literară, cu excepţia lui Ronald Firbank şi, mai tîrziu, a lui Scott Fitzgerald. La început, cînd abia ne cunoşteam, Miss Stein nu amintea niciodată de Sherwood Anderson scriitorul, deşi vorbea cu mult entuziasm despre farmecul şi calităţile lui umane, despre ochii lui de o frumuseţe neobişnuită, despre privirea lui caldă, de italian. Mie însă îmi plăceau foarte mult unele dintre nuvelele lui, scrise într-un

[1] Ofiţerul prusac (engl.).
[2] Fii şi îndrăgostiţi (engl.).
[3] Păunul alb (engl.).
[4] Femei îndrăgostite (engl.).
[5] Romancieră engleză (1868—1947).
[6] Chiriaşul (engl.).

[1] Ecluza nr. 1 (fr.).
[2] Casa de lîngă canal (fr.).

stil simplu și firesc, cîteodată cu mare măiestrie ; se vedea cît de bine cunoaște oamenii despre care scrie și cît de legat e de ei. Miss Stein evita orice discuție despre scrieri, referindu-se întotdeauna numai la persoana lui Anderson.

— Ce crezi despre romanele lui ? am întrebat-o odată.

A refuzat bineînțeles să vorbească despre opera lui Anderson, ca și despre a lui Joyce de altfel. Era destul să-i pomenești de două ori numele lui Joyce, ca să-ți dea a înțelege că nu mai ai ce căuta acolo. Era ca și cum ai fi lăudat un general în fața altuia. O asemenea greșeală nu face nimeni de două ori. În schimb, poți aminti oricînd unui general despre un altul, cu condiția ca primul să-l fi învins pe al doilea. Atunci cel cu care vorbești e chiar în stare să-l și laude pe adversar, povestindu-ți bucuros, cu lux de amănunte, cum l-a învins.

Într-adevăr nuvelele lui Anderson erau prea bune pentru a constitui un subiect de conversație în casa aceea. Ca s-o încerc pe Miss Stein, am fost chiar gata să-i spun că opera lui mi se pare cît se poate de searbădă, dar mi-am dat seama că și aceasta ar fi fost o gafă, deoarece aș fi criticat pe unul dintre cei mai sinceri adepți ai ei. Fapt e că atunci cînd a apărut romanul lui Anderson, intitulat în cele din urmă *Dark Laughter* [1], roman atît de cenușiu, stupid și pretențios încît nu m-am putut abține să nu-l parodiez [2], Miss Stein s-a supărat grozav pe mine. Era și de așteptat, criticasem pe cineva din suita ei. Pînă atunci însă nu se supărase aproape niciodată pe mine. Mai mult, ea însăși a început să-l ridice în slăvi

[1] Rîsul negru (engl.).
[2] În *Torente de primăvară* (n.a.).

pe Sherwood, dar abia după ce steaua scriitorului apusese.

Pe Ezra Pound era supărată din pricină că acesta, așezîndu-se prea brusc pe un scăunel șubred și, desigur, inconfortabil — pe care se prea poate să fi fost poftit anume să șadă — nu mai știu dacă l-a rupt ori l-a șubrezit și mai tare. N-avea importanță nici faptul că era un mare poet, un om amabil și generos, nici faptul că incidentul nu s-ar fi produs dacă i s-ar fi propus să șadă pe un scaun normal. Iar peste cîțiva ani, Miss Stein a scornit alte motive, mai plauzibile și mai perfide, pentru a-și justifica antipatia față de Ezra Pound.

Am auzit-o pentru prima oară pe Miss Stein folosind expresia „o generație pierdută" după ce ne-am întors din Canada și ne-am mutat pe *rue Notre-Dame-des-Champs*, pe vremea cînd mai eram încă buni prieteni. Într-o zi, vechiul ei Ford de tipul T (pe care îl conducea singură) defectîndu-se la sistemul de aprindere, mecanicul de la garaj, un băiat tînăr, mobilizat abia în ultimul an de război, ori n-a reușit să i-l repare, ori a refuzat să se ocupe de mașina ei peste rînd. În orice caz Miss Stein, socotind că tînărul se dovedise neserios, l-a reclamat patronului, care l-a mustrat aspru și printre altele i-a spus : „Sînteți cu toții *une génération perdue*".

— Asta sînteți cu toții. Da, cu toții ! repeta Miss Stein. Voi, tinerii care v-ați întors din război, sînteți cu toții o generație pierdută.

— Așa crezi ?

— Fără îndoială, întări ea. Nu respectați nimic. Băutura are să vă ducă de rîpă...

— Mecanicul acela tînăr era beat ? am întrebat-o.

— Nicidecum.

— Dar pe mine m-ai văzut vreodată beat ?

— Nu, însă prietenii dumitale sînt niște bețivi.

— Mi s-a întîmplat și mie să mă îmbăt, am recunoscut. Dar aici n-am venit niciodată beat.

— Desigur. Nici n-am spus așa ceva.

— Probabil că patronul tînărului se îmbătase, deși era abia ora unsprezece dimineața, i-am întors-o. De aceea și vorbea așa de sentențios.

— Degeaba mă contrazici, Hemingway. N-are nici un rost. Sînteți cu toții o generație pierdută, după cum bine spunea proprietarul garajului.

Mai tîrziu, cînd am scris primul meu roman, am încercat să contrabalansez printr-un citat din *Ecleziastul* cuvintele proprietarului de garaj, reproduse de Miss Stein. În seara aceea însă, în drum spre casă, m-am gîndit la tînărul mecanic și m-am întrebat dacă nu cumva l-au transportat și pe el cîndva într-un Ford de același tip, transformat în ambulanță. Mi-am amintit cum se abuza la maximum de frînele acestor ambulanțe cînd coborau încărcate cu răniți, pe drumurile abrupte din munți, mergînd în viteza intîia, cu frînă de motor, folosindu-se drept frînă pînă și marșarierul. Mi-am amintit cum ultimele mașini au fost azvîrlite, goale, în prăpastie, spre a fi înlocuite cu Fiat-uri mari, care aveau o cutie de viteză solidă de tip H și frîne de metal. Apoi m-am gîndit la Miss Stein și la Sherwood Anderson, la egotism, la lenea de a gîndi, în opoziție cu disciplina gîndirii și m-am întrebat care dintre cele două generații e îndreptățită s-o considere pe cealaltă „o generație pierdută". Tocmai atunci treceam prin dreptul cafenelei *Closerie des Lilas*, lumina de pe terasă cădea pe statuia vechiului meu prieten, mareșalul Ney, cu sabia scoasă, cu bronzul întunecat de umbra copacilor, stingher, părăsit de toți, purtînd vina dezastrului de la Waterloo, și mi-am zis că de cînd lumea toate generațiile au fost, sînt și întotdeauna vor fi dintr-o pricină sau alta „generații pierdute". Ca să-i mai țin de urît prietenului meu, m-am așezat pe terasa cafenelei și am băut o bere rece înainte de a mă duce acasă. (Pe atunci locuiam deasupra unei fabrici de cherestea.) Dar pe cînd îmi sorbeam berea, privind statuia, mi-am adus aminte cîte zile luptase Ney personal împreună cu ariergarda, acoperind retragerea armatei franceze de la Moscova, în timp ce Napoleon dezertase, plecînd în caleașcă, însoțit de Caulaincourt ; în clipa următoare însă mi-am amintit cîtă simpatie, cîtă prietenie afectuoasă îmi arăta Miss Stein, cu cîtă căldură îmi vorbea despre Guillaume Apollinaire, despre moartea lui, survenită în ziua armistițiului din 1918 cînd, în timp ce mulțimea striga : *À bas Guillaume*"[1], marele poet credea în delirul său că pe el îl huiduiesc ; în cele din urmă, am jurat în fața lui Dumnezeu și a lui Mike Ney să fac tot ce voi putea și cît voi putea pentru a o sprijini pe Miss Stein și a contribui ca tot ce înfăptuise bun să fie recunoscut. Dar la naiba cu vorbăria ei despre generația pierdută și cu toate etichetele înjositoare și ieftine !

Cînd am ajuns acasă, după ce am traversat repede curtea și am urcat scările, de cum am dat cu ochii de soția mea, șezînd cu copilul și cu motanul F. Pussy în jurul focului din cămin, fericiți cu toții, i-am spus :

---

[1] „Jos Guillaume" (împăratul german Wilhelm al II-lea).

— Să ştii că Gertrude e totuşi o femeie de treabă.

— Fireşte, Tatie.

— Deşi uneori spune cam multe prostii.

— Eu n-am prilejul să le aud, zise nevastă-mea. Cum nu-s decît o soţie, cu mine stă de vorbă numai prietena ei.

Traducere de
EMMA BENIUC

André Malraux

(n. 1901)

Dintre cărţile mai recente de memorialistică un titlu se impune prin anvergura artistului care vorbeşte şi prin originalitatea atitudinii. Dincolo de strălucirea factice, de best-seller, *Antimemoriile* lui André Malraux este una dintre cărţile reprezentative ale ultimilor ani.

A devenit de mult un loc comun afirmaţia că romanele lui Malraux sînt surse ale căror reverberaţii se regăsesc în toată epoca ultimelor trei decenii, trecînd în acelaşi timp graniţele literaturii, angajînd eticul, concepţia despre lume, opţiunile practice. Nu vom pune întrebarea în ce măsură proza aceasta încordată şi gravă, ignorînd destinderea zîmbetului, chiar cînd caricaturizează, transcende anxietatea şi căutările individului singur, în ce măsură a exprimat efectiv o hotărîre şi o speranţă comună. A reuşit-o fără îndoială în *Speranţa*, cronică a războiului civil spaniol, pe care o revistă revoluţionară de la noi a publicat-o, în foileton, îndată după apariţie. Oricum ar fi apreciată semnificaţia politică şi filozofică a acestor romane, densitatea lor, caracterul lor simptomatic de cărţi ale actualităţii de pe la 1930—1940, acţiunea lor asupra intelectualităţii de stînga din aceeaşi epocă sînt la fel de incontestabile ca şi capacitatea lor de a rezista timpului.

Memoriile unui asemenea romancier al reflexiunii şi

acțiunii angajate au un interes sporit de biografia lui neobișnuită. Născut în 1901, debutează la 20 de ani cu *Lunes de papier (Luni de hîrtie)*, frecventează cercurile suprarealiste, pleacă în Indochina împreună cu soția lui, într-o expediție arheologică, care se va solda cu o condamnare la închisoare. Intră în legătură cu revoluționarii anamiți, apoi cu revoluționarii chinezi — experiențe din care se nutresc romanele *La voie royale (Drumul regal*, *Les conquérants (Cuceritorii)* și *La condition humaine (Condiția umană)*. Malraux aderă în acești ani la mișcarea internațională antifascistă, participă la congresul pentru apărarea culturii din 1935.

Războiul civil spaniol; Malraux organizează aviația republicană. Rănit, publică în 1937 *Speranța*.

Războiul mondial, rezistența. Combatant în trupele de tancuri, rănit, prizonier, evadează, devine comandantul unei regiuni militare sub numele de colonel Berger. În aceiași ani (mai precis în 1943), publică prima parte — *Les Noyers d'Altenburg (Nucii din Altenburg)* — din ultimul său roman *La lutte avec l'ange (Lupta cu îngerul)*. Cartea a rămas întreruptă pînă azi.

Apropiindu-se de generalul de Gaulle, devine înalt funcționar în prima guvernare gaullistă, iar din 1958 ministru al Afacerilor culturale. Creației epice i se substiuie în acești ani eseistica estetică: *Psychologie de l'art* (3 volume, 1947—1950), *Les voix du silence (Glasurile tăcerii*, 1951), *Le musée imaginaire de la sculpture mondiale (Muzeul imaginar al sculpturii mondiale*, 1952—1955), *La métamorphose des dieux" (Metamorfoza zeilor*, 1957).

Biografia și opera ar fi dat un interes special mărturisirii memorialistice a lui Malraux. Această mărturisire însă, *Antimemoriile* o refuză. Primele pagini sînt o critică a genului căruia îi contestă sinceritatea — pusă între ghilimele — și rostul. Deși revine la obiecții aduse de multă vreme, contestarea memorialisticii, făcută cu

subtilitate, e interesantă. Dar mai mult decît rezultat al reflecției, refuzul e produsul orgoliului și al discreției. Așa cum se descifrează această atitudine și în refuzul de a răspunde și de a polemiza cu volumul de amintiri al Clarei Malraux, fosta soție a scriitorului.

Cartea se construiește astfel din amintiri confruntate cu impresii prezente și din meditații, din impresii de călătorie, convorbiri relatate minuțios și din priviri circulare asupra muzeelor reale și imaginare. Elaborarea literară a amintirilor nu se efectuează, ca la Goethe, prin construcția unei narațiuni autobiografice, continue, ci prin reveniri, prin înmulțiri de unghiuri dispersate în timp. Scriitorul se reîntoarce la locul călătoriilor și experiențelor sale, confruntă impresiile noi cu amintirile presărate cu discreție. De aceea cele mai multe părți au drept titlu unul dintre romane și deci una dintre experiențele mai vechi: *Les Noyers d'Altenburg*, *La tentation de l'occident*, *La voie royale*, *La Condition humaine*.

Discutabile în relatările și interpretările de detaliu, *Antimemoriile* reușesc să facă viabilă o formulă neuzitată care înglobează rememorarea, romanul și eseul. Mai mult decît *Les Noyers d'Altenburg*, carte tulburătoare dar rămasă neterminată, *Antimemoriile* sînt ultimele pagini literare ale lui Malraux.

ANTIMEMORII

(ANTIMÈMOIRES)

3

1934, Saba/1965, Aden

...Iată Adenul. De departe, e tot stînca lui Rimbaud, despre care nu se știe prea bine dacă îi aparține lui Dante sau lui Gustave Doré. Dar

acum cu accentul neobişnuit, ivit, în epoca submarinelor atomice, pe aceste stînci imperiale ale vechii regine a mărilor. Difuzoarele de pe bord anunţă : „Avînd în vedere situaţia de la Aden, pasagerii care doresc să coboare pe uscat debarcă pe propria lor răspundere". Englezii vor să facă din Aden capitala unei federaţii de sultanate din Arabia de Sud, căreia îi vor acorda independenţa în 1968. Arabii ostili sultanilor şi susţinuţi de către egipteni, care îi organizează în Yemen, vor să-i izgonească pe englezi numaidecît.

Barca trimisă de consulatul Franţei ne aşteaptă.

Ca pretutindeni în Orient, a răsărit un oraş nou : sînt şoselele asfaltate de pe teritoriul fostului Imperiu britanic, mărginite de case sud-americane, pe care Indiile le-au colorat în vernil, roşu, albastru-cenuşiu. În centrul oraşului, o apariţie ciudată în acest ţinut sterp : o grădină, pe care n-o distrug casele cu culori de şerbeturi ; flamboianţii [1] şi oleandrii sînt în floare (o tăbliţă interzice să li se ia frunzele). În centrul grădinii : micul muzeu.

Este muzeul tradiţional al coloniilor engleze, un talmeş-balmeş foarte curăţel, în care păsările împăiate privesc cu ochii lor rotunzi o colecţie de cristale, cîteva costume, grăunţe şi vestigii arheologice. Acestea din urmă e mai bine să le contempli în patru labe, ca în vechiul nostru muzeu Trocadéro. Baso-reliefurile, sculptate pe latul pietrelor, sînt clasate ca nişte cărţi, aşa încît nu le vezi decît muchiile. Dar la nivelul genunchilor sînt destul de multe figuri de alabastru. Aceasta este, înainte de Constantinopol, înainte

[1] Arbust exotic, cu flori roşii *(Caesalpinia pulcherrima)*.

de Filadelfia, cea mai importantă colecţie de sculpturi din Saba [1].

Beduinii le aduc aici una cîte una ; un bogat neguţător arab adunase un număr mare de astfel de sculpturi şi le lăsase moştenire muzeului. Pentru că Saba, sau Mareb, orice nume i s-ar da, e tot în mîinile dizidenţilor. Aceştia au rezistat emirilor, yemeniţilor, egiptenilor — şi, ceea ce era mai greu — petroliştilor, a căror expediţie, destul de recentă, a eşuat. Englezilor ? Aceştia au ştiut, fără îndoială, la ce trebuie să se aştepte, dacă nu prin alt mijloc, cel puţin cu ajutorul agenţilor lor indigeni. Dar arheologia, în aceste ţări, nu era grija majoră a serviciilor lor speciale. O expediţie ştiinţifică a Adenului independent va risipi într-o bună zi „misterul din Saba", aşa-zis de nepătruns, în aceste săli bîntuite de umbra farmacistului Arnaud şi de cea a măgarului său...

„Iar oamenii din Dabar îşi puseră lucrurile ridicate de ei sub ocrotirea zeilor, stăpînilor, regilor şi popoarelor din Saba ; oricine le va schilodi, oricine va urni şi va muta din loc aici un chip cioplit sau un idol, piară-i neamul !"

Dacă aş fi şopîrlă, mi-ar plăcea această inscripţie. Dar mie îmi plac cele care se referă la zeii tulburători : zeul-lună Sin, masculin — în alte mitologii e feminin — Dat-Badan, zeiţa-soare, şi Uza, zeul-Venus masculin, pomenit de atîtea inscripţii, dar încă necunoscut. În acest biet muzeu — unde floricelele cuminţi sînt cucerite de apa din rezervoarele ciclopeene, atribuite reginei

[1] Oraş antic în Arabia (în actualul Yemen), sediul reginei legendare Balkis, care, conform povestirii biblice, l-ar fi vizitat pe regele Solomon.

Balkis, încastrate în niște trecători infernale — te duce gîndul la sexualitatea poporului care a conceput-o pe Venus ca bărbat și care a văzut în soare semnul feminin al fecundității, iar în lună un Părinte îndurător și împăciuitor. Oare din deșert s-a născut această binecuvîntare a nopții? Dar la celelalte popoare din deșert, în aceleași epoci, luna era un zeu crud. Ce sexualitate tulbure sau pură a făcut ca această rasă dispărută — care, în legenda ei, neconfirmată de nici un fapt istoric, susține că a fost întotdeauna condusă de regine — să gîndească de-a-ndoaselea decît celelalte?

La Constantinopol exista, alături de colecția din muzeu, o serie de falsuri vrednice de stimă și care, departe de a imita opere autentice, inventează o artă. Aici, statuetele găsite de beduini sînt veritabile. Statuete arhitecturale, ca anumite statui sumeriene și mexicane, unde personajul este în același timp adorator, zeu și templu; și regi vag „asemănători", mult mai tîrzii, de influență partă. În a doua sală, un rege mustăcios e înfățișat în fața unei catifele negre drapate. Cîte secole despart aceste arhitecturi sălbatice de fețele vag romane, parte sau palmireniene, a căror „finețe" ne-o laudă cu nevinovăție etichetele? Ei și? Sînt ultimii soli ai reginei, ale cărei miresme au umplut Biblia și din care nu rămîne decît un hohot de rîs străbătînd singurătățile: „Ci rîzi, frumosule sihastru!".

Cripta i-a fost oare scotocită de către jefuitorii de morminte și nu mai rămîne din mumia ei vîndută decît un ochi căzut, os și lapis, ca cel al faraoanei de la muzeul din Cairo, regăsit pe o scară de mormînt, printre mumiile de aligatori și de pisici cu urechile mari? Vom găsi oare tiparul

subțire care i-a acoperit fața, scobiturile stîngace ale metalului apăsat cu cele două degete mari, pentru a păstra amprenta pleoapelor sale, calde încă? Sau vreun trapez de aur rău fasonat, ca cel care, la vechiul muzeu din Atena, purta eticheta prăfuită și uzurpată: „Masca lui Agamemnon"?...

Printre curiozități se găsește, fără nici o explicație specială, o monedă de aur de o sută de franci cu efigia lui Napoleon. Mă gîndesc la masca lui de la Societatea de Geografie, în penumbra din spatele lui Charcot [1], cînd acesta îmi vorbea despre Arnaud. Dar Arnaud scrie că atunci cînd a ajuns la Mareb, un alt alb ajunsese înaintea lui: arabii își aminteau de tenul lui deschis și de ciudata lui trecere pe acolo. Luat de către ei drept Mahdi [2], profetul așteptat, și-a petrecut seara la șeic și le-a dat celor care îl înconjurau unsprezece monede mari de aur. După rugăciunea de la asfințitul soarelui, cu toate că nu cunoștea pe nimeni, i s-a adus o scrisoare. A citit-o: „E moartea fratelui meu", s-a sculat și a plecat. A doua zi, pe enormele picioare sparte ale singurei statui dintre ruine, se găseau unsprezece „fantome de monede de aur" și s-a aflat curînd că necunoscutul călător fusese asasinat de un trib vecin.

Arnaud a cerut să i se aducă o monedă: era de o sută de franci, de aur, cu efigia lui Napoleon. Celelalte zece erau încă la bazarul din Mareb, cu toate că trecuseră acolo prin multe mîini; șeicul interzisese să fie dus la Sanaa aurul acelui călă-

[1] *Jean Charcot* (1867—1936), savant și explorator francez.

[2] Personaj legendar musulman, care „va reveni la sfîrșitul veacurilor" ca să-i mîntuie pe credincioși, adică un fel de Mesia mahomedan.

tor, care părea să posede știința lui Solomon. Arnaud a mai cerut să vadă ceea ce arabii numeau fantoma unei monede și i s-a adus o bucată de ceară de sigilii. Dar ceara de sigilii era necunoscută în Arabia, deci fusese adusă de către călător. De ce inventase acesta fantomele, după ce împărțise monedele ?

Astăzi, Saba, încă nesiluită, ar trebui să fie închinată acestui aventurier apărut o clipă și dispărut numaidecît în asasinat ; pentru ca acolo unde îi sînt osemintele — căci există cu siguranță astfel de aventurieri fără mormînt, fascinați numai de patima hazardului și înapoiați în hazard — Saba să se joace (cum se joacă morții, care de-a lungul întregii lor vieți au fost curajoși și frivoli) cu terasele sale fără flori, cu observatoarele sale prefăcute în pulbere, cu depozitele sale de parfumuri și cu ruinele sale care par să freamăte de singurătate sub pata tăcută a păsărilor ; pentru ca să ținem amîndoi în mîinile noastre de umbră una dintre ultimele taine, care ne va fi frățească în plictiseala fără de sfîrșit a morții.

Un paznic foarte politicos mi-arată printr-o fereastră rezervoarele atribuite reginei Balkis. Îmi vorbește despre regele Akram, care a fugit cu poporul lui, după ce a văzut într-o noapte cum un guzgan urnea cu lăbuțele lui un bloc din digul de la Mareb, pe care nici douăzeci de războinici nu l-ar fi clintit, un bloc din digul a cărui distrugere avea să dea pradă nisipului bogăția și viața regatului Saba...

Oraș interzis sau oraș deschis, cetate a ruinelor sau a cărămizilor înapoiate în argilă ca cele din Ninive, n-am să revăd niciodată Marebul. Iată-i statuile, inscripțiile, poate și florile. Arborele de smirnă din fața muzeului se îmbină cu palmierul de zinc, care la plecarea avionului nostru, era singurul copac din Djibuti — e un oraș acum... — cu turmele sale de capre și cu ciobanii săi negri pe albeața salinelor, cu un ultim reflex de soare pe fierul lănciilor lor. Iată-l pe negus, în ghebiul regal. Stă pe o canapea de la Galeriile Lafayette, în fața dregătorilor săi în togă. În timp ce tălmaciul îl numește pe Corniglion-Molinier „Monsieur de la Molinière“, pentru că negusul cu zîmbetul trist a primit cu două zile înainte cîțiva iunkeri, intră prin ferestre răgetul leilor lui Iuda. Cuștile lor mărginesc de veacuri aleea principală a palatului negușilor, care le socotesc pe reginele din Saba drept străbunele lor legendare [1]... Iată deșertul, ceața de culoarea nisipului ca și ruinele, Solomon mort, înconjurat de demonii lui, invidioși de trombele capricioase, și un țipăt puternic al reginei care cîntă la harfă sub constelațiile cu nume de insecte... Poezia visurilor moarte. Căci există visuri prefăcute în pulbere, ca de pildă sălbaticul cu inima bună ; există raiuri de neînvins, ca justiția, sau seculare, ca libertatea, vîrsta de aur, și o lume de visuri pătimașe, a căror cenușă devine poezie, după cum cea a zeilor devine mitologie : cavalerismul, cele O mie și una de nopți... Toate celelalte lumi minore se amestecă, ruinele din Mareb cu cele ale stadionului de la Nüremberg, cu cele două zăgazuri de piatră, purtătoare ale focurilor, printre care Hitler invoca Germania în noapte ; cu vîlvătăile de pe vechile altare ale magilor din munții Persiei ; cu încăpe-

[1] Fondatorul legendar al dinastiei etiopiene, *Menelik* I (sec. X î.e.n.), a fost fiul regelui Solomon și al reginei Balkis din Saba.

rea funerară a lui Keops din marea Piramidă și cu moartea pîndită acolo sus, în stepele sale cu aștri, care m-a făcut să văd rețeaua de vine ale pămîntului celor vii ca liniile din mîna mamei mele moarte. Privesc cu o afectuoasă ironie acest vis tocit, pentru care mi-am riscat la urma urmei viața, în acest mic muzeu unde stă adăpostit, așa cum măceșii din grădina unui preot, la Damasc, ascundeau odinioară lespedea de onix sub care odihnește gloria lui Saladin [1]. În fața porții, umbra unui uliu trece cu aripile întinse, ca o ocrotire tăcută și depărtată.

Paznicul ne îndeamnă să admirăm niște fluturi. Au venit oare din Saba ca să se lase prinși în ace pe aceste dopuri ? Îmi place să mi-o închipui pe Balkis, cum îi face lui Solomon o plecăciune orientală, cu un fluture pe nas. Mă gîndesc la bătrîna regină a Casamanței [2], înaintea copacului ei sfînt, sub fulgii mătăsoși ai copacului, sub același soare ca acum. E amiază. Trebuie să plecăm. Muzeul are să doarmă la picioarele rezervoarelor uriașe, sub arborii săi frumoși, fără miros și fără maimuțe.

În oraș au făcut explozie un șir de grenade. Sirene. Urlete fantastice se pierd în această foarte veche tăcere. Automobilul ne duce, cu steagul francez desfășurat. Blocări de circulație și ambulanțe, acolo unde au fost aruncate grenadele. Strada, pe care intrăm ca să ocolim îmbulzeala, e zidită. Mai este una. În case, postul de radio

[1] Sultan al Egiptului și Siriei (1137—1193), eroul musulman al cruciadei a III-a. I-a învins pe frîncii comandați de Guy de Lusignan la Tiberiada (1187) și a cucerit Ierusalimul.

[2] Fluviu în Africa (Senegal) și numele unui stat negru care a ființat odinioară pe malurile lui .

Cairo, în aparate care îl difuzează cu maximum de intensitate urlă că englezii îi tortureaza pe luptătorii pentru independență. Ajungem din nou pe strada principală a cartierului rezidențial britanic. Se numește Maallah, dar i se spune mai bucuros : kilometrul crimei. Un post de radio englez vorbește din Yemen.

Acum patru ani, imamul Yemenului, aliat recent al Republicii Arabe Unite, a rupt relațiile cu Siria printr-un mare poem împotriva lui Nasser...

„Ci rîzi, frumosule sihastru !".

1944/1965

...Mi-am regăsit stratul de garoafe de la Revel ; țigareta, chibritul. A doua zi, alt automobil blindat a venit să mă ia. Alături de mine, pe bancheta din spate, un soldat cu o mitralieră. Nu mai mergeam către sud, ci către est. După cîteva ore am intrat în Toulouse. Se lăsa noaptea. Iată piața Wilson, iată cafeneaua Lafayette, unde luasem loc atît de des, în timpul războiului din Spania. Într-o zi, în micul scuar, îmi manipulam revolverul, cu țeava în jos, în buzunarul pardesiului. Din nebăgare de seamă, trăsesem. Zgomotul nu atrăsese atenția nimănui și scăpasem numai cu o gaură roșietică. Fluieram de bucurie, pentru că văzusem cu o clipă înainte în vitrinele librăriilor *Familia Thibault* cu banderola premiului Nobel...

Am fost împins într-una din casele din piață. Demisol. Încăperea — un salon burghez — n-avea drept fereastră decît un ochi semicircular.

Zăbrele la interior. Afară, perechile se plimbau în jurul micului scuar, se așezau pe terasele cafenelelor : obișnuita viață de seară, dacă n-ar fi fost uniformele nemțești. Cumnată-mea (fra-

tele meu fusese prins de peste o lună) locuia pe strada Alsacia-Lorena, la o sută de metri de piață... Un maior german a pus să mi se aducă ouă cu șuncă și o sticlă de bordeaux. Eram oare socotit prizonier de seamă? Vichy[1] nu putea fi în cauză, pentru că nu-mi luase interogatoriul nici un francez. Mi-aduc aminte de un sfat: să nu golesc niciodată o sticlă, pentru că Gestapo-ul lovește cu ele și pentru că sticlele goale sînt măciucile cele mai dureroase. Nu ajunsesem pînă acolo. Dialogul aproape că nici n-a fost un interogatoriu, cu frazele obișnuite: „Mareșalul Pétain a semnat armistițiul" și „Wehrmacht-ul nu tortureaza". Am vorbit de Verdun, iar maiorul a spus: „În acel moment eram prizonierul francezilor". Mașina blindată ne-a dus într-un cartier cu străzi largi, a ocolit vastul monument al Morților[2], și s-a oprit în fața unui hotel luxos. Un hol fără mobilier, afară de un birou, în spatele căruia lucrau doi subofițeri. Maiorul le-a dat actele mele, pe care și le transmiseseră temnicerii mei succesivi. Subofițerul a spus: „Treizeci și patru". (Un număr de cameră?) Celălalt subofițer și maiorul mă încadrau. Hotelul avea un ascensor, totuși ne-am urcat pe scara acoperită de un covor gros, fixat cu bare de alamă sclipitoare. Urcam anevoie, dar cei doi nemți își potriveau pasul cu al meu. Pe culoar, santinele militare, fără altă armă decît revolverul în tocul lui. Etajul II. Ușa nr. 34. O santinelă a deschis ușa, a închis-o la loc, apoi covorul de pe culoar a înăbușit pașii celor trei nemți care plecau.

---

[1] Subînțeles: guvernul de la Vichy, oraș unde și-a avut sediul (1940—1944) guvernul francez colaboraționist prezidat de mareșalul *Pétain*.

[2] Este vorba de victimele primului război mondial.

Era o cameră mare de baie, transformată în cameră de dormit. Într-un colț, un pat, cu o pătură și cu cearceafuri albe. În alt colț, un dulap. Nici o sonerie. Nici clanță la ușă. Am bătut cu pumnii în ușă. Sosirea santinelei, care m-a privit chioriș.

— Toaleta?

M-a condus. Într-un salon, cel puțin zece pisoare verticale, din material ceramic, ca la cafenele. A rămas în spatele meu. Înapoi. A început să vocifereze. Fără îndoială, urla că nu trebuie să bat în ușă. Cît are să mai țină? L-am privit și am țipat la fel de tare ca el:

— Sînt aici, poate, ca să fiu împușcat, dar cu siguranță nu ca să mă dăscălești dumneata! Ajunge!

La fel de uluit ca și cum m-aș fi metamorfozat, sub ochii lui, în iepure de casă, a tăcut și a închis la loc ușa camerei, cu o grijă amenințătoare.

S-ar fi zis că e o casă de sănătate și, totuși, paznicul zbierase. Am deschis dulapul. Pe unul din rafturi, cîteva resturi, niște creioane și o riglă cu capătul tăiat cu grijă. Paznicul nu deschisese ușa cu o cheie, ci cu un fier lat. Am cercetat broasca. Limba intrase în scobitură, dar ușa nu stătea închisă decît pentru că i se scosese clanța și tija ei de fier. Prin gaura pătrată în care paznicul își vîrîse fierul lat, vedeam lumina culoarului ca printr-o gaură de cheie.

Capătul riglei din dulap se potrivea în gaură. Porțiunea care intra era suficientă pentru a deschide ușa. Ceea ce am și făcut, încet de tot. Paznicul stătea pe culoar, ceva mai departe, cu spatele. Am închis la loc fără zgomot și am pus rigla în dulap.

Nu puteam să alerg. Nici să umblu în vîrful picioarelor; dar aș fi putut să mă descalț. O eva-

dare nu izbutește fără un risc care să-l uluiască pe adversar ; și riscul acela ar merita altul. Dar era ciudat că rigla se găsea în dulap. S-o fi tăiat oare predecesorul meu și să fi fost chemat înainte de a se fi putut servi de ea ? Nu se lasă cuțite unui prizonier. Prizonierul poate să-și fabrice o lamă improvizată (se zice...), dar rigla aceasta era foarte bine tăiată. Și dulapurile nu erau oare controlate ? „Doborît în timpul unei încercări de evadare...". Ce era închisoarea aceasta, unde se pare că temnicerii se mulțumeau să-i înregistreze pe prizonieri ?

Am presupus că maiorul reprezenta autoritatea căreia mă predase divizia blindată. Această autoritate mă socotise vrednic de o bizară pensiune de familie, dar care nu avea nimic din anticamera unui pluton de execuție. Încăperea nu avea fereastră... Dacă hotărîrea luată nu era de a mă împușca — sau, cel puțin, nu imediat — atunci era de a mi se lua interogatoriul la Paris. Trebuia să știu dacă rigla poate servi ; și dacă ziua, în această casă onorabilă, seamănă cu noaptea. Am început să mă dezbrac. Cineva a deschis ușa : soldatul care îl însoțise pe maior, însoțit, de data aceasta, de un subofițer. M-am îmbrăcat la loc. La parter, subofițerul mi-a luat actele. Iarăși automobilul blindat.

Un cartier depărtat, un turn, un zid foarte lung ; mașina a virat la stînga cu un scîrțîit al frînelor și a pătruns sub o boltă. Era o închisoare. Înmatricularea tradițională. Nu mi s-a luat decît ceasul și mi s-a dat o recipisă ! Am fost închis într-o sală, unde se găseau vreo douăzeci de prizonieri, aduși în cursul zilei. Fiecare se ferea de toți ceilalți, dar mitomania informațiilor domnea ca o regină. Era cea pe care o cunoscusem odinioară, în lagărul de la Sens : „Pétain a fost ucis de către Weygand, în plin consiliu de miniștri !" — „Nu-i adevărat ! Pétain și Weygand au fost arestați de către Mandel !" În noaptea aceea s-a spus : „Frontul din Normandia a fost spart ; Chartres a fost luat de parașutiști".

A doua zi, pe la zece, am fost repartizați. Coridorul cu covor avea drept urmași vastele culoare ale închisorii, cu ușile lor cu ghișeu. Mă așteptam la o celulă, dar am fost împins într-o încăpere cu două ferestre mari, zăbrelite ; ferestrele ascundeau, afară, niște cutii care lăsau să intre numai lumina verticală. Vreo zece prizonieri, în haine civile, m-au privit cum intru, fără să-și părăsească saltelele, afară de unul, un roșcovan cu zîmbetul pînă la urechi, care mi-a strîns mîna călduros :

— Eu sînt șeful camerei. În numele colegilor, fii binevenit. Mă numesc André.

— Și eu. Mulțumesc.

— Cînd te-au agățat ?

— Săptămîna trecută.

Mi-a privit uniforma fără galoane.

— Ești șef de maquis ?

— Da.

— Ai noroc că nu te-au curățat !

— Încă nu. Poate din cauza uniformei. Și apoi, am făcut și noi o groază de prizonieri.

— Nu, zău !

De pe toate saltelele, prizonierii au venit spre mine, încet, ca la teatru.

— Cum stăm cu debarcarea ? Ultimul sosit aici e de acum trei săptămîni. Avem noi telefon, dar transmite numai gogoși !

— Comunicați ?

— Cum să nu ! Ai să vezi. Dar stai să vină mai întii Fritz-ii cu ciorba.

Uite și ciorba. Groaznică, fără exagerare. Bucata de pîine ajungea ca să trăiești numai cu ea.

Zgomotul de tinichea lovită încetase pe culoar. André s-a dus la fereastră și a spus destul de tare, dar fără să strige :

— Alo, alo, alo.

Tăcere generală. Celula vecină a răspuns :

— Alo.

André s-a dus în colț, s-a așezat pe jos și a bătut de trei ori cu mîna în zidul despărțitor. Același zgomot a venit din partea cealaltă. Prizonierii stăteau în picioare între el și ghișeu. A spus, cu aceeași voce :

— E-n regulă ?

Doi dintre ai noștri, cu urechea lipită de zid, transmiteau răspunsurile.

— Da. Și la voi ?

— Da. Am primit un colonel de la De Gaulle. Arestat la 23 iulie. Zice că Saint-Lô și Caen au fost luate. Și că aviația aliată a lansat parașutiști ziua. De atunci nu mai știe nimic.

— Știri sigure ?

— Da.

(„Să nu-ți pese, mi-a zis André ; aici toată lumea e sigură de totul !")

— Bine. Transmitem.

Același joc cu zidul din stînga. În spatele meu, culoarul ; în față, ferestrele. Salteaua rămasă liberă era vecină cu a lui André, ceea ce ne-a permis, după „telefon", să vorbim cu jumătate glas. Ceilalți moțăiau. Nu mai aveau ce să-și povestească.

— Crezi că nu sînt turnători aici ?

— Nu vorbi prea mult despre tine, atita tot.

Am înțeles. Turnătorii nu puteau denunța decît niște improbabile pregătiri de evadare, sau lăudăroșenii. Saint-Michel era un loc de trecere. Decanul era acolo de trei luni. În fiecare lună, un convoi pleca spre Germania. Rezultatul : o atmosferă de gară neliniștitoare, de loterie și de fortăreață, nu de lagăr. Nu ne puneau la nici o muncă. Paznicii, soldați negradați, erau indiferenți, în ciuda nevoii lor de a urla. Nu ne „caută", spunea André. Știau că facem transmisii, pentru că fiecare cameră prindea gogoșile, așa cum prinde un receptor de radio undele. Nici la Fresnes nu încetaseră niciodată. Dar nimic nu avea importanță, cu condiția ca furnitura să fie completă, să nu lipsească prizonieri. Să fim trimiși în Germania nu însemna pentru noi altceva decît riscul de a fi eliberați mult mai tîrziu. Dar la ora șase auzeam cum trec pe culoar doi soldați și un funcționar. De cele mai multe ori deschideau o ușă sau două și luau un prizonier sau doi.

Îi luau pentru Gestapo.

Cînd orologiile bisericilor sunau ora șase, pe tot culoarul nostru se făcea o liniște adîncă.

Cîțiva dintre acești prizonieri veniseră înapoi. Era și în camera noastră unul. Ne-a povestit, cu umorul negru al închisorilor, cazna cu cada.

— Nu doare cine știe ce, dar o repetă mereu și pînă la urmă nu mai înțelegi nimic. Atunci, pentru că zbiară și bat, dacă nu bagi bine de seamă, pînă la urmă răspunzi. Trebuie să bagi bine de seamă ; a patra oară e greu de tot. Și cada e scîrboasă : vărsăturile și restul. Am crezut că vor să mă înece ca pe un șobolan !

A pufnit într-un rîs convulsiv și s-a bătut cu palmele peste coapse.

— Ca pe un șobolan ! Și, fiindcă a venit vorba de șobolani, era acolo un șoricel în uniformă, adică o șoricică ; era acolo și ea ca să bată, dar ea bătea altfel : la mașină. Și știți ce mi-a spus, mie, matracuca aia, la al treilea număr ? „Of, isprăvește, ajunge, nu pot să sufăr asta !" I se părea că fac fasoane, vaca ! Îți place ? Dacă scap, ar fi mai bine pentru ea să nu-mi cadă în mînă...

Astfel de povești alcătuiau folclorul de la Saint-Michel. Înainte de venirea mea, un ofițer făcuse ocolul închisorii, întrebîndu-l pe fiecare cum îl cheamă, pentru vreun control, fără îndoială. Prizonierii stăteau în picioare, afară de cel torturat, care nu putea să se scoale. Cînd i-a venit rîndul, și-a spus numele. Ofițerul și-a consultat lista și a spus :

— Te-ro-rist.

Vecinul, căruia prizonierii îi spuneau de atunci Profesorul (plecat în Germania), a făcut un pas înainte, a ridicat un arătător filologic și a spus respectuos :

— Nu tero-rist, ci tu-rist !

și s-a așezat la loc. Ofițerul și-a continuat controlul și, în clipa în care urma să iasă, a aruncat o privire circulară și a țipat, cu un dispreț plin de indignare :

— Toți, turiști !

Ușa s-a închis foarte zgomotos și hazul a reînceput...

Totul era să nu faci parte din convoiul următor. Cei care fuseseră desemnați pentru precedentul, își reluaseră locurile „cu lucrurile lor". Dar prizonierii nu puteau influența alegerea. Își dădeau osteneala să nu atragă atenția, căci ar fi putut fi desemnați din oficiu. De aceea, André îmi spusese : „nu vorbi despre tine". Totuși, fiecare — afară de cei cîțiva tipi arestați pentru negoț la negru — povestea împrejurările arestării sale. Subiect banal, principal și inepuizabil, grație căruia am aflat că hotelul de lîngă monumentul ridicat în memoria morților, pe lîngă care trecusem cu vreo cîteva ore înainte să fiu transferat la închisoare, era sediul Gestapo-ului din Toulouse. Dar în mod obișnuit nu avea paturi. Paznicul care urla, pe care îl trimisesem la toți dracii și pe care îndrăzneala mea îl uluise în așa hal, era, fără îndoială, unul dintre călăi. Umor sinistru, ca și descoperirea balului la castel. Totodată, sentimentul că ai atins în treacăt destinul. Cu atît mai intens, cu cît sufletul acestei închisori, de cînd plecarea ultimului convoi fusese amînată, era așteptarea neputincioasă a destinului : un nou convoi sau Gestapo. Zilele treceau, informe ca în toate închisorile, marcate uneori de distribuirea de colete ale Crucii Roșii sau ale mareșalului, și în fiecare seară, la ora șase, de cizmele torturii. Pînă ce într-o dimineață, o lungă zguduitură surdă, venită de departe, s-a suit în ziduri. Nimeni nu s-a mai clintit. Cîțiva prizonieri și-au lipit urechile : piatra transmite mai bine ca aerul sunetele care vin din pămînt. A trecut o oră. Două ore. Pseudo-jocurile, visurile, neantul au reînceput.

O a doua zguduitură, mai slabă decît prima. Nu era zgomot de artilerie. Distrugeri provocate de maquis ? Dar trosnetul unui pod care sare în aer seamănă cu cel al unei bombe de avion. Un bombardament aliat, căruia nu i-a răspuns nici un tun A. A. ? Nimic din ceea ce auzisem în 1940 : era o clipă din lungile bătălii transmise de pămînt, duduitul de la Verdun, pe care nici unul dintre noi nu-l auzise.

Această zguduitură inexplicabilă, care nu avea nimic comun cu propriile noastre dinamitări, era înaintarea aliată — cu toate că a doua zguduitură fusese mai depărtată decît prima. Nici un țipăt pe stradă. Nici focuri de armă. Ceea ce se petrecea, se petrecea foarte departe. Viața închisorii nu se schimbase.

Dar avea să se schimbe.

La ora două, un rond s-a oprit în cîteva celule. Apoi s-a deschis ușa noastră. Un neamț în civil a spus :

— Malraux, ora șase.

Era interogatoriul la Gestapo.

Am băgat de seamă un lucru : credeam că mă uitase.

Am încercat să aflu de la tovarășii mei de cameră tot ceea ce știau ei precis. Frăția care mă înconjura din clipa cînd se închisese ușa era aceea a unui priveghi de mort. Chiar din partea traficanților de comerț la negru. Cea mai mare parte dintre colegii de cameră numeau Gestapo poliția militară care îi cotonogise. Prizonierul cu cada știa ce vorbește. Dar nemții îl interogaseră pentru a-l sili să indice unde se află posturile emițătoare ale grupului lor. Fusese torturat în două reprize, la trei zile interval. Cînd un membru al grupului era prins, posturile se mutau. El rezistase prima dată, dar la a doua dăduse adresa unui apartament, golit între timp.

Ceea ce încercam — zadarnic — să limpezesc, era terenul pe care urma să mă bat.

— Ce povestesc colegii nu servește la nimic, mi-a spus André. Niciodată nu e același lucru...

Un interogatoriu referitor la maquis ? Eram arestat cam prea de multă vreme. O confruntare ? Vor să se servească de mine ca momeală ? Era prevăzut. Maquis-ul din Montignac dispunea de peșteri, în care nemții nu l-ar fi putut urmări. Ne înțeleseserăm că, dacă unul dintre noi s-ar apropia scărpinîndu-se la nas, înseamnă că e urmat de nemți ; ai noștri l-ar fi împușcat în cap înainte de a o șterge, pentru ca să nu fie torturat din nou. Și aveam acolo doi camarazi din Spania.

Dar Gestapo-ului i se comunicase, pare-se, dosarul meu. Mai bine informat decît presa, Gestapo-ul știa așadar că nu fusesem niciodată membru al partidului comunist, nici al brigăzilor internaționale, dar știa că sînt unul din președinții Comitetului mondial antifascist și al Ligii împotriva antisemitismului și că fusesem comandant al aviației străine în serviciul Republicii spaniole. Avea zeci de motive să mă împuște. De ce să mă interogheze ? Nimeni nu se duce cu inima ușoară la tortură. Mă gîndeam că scrisesem mult despre aceasta și că fusese un fel de presimțire.

Ora șase. Prizonierii se apropiaseră de ușă. Cînd s-a deschis, erau la stînga și la dreapta mea și fiecare mi-a întins mîna.

Același civil ca și dimineața. Cei doi paznici. Am coborît toți patru. Credeam că ne ducem înapoi la hotel, dar am luat-o spre partea opusă străzii. Curtea era înconjurată de arcade. Niște paznici nemți jucau capra. Unul din ei și-a greșit săritura, a căzut și m-a ocărît cînd am trecut pe lîngă el. Ne-am oprit în fața unei uși destul de mici, ca aceea a birourilor cazărmilor noastre. Înainte ca paznicii mei să bată, ușa s-a deschis și au ieșit doi soldați care duceau un nenorocit cu mutră semită ; avea fața umflată și un fir de sînge în colțul gurii și făcea cu brațele lui scurte niște gesturi scurte, ca pentru a se feri încă.

Am pătruns într-un fel de corp de gardă. Zarvă extravagantă : un soldat izbea cu ciocanul într-o foaie de tablă pe care o ţinea cu mîna stîngă de un lanţ. Tărăboiul acesta acoperea nişte urlete. O prizonieră cu privirea rătăcită căuta, cu mişcări convulsive, să introducă o linguriţă de ceai între dinţii unui prizonier, pe a cărui faţă tumefiată trăsăturile nu se mai puteau desluşi : era, fără îndoială, leşinat. Prizoniera vărsa ceaiul ca şi cum l-ar fi împrăştiat într-adins, apoi îşi repeta încercarea. Mi s-au pus cătuşele, cu mîinile la spate. Am intrat cu escorta în încăperea următoare. La dreapta şi la stînga, uşi deschise, spre doi oameni legaţi cu mîinile de picioare şi care erau loviţi cu cizma şi cu un fel de toroipan pe care nu-l distingeam bine. În ciuda tumultului, mi se părea că aud zgomotul înăbuşit al loviturilor pe trupurile goale. Închisesem ochii, mai mult de ruşine, poate, decît de frică. Un tînăr blond, cu părul creţ, aşezat în spatele unui birou, îşi plimba asupra mea o privire fără expresie. Mă aşteptam să înceapă cu un interogatoriu de identificare.

— N-are nici un rost să răspunzi prostii : Galiţina, acum, lucrează pentru noi !

Despre ce era vorba ? Dacă o lua anapoda îmi putea fi de folos. Totul era să rămîn lucid, în ciuda atmosferei, a vacarmului şi a sentimentului că sînt ciung.

— Ai stat optsprezece luni în Rusia sovietică ?

— N-am lipsit niciodată din Franţa mai mult de trei luni, de zece ani încoace. E uşor de verificat la serviciul paşapoartelor.

— Ai stat un an la noi ?

Era obligat să ţipe ; şi eu la fel.

— Niciodată mai mult de cincisprezece zile. Am indicat poliţiei militare care m-a interogat datele şi localităţile conferinţelor ţinute de mine în universităţile voastre.

Ca apucat de o criză (o criză falsă), a urlat, sculîndu-se în picioare.

— Vasăzică eşti nevinovat ?

— De care vină ? Am declarat de la bun început, de bunăvoie, că sînt şeful militar al acestor departamente [1].

S-a aşezat din nou, mi-a trimis cu toată puterea în cap tamponul cu hîrtie sugativă, nu m-a nimerit, n-a stăruit. Îl mira ceva. Îmi cerceta uniforma fără galoane şi fără decoraţii, şi singura mea jambieră.

— Ai spus : de zece ani încoace ?

— Da.

— Şi ai treizeci şi trei.

— Patruzeci şi doi.

Bărbierul venise în ajun în dormitorul nostru. O barbă stufoasă n-are vîrstă, dar, bărbierit din ajun, era vădit că am mai mult de treizeci şi trei de ani.

A sunat. Cel care bătea în tinichea s-a oprit. Ţipetele, devenite urlete plîngăcioase, s-au depărtat. Demonstraţia ţinuse destul ? Totuşi mă simţeam mai ameninţat decît în faţa mitralierelor de pe şoseaua Gramat sau în faţa pseudo-plutonului de execuţie. Îşi reluase vocea normală şi-şi pierduse aproape complet accentul.

— Pretinzi că nu eşti fiul soţilor Malraux Fernand şi Lamy Berthe, decedaţi ?

— Ba da.

— De ce moarte a murit tatăl dumitale ?

— S-a sinucis.

---

[1] André Malraux a fost comandantul militar al Rezistenţei din departamentele *Lot-et-Garonne* şi *Corrèze*, sub numele conspirativ de „colonelul Berger".

Răsfoia dosarul.
— Data ?
— 1930 sau 1931. Dar nu poate fi nici o greșeală : în familia mea, numai el s-a numit Fernand.
M-a privit, ca pentru a-mi spune agresiv : „Atunci, explică-mi ce se petrece !“ M-am gîndit la gestul mîinilor mele depărtate de trup, care ar fi însemnat : „Nu știu mai mult decît dumneata“. Dar îmi erau încătușate la spate. Totuși, am început să ghicesc ce se întîmplase.
Treizeci și trei de ani era vîrsta fratelui meu Roland. El locuise un an în Germania înainte de Hitler și optsprezece luni în Uniunea Sovietică. Prințesa și tovarășa Galițina era amanta lui. Dosarul trimis de la Paris era al lui. Roland se afla în mîinile lor. Și nu-mi găsiseră încă dosarul, deoarece uit mereu că nu mă cheamă André. Nu mi s-a spus niciodată altfel. Totuși, la starea civilă mă numesc Georges. Dar divizia blindată nu transmisese probabil toate interogatoriile : nu făcuse decît să ceară dosarul lui Malraux André, pe care starea civilă nu-l putuse găsi, pentru că nu există. Printre dosarele Malraux (în regiunea Dunkerque am cincizeci și doi de veri, dintre care vreo treizeci poartă numele meu), îl luase pe cel mai suspect. Dar mai era ceva în dosar, căci nu începuseră prin a mă lovi, iar anchetatorul meu nu mă tortura.
— Ai afirmat că prizonierii noștri sînt bine tratați ?
Așadar interogatoriile trimise de divizia blindată erau mai complete decît credeam.
— Între timp ați putut cere ca informatorii miliției să verifice acest lucru.
— Nu e nevoie : le-am recuperat.

Bănuiam.
— Dumneata ești Berger, nu-i așa ?
— Da.
— Deci recunoști că ești vinovat ?
— Din punctul dumneavoastră de vedere, aceasta nu se discută.
În spatele meu, civilul lua notițe. Anchetatorul continua să-mi răsfoiască dosarul.
— Trebuie revizuit totul !...
Apoi, ca un cîine uluit, m-a privit, și a strigat, cu un ton plin de indignare, văzînd atîta prostie :
— Dar, pentru numele lui Dumnezeu, ce-a putut să te îndemne să te bagi în treaba asta ?
O secundă de ezitare.
— Convingerile mele.
A răspuns, ca și cum ar fi scuipat :
— Convingerile dumitale ! Las' că vedem noi !
S-a sculat de la birou și a trecut în încăperea de alături. Orice s-ar mai fi întîmplat, făcusem, după atîția alții, tot ce se putea face în materie de curaj.
Cel puțin cinci minute. Totul avea să înceapă, sau să se sfîrșească. ...

Traducere și note de
H. R. RADIAN

Julius Fučik

(1903—1943)

Memorialistica generată de ultimul război îi reflectă contradicțiile pe scară umană, la toate treptele ei. S-au publicat pagini autentice de corespondență a soldaților naziști care uluiesc prin seninătatea cu care consemnează, printre relatările satisfăcute a două mese copioase, execuțiile în masă sau torturile. Bestialitatea calmă, gospodărească, caracterizează fascismul. Muzeele tuturor lagărelor cuprind dări de seamă, corect contabilizate cu numărul victimelor exterminate și cu folosirea chibzuită a obiectelor jefuite. Paginile de scrisori și de însemnări intime de acest tip au aceeași alură de birocratizare a sadismului.

La celălalt pol, memorialistica înregistrează eroismul non-retoric, de totală simplitate, scrisorile condamnaților la moarte din rezistență, amintirile partizanilor, jurnalul scris „sub spînzurătoare" de Julius Fučik.

Împrejurările în care a fost scris și structura sufletească a aceluia care l-a scris fac din acest jurnal un document unic. Conducătorul comunist ceh, scriitorul și gazetarul Julius Fučik e arestat de Gestapo în 1942 datorită unei trădări. E torturat. Tace. La închisoarea Pancrat, întîlnește o figură remarcabilă: un gardian ceh, care s-a angajat în aparență în serviciul naziștilor, înfruntînd oprobriul, pentru a putea ajuta victimele. Gardianul acesta a înlesnit scrierea însemnărilor „sub spînzurătoare" și a asigurat transmiterea jurnalului.

Sînt deci pagini scrise de un om care știe că mai are foarte puțin de trăit, care iubește pasionat viața și nu regretă nimic. Rareori patosul revoluționar și conștiința etică au ars cu o flacără mai curată. Tortura nu a înfrînt vitalitatea acestui om. Nu e un vlăguit care cheamă moartea. Există un pasaj uimitor, care reproduce ispitirile evanghelice. Un gestapist inteligent încearcă să-l plece pe Fučik arătîndu-i Praga pîrguită de razele toamnei. Refuzul lui Fučik — „va fi mai frumoasă fără voi" — e în logica acestui om pentru care vitalitatea și conștiința revoluționară se identifică. De aici tonul unic al acestui jurnal-poem, incandescența fără exaltare a vorbelor celui care se adresează oamenilor pentru care a trăit și pentru care moare.

REPORTAJ CU ȘTREANGUL DE GÎT

(RAPOTÁŽ PSANÁ NA OPRÁTCE)

DOUĂZECI ȘI PATRU DE ORE

Zece fără cinci, 24 aprilie 1942, o minunată și răcoroasă seară de primăvară.

Mă grăbesc, atît cît îmi permite înfățișarea pe care mi-am luat-o — aceea a unui domn șchiop, mai în vîrstă; mă grăbesc, deci, să ajung la familia Ielinek înainte de a se închide poarta. Acolo mă așteaptă Mirek, „aghiotantul" meu. Știu că de data aceasta nu-mi va comunica nimic important, și nici eu n-am ce să-i spun. Dar dacă n-aș merge la intîlnire aș provoca panică; și n-aș vrea deloc

să le pricinuiesc griji inutile bunelor noastre gazde.

Mi se oferă o ceașcă de ceai. A venit și Mirek, iar împreună cu el și soții Fried. Iarăși o imprudență.

— Tovarăși, îmi face plăcere să vă văd, dar nu așa, toți împreună. Asta ne duce de-a dreptul la închisoare și la moarte. Ori respectați regulile conspirației, ori părăsiți munca, altminteri vă primejduiți și pe voi și pe ceilalți. Ați înțeles ?

— Am înțeles.

— Ce mi-ați adus ?

— Numărul pe mai al ziarului *Rude pravo*.

— Bravo ! Tu ai ceva, Mirek ?

— Mai nimic. Nimic nou. Treaba merge bine...

— Bine. Ne vom revedea după 1 mai. Vă anunț eu. La revedere !

— Încă o ceașcă de ceai ?

— Nu, nu, doamnă Ielinek, sîntem prea mulți.

— Ei, numai o ceșcuță, vă rog.

Din ceaiul proaspăt se ridică aburi.

Se aude soneria.

Acum, noaptea ? Cine să fie oare ?

Oaspeții sînt nerăbdători. Zgîlțiie ușa.

— Deschideți ! Poliția !

— Săriți pe fereastră, repede ! Fugiți ! Am un revolver, cu care voi acoperi fuga voastră.

E prea tîrziu ! Oamenii Gestapo-ului stau sub fereastră cu revolverele în mîini. Agenții smulg ușa din țîțîni și năvălesc în bucătărie, apoi în cameră. Unul, doi, trei... — nouă inși. Pe mine nu mă observă căci stau în spatele lor, în colțul de după ușa pe care au dat-o de perete. Aș putea să trag de aici. Dar nouă pistoale sînt îndreptate spre cele două femei și trei bărbați neînarmați. Dacă trag, vor fi imediat impușcați, dacă mă

împușc, ei tot vor fi uciși de focurile ce se vor trage. Dacă nu trag, vor sta închiși o jumătate de an sau un an, pînă ce va izbucni revoluția care le va aduce libertatea. Pentru Mirek și pentru mine nu există scăpare, pe noi ne vor tortura... De la mine nu vor afla nimic, dar de la Mirek ? Omul care a luptat în Spania, care a stat doi ani într-un lagăr de concentrare din Franța și în timpul războiului s-a strecurat ilegal din Franța pînă la Praga — da, într-un astfel de om poți avea toată încrederea. Nu va trăda. Mai am două, cel mult trei secunde de gîndire.

Dacă trag nu rezolv nimic, scap doar de schingiuiri, dar în schimb sacrific viețile celor patru tovarăși. Așa este ? Desigur !

M-am hotărît.

Ies din adăpost.

— Aaaa, încă unul !

O primă lovitură în plin obraz. Cu asemenea lovituri poți doborî un om.

— *Hände hoch* [1]

Încă o lovitură. Și încă una.

Exact cum mi-am închipuit.

Locuința frumos aranjată se transformă într-o grămadă de sfărîmături și de mobile răsturnate.

Alte lovituri cu pumnii, cu picioarele.

— *Marsch !*

Sînt împins într-o mașină. Pistoalele sînt îndreptate asupra mea tot timpul. Pe drum, începe interogatoriul.

— Cine ești ?

— Profesorul Horak.

— Minți !

Dau din umeri.

---

[1] *Sus mîinile !* (germ.).

— Nu te mișca, că trag!
— Trageți!
În loc de glonte, primesc un pumn.
Întîlnim un tramvai. Vagonul pare împodobit cu ghirlande albe. Ce-o fi? Un tramvai de nuntă acum, noaptea? Se vede că încep să aiurez.
Palatul Pecek. Nu credeam să ajung viu aici. Urcăm aproape în fugă pînă la etajul al patrulea. Aici se află faimoasa secțiune II-A-I anticomunistă. Mi se pare că simt chiar o oarecare curiozitate.
Agentul cel lung și slab de la Gestapo, care a condus lovitura, își vîră pistolul în toc și mă duce în biroul său. Îmi oferă o țigară.
— Cine ești?
— Profesorul Horak.
— Minți!
Ceasul de la mîna lui arată ora unsprezece.
— Percheziționați-l!
Începe percheziția. Îmi smulg hainele.
— Are act de identitate!
— Pe ce nume?
— Profesorul Horak.
— Verificați!
Zbîrnîie telefonul.
— Desigur. Nu este înscris. Actul este fals.
— Cine ți l-a eliberat?
— Direcția poliției.
O primă lovitură de baston. A doua. A treia. Să le număr? Nu cred că voi avea vreodată nevoie de această statistică.
— Numele de familie? Răspunde! Adresa? Răspunde! Cu cine te întîlneai? Răspunde! Care-ți sînt gazdele conspirative? Răspunde! Răspunde! Răspunde! Altfel te facem praf!

Cam cîte lovituri poate suporta un om sănătos?
La radio se anunță miezul nopții. Cafenelele se închid, cei din urmă clienți întîrziați se întorc acasă. Pe lîngă cîte o poartă mai întîrzie perechi cărora nu le vine să se despartă. Agentul cel lung și slab intră în cameră, zîmbind vesel:
— Totul e în ordine... domnule redactor?
Cine le-a spus? Familia Ielinek? Fried? Dar ei nici nu-mi cunosc numele de familie.
— Vezi, știm tot. Vorbește! Hai, înțelege odată.
Ce vocabular original! Înțelege = trădează.
N-am vrut să înțeleg.
— Legați-l! Și luați-l în primire.
Ora unu. Ultimele tramvaie se tîrăsc spre depouri, străzile sînt pustii, radioul urează noapte bună tuturor zeloșilor, credincioșilor săi ascultători.
— Cine mai face parte din Comitetul Central? Unde se află posturile voastre de radioemisiune? Dar tipografia unde e? Răspunde! Răspunde! Răspunde!
Acum îmi vine mai ușor să număr loviturile. Numai că mă dor buzele, de mult ce le mușc.
— Descălțați-l!
Tălpile sînt încă sensibile la durere. Cinci, șase, șapte, am senzația că bastonul lovește pînă-n creieri.
Ora două. Praga doarme; poate că pe undeva vr-un copil scîncește în somn, sau cîte un bărbat atinge ușor coapsele femeii sale.
— Răspunde! Răspunde!
Ating cu limba gingiile, încerc să număr cîți dinți mi-au mai rămas. Nu reușesc. Doisprezece, cincisprezece, șaptesprezece? Nu, acesta e numărul agenților Gestapo-ului care-mi „iau interoga-

toriul". Unii, după cît se vede, au și obosit. Iar moartea nu mai vine.

Ora trei. Se apropie zorile. Zarzavagiii se grăbesc spre piețe, iar pe străzi apar măturătorii.

Se vede că îmi este dat să mai trăiesc o dimineață.

E adusă soția mea.

— Îl cunoști ?

Îmi ling sîngele ca ea să nu vadă... De fapt, e inutil ; sînt plin de sînge peste tot, îmi picură chiar din vîrful degetelor.

— Îl cunoști ?

— Nu, nu-l cunosc !

Spunînd aceasta, nici măcar o privire nu i-a trădat groaza. Draga de ea ! Și-a ținut promisiunea de a nu mă recunoșate niciodată, deși acum nu mai are nici un rost. Totuși, cine m-a trădat ?

Au dus-o. Mi-am luat rămas bun de la ea cu cea mai voioasă privire de care eram capabil. Poate că nici nu era voioasă. Nu mai știu.

Ora patru. S-o fi luminat de zi ? Nu s-o fi luminat încă ? Ferestrele camuflate nu-mi dau nici un răspuns. Și moartea tot nu vine. Să ies în întîmpinarea ei ? Cum ?

Am lovit pe cineva și am căzut jos. Cineva tabără pe mine. Mă calcă-n picioare. Acum totul se va sfîrși repede. Agentul cel negru mă apucă de barbă și rînjește mulțumit, arătîndu-mi un smoc de păr smuls. Asta este într-adevăr caraghios. Și nu mai simt nici o durere.

Ora cinci, șase, șapte, zece... Amiază... Muncitorii se duc și se întorc de la lucru ; copiii se duc și se întorc de la școală ; în magazine se tîrguiește ; acasă se gătește mîncare ; mama își aduce aminte de mine ; tovarășii au și aflat de arestarea mea și iau toate măsurile de prevedere... pentru cazul

cînd aș vorbi... Nu, nu vă fie teamă, n-am să trădez, credeți-mă. Și sfîrșitul e atît de aproape. Totul se petrece ca în vis, într-un vis greu de om bolnav. Loviturile curg una după alta, apoi se toarnă apă peste mine ; iar lovituri și iar : „Vorbește, vorbește, vorbește !" Și eu tot nu pot muri. Mamă, tată, de ce m-ați făcut atît de voinic ?

Ziua e pe sfîrșite. Ora cinci. Au obosit cu toții. Mă mai lovesc din cînd în cînd, la intervale lungi, mai mult în virtutea inerției. Și deodată, de departe, dintr-o depărtare nevăzută, se aude o voce molcomă, liniștită, blîndă ca o mîngîiere :

— *Er hat schon genug !* [1]

Și iată-mă stînd jos ; masa din fața mea se clatină ca pe un vapor ; cineva îmi întinde un pahar cu apă, un altul îmi oferă o țigară pe care n-am puterea s-o țin, un altul încearcă să mă încalțe dar spune că ghetele nu-mi mai încap ; apoi cobor scara spre mașină cînd purtat pe brațe, cînd pe propriile mele picioare ; mergem, din nou un pistol se îndreaptă asupra mea. Îmi vine să rîd ; trecem din nou pe lîngă tramvaiul împodobit cu ghirlande de flori albe ; dar poate toate acestea nu sînt decît vis, delir, agonie, sau poate, chiar moartea. E greu să mori, mie însă nu-mi mai este greu ; am devenit ușor ca fulgul ; încă un suspin, și totul s-a sfîrșit.

S-a sfîrșit ? Nu, încă nu s-a sfîrșit, încă nu. Stau din nou pe picioare, da, da, stau, eu singur, fără sprijinul altora, iar drept în fața mea un perete galben și murdar, stropit — cu ce ? Cu sînge, mi se pare... da, e sînge ; încerc să-l întind cu degetul... se întinde, ei da, e proaspăt, e sîngele meu...

[1] *E de-ajuns !* (germ.).

— Din spate cineva mă lovește în cap și-mi ordonă să ridic mîinile și să mă las pe vine ; la a treia încercare cad jos.

Lunganul din S.S. e deasupra mea și mă silește să mă ridic înghiontindu-mă ; muncă zadarnică ; cineva mă stropește din nou cu apă, iar mă așez ; o femeie îmi întinde o doctorie și mă întreabă ce mă doare. Am impresia că toată durerea mi s-a strîns la inimă.

— Tu n-ai inimă, spune lunganul S.S.-ist.

— Ei, na ! fac eu, și simt o mîndrie neașteptată că am avut putere să iau apărarea inimii mele.

Din nou dispar toate : și peretele și femeia și lunganul S.S.-ist.

În fața mea — o ușă deschisă. E ușa celulei. S.S.-istul cel gras mă tîrăște înăuntru, smulge de pe mine cămașa făcută zdrențe, mă așază pe o saltea de paie, îmi pipăie corpul umflat și poruncește să mi se pună comprese.

— Ia te uită, face el către celălalt, dînd din cap, ce sînt ei în stare să facă dintr-un om !

Și din nou, de departe, din depărtări nevăzute, aud o voce molcomă :

— N-o mai duce pînă dimineață.

E zece fără cinci. O minunată seară caldă de primăvară. 25 aprile 1942.

OAMENI ȘI MARIONETE (II)

Kolin

S-a întîmplat într-o seară, în timpul stării de asediu. Gardianul în uniformă de S.S., care m-a dus la celulă, mi-a percheziționat numai de formă buzunarele.

— Cum stai ? m-a întrebat încet.

— Nu știu. Mi s-a spus că mîine voi fi împușcat.

— Și te-ai speriat ?

— Sînt pregătit pentru asta.

Mi-a pipăit mecanic poalele hainei.

— S-ar putea. Poate nu mîine, mai tîrziu ; dar poate că n-o să fie nimic. Totuși în vremurile astea... e mai bine să fii pregătit pentru orice...

Și a tăcut cîtva timp.

— Poate că... N-ai vrea să transmiți ceva celor de afară ? Sau să scrii ? Ar folosi, dacă nu acum, poate în viitor. Cum ai ajuns aici, cine te-a trădat ? Cum s-a comportat fiecare... Ca să nu piară cu dumneata ceea ce știi...

Și încă cum aș vrea să scriu ! Parcă mi-a ghicit dorința cea mai arzătoare.

Un minut mai tîrziu, mi-a adus hîrtie și un creion ; le-am ascuns cu cea mai mare grijă, ca să nu fie găsite la percheziție.

Și după aceea nu m-am mai atins de ele.

Era prea frumos ca să te poți încrede. Prea frumos : să găsești în astfel de momente, în această casă a morții, cîteva săptămîni după ce ai fost arestat, în uniforma dușmanului, de la care nu te poți aștepta decît la înjurături și bătăi, un om, un prieten care-ți întinde mîna, ca să nu pieri fără urmă, ca să te ajute să transmiți viitorului tot ce-ai văzut, ca să te mai redea pentru o clipă vieții pentru toți acei care vor rămîne să trăiască după tine. Și tocmai acum ! Pe săli s-au strigat numele condamnaților la moarte. S.S.-iștii beți de sînge înjurau teribil, și cei care nu strigau amuțiseră de groază. Nu puteai avea încredere în momentul acela, nu putea fi adevărat, trebuia să fie o cursă.

Ce forță morală trebuia să aibă cineva, ca să-ți întindă mîna din propriul lui imbold într-un asemenea moment! Și cît curaj!

A trecut aproape o lună. Starea de asediu a fost ridicată, înjurăturile s-au mai potolit, și clipele de groază au devenit o amintire. Era tot într-o seară, mă întorceam din nou de la interogatoriu, și din nou același gardian în fața celulei.

— Mi se pare c-ai scăpat. Sper, și mă privi țintă, că totul a fost în regulă.

Am priceput ce vrea să spună. M-am simțit adînc jignit, dar în același timp m-am convins pe deplin de cinstea acestui om. O asemenea întrebare nu poate fi pusă decît de cineva care are un drept moral de a vorbi astfel. Din clipa aceea am început să am încredere în el. Acesta era omul nostru.

La prima vedere, pare o figură bizară. Se plimbă singuratic pe coridoare, calm, închis în el, precaut, cu privirea ageră. Nimeni nu l-a auzit înjurînd. Nimeni nu l-a văzut bătînd pe cineva.

— Trage-mi te rog o palmă în prezența lui Smetonz, îl ruga tovarășul din celula vecină, ca să te vadă și el o dată activ.

El dădu din cap:

— Nu e nevoie.

Nu l-am auzit niciodată vorbind nemțește. Se vede din toate că nu este ca ceilalți, deși e greu de înțeles care este cauza. Pînă și gardienii simt că e un om puțin obișnuit, fără însă să-și dea seama de ce.

Se arată peste tot unde e nevoie, potolește spiritele acolo unde a intrat panica, încurajează pe cei deprimați, restabilește legăturile atunci cînd ruperea firului ar constitui un pericol pentru cei din afară. Nu se pierde în amănunte. E sistematic și munca lui e vastă.

Nu a devenit în ultimul timp așa. A fost așa chiar de la început. Și așa a intrat în serviciul naziștilor.

Adolf Kolinsky, gardian originar din Moravia, dintr-o veche familie cehă, s-a dat drept neamț, pentru a ajunge gardian la închisoarea cehă din Hradeț Kralove, iar mai tîrziu la Pancraț. Îmi închipui cît de revoltați au fost prietenii și cunoștințele lui. Patru ani mai tîrziu, directorul închisorii, un german, zbiera la el, amenințîndu-l, dar era cam tîrzie amenințarea.

— O să-ți scot eu spiritul ceh din cap!

Se înșela. În cazul acesta nu era vorba numai de spiritul ceh. Ar fi trebuit să scoată din el și omul. Omul, care conștient și de bunăvoie și-a căutat un loc potrivit, pentru a duce și sprijini lupta. Omul pe care primejdia continuă nu a putut decît să-l călească.

O PAGINĂ DE ISTORIE

...Honza Zika a fost arestat în noaptea de 27 mai 1942. Și asta a fost doar un accident. După atentatul contra lui Heydrich, ocupanții au mobilizat întregul lor aparat, pentru a face razii în toată Praga. Agenții Gestapo-ului au pătruns în locuința din Stresovice, unde tocmai atunci dormea Zika. Actele lui erau în regulă, așa că, probabil nici nu ar fi atras atenția asupra sa. El însă n-a vrut să pună în pericol familia care-l găzduise, și a încercat să sară pe fereastră de la al treilea etaj. A căzut și a fost adus la spitalul închisorii, cu coloana vertebrală atinsă mortal. Oamenii Gestapo-ului habar nu aveau cine le căzuse în mînă. Abia după optsprezece zile l-au identificat după o

fotografie, şi au dus muribundul la Palatul Pecek pentru interogatoriu. Aici ne-am întîlnit pentru ultima oară. Am fost dus pentru confruntare. Ne-am strîns mîinile, el mi-a zîmbit cu zîmbetul lui larg şi bun, şi a spus :

— Noroc, Iulius !

A fost tot ce s-a auzit de la el. După aceea nu a mai scos nici o vorbă. După cîteva lovituri în obraz, şi-a pierdut cunoştinţa, iar cîteva ore mai tîrziu, şi-a dat sfîrşitul.

Aflasem de arestarea lui, încă din 29 mai. Antenele noastre lucrau cît se poate de bine. Prin ele mi-am coordonat, în parte, paşii de mai tîrziu. Iar după aceea, planul nostru a fost aprobat şi de Honza Cerny. Aceasta a fost ultima hotărîre a Comitetului Central.

Honza Cerny a fost arestat în vara anului 1942. Aici nu mai putea fi vorba de întîmplare : Honza a căzut prin laşitatea criminală a lui Ian Pokorny, care era în legătură cu Cerny. Pokorny nu s-a comportat aşa cum era de datoria unui activist din conducerea Partidului. După cîteva ore de interogatoriu, desigur groaznic — dar la ce altceva se putea aştepta ? — după cîteva ore de interogatoriu, el şi-a pierdut tot curajul şi a trădat gazda unde avea întîlniri cu Honza Cerny. De aci, urmele au dus pînă la însuşi Honza, care, cîteva zile mai tîrziu, a căzut în mîinile Gestapo-ului.

Ne-au confruntat îndată ce a fost adus.

— Îl cunoşti ?

— Nu, nu-l cunosc.

Răspundeam amîndoi la fel. Apoi el a refuzat să mai răspundă. Vechea lui rană l-a scutit de chinuri îndelungate. Şi-a pierdut repede cunoştinţa. Înainte de al doilea interogatoriu, a fost informat,

şi ştiind precis ce are de făcut, s-a purtat mai departe conform hotărîrii noastre.

N-au putut afla nimic de la dînsul. L-au ţinut mult timp în închisoare, aşteptînd ca mărturiile cuiva să-l silească să vorbească. Dar au aşteptat zadarnic.

Închisoarea nu l-a schimabt deloc. Vesel şi plin de curaj, îi învăţa pe ceilalţi să întrevadă perspectivele îndepărtate, ştiind că el nu avea decît o singură perspectivă : moartea.

Pe la sfîrşitul lui aprilie 1943, a fost ridicat pe neaşteptate din Pancraţ şi trimis. Unde, nu se ştie. Această bruscă expediere are în ea ceva sinistru. Poate mă înşel, dar nu cred că ne vom revedea vreodată.

Noi am ştiut totdeauna că ne ameninţă moartea. Ştiam prea bine că, odată căzuţi în mîinile Gestapo-ului, nu vom mai scăpa cu viaţă. Ştiam bine aceasta, deci ne-am purtat şi aici aşa cum trebuie.

Şi iată că şi rolul meu se apropie de sfîrşit. N-am mai apucat să scriu sfîrşitul. Nu-l cunosc. Acesta nu mai e rol. E chiar viaţa !

Iar viaţa n-are spectatori.

Cortina a căzut.

Oameni, eu v-am iubit ! Vegheaţi !

9.6.43

Jean-Paul Sartre

(n. 1905)

Sartre a publicat la aproape şaizeci de ani altceva decît o naraţiune, mai curînd un eseu memorialistic: *Cuvintele.* Romancierul refuză principalele atitudini ale memorialistului subjugat de propriul lui trecut: retrăirea cu vivacitatea actorului sau cu detaşarea spectatorului, nostalgia deghizată ironic sau duioşia comunicată fără rezerve. Refuză chiar calmul goethean, colorat cu indulgenţă faţă de făptura înrudită şi îndepărtată, pe care o reprezintă omul din tinereţe. Tonul lui Sartre sexagenar faţă de copilul Sartre, fascinat de lumea cuvintelor, e mai curînd sarcastic. S-a vorbit în critică despre „demitizarea" copilăriei. Sarcasmul ce străbate *Cuvintele* este un mijloc de a asigura luciditatea, lasă să se descifreze, printre iluziile şi poza în care s-a complăcut copilul crescut în adoraţia familiei, mecanismul unei formaţii.

După mamă, Sartre e descendentul unei familii de intelectuali alsacieni, căreia îi aparţine şi una din figurile cele mai remarcabile — cultural şi etic — din secolul nostru, doctorul Albert Schweitzer, muzicianul şi muzicologul, pastorul şi medicul din centrul Africii. Tatăl lui Jean-Paul, Jean-Baptiste Sartre, ofiţer de marină, a murit curînd după naşterea copilului. Viitorul scriitor a crescut în casa bunicului său Charles, profesor de limbi

străine, iubitor de retorică care „exagera alura sublimă". „Avea norocul şi nenorocul de a fi fotogenic; fotografiile lui umpleau casa: pentru că nu erau la modă instantaneele, căpătase gust pentru poze şi pentru tablouri vivante; cu orice prilej îşi fixa gesturile, înţepenea într-o atitudine nobilă, se pietrifica." Jean-Paul a fost crescut de mama şi de bunica lui — în admiraţia tandră a celor două femei şi în afecţiunea zgomotoasă a lui Charles Schweitzer. Scăldat în „cuvinte", în contact cu cărţile care umpleau casa, a străbătut cele două etape prin care egotismul unui copil izolat a încercat să-şi ridice un piedestal: cititul, contactul cu lumea ficţiunilor, apoi încercările infantile de a scrie, de a mişca plăsmuiri proprii.

Privirea sexagenarului, privirea ferită de duioşii mărunte, pătrunzînd şi explicînd strat după strat, urmăreşte anii aceştia de formaţie: „Iată începuturile mele: fugeam, forţe externe mi-au modelat fuga şi m-au făurit". Şi, în opoziţie cu iluziile rousseauiste, cu mitul fiinţei unice, Sartre se reîntoarce la Montaigne, caută cum s-a format un om oarecare: „un om în toate sensurile, făurit din toţi oamenii, care face cît şi ei, nu mai presus decît oricare dintre ei".

CUVINTELE

(LES MOTS)

...Astăzi, 22 aprilie 1963, corectez acest manuscris la al zecelea etaj al unei case noi: pe fereastra deschisă, văd un cimitir, Parisul, dealurile de la Saint-Cloud, albastre. Se vede cît sînt de încăpăţînat. Totuşi, toate s-au schimbat. Copil fiind, dacă aş fi vrut să merit această poziţie înaltă, ar trebui ca gustul meu pentru hulubare să fie con-

siderat un efect al ambiției, al vanității, o compensare a faptului că eram scund. Dar nu ; nu era vorba să mă cocoț pe arborele meu sfințit : eram acolo, refuzam să cobor ; nu era vorba să mă situez deasupra oamenilor : voiam să trăiesc în plin eter, printre simulacrele aeriene ale lucrurilor. Mai tîrziu, departe de a mă agăța de baloane, am depus toate strădaniile să mă scufund ; a trebuit să-mi pun tălpi de plumb. Avînd noroc, mi s-a întîmplat uneori să ating în treacăt, pe nisipul gol, specii submarine cărora trebuia să le inventez numele. Alteori, nu era nimic de făcut : o irezistibilă ușurime mă ținea la suprafață. Pînă la urmă, altimetrul meu s-a stricat, sînt cînd ludion [1], cînd scafandru, adesea și una și alta, așa cum se întîmplă cu soarta noastră ; locuiesc în aer din obișnuință și scormonesc pe jos fără prea multă speranță.

A trebuit, totuși, să mi se vorbească despre autori. Bunicul a făcut-o cu tact, fără căldură. El m-a învățat numele acestor oameni iluștri : singur, spuneam pe dinafară lista, de la Hesiod la Hugo fără greșeală ; erau Sfinții și Profeții. Charles Schweitzer le închinase, spunea el, un cult. Îl deranjau totuși : prezența lor nedorită îl împiedica să atribuie direct Sfîntului Duh operele Omului. De aceea nutrea o preferință tainică pentru anonimi, pentru ziditorii care avuseseră modestia de a dispare în fața catedralelor lor, pentru autorii nenumărați ai poeziilor populare. Nu-l desconsidera pe Shakespeare, a cărui identitate nu era stabilită. Nici pe Homer, din același motiv. Nici pe alții despre care nu exista certitudinea că

[1] Aparat cu care se demonstrează principiul lui Arhimede.

ar fi existat. Celor care nu voiseră sau nu știuseră să șteargă urmele vieții lor, le găsea scuze cu condiția să fie morți. Dar îi condamna în bloc pe contemporanii săi cu excepția lui Anatole France și a lui Courteline, care-l înveseleau. Charles Schweitzer se bucura plin de mîndrie de considerația care se arăta vîrstei lui înaintate, culturii lui, frumuseții, virtuților sale ; acest luteran își îngăduia să gîndească, foarte biblic, că Dumnezeu îi binecuvîntase Casa. La masă, într-un moment de reculegere, i se întîmpla să arunce uneori o privire semeață asupra vieții sale și să conchidă : „Copiii mei, ce bine e cînd n-ai nimic să-ți reproșezi". Pornirile lui violente, măreția lui, orgoliul și gustul pentru sublim ascundeau o timiditate a spiritului care-i venea din religia lui, din secolul lui, din educația primită la universitate, ca și din mediul lui. Din această cauză simțea o aversiune secretă față de monștrii sfinți din bibliotecă, ticăloșii aceia în stare de orice, ale căror cărți le considera în sinea lui drept necuviințe. În această privință mă înșelam : rezerva care apărea sub un entuziasm de comandă eu o luam drept severitatea unui judecător ; sacerdoțiul lui îl ridica deasupra lor. În orice caz, îmi sufla oficiantul cultului, geniul nu este decît un împrumut : trebuie să-l meriți prin mari suferințe, prin încercări pe care să le înduri cu modestie și fermitate ; pînă la urmă sfîrșești prin a auzi voci și scrii după dictare. Între prima revoluție rusă și primul conflict mondial, la cincisprezece ani după moartea lui Mallarmé, în momentul în care Daniel de Fontanin descoperea *Les Nourritures terrestres* [1], un om din secolul al XIX-lea impunea nepotului său ideile care circu-

[1] Lucrare de André Gide.

lau sub Louis-Philippe. Așa se explică, după cum se spune, rutina țărănească : tații se duc la cîmp, lăsîndu-și fiii pe mîna bunicilor. Luam pornirea cu un handicap de optzeci de ani. Trebuie oare să mă plîng de asta ? Nu știu : în societatea noastră, care se află în continuă mișcare, întîrzierile dau uneori avansuri. Oricum ar fi, mi s-a aruncat acest os de ros iar eu l-am prelucrat atît de bine, încît văd lumina zilei prin el. Bunicul dorise să mă dezguste pe nesimțite de scriitori, acești intermediari. A obținut rezultatul contrariu : am confundat talentul cu meritul. Oamenii aceștia cumsecade îmi semănau : cînd eram foarte cuminte, cînd suportam vitejește micile bube, aveam dreptul la lauri, la o recompensă : așa e copilăria. Karl Schweitzer îmi arăta alți copii, ca și mine supravegheați, puși la încercări, recompensați, care știuseră să-și păstreze toată viața vîrsta mea. Fără frate sau soră și fără colegi am făcut din ei primii mei prieteni. Și ei iubiseră, suferiseră îndelung, ca eroii din romanele lor și mai ales sfîrșiseră bine ; evocam suferințele lor cu o înduioșare aproape veselă : cît trebuiau să fie de mulțumiți, drăguții de ei, cînd se simțeau foarte neno ociți ; fără doar și poate își ziceau : „Ce noroc ! un vers frumos e pe cale să se nască !"

În ochii mei nu erau morți, adică, nu în întregime : se metamorfozaseră în cărți. Corneille era un roșcovan mare, zgrunțuros, cu cotor de piele și mirosind a clei. Acest personaj incomod și sever, cu cuvinte dificile, avea colțuri care-mi răneau coapsele cînd îl transportam. Dar de îndată ce-l deschideam, îmi oferea gravurile lui, întunecate și gingașe ca niște confidențe. Flaubert era mic și legat în pînză, inodor, cu pagini gălbejite. Multiplul Victor Hugo se cuibărise pe toate rafturile.

Asta în ceea ce privește trupurile ; cît despre suflete, ele se plimbau în chip de stafii prin opere : paginile erau ferestre, din afară o față se lipea de geam, cineva mă spiona ; mă prefăceam că nu observ nimic, îmi continuam cititul, cu ochii țintuiți pe cuvinte, sub privirea fixă a răposatului Chateaubriand. Neliniștile astea nu țineau mult, în restul timpului îmi adoram tovarășii de joacă. I-am pus mai presus de orice și mi s-a povestit fără să mă minunez că, de pildă, Carol Quintul ridicase pensula lui Tizian : mare lucru ! Doar pentru asta e făcut un rege. Totuși, eu nu-i respectam : de ce i-aș fi lăudat că sînt mari ? Nu-și făceau decît datoria. Celorlalți le reproșam că sînt mici. Într-un cuvînt, înțelesesem totul de-a-ndoaselea și din excepție făceam regulă : specia umană deveni un comitet restrîns înconjurat de animale afectuoase. Mai ales bunicul se purta prea rău cu ei ca să-i mai pot lua cu totul în serios. Încetase să citească de la moartea lui Victor Hugo ; cînd nu mai avea nimic altceva de făcut, recitea. Dar ocupația lui era să traducă. În străfundul inimii lui, autorul lui *Deutsches Lesebuch* considera literatura universală drept materialul său de lucru. Din vîrful buzelor clasifica autorii după merit, dar această ierarhie de fațadă nu reușea să ascundă preferințele lui utilitariste : Maupassant furniza elevilor germani cele mai bune exerciții de traducere ; Goethe, care întrecea cu un cap pe Gottfried Keller, era inegalabil pentru retroversiuni. Ca umanist, bunicul meu acorda puțină considerație romanelor ; ca profesor, le aprecia foarte mult din cauza vocabularului. Pînă la urmă, ajunsese să nu mai suporte decît bucăți alese și l-am văzut, cîțiva ani mai tîrziu, delectîndu-se cu un extras din *Doamna Bovary*, ales din Mironneau pentru lucra-

rea lui *Lecturi*, pe cînd operele complete ale lui Flaubert aşteptau de douăzeci de ani, la bunul lui plac. Simţeam că trăia din morţi, ceea ce complica relaţiile mele cu ei : sub pretextul că avea un cult pentru ei, bunicul îi ţinea în lanţurile sale şi nu se da în lături să-i taie în bucăţi ca să-i treacă dintr-o limbă într-alta mai uşor. Am descoperit în acelaşi timp măreţia şi mizeria lor. Mérimée, spre nenorocirea lui, convenea cursului mediu : în consecinţă ducea o viaţă dublă : la etajul al patrulea al bibliotecii, *Colomba* era o porumbiţă proaspătă cu o sută de aripi, rece, oferită şi ignorată sistematic ; nici o privire n-a pîngărit-o vreodată. Dar, pe raftul de jos, această fecioară era întemniţată într-o cărţulie mică şi murdară de culoare cafenie şi care duhnea ; subiectul şi limbajul nu se schimbaseră, dar se adăugaseră note în limba germană şi un vocabular ; în plus, am aflat, scandal neegalat de la violarea Alsaciei şi a Lorenei, că fusese editată la Berlin. Această carte, bunicul meu o punea de două ori pe săptămînă în servieta sa, o umpluse de pete, de sublinieri cu roşu, de arsuri, iau eu o uram : era Mérimée umilit. Numai ce-o deschideam şi muream de plictiseală : fiecare silabă se detaşa sub privirea mea, aşa cum se întîmpla la Institut, în gura bunicului meu. Tipărite în Germania, ca să fie citite de germani, ce altceva erau, de altfel, aceste semne cunoscute şi de nerecunoscut dacă nu falsificarea cuvintelor franţuzeşti ? Încă o afacere de spionaj : ar fi fost de-ajuns să se zgîrie ca să se descopere, sub travestirea lor galică, cuvintele germanice la pîndă. Am sfîrşit prin a mă întreba dacă nu existau două *Colomba*, una sălbatică şi adevărată, cealaltă falsă şi didactică, aşa cum există două Isolde.

Tribulaţiile micilor mei tovarăşi mă convinseră că erau semenii mei. N-aveam nici darurile lor, nici meritele lor şi nu mă gîndeam încă să scriu dar, ca nepot de preot, le eram superior prin naştere ; fără nici o îndoială eram predestinat : în nici un caz martiriului lor care era întotdeauna niţel scandalos, ci unui sacerdoţiu ; voi fi o santinelă a culturii, ca şi Charles Schweitzer. Apoi eram viu şi foarte activ : nu ştiam încă să segmentez morţii în bucăţi, dar le impuneam capriciile mele : îi luam în braţe, îi căram, îi puneam jos pe parchet, îi deschideam, îi închideam, îi scoteam din neant ca să-i cufund din nou în el : erau păpuşile mele aceşti oameni-trunchi şi mi-era milă de mizerabila lor supravieţuire paralizată, căreia i se zicea nemurire. Bunicul încuraja aceste familiarităţi : toţi copiii sînt inspiraţi şi n-au a-i invidia cu nimic pe poeţi care sînt, nici mai mult nici mai puţin, decît nişte copii. Îmi plăcea la nebunie Courteline, mă ţineam după bucătăreasă în bucătărie ca să-i citesc cu voce tare *Théodore caută chibrituri*. S-au distrat pe seama admiraţiei mele exagerate, au făcut-o să se dezvolte prin îngrijiri atente, au făcut din ea o pasiune ştiută de toţi. Într-o zi, bunicul mi-a spus ca din întîmplare : „Courteline trebuie să fie un tip cumsecade. Dacă-ţi place atît de mult, de ce nu-i scrii ?" I-am scris. Charles Schweitzer mi-a călăuzit peniţa şi a hotărît să lase mai multe greşeli de ortografie în scrisoarea mea. Cîteva ziare au reprodus-o acum cîţiva ani şi nu m-am putut opri s-o recitesc fără enervare. Încheiam cu aceste cuvinte : „Viitorul dumneavoastră prieten", care mi se păreau foarte naturale : Voltaire şi Corneille erau intimii mei ; cum ar fi putut un scriitor *în viaţă* să refuze prietenia mea ? Courteline a refuzat-o şi bine

a făcut : răspunzînd nepotului, ar fi dat peste bunic. La vremea aceea i-am judecat cu severitate tăcerea. „Admit, zise Charles, că are mult de lucru, dar oricît de ocupat ai fi, unui copil tot îi răspunzi."

Şi astăzi încă, am păstrat acest viciu minor, familiaritatea. Îi tratez ca pe nişte colegi de şcoală pe aceşti iluştri defuncţi : despre Baudelaire, despre Flaubert vorbesc fără ocolişuri, iar atunci cînd sînt dezaprobat pentru asta, îmi vine întotdeauna să răspund : „Nu vă amestecaţi în treburile noastre. Aceste genii ale voastre mi-au aparţinut, le-am avut în mînă, le-am iubit cu pasiune, fără nici un fel de respect. O să-mi pun acum mănuşi cu ei ?" Dar de umanismul lui Karl, acest umanism de prelat, m-am descotorosit din ziuă în care am înţeles că orice om este omul în întregul lui. Cît sînt de triste vindecările : vorbirea şi-a pierdut farmecele : eroii peniţei, vechii mei semeni, despuiaţi de privilegiile lor, au reintrat în rînd : sînt de două ori îndoliat pentru ei.

Ceea ce am scris acum e fals. Adevărat. Nici adevărat nici fals, ca tot ceea ce se scrie despre nebuni, despre oameni. Am relatat faptele cu exactitatea pe care mi-a permis-o memoria. Dar pînă la ce punct credeam în delirul meu ? Asta este chestiunea fundamentală şi totuşi nu mă hotărăsc deloc în această privinţă. Am văzut mai tîrziu că se poate cunoaşte totul despre afecţiunile noastre, în afară de forţa lor, adică de sinceritatea lor. Actele, ele însele, nu vor sluji drept etalon în afară de cazul cînd s-ar fi dovedit că nu sînt gesturi, ceea ce nu e întotdeauna uşor. Vedeţi, de exemplu : singur printre adulţi, eram un adult în miniatură şi aveam lecturi de adult ; sună totuşi fals fiindcă, în acelaşi timp, rămîneam copil. Nu pretind că

eram vinovat : aşa era, şi pace ; nu e mai puţin adevărat că explorările şi vînătorile mele făceau parte din comedia familială, că toţi erau încîntaţi de ele, că eu ştiam asta : da, o ştiam, în fiecare zi un copil minune trezea hîrţoagele vechi pe care bunicul lui nu le mai citea. Trăiam peste vîrsta mea, aşa cum trăieşti peste mijloacele pe care le ai : cu zel, cu oboseală, costisitor, pentru aparenţă. De îndată ce deschideam uşa bibliotecii, mă şi pomeneam în pîntecul unui bătrîn inert : marele birou, mapa de birou, petele de cerneală roşii şi negre pe sugativa roză, rigla, borcanul cu clei, mirosul stătut de tutun, iar iarna, împurpurarea Salamandrei [1], trosnetele de mică erau Karl în persoană, devenit obiect : nu mai era nevoie de nimic altceva care să-mi creeze acea stare de graţie : alergam la cărţi. Sincer ? Ce înseamnă asta? Cum aş putea să stabilesc — mai ales după atîţia ani — insesizabila şi mobila frontieră care separă posesiunea de cabotinaj ? Mă culcam pe burtă, cu faţa spre ferestre, cu o carte deschisă înainte, un pahar de apă amestecată cu puţin vin în dreapta, la stînga, pe o farfurioară, o tartină cu dulceaţă. Pînă şi în singurătate eram în reprezentaţie : Anne-Marie, Karlmami răsfoiseră aceste pagini cu mult înainte ca eu să mă fi născut, ştiinţa lor se etala în faţa ochilor mei ; seara mă întrebau : „Ce ai citit ? Ce ai înţeles ?" eu ştiam, eram în gestaţie, urma să nasc un cuvînt de copil ; a fugi de oamenii mari pentru a citi era cel mai bun mijloc de a comunica cu ei ; în absenţa lor, privirile cu care aveau să mă iscodească pătrundeau în mine prin occipital, ieşeau prin ochi, săgetau la nivelul pămîntului acele fraze citite de ei de o sută de ori,

[1] Marca unei fabrici de sobe.

pe care eu le citeam pentru prima oară. Fiind văzut, mă vedeam ; mă vedeam citind așa cum te asculți vorbind. Să mă fi schimbat oare atît de mult de pe vremuri, cînd mă prefăceam a citi *Pățaniile unui chinez in China*, înainte de a cunoaște alfabetul ? Nu : jocul continua. În spatele meu se deschidea ușa, veneau să vadă „ce puneam la cale" : îi înșelam, mă ridicam dintr-o săritură, îl puneam la loc pe Musset și mă îndreptam, de îndată, în vîrful picioarelor, cu brațele întinse, să-l iau pe greul Corneille : îmi măsurau pasiunea după eforturi, auzeam în spatele meu un glas uimit de admirație șoptind : „Dar zău că-i *place* Corneille !" Nu-mi plăcea : alexandrinii mă descurajau. Din fericire, editorul nu publicase *in extenso* decît tragediile celebre : pentru celelalte dăduse titlul și un rezumat analitic : asta mă și interesa de fapt : „Rodelinde, soția lui Pertharite, regele longobarzilor, învins de Grimoald, este îndemnată stăruitor de Unulphe să se căsătorească cu prințul străin..." Am cunoscut pe *Rodogune*, *Théodore*, *Agésilas* înainte de *Cid*, înainte de *Cinna ;* îmi umpleam gura de nume sonore, inima de sentimente sublime și eram îngrijorat să nu încurc legăturile de rudenie. Mai spuneau : „Micuțul ăsta e însetat să se instruiască, mănîncă *Larousse*-ul !" iar eu îi lăsam să spună. Dar nu mă instruiam aproape de loc ; constatasem că dicționarul conținea rezumate de piese de teatru și de romane ; mă delectam cu ele.

Îmi plăcea să plac și voiam să fac băi de cultură: îmi luam în fiecare zi tainul de spiritualitate. Uneori în mod distrat : era de-ajuns să mă prosternez și să întorc paginile ; operele micilor mei prieteni îmi slujiră adesea drept moară de măcinat rugăciuni. În același timp avusei spaime și plăceri *cu adevărat ;* mi se întîmpla să-mi uit rolul și,

riscînd să-mi frîng gîtul, să mă las dus de o balenă nebună care nu era altceva decît lumea. Poftiți și trageți concluzii ! În orice caz, privirea mea lucra asupra cuvintelor : trebuia să le încerc, să hotărăsc asupra sensului lor : comedia culturii mă cultiva cu timpul.

Totuși, citeam *cu adevărat ;* în afara sanctuarului, în camera noastră, sau sub masa din sufragerie ; despre lucrurile astea nu vorbeam nimănui, nimeni în afară de mama nu-mi vorbea despre ele. Anne-Marie luase în serios elanurile mele trucate. Ea îi mărturisi lui Mamie neliniștile ei. Bunica era o aliată sigură : „Charles nu e rezonabil, zise ea. El îl îndeamnă pe micuț, l-am văzut eu. Ce-o să facem ? Ce vom fi cîștigat cînd copilul o să se extenueze ?" Cele două femei evocară surmenajul și meningita deopotrivă. Ar fi fost periculos și zadarnic să-l atace pe bunicul meu pe față ; au luat-o pe ocolite. În cursul uneia din plimbările noastre, Anne-Marie s-a oprit ca din întîmplare în fața unui chioșc care se află încă pe bulevardul Saint-Michel, colț cu strada Soufflot : am văzut poze minunate, culorile lor stridente m-au fascinat, le-am cerut, le-am obținut ; stratagema a reușit : am vrut să am în fiecare săptămînă *Cri-cri*, *Extraordinarul*, *Vacanța*, *Cei trei boy-scouts* a lui Jean de la Hire și *Ocolul lumii in aeroplan* a lui Arnould Galopin, care apăreau în fascicole, joia. De la o joie la alta mă gîndeam la Vulturul Anzilor la Marcel Dunot, boxerul cu pumni de fier, la Christian aviatorul, mult mai mult decît la prietenii mei Rabelais și Vigny. Mama începu să caute cărți care să mă redea copilăriei mele : fură găsite mai întîi „micile cărți roze", culegeri lunare de basme ; apoi încet, încet, *Copiii căpitanului*

Grant, *Ultimul mohican*, *Nicolas Nickleby*, *Cele cinci parale ale lui Lavarède*. În locul lui Jules Verne care era prea ponderat, preferam extravaganțele lui Paul d'Ivoi. Dar indiferent de autor, adoram lucrările din colecția Hetzel, mici teatre în miniatură, a căror copertă roșie cu ciucuri de aur amintea o cortină : pulberea de soare de pe cotoare era rampa. Acestor cutii magice le datorez primele mele întîlniri cu frumusețea și nu frazelor armonioase ale lui Chateaubriand. Cînd le deschideam, uitam totul : ăsta era cititul ? Nu, asta însemna să mori de plăcere : din abolirea mea se nășteau de îndată indigeni înarmați cu lance, brusa, un explorator cu cască albă. Eram *viziune*, făceam să se scalde în lumină obrajii frumoși și întunecați ai Aoudei, barbeții lui Philéas Fogg. Eliberată, în sfîrșit, de ea însăși, mica minune consimțea să devină pură admirație. La cincizeci de centimetri de podea, se năștea o fericire fără stăpîn și fără zgardă, o fericire perfectă. Lumea Nouă părea întîi mai înfricoșătoare decît Lumea Veche : acolo se jefuia, acolo se ucidea ; sîngele curgea în valuri. Indieni, hinduși, mohicani, hotentoți răpeau tînăra fată, îl legeau fedeleș pe bătrînul ei tată și plănuiau să-l ucidă în cele mai groaznice chinuri. Era Răul în stare pură. Dar nu apărea decît spre a se prosterna înaintea Binelui : în capitolul următor totul se restabilea. Albi curajoși aveau să prefacă în hecatombă sălbaticii, să taie legăturile tatălui care urma să se arunce în brațele fiicei sale. Numai cei răi mureau — și cîțiva dintre cei buni de foarte mică importanță, al căror deces figura printre cheltuielile mărunte ale istoriei. De altfel, moartea era ea însăși aseptizată ; se cădea cu brațele în cruce, cu o mică gaură rotundă sub sînul stîng sau, dacă pușca nu era inventată, vinovații erau „trecuți prin ascuțișul săbiei". Îmi plăcea această frumoasă expresie : îmi închipuiam fulgerul drept și albul tăișului săbiei ce se înfunda ca în unt și ieșea prin spatele celui pus în afara scutului legii, care apoi se prăvălea fără să piardă nici o picătură de sînge. Uneori moartea era chiar rizibilă : ca a acelui sarazin care, în *Fina lui Roland*, cred, se năpustea cu calul împotriva calului unui cruciat ; paladinul îi trîntea în cap o lovitură de sabie care-l despica de sus în jos ; o ilustrație a lui Gustave Doré înfățișa această peripeție. Cît era de amuzant ! Cele două jumătăți de corp, despărțite, începeau să cadă descriind fiecare un semicerc în jurul scării șeii ; uimit, calul se cabra. Timp de mai mulți ani, n-am putut privi gravura fără să rîd cu lacrimi. În sfîrșit, aveam ce-mi trebuia. Dușmanul, demn de ură, era, în fond, inofensiv fiindcă proiectele lui nu se realizau ba chiar, în ciuda eforturilor și a șireteniei lui diabolice, slujeau cauza Binelui ; constatam, într-adevăr, că întoarcerea la ordine era însoțită totdeauna de un progres : eroii erau răsplătiți, primeau onoruri, dovezi de admirație, bani ; datorită cutezanței lor, un teritoriu era cucerit, un obiect de artă sustras indigenilor și adus în muzeele noastre ; tînăra fată se îndrăgostea de exploratorul care-i salvase viața, totul se sfîrșea cu o căsătorie. Din aceste reviste ilustrate și cărți m-am ales cu cea mai intimă fantasmagorie : optimismul.

Aceste lecturi au rămas mult timp clandestine ; Anne-Marie nici n-a avut nevoie să mă avertizeze ; conștient că sînt nedemne, nu suflam nici o vorbă despre ele bunicului. Mă stricam, îmi luam singur libertăți, petreceam vacanțe în bordel, dar nu uitam că adevărul meu rămăsese în templu. La ce folos să-l scandalizez pe preot povestindu-i

despre rătăcirile mele? Pînă la urmă Karl mă prinse; se supără pe cele două femei, iar acestea, profitînd de un moment în care el își trăgea răsuflarea, dădură toată vina pe mine: văzusem revistele ilustrate, romanele de aventuri, rîvnisem la ele, le cerusem, puteau oare să mi le refuze? Această minciună abilă îl punea la strîmtoare pe bunicul meu: eu eram și numai eu cel care o înșelam pe Colomba cu aceste desfrînate, sulemenite din belșug. Eu, copilul profetic, tînăra Pitonisă, Eliacinul beletristicii, eu dădeam dovadă de o înclinație furibundă spre infamie. El avea de ales: sau eu nu făceam proorociri deloc, sau trebuia să respecte gusturile mele fără a încerca să le înțeleagă. Ca tată, Charles Schweitzer ar fi pus totul pe foc: ca bunic, alese indulgența cu o adîncă mîhnire. Nu ceream mai mult și-mi continuai în liniște viața mea dublă, care de fapt n-a încetat niciodată; și astăzi încă citesc cu mai multă plăcere numerele din „Seria neagră" decît pe Wittgenstein.

Eram primul, incomparabilul, în insula mea aeriană; am decăzut pe ultimul loc cînd am fost supus regulilor comune.

Bunicul hotărîse să mă înscrie la liceul Montaigne. Într-o dimineață m-a dus la director și mi-a lăudat meritele: n-aveam decît cusurul că eram *prea* avansat pentru vîrsta mea. Directorul a fost de acord în totul: m-a înscris într-a treia și-am crezut că voi fi împreună cu copiii de vîrsta mea. Dar n-a fost așa: după prima dictare, bunicul a fost chemat în grabă de administrație; s-a întors furios, a scos din servietă o foaie de hîrtie prăpădită, plină de mîzgălituri, de pete și a aruncat-o pe masă: era lucrarea pe care o dădusem. I se

atrăsese atenția asupra ortografiei — *„le lapen çovache ème le ten"* [1] și încercaseră să-l facă să înțeleagă că locul meu era în clasa întîi primară. În fața lui *„lapen çovache"* pe mama o cuprinse un rîs nebun; bunicul o opri cu o privire teribilă. Întîi mă acuză de rea-voință și mă certă pentru prima oară în viața mea, apoi declară că nu m-au apreciat la justa mea valoare; a doua zi mă retrase de la liceu și se certă cu directorul.

N-am înțeles nimic din această întîmplare și insuccesul meu nu m-a afectat: eram un copil minune care nu știa ortografia, asta era totul.

Și apoi nu-mi displăcea deloc să-mi regăsesc singurătatea: îmi plăcea răul meu. Pierdusem, fără măcar să bag de seamă, ocazia de a deveni adevărat: l-au însărcinat pe domnul Liévin, un învățător din Paris, să-mi dea lecții particulare; acesta venea aproape în fiecare zi. Bunicul îmi cumpărase un mic birou personal, făcut dintr-o bancă și un pupitru de lemn alb. Eu mă așezam pe bancă iar domnul Liévin se plimba, dictîndu-mi. Semăna cu Vincent d'Auriol, iar bunicul meu pretindea că era francmason: „cînd îi dau bună ziua, ne spunea el, cu repulsia înfricoșată a unui om cumsecade expus avansurilor unui pederast, trasează cu degetul gros triunghiul masonic în podul palmei mele". Eu îl uram fiindcă uita să mă răsfețe: cred că mă considera, nu fără temei, drept un copil înapoiat. Dispăru, fără ca eu să mai știu de ce: poate mărturisise cuiva părerea lui despre mine.

Am petrecut cîtva timp la Arcachon și am fost trimis la școala comunală: principiile democrate ale bunicului meu cereau asta. Dar el dorea totodată să fiu ținut departe de vulg. M-a recoman-

[1] *Le lapin sauvage aime le thym* (n.a.) (iepurelui sălbatic îi place cimbrul).

dat învățătorului în acești termeni : „Dragul meu coleg, vă încredințez tot ce am mai scump". Domnul Barrault avea o barbă mică și ochelari *pince-nez* ; veni în vila noastră să bea vin muscat și se declară flatat de încrederea pe care i-o arăta un membru al învățămîntului secundar. M-a pus să stau la un pupitru special, alături de catedră și în timpul recreațiilor mă ținea lîngă el. Acest tratament de favoare mi se părea legitim ; nu știu ce gîndeau „fiii poporului", semenii mei ; cred că puțin le păsa. Pe mine, turbulența lor mă obosea și consideram că e distins să mă plictisesc alături de domnul Barrault în timp ce ei se jucau de-a hoții și vardiștii.

Aveam două motive de a-l respecta pe învățătorul meu ; îmi voia binele și duhnea. Oamenii mari trebuie să fie urîți, ridați, incomozi, cînd mă lua în brațe nu-mi displăcea că trebuia să-mi înving un ușor dezgust ; era o dovadă că virtutea nu era ușoară. Existau bucurii simple, triviale : a alerga, a sări, a mînca prăjituri, a săruta pielea catifelată și parfumată a mamei ; dar eu puneam mai mare preț pe plăcerile studioase și complexe pe care le simțeam în tovărășia oamenilor maturi : repulsia pe care mi-o inspirau făcea parte din prestigiul lor : confundam dezgustul cu spiritul de seriozitate. Eram snob. Cînd domnul Barrault se apleca spre mine, răsuflarea lui îmi provoca o silă ce mă atrăgea, respiram cu zel mirosul ingrat al virtuților lui. O dată, am descoperit o inscripție proaspătă pe zidul școlii, m-am apropiat și am citit : „Moș Barrault este o p..." Inima îmi bătea să se sfarme, stupoarea mă încremeni pe loc, îmi era frică, „p..." nu putea fi decît una dintre acele „vorbe urîte" care mișunau în straturile inferioare ale vocabularului și pe care un copil binecrescut

nu le întîlnește niciodată ; scurtă și brutală, vorba avea simplitatea oribilă a animalelor elementare. Era prea mult și faptul c-o citisem ; mi-am interzis să o pronunț chiar încet. Nu voiam ca această libarcă agățată pe zid să-mi sară în gură și să se metamorfozeze în fundul gîtului meu într-o trîmbițare neagră. Dacă m-aș fi prefăcut că n-am observat-o, poate intra într-o gaură din zid. Dar cînd îmi întorceam privirea, dădeam din nou de denumirea infamă : „Moș Barrault" care mă înspăimînta și mai mult : în privința cuvîntului „p...", la urma urmei, nu făceam altceva decît să-i ghicesc sensul ; eu știam însă bine cui i se spunea „moș Cutare" în familia mea : grădinarilor, factorilor poștali, tatălui bonei, pe scurt, bătrînilor săraci. Cineva îl vedea pe domnul Barrault, învățătorul, colegul bunicului meu, sub aspectul unui bătrîn sărman. Undeva, într-un cap, dădea tîrcoale această idee bolnăvicioasă și criminală. În capul cui ? Poate într-al meu. Nu era oare de-ajuns că citisem inscripția injurioasă, ca să devin la rîndul meu complice la un sacrilegiu ? Mi se părea totodată că un nebun își bătea joc cu cruzime de politețea mea, de respectul, de zelul meu, de plăcerea pe care o aveam în fiecare dimineață scoțîndu-mi șapca și spunînd : „Bună ziua, domnule învățător" și că eram eu însumi acest nebun, că vorbele murdare și gîndurile murdare mișunau în inima mea. Ce mă împiedica, de pildă, să strig în gura mare : „Maimuțoiul ăsta bătrîn pute ca un porc". Murmurai : „Moș Barrault pute" și totul începu să se învîrtească : o luai la fugă plîngînd. Chiar de a doua zi recăpătai respectul pentru domnul Barrault, pentru gulerul lui de celuloid și pentru nodul lui papion. Dar cînd se

apleca peste caietul meu, întorceam capul, ținîndu-mi răsuflarea.

În toamna următoare, mama luă hotărîrea de a mă duce la Institutul Poupon. Trebuia să urci o scară de lemn, să intri într-o sală la primul etaj ; copiii se grupau în semicerc, în tăcere ; așezate în fundul camerei, țepene și cu spatele la perete, mamele o supravegheau pe învățătoare. Prima datorie a bietelor fete care ne învățau era de a împărți în mod egal elogii și note bune academiei noastre de copii minune. Dacă vreuna dintre ele făcea vreun gest de nerăbdare sau se arăta prea satisfăcută de un răspuns bun, domnișoarele Poupon pierdeau elevi, învățătoarea își pierdea locul. Eram vreo treizeci de academicieni și n-am avut niciodată vreme să vorbim între noi. La ieșire, fiecare mamă și-l înșfăca aprig pe al ei, ducîndu-l la trap, fără să salute. După un semestru, mama m-a retras de la cursuri : nu se făcea deloc carte acolo și apoi se plictisise pînă la urmă să simtă asupra ei privirea apăsătoare a vecinelor cînd era rîndul meu să fiu lăudat. Domnișoara Marie-Louise, o tînără blondă cu ochelari *pince-nez* care preda opt ore pe zi la cursurile Poupon pentru un salariu de mizerie, acceptă să-mi dea lecții particulare la domiciliu, fără să știe directoarea. Își întrerupea uneori dictările ca să-și ușureze inima cu suspine adînci : îmi spunea că e obosită de moarte, că trăia într-o singurătate înspăimîntătoare, c-ar fi dat orice să aibă un soț, oricare ar fi fost. Pînă la urmă dispăru și ea : cei ai casei pretindeau că nu mă învăța nimic, dar eu cred mai degrabă că bunicul o găsea catastrofală. Acest om drept nu refuza să-i ajute pe nenorociți, dar nu-i plăcea să-i invite sub acoperișul său. Era și timpul : domnișoara Marie-Louise mă demoraliza. Eu credeam că salariile sînt proporționale cu meritul și mi se spunea că e o persoană merituoasă : atunci de ce o plăteau atît de prost ? Cînd practici o profesie, ești demn și mîndru, fericit de a munci ; întrucît ea avea norocul să muncească opt ore pe zi, atunci de ce vorbea despre viața ei ca despre un rău incurabil ? Cînd îi povesteam despre dorințele ei, bunicul meu începea să rîdă : era prea urîtă ca vreun bărbat s-o vrea. Eu nu rîdeam : era cu putință să te naști condamnat ? În acest caz mă mințiseră : ordinea lumii ascundea dezordini intolerabile. Neliniștea mea se risipi de îndată ce o îndepărtară pe Marie-Louise. Charles Schweitzer îmi găsi profesori mai decenți. Atît de decenți încît i-am uitat pe toți. Pînă la zece ani am rămas singur între un bătrîn și două femei.

Adevărul meu, caracterul meu și numele meu erau în mîinile adulților, învățasem să mă văd prin ochii lor : eram un copil, acest soi de monstru pe care cei mari îl plămădesc din regretele lor. Absenți fiind, își lăsau în urma lor privirea amestecată cu lumină ; alergam, săream prin această privire care-mi păstra natura de nepot model, care continua să-mi ofere jucăriile ca și universul. În frumosul meu borcan, în sufletul meu, gîndurile mele se învîrteau, oricine putea să urmărească manejul lor : nici un colț de umbră. Totuși, fără cuvinte, fără formă și consistență, diluată în această inocentă transparență, o certitudine transparentă strica totul : eram un impostor. Cum să joci comedia fără să știi c-o joci ? Limpezile aparențe însorite care alcătuiau personajul meu se denunțau singure : printr-un defect de a fi pe care nu puteam nici să-l înțeleg în întregime, nici să încetez de a-l resimți. Mă întorceam spre persoanele

mature, le ceream să-mi garanteze meritele : ceea ce însemna să mă înfund în impostură. Condamnat să plac, îmi atribuiam haruri care se ofileau de îndată : tîram peste tot falsa mea naivitate, importanța mea inactivă, pîndind ocazia unei șanse noi : credeam c-o prind, mă repezeam, mă grăbeam să iau o anumită atitudine și regăseam în ea inconsistența de care voiam să fug. Bunicul moțăia înfășurat în pledul lui ; sub mustața lui zburlită, zăream goliciunea roză a buzelor, era insuportabil : din fericire, ochelarii îi alunecau, mă repezeam să-i iau. El se trezea, mă lua în brațe, depănam marea noastră scenă de dragoste ; nu mai era ceea ce dorisem. Ce voisem ? Uitam totul, mă cuibăream în tufișul bărbii lui. Intram în bucătărie, declaram că vreau să spăl salata ; începeau țipete și hohote de rîs : „Nu, dragul meu, nu așa ! Strînge tare mînuța, așa ! Marie, ajută-l ! Uite ce bine face !" Eram un fals copil, aveam un fals coș de salată ; simțeam cum actele mele se transformau în gesturi. Comedia îmi ascundea lumea și oamenii : nu vedeam decît roluri și accesorii ; slujind din bufonerie activitatea adulților, cum aș fi putut lua în serios grijile lor ? Mă supuneam intențiilor lor cu o nerăbdare virtuoasă care mă oprea să le împărtășesc scopurile. Străin de nevoile, speranțele, plăcerile speciei, mă risipeam cu răceală ca s-o seduc ; era publicul meu, o rampă de foc ne despărțea, mă arunca într-un exil orgolios care se transforma repede în anxietate.

Mai rău era că-i bănuiam de cabotinaj pe cei mari. Cuvintele pe care mi le adresau erau niște bomboane ; între ei însă vorbeau pe cu totul alt ton. Apoi li se întîmpla să rupă niște legăminte sfinte : luam mutra cea mai adorabilă, cea de care eram cel mai sigur și mi se spunea cu o voce ade-

vărată : „Du-te, dragul meu, și te joacă mai departe, avem ceva de vorbit". Alteori aveam sentimentul că se serveau de mine. Mama mă lua cu ea la Luxembourg, unchiul Emile, certat cu toată familia, își făcea brusc apariția ; o privea pe soră-sa cu un aer posac și-i zicea sec : „N-am venit pentru tine ; am venit să văd copilul". Explica apoi că eu eram singurul nevinovat din familie, singurul care nu l-am jignit niciodată cu bună știință și nici nu l-am condamnat pe baza unor relatări false. Zîmbeam, jenat de puterea mea și de dragostea pe care o aprinsesem în inima acestui om întunecat. Dar fratele și sora se și apucaseră să vorbească despre treburile lor, să-și facă reproșuri reciproc ; Emile se ambala împotriva lui Charles, Anne-Marie îi lua apărarea, cedînd terenul ; apoi ajungeau să vorbească de Louise, eu rămîneam uitat între scaunele lor de fier. Eram pregătit să admit — numai dacă aș fi fost la vîrsta să le înțeleg — toate maximele de dreapta pe care un om bătrîn de stînga mă învăța prin purtările lui : Că Adevărul și Născocirea sînt unul și același lucru, că trebuie să mimezi pasiunea ca s-o simți, că omul este o ființă de ceremonie. Mă convinseseră că noi, oamenii, am fost creați ca să ne jucăm nouă înșine o comedie ; comedia o acceptam, dar ceream să fiu personajul principal : or, în clipe de trăsnet care mă lăsau distrus, remarcam că jucam în ea un „fals rol principal", cu text, multă prezență, dar fără o scenă „proprie" : pe scurt, că dădeam replica oamenilor maturi. Charles mă flata pentru a-și îmbuna moartea; în zburdălnicia mea, Louise își găsea justificarea îmbufnărilor ei ; Anne-Marie pe a umilinței ei. Și fără mine, părinții ei ar fi primit-o pe mama, dar delicatețea ei ar fi dat-o fără apărare pe mîna

lui Mamie ; fără mine, Louise s-ar fi bosumflat, Charles s-ar fi minunat în fața muntelui Cervin, a meteorilor sau a copiilor altora. Eram cauza întîmplătoare a neînțelegerilor și a împăcărilor lor : cauzele profunde se aflau în altă parte : la Mâcon, la Gunsbach, la Thiviers, într-o inimă bătrînă care se îmbîcsea într-un trecut cu mult anterior nașterii mele. În mine se reflecta unitatea familiei și vechile ei contradicții ; cei mari se foloseau de divina mea copilărie ca să devină ceea ce erau. Am trăit într-o stare de neliniște : în momentul în care ceremoniile lor mă convingeau că nimic nu există fără o rațiune și că fiecare, de la cel mai mare la cel mai mic, are locul lui stabilit în univers, propria mea rațiune de a fi se fofila, descopeream dintr-o dată că nu contam absolut deloc și mi-era rușine de prezența mea neașteptată în această lume bine orînduită.

Traducere de
T. DUMITRU

Simone de Beauvoir

(n. 1908)

Simone de Beauvoir și-a scrutat trecutul în trei volume de memorii : *Mémoires d'une jeune fille rangée (Amintirile unei fete cuminți)*, 1957 ; *La force de l'âge (Puterea vîrstei)*, 1960 și *La force des choses (Forța lucrurilor)*, 1962. Li se poate adăuga și povestirea autobiografică *Une mort si douce (O moarte atît de blîndă)*, 1964, terifiant proces-verbal al morții mamei sale.

Volumele acestea au stîrnit iritații. Detractorii au vorbit de exhibiționism. Se poate face mai curînd apropierea de Rousseau și de hotărîrea de a spune adevărul pînă la capăt. Dar Rousseau se adresa posterității, într-o scriere pe care o știe postumă. Simone de Beauvoir vorbește contemporanilor despre sine și despre cei din jurul său. Sinceritatea aceasta totală se acordă cu o concepție de viață, cu căutarea în sine și la alții a ceea ce înfruntă contingentul, a ceea ce umanizează omul. Atitudinea poate fi discutată, dar înfierarea filistină și bagatelizarea sînd la fel de nedrepte.

Amintirile unei fete cuminți povestește primii douăzeci de ani de viață, pînă ce licențiata în filozofie a început să trăiască independent. E cartea eliberării de ponderea prejudecăților a unei fete de familie scăpătată, dar cu tradiții conservatoare și cu morgă. Eliberarea

aceasta, la care au contribuit studiile, gîndirea independentă și amiciția cu Jean-Paul Sartre, considerată drept fapt biografic esențial, s-a realizat în contrast cu eșecul celei mai bune prietene, Zaza, ucisă de consecințele unei educații bigote, rigoriste. *Puterea vîrstei* merge pînă la sfîrșitul războiului, retrăiește existența profesoarei de filozofie la licee din provincie, călătoriile din tinerețe, anii ocupației hitleriste, eliberarea, începuturile literare și primul roman, *Invitata*. *Forța lucrurilor* e o cronică a ultimelor două decenii, istoria unei vieți de scriitor pe fondul istoriei generale.

Dubla perspectivă — autobiografică și istorică — se face tot mai intens simțită în ultimele două volume. Personajul din *Amintirile unei fete cuminți* era închis în cercul familiei, vedea și aprecia lucrurile din acest unghi. Celelalte două cărți sînt o prelungită luare de conștiință a răspunderii față de sine și față de ceilalți. Deși construită narativ și nu analitic, autobiografia are tonul grav, fervoarea unui examen critic și e mai rar polemică. Fondul istoriei generale, latura de mărturie asupra epocii se realizează prin mijloace felurite și minuțioase, mergînd de la anecdotă și pînă la listele de spectacole văzute și de cărți citite, liste adăugate uneori în note. Ansamblul este însă lipsit de ariditate. Culoarea anilor scurși, fără a fi urmărită cu stăruință, e mereu sensibilă.

Comentariul epocii sudat într-o autobiografie cuprinde și discutabile aprecieri de oameni sau judecăți de fapte. Dar onestitatea, curajul, spiritul eliberat de prejudecăți sînt cuceritoare. Cronica unitară a unei vieți în care melancoliile crepusculului sînt risipite de o vitalitate prea puțin alterată de ani, trilogia autobiografică e în ansamblu o mărturie în favoarea zilelor noastre.

AMINTIRILE UNEI FETE CUMINȚI

(MÉMOIRES D'UNE JEUNE FILLE RANGÉE)

...Puține lucruri îmi tulburau liniștea. Viața mi se părea un fel de aventură fericită ; împotriva morții mă apăra credința ; închideam ochii și, într-o străfulgerare, mîinile îngerilor, albe ca zăpada, mă ridicau la cer.

Într-o carte cu muchii aurite citisem o istorioară care mă convinsese pe deplin ; o mică larvă care trăia pe fundul unui iaz era îngrijorată ; una după alta tovarășele ei piereau în noaptea firmamentului acvatic : oare avea să dispară și ea ? Deodată se pomeni de partea cealaltă a beznei : avea aripi, zbura mîngîiată de soare, printre flori minunate. Analogia mi se părea indiscutabilă ; o fîșie îngustă de azur mă despărțea de raiul în care strălucește adevărata lumină ; adeseori mă culcam pe covor, cu ochii închiși, cu mîinile împreunate și porunceam sufletului meu să-și ia zborul. Nu era decît un joc ; dacă aș fi crezut că mi-a sunat ceasul, aș fi țipat de groază, deși eram familiarizată cu gîndul morții. Într-o seară, totuși, ideea veșniciei m-a făcut să înghet. Citeam : pe malul mării o sirenă își dădea sufletul ; de dragul unui prinț frumos, renunțase la sufletul ei nemuritor și se transforma încet în spumă de mare. Acel glas care fără încetare șoptise în sinea ei : „exist", tăcuse pentru totdeauna : mi se părea că întreg universul se prăbușise în tăcerea neantului. Dar nu. Dumnezeu îmi făgăduise veșnicia : niciodată nu aveam să încetez de-a vedea, de-a auzi, de a-mi vorbi. Sfîrșit nu avea să fie.

Fusese numai un început : adeseori gîndul acesta mă tulbura ; copii se nășteau, îmi spuneam eu,

dintr-un *fiat* divin ; dar împotriva oricărui conformism religios, îngrădeam capacitățile Celui Atotputernic. Această prezență în mine care îmi afirma că exist nu depindea de nimeni, niciodată nimic nu putea să o atingă, era cu neputință ca cineva, fie chiar și Dumnezeu, să o fi fabricat : el se mărginise doar să-i dea un înveliș. În spațiul supranatural zburau, nevăzute, impalpabile, miriade de mici suflete care așteptau să se încarneze. Fusesem și eu unul dintre ele și iată că uitasem totul : ele se vînzoleau mereu între cer și pămînt și apoi nu-și mai aminteau de nimic. Îmi dădeam seama cu spaimă că această lipsă de memorie echivala cu neantul ; totul se petrecea ca și cum, înainte de a mă fi ivit în leagănul meu, n-aș fi existat de fel. Trebuia să împlinesc acest gol : voi prinde în zbor acele tainice flăcări jucăușe a căror lumină iluzorie nu lumina nimic, le voi face să vadă cu ochii mei, voi destrăma negurile, iar copiii care se vor naște mîine își vor aminti... Mă pierdeam pînă ce eram cuprinsă de amețeală în asemenea năstrușnice visări, străduindu-mă zadarnic să găsesc o punte între conștiința mea și timp.

Eu cel puțin mă smulsesem din beznă ; dar în jurul meu lucrurile rămîneau cufundate în ea. Îmi plăceau basmele care atribuiau unei andrele gînduri în formă de andrea, unui bufet gînduri de lemn ; dar acestea erau basme ; obiectele cu inima opacă zăceau pe pămînt fără să-și dea seama, fără să poată șopti : „exist". Am povestit cu alt prilej cum la Meyrignac mă uitam prostește la o biată haină părăsită pe spătarul unui scaun. Am încercat să glăsuiesc în locul ei : „sînt o biată haină ponosită". Dar mi-a fost cu neputință și m-a apucat groaza. În veacurile apuse, în muțenia bunurilor lipsite de viață, îmi presimțeam propria-mi absență : presimțeam, ocolit în chip înșelător, adevărul morții mele.

Ochii mei creau lumină ; în vacanță, mai ales, mă îmbătam cu descoperiri ; din cînd în cînd, însă, mă rodea îndoiala : poate că în loc să-mi înfățișeze lumea, așa cum era, prezența mea o denatura. Firește, nu-mi închipuiam că în timpul somnului meu florile din salon plecau la bal și nici că între bibelourile din vitrină se înfiripau idile. Dar uneori bănuiam că peisajul cîmpenesc, atît de familiar, ar putea să imite acele păduri fermecate care își schimbă înfățișarea de îndată ce un străin pătrunde în ele : la fiecare pas îi apar noi miraje, se rătăcește, luminișuri și desișuri îi ascund taina lor. Pitită după un copac, încercam zadarnic să surprind singurătatea din marginea pădurii. O istorioară care se intitula *Valentin sau demonul curiozității* mă impresionă în chip deosebit. O zînă bună îl plimbă pe Valentin în caleașcă ; afară, îi spune ea, se află priveliști minunate ; dar la geamuri erau storuri pe care el nu trebuia să le ridice ; împins de un duh necurat, Valentin n-o ascultă ; dar nu zărește decît beznă : privirea lui omorîse totul. Sfîrșitul istorioarei nu m-a interesat : pe cînd Valentin se lupta cu demonul său, eu mă zbăteam neliniștită împotriva întunericului neștiinței. Zbuciumul meu, uneori acut, se destrăma repede. Cei mari îmi garantaseră lumea și numai arareori încercam să pătrund în ea fără ajutorul lor. Preferam să-i urmez în universurile imaginare pe care le ticluiseră pentru mine.

Mă instalam în anticameră, în fața dulapului normand și a pendulei de lemn sculptat care închidea în pîntecele ei două conuri de brad arămii și negura vremurilor ; în perete se deschidea gura unui calorifer ; printre zăbrelele aurite respiram

o duhoare grețoasă care urca din adincuri. Hăul acesta, precum și tăcerea scandată de tictac-ul pendulei mă intimidau. Cărțile mă linișteau : ele vorbeau și nu ascundeau nimic ; în lipsa mea tăceau și ele ; le deschideam, și atunci spuneau exact ceea ce spuneau ; dacă întîlneam vreo vorbă neînțeleasă, mama mi-o lămurea. Întinsă pe burtă, pe covorul roșu, citeam pe Doamna de Ségur, pe Zénaïde Fleuriot, basmele lui Perrault, ale lui Grimm, ale Doamnei d'Aulnoy, ale călugărului Schmidt, răsfoiam albumele lui Töpffer, mă delectam cu Bécassine, cu aventurile familiei Fenouillard și ale pompierului Camembert, iar mai tîrziu cu *Singur pe lume* [1], Jules Verne, Paul D'Ivoi, André Laurie, și seria „Cărților roze", editate de Larousse, care istoriseau legendele tuturor țărilor din lumea întreagă și, în timpul războiului, povești eroice.

Nu mi se îngăduiau decît cărți pentru copii, alese cu grijă ; ele admiteau aceleași valori ca și părinții și profesoarele mele ; cei buni erau răsplătiți, cei răi pedepsiți ; lucruri neplăcute nu li se întîmplau decît celor proști și caraghioși. Îmi era de-ajuns ca aceste principii să fie respectate ; nu căutam de fel ca fantezia cărților să corespundă realității ; citindu-le, mă distram ca la teatru, rîdeam de la distanță ; de aceea, cu toate ciudatele dedesubturi pe care izbutesc să le descopere adulții în romanele Doamnei de Ségur, acestea nu m-au intrigat niciodată. Doamna Bonbec, generalul Dourakine, domnul Cryptogame, baronul de Crac sau Bécassine nu aveau decît o existență de marionete. O istorioară era un lucru frumos, care trebuia considerat, în sinea lui, ca un spectacol de teatru de

[1] *Sans famille*, roman de Hector Malot.

păpuși sau ca o poză ; îmi plăcea necesitatea construcției lor care trebuia să aibă un început, o dezvoltare și un sfîrșit, în care cuvintele și frazele străluceau cu sclipiri proprii, ca și culorile unui tablou. Uneori însă cărțile îmi vorbeau mai puțin deslușit despre lumea înconjurătoare sau despre mine ; atunci cădeam pe gînduri și nu o dată certitudinile îmi erau zdruncinate. Andersen m-a învățat ce este melancolia ; în poveștile sale, obiectele suferă, se strică, se irosesc fără să-și fi meritat soarta ; micuța sirenă, înainte de a se prăpădi, suferea la fiecare pas ca și cum ar fi călcat pe cărbuni aprinși și, cu toate acestea, nu greșise nimănui cu nimic ; chinurile și moartea ei îmi zdrobeau inima. La Meyrignac am citit un roman intitulat : *Cuceritorul junglelor* care m-a înflăcărat. Autorul istorisea aventuri extravagante cu destulă dibăcie pentru a-mi da impresia că le trăiesc și eu. Eroul avea un prieten, pe nume Bob, voinic, de treabă, credincios, care îmi cîștigă numaidecît simpatia. Întemnițați amîndoi într-o închisoare indiană, descoperă un coridor subteran în care un om se putea strecura pe brînci. Bob trece cel dintîi ; deodată scoate un urlet de groază : întîlnise un piton. Cu palmele nădușite, cu inima bătîndu-mi nebunește, asistam la dramatica moarte a lui Bob, înghițit de șarpe. Această poveste mă urmări multă vreme. Firește, numai gîndul că fusese înghițit era de-ajuns ca să-mi înghețe sîngele în vine ; dar aș fi fost mai puțin zguduită dacă aș fi urît victima. Îngrozitoarea moarte a lui Bob contravenea tuturor regulilor ; așadar putea să se întîmple orice.

În ciuda conformismului lor, cărțile acestea îmi lărgeau orizontul ; pe de altă parte, neofita din mine era încîntată de magia ce preschimba semnele tipărite în povești ; mă cuprinse însă dorința să

inversez această magie. Așezată la o măsuță, m-am apucat să transpun pe hîrtie fraze care îmi șerpuiau prin minte : pagina albă se acoperea cu litere viorii care istoriseau o poveste. În jurul meu tăcerea din anticameră devenea solemnă : mi se părea că oficiez o slujbă. Cum nu căutam în literatură o reflectare a realității, nu mi-a trecut niciodată prin minte să-mi transcriu experiența sau visurile ; ceea ce mă distra era să înfiripez un lucru din cuvinte, așa cum altădată îl construiam din cuburi ; numai cărțile, și nicidecum lumea în realitatea ei, erau în stare să-mi furnizeze modele : am început deci să imit. Prima mea operă s-a intitulat *Nenorocirile Margaretei*. O curajoasă alsaciană, care pe deasupra mai era și orfană, traversa Rinul cu o droaie de frați și surori ca să ajungă în Franța. Am aflat însă, cu părere de rău, că rîul nu curgea pe unde îmi trebuia mie, astfel că romanul meu a murit. Atunci mi-am luat ca model *La famille Fenouillard* [1], pe care toți cei din casă o gustau cu plăcere : domnul, doamna Fenouillard, și cele două fiice ale lor erau negativul propriei noastre familii. Cu zîmbete aprobatoare mama citi într-o seară tatei *La famille Cornichon* [2] ; tata zîmbi și el. Bunicul îmi dărui un caiet frumos legat, cu coperte galbene și cu paginile neatinse ; iar mătușa Lili copie în el manuscrisul meu, cu o scriere citeață, de școlăriță ; eu priveam cu mîndrie acest obiect care era aproape autentic și căruia îi dăruisem viață. Am mai compus două sau trei opere care obținură însă mai puțin succes. Uneori mă mulțumeam cu născocitul titlurilor. La țară mă jucam de-a librăria ; intitulam frunza argintie a mesteacănului *Regina de Azur*, frunza lăcuită a

[1] Familia Mărărescu (fr.).
[2] Familia Castravete (fr.).

magnoliei *Floarea Zăpezilor*, și alcătuiam rafturi savante. Nu prea știam ce-mi doream pentru mai tîrziu ; să scriu sau să vînd cărți, dar în ochii mei nu exista nimic mai prețios pe lume. Mama era abonată la o bibliotecă publică din strada Saint-Placide. Bariere de netrecut stăteau în apărarea coridoarelor căptușite cu cărți ce se pierdeau la infinit, ca tunelurile metroului. Le invidiam pe bătrînele domnișoare cu gulere înalte de dantelă, menite să umble toată viața lor cu cărțile acelea învelite în negru, cu titlul desprinzîndu-se limpede pe fondul dreptunghiului portocaliu sau verde. Îngropate în tăcere, ascunse sub întunecata monotonie a copertelor, cuvintele erau toate acolo, așteptînd doar să fie descifrate. Visam să mă închid în aceste alei prăfuite și să nu mai ies niciodată de-acolo...

Studenții pe care îi întîlneam la Sorbona, băieți și fete, mi se păreau neinteresanți : circulau grupuri-grupuri, rîdeau zgomotos, nu se interesau de nimic și se complăceau în această indiferență. Totuși, la cursul de istoria filozofiei, am observat un tînăr cu ochii albaștri și gravi, mult mai în vîrstă decît mine ; purta haine negre, pălărie neagră și nu stătea niciodată de vorbă cu nimeni în afară de o micuță brunetă căreia îi zîmbea mereu. Într-o zi în timp ce traducea la bibliotecă din scrisorile lui Engels, niște studenți așezați la aceeași masă cu el începură să facă tărăboi ; dar el, cu ochii scînteind și pe un ton sec ceru să fie liniște cu atîta autoritate, încît îl ascultară pe loc. „Ăsta e cineva !" mi-am spus eu impresionată. Am izbutit să-i vorbesc și, din ziua aceea, de cîte ori lipsea bruneta cea mărunțică, stăteam amîndoi de vorbă. Într-o zi am făcut cîțiva pași cu el pe bulevardul

Saint-Michel : seara am întrebat-o pe sora mea dacă nu socotea purtarea mea incorectă ; ea mă asigură că nu, astfel că îmi continuai plimbările cu el.

Se numea Pierre Nodier și făcea parte din grupul „Philosophes", printre care erau și Mohrange, Friedmann, Henri Lefevre, Politzer ; cu ajutorul sumelor acordate de tatăl unuia dintre ei, un bancher bogat, înfiinţaseră o revistă ; dar comanditarul lor, indignat de apariţia unui articol îndreptat împotriva războiului din Maroc, le tăiase subvenţia. Puţin timp după aceea, revista renăscuse sub un alt titlu, *L'Esprit*. Pierre Nodier îmi aduse două numere : pentru prima oară luam contact cu intelectualii de stînga. Cu toate acestea nu mă simţii străină lor : recunoscusem limbajul cu care mă obișnuise literatura vremii ; tinerii aceștia vorbeau și ei de suflet, de izbăvire, de bucurie, de eternitate ; dar, deși afirmau că gîndirea trebuie să fie „trupească și concretă", o spuneau în termeni abstracţi. Potrivit concepţiei lor, filozofia nu se deosebea de revoluţie în care sălășluia unica nădejde a omenirii ; iar în acea vreme Politzer considera că „pe planul adevărului, materialismul istoric nu este inseparabil de revoluţie" ; credea în valoarea Ideii idealiste, cu condiţia ca aceasta să fie înţeleasă în totalitatea ei concretă, fără să te oprești la stadiul abstracţiunii. Cu toţii se ocupau în primul rînd de avatarurile Spiritului ; economia și politica nu aveau în ochii lor decît un rol accesoriu. Condamnau capitalismul pentru că distrusese în om „simţul fiinţei" : considerau că prin răscularea popoarelor din Asia și Africa „Istoria se pune în slujba înţelepciunii". Friedmann făcea harcea-parcea ideologia tinerilor burghezi, preferinţa lor pentru neliniște și disponibilitate ; în schimb substituia acestora o ideologie mistică. Trebuia să li se redea oamenilor „partea eternă din ei înșiși". Ei nu considerau viaţa sub unghiul necesităţii, nici al muncii, ci o transformau într-o valoare romantică. „Viaţa există și dragostea noastră se îndreaptă spre ea", scria Friedmann. Politzer o definea printr-o frază care făcu mult zgomot : „Viaţa triumfătoare, brutală a marinarului care își stinge ţigara pe gobelinurile Kremlinului, vă sperie și nu vreţi să știţi de ea ; și totuși aceasta e viaţa !" Nu erau prea departe de suprarealiști dintre care mulţi tocmai erau pe cale de a se converti la Revoluţie. Aceasta mă cuceri și pe mine, dar numai sub aspectul ei negativ ; începui să doresc o răsturnare radicală a societăţii ; dar fără să o înţeleg mai bine decît înainte. Și rămîneam indiferentă faţă de evenimentele care se desfășurau în lume. Toate ziarele, chiar și *Candide*, consacrau coloane întregi revoluţiei care izbucnise în China : eu habar n-aveam.

Totuși convorbirile mele cu Nodier începură să-mi deschidă ochii. Îi puneam nenumărate întrebări. El îmi răspundea cu multă bunăvoinţă, iar eu trăgeam atîta folos din aceste discuţii, încît uneori mă întrebam cu tristeţe : de ce nu mi-a fost oare dat să iubesc un bărbat ca acesta, care să împărtășească dragostea mea pentru idei și pentru studiu, un bărbat la care să ţin atît cu inima cît și cu capul ? Îmi păru nespus de rău cînd spre sfîrșitul lui mai își luă rămas bun de la mine în curtea Sorbonei. Pleca în Australia unde obţinuse un post și unde îl urma și fata cea brunetă. Strîngîndu-mi mîna îmi spuse cu multă convingere : „Îţi doresc multe lucruri bune".

La începutul lui martie îmi trecui cu succes examenul de istoria filozofiei, cu care ocazie făcui

cunoştinţă cu un grup de studenţi de stînga. Aceştia îmi cerură să semnez o petiţie : Paul Boncour depusese un proiect de lege militară care decreta mobilizarea femeilor în caz de război şi revista *Europe* deschisese o campanie de protest. Am rămas perplexă. În primul rînd fiindcă eram partizana egalităţii sexelor ; şi apoi oare nu trebuia să facem totul ca să ne apărăm ţara în caz de primejdie ? „Părerea mea, am spus eu isprăvind de citit textul proiectului, este că e o pildă de bun naţionalism." Băiatul rotofei şi chel care umbla cu petiţia rînji : „Rămîne de ştiut în ce măsură este bun naţionalismul !" Iată o întrebare pe care nu mi-o pusesem niciodată : n-am ştiut ce să răspund. Mi se explică atunci cum că protestul nostru ar avea drept efect mobilizarea generală a conştiinţelor ; argumentul acesta mă convinse : libertatea de gîndire era un lucru sfînt ; şi apoi toţi ceilalţi semnau, aşa că am semnat şi eu. M-am lăsat mai puţin rugată cînd a fost vorba să cerem graţierea lui Sacco şi Vanzetti ; numele lor nu-mi spuneau nimic dar se afirma că sînt nevinovaţi : şi, oricum, eram împotriva pedepsei cu moartea.

Activitatea mea politică se mărgini la atît, iar ideile mele rămaseră cam inceţoşate. De un lucru eram însă sigură : uram extrema-dreaptă. Într-o după-amiază, o ceată de scandalagii intrară în biblioteca Sorbonei, strigînd : „Afară cu metecii şi cu jidanii !" Ameninţau cu nişte coşcogea bastoane cu ajutorul cărora scoaseră din sală cîţiva studenţi cu faţa tuciurie. Acest triumf al violenţei, al prostiei, mă umplu de spaimă şi mînie. Uram conformismul şi pe obscurantişti şi aş fi dorit ca raţiunea să guverneze pe oameni ; din această pricină mă interesa stînga. Dar etichetele mă deranjau : îmi displăcea ca oamenii să fie catalogaţi...

Nu se văzuseră încă decît foarte puţin şi Zaza aştepta cu nespusă nerăbdare după-amiaza pe care hotărîseră să o petreacă împreună cînd, în dimineaţa acelei zile, primi de la el un bilet : îi murise un unchi şi considera că doliul acesta nu era compatibil cu bucuria pe care i-ar fi prilejuit-o întrevederea lor : o ruga să amîne întîlnirea. A doua zi, Zaza veni să bea un pahar la mine cu Poupette şi cu Stépha, dar nu izbuti să schiţeze nici măcar un zîmbet. Seara, îmi trimise cîteva rînduri : „Îţi scriu ca să mă scuz că am fost atît de sinistră, cu tot vermutul şi prezenţa voastră plină de căldură. Dar cred că ai înţeles că eram încă zdrobită din pricina biletului din ajun. A picat într-un moment foarte nepotrivit. Dacă Pradelle ar fi putut să ghicească cu ce intensă nerăbdare aşteptam această întîlnire, presupun că nu ar fi amînat-o. Dar e mult mai bine că n-a ştiut ; eu sînt cu totul de acord cu ceea ce a făcut şi nu-mi strică să văd pînă unde pot merge cu descurajarea, cînd rămîn să înfrunt singură amărele mele gînduri şi lugubrele avertismente pe care crede mama de cuviinţă să mi le dea. Cel mai trist lucru este că nu pot comunica cu el în nici un chip : la el acasă nu îndrăznesc să-i scriu. Dacă azi cînd am fost la tine ai fi fost singură, i-aş fi scris cîteva rînduri rugîndu-te să pui tu adresa, cu scrisul tău neciteţ. Te rog acum să fii drăguţă şi să-i trimiţi de îndată un bilet în care să-i spui, ceea ce sper că ştie şi aşa, şi anume că sînt alături de el la suferinţă ca şi la bucurie, dar mai ales că poate să-mi scrie acasă cît vrea. Ar face foarte bine să nu se abţină, fiindcă neputînd să-l văd foarte curînd, am o imensă nevoie cel puţin de o vorbă de la el. Altminteri, să nu se teamă în aceste împrejurări de veselia mea. Chiar despre noi dacă i-aş vorbi şi tot aş face-o

cu destulă gravitate. Presupunînd că prezența lui m-ar alina, rămîn în viață destule lucruri despre care se poate vorbi cînd ești în doliu. De pildă despre *Pulbere*[1]. Am recitit această carte aseară și m-a răscolit la fel de mult ca și la începutul vacanței. Da, July este minunată și o îndrăgești numaidecît ; cu toate acestea viața ei rămîne neîmplinită și mai ales atît de nefericită ! Admit ca dragostea de propria-i existență și de lucrurile realizate să o apere de deznădejde. Dar bucuria ei nu ar putea rezista în fața morții și apoi nici nu e o soluție să trăiești ca și cum nu vei avea niciodată de-a face cu ea. Mi-a fost rușine despărțindu-mă de ea, că am putut o singură clipă să mă plîng, eu care simt, mai presus de toate greutățile și tristețile care pot uneori să o umbrească, o bucurie dobîndită cu greu și prea deseori inaccesibilă slăbiciunii mele, dar căreia nici o ființă de pe lumea aceasta nu-i este necesară și care nu depinde cu totul nici măcar de mine. Această bucurie nu frustrează pe nimeni. Cei pe care îi iubesc nu au de ce să se neliniștească, nu evadez de lîngă ei. Și mă simt în acest moment legată de pămînt și chiar de propria mea viață cum nu am fost niciodată pînă acum."

În pofida acestei concluzii optimiste și cu tot asentimentul crispat pe care îl acorda lui Pradelle, Zaza lăsa să i se întrezărească amărăciunea ; ca să opună „lucrurilor realizate" bucuria supranaturală „căreia nici o ființă de pe lumea aceasta nu îi este necesară" însemna că nu mai nădăjduia să se poată bizui pe nici o ființă în lumea asta. I-am trimis un bilet lui Pradelle care îi scrise deîndată ; ea se grăbi să-mi mulțumească : „Datorită ție, am fost

[1] Roman de Rosamond Lehmann.

încă de sîmbătă liberată de gogorițele care mă chinuiau". Dar gogorițele n-o lăsară mult timp în pace și în fața lor era atît de singură ! Însăși grija pe care i-o purtam și dorința de a o ști fericită ne îndepărta una de alta, căci eu eram pornită împotriva lui Pradelle, iar ea mă acuza că sînt nedreaptă cu el ; alesese calea renunțării și se supăra cînd încercam s-o conving să se apere. De altfel, mama ei îmi interzisese să mai vin în strada Berri și căuta prin toate mijloacele s-o țină cît mai mult în casă. Cu toate acestea, într-o după-amiază a venit la mine și am stat îndelung de vorbă, mai ales despre viața mea ; a doua zi mi-a trimis un bilet în care îmi spunea în cuvinte pline de căldură cît de bine îi păruse. Dar adăuga ea „din motive familiale pe care ar dura prea mult să ți le explic acum, nu voi putea să te văd prea curînd. Așteaptă să-ți dau un semn de viață."

Pe de altă parte, Pradelle o înștiințase că fratele lui se îmbarcase și că timp de o săptămînă va fi absorbit de grija de a-și consola mama. Și de astă dată Zaza se prefăcu a găsi firesc faptul că el nu șovăia să o sacrifice ; dar eram sigură că o măcinau noi îndoieli ; și îmi părea nespus de rău că timp de opt zile nimeni nu avea să contracareze „lugubrele avertismente" ale doamnei Mabille.

Peste zece zile am întîlnit-o din întîmplare la barul „Poccardi" ; eu mă dusesem să citesc la Națională, ea făcea tîrguieli în cartier : m-a rugat s-o însoțesc. Spre marea mea mirare, era plină de veselie. Chibzuise mult în timpul ultimei săptămîni de singurătate și puțin cîte puțin totul se orînduise în capul și în inima ei ; nici chiar perspectiva plecării la Berlin n-o mai speria. Avea să aibă răgazul să-și scrie romanul la care se gîndea de atîta vreme

și să citească mult : niciodată nu fusese atît de însetată de citit. Îl redescoperise cu admirație pe Stendhal. Familia ei îl ura cu atîta înverșunare încît pînă atunci nu izbutise să-și învingă cu totul reticențele față de el, dar recitindu-l în ultimele zile, îl înțelesese, în sfîrșit, și-i plăcuse fără rezerve. Simțea nevoia să-și revizuiască foarte multe din păreri : avea impresia că în sinea ei se dezlănțuise brusc o importantă evoluție. Îmi vorbea cu o înflăcărare, cu o exuberanță aproape anormale ; în optimismul ei se ghicea un fel de îndîrjire. Cu toate acestea m-am bucurat : prinsese puteri și mi se păru că e pe cale de a se apropia și mai mult de mine. I-am spus la revedere cu inima plină de nădejde.

Peste patru zile am primit un bilet de la doamna Mabille : Zaza era foarte bolnavă ; avea febră mare și cumplite dureri de cap. Medicul o transportase într-o clinică de la Saint-Cloud și îi prescrisese odihnă și liniște absolută ; nu avea voie să primească nici o vizită : dacă febra nu ceda, era pierdută.

Întîlnindu-mă cu Pradelle, îmi povesti ceea ce știa. A doua zi după întîlnirea mea cu Zaza, doamna Pradelle era singură în apartamentul ei cînd auzise soneria de la intrare ; deschisese și se pomenise față-n față cu o tînără bine îmbrăcată, dar fără pălărie, ceea ce pe vremea aceea era cu totul necuviincios. „Sînteți mama lui Jean Pradelle ? întrebase aceasta. Aș vrea să vă vorbesc.“ Se prezentase și doamna Pradelle o poftise să intre. Zaza își plimbase privirile în jurul ei ; avea fața ca varul și pomeții roșii de fierbințeală. „Jean nu e aci ? De ce ? S-a urcat în ceruri ?“ întrebase ea. Doamna Pradelle speriată îi spusese că urma să vină.

„De ce nu mă puteți suferi, doamnă ?“ o întrebase din nou Zaza. Bătrîna protestase. „Atunci de ce nu ne lăsați să ne căsătorim ?“ Doamna Pradelle făcuse tot ce putuse ca s-o liniștească ; era mai calmă cînd ceva mai tîrziu se întorsese și Pradelle, dar mîinile și fruntea îi dogoreau. „Am să te însoțesc pînă acasă“, îi spusese el. Luaseră un taxi și în timp ce se îndreptau spre strada Berri, ea îl întrebase cu dojană în glas : „Nu vrei să mă săruți ? De ce nu mă săruți niciodată ?“ El o sărutase.

Doamna Mabille o pusese imediat în pat și chemase doctorul. Apoi stătuse de vorbă cu Pradelle : nu-i voia fiicei ei răul, nu se împotrivea la căsătoria lor. Nici doamna Pradelle nu se împotrivea : ea nu voia răul nimănui. Totul urma deci să se rezolve. Dar Zaza avea patruzeci de grade temperatură și aiura. Timp de patru zile, în clinica de la Saint-Cloud nu încetă să ceară : „Vioara mea, Pradelle, Simone și șampanie“. Febra nu cedă. Ultima noapte i se îngădui maică-si să rămînă lîngă ea. Zaza o recunoscu și înțelese că murea. „Să nu fii necăjită, mamă scumpă, îi spuse ea. În orice familie sînt rebuturi : la noi am fost eu rebutul.“

Cînd am revăzut-o, în capela clinicii, era culcată în mijlocul unui parter de făclii și de flori. Era îmbrăcată cu o cămașă lungă de pînză aspră. Părul îi crescuse și îi cădea în șuvițe țepene pe lîngă obrazul galben și atît de slab încît abia îi recunoșteam trăsăturile. Mîinile, cu unghii albe și lungi ca niște gheare, îi stăteau încrucișate pe crucifix și păreau gata să se sfarme ca ale unei mumii din vremi străvechi.

Doamna Mabille plîngea în hohote. „Sîntem cu toții niște unelte în mîinile lui Dumnezeu“, îi spuse domnul Mabille.

Doctorii pomeniră de meningită, de encefalită, nu se știa nimic precis. Fusese la mijloc o boală contagioasă, sau un accident? Nu cumva Zaza se prăpădise din pricina unui exces de oboseală și de îngrijorare? Adesecori noaptea mi-a apărut în vis, galbenă ca ceara, sub o pălărie roz, privindu-mă cu dojană.

Luptasem împreună împotriva destinului mocirlos care ne pîndea, și mult timp mi-am spus că libertatea mea o plătisem cu moartea ei.

Traducere de
ANDA BOLDUR

Cesare Pavese

(1908–1950)

Clasificările sînt utile dar insuficiente. E lesne de observat că jurnalul lui Pavese se înscrie în aria memorialisticii anterioare, între autocăutările neliniștite, alături de cele ale lui Constant, Amiel sau Kafka.

Pavese este unul dintre scriitorii italieni ale căror dimensiuni au crescut postum, situîndu-l astăzi printre cei ce domină scrisul anilor 1930—1950. Născut și format în Nordul Italiei (s-a născut la Stefano-Belbo în 1908, și-a făcut studiile la Torino, unde a murit în 1950), Pavese s-a manifestat mai întîi ca un excelent traducător și comentator al marilor scriitori americani și englezi. A fost cîțiva ani profesor de engleză. A tradus din Melville, Faulkner, din Defoe, Dickens și Joyce. Zelul acesta în popularizarea unor pagini umaniste în sens larg este generat și de o atitudine neconformistă și antifascistă care, dincolo de căutări și întrebări, s-a păstrat pînă la capăt și l-a apropiat de comunism.

Opera originală, începută în prima tinerețe, cuprinde culegerea de versuri din 1936, *Lavorare stanca (Munca obosește)*, romanul *Paesi tuoi (Țările tale)*, apărut în 1941. Dintre celelalte scrieri, cele mai caracteristice sînt *La bella estate (Frumoasa vară)*, 1939, *La spiaggia (Plaja)*, nuvelele din culegerea *Feria d'agosto (Vacanță de au-*

gust), Il compagno (Tovarăşul, 1947), poemul *La terra e la morte (Pămîntul şi moartea).*

Proza lui dură şi reţinută, lăsînd să străbată o sensibilitate mereu rănită, are o autenticitate cu puţine echivalenţe. Aşa cum a năzuit şi Pavese, cărţile acestea închează cu mijloace non-balzaciene, din linii întrerupte şi unghiuri diferite, o „saga" a Italiei de la jumătatea secolului nostru.

Pavese s-a sinucis la 26 august 1950. A contribuit la acest act şi ultima lui decepţie sentimentală. Ar fi anecdotică plată să-l reducem la aceste decepţii. Obsesia şi anxietatea erau mai vechi, l-au ros ca o modernă boală a secolului.

Jurnalul lui apărut în 1952 sub titlul de *Il mestiere di vivere (Meseria de a trăi)* este foaia de temperatură a inaderenţei şi a tragicului cotidian.

Ultima însemnare, cu opt zile înaintea sinuciderii, este un gest de renunţare la scris şi de renunţare totală: „Toate astea te scîrbesc. Nu vorbe, un gest. Nu voi mai scrie." Etapele jurnalului întrerupt şi reluat în cîteva rînduri între 1935 şi 1950 — se centrează pe căutări estetice şi stilistice, pe autocăutări, oscilează între fervoare şi silă. E jurnalul unei lumi şi al unei epoci care l-a descoperit pe Kafka şi l-a dat pe Beckett.

MESERIA DE A TRĂI

(IL MESTIERE DI VIVERE)

1950

22 martie

Nimic. Nu scrie nimic. Poate o fi murit.

Trebuie să mă obişnuiesc să trăiesc ca şi cînd asta ar fi normal.

Cîte lucruri nu i-am spus. În fond groaza de a o pierde nu este acum spaima „posesiei", ci teama de-a nu-i mai putea spune lucrurile astea. Care sînt lucrurile astea nu ştiu acum. Dar ar năvăli ca un torent cînd aş fi cu ea. E o stare de creaţie. Oh, Doamne, fă s-o regăsesc.

23 martie

Dragostea este într-adevăr marea afirmare. Vrem *să fim*, vrem să *valorăm*, vrem — dacă trebuie să murim — *să murim* cu glorie, cu strigăt, *să rămînem*, în fond. Şi totuşi voinţa de-a muri, de-a dispare e întotdeauna legată de dragoste : să fie oare pentru că ea este cu atîta violenţă afirmată ca viaţă, întrucît dispărînd în ea viaţa s-ar afirma şi mai mult ?

25 martie

Nu te omori din dragoste pentru o femeie. Te omori pentru că o dragoste, oricare ar fi ea, te arată în întreaga ta goliciune, mizerie, lipsă de apărare, nimicnicie.

26 (dimineaţa)

Înainte de plecare la Milano :

Nimic. Mereu nimic. Cum să mă obişnuiesc ? Acum, pe stradă, singur, vorbesc foarte bine englezeşte.

27 (seara)

Nimic. Am jăratec în mine, tăciuni sub cenuşă. Oh C., de ce, de ce ?

28 martie

Bine. Scrisese. I-am vorbit, departe. Nu vrea să vin numaidecît. Da, asta e frumos. Lucrează.

20 aprile
(După întoarcerea de la Roma)

Poate se pregătește să zboare peste Atlantic. Pentru două luni.

Cum să aștepți atîta? Și să aștepți ce? Toți — Lalla, Nat., Doris etc. — toți spun că nu merge, că sîntem deosebiți unul de altul, că nu are nimeni de cîștigat. „Ce vrei?" Te vreau pe tine, pentru toată viața. E cu putință ca numai atît să ajungă?

26 aprilie, miercuri

Desigur că în ea nu este numai ea, ci întreaga *mea* viață trecută, inconștienta pregătire — America, reținerea mea ascetică, intoleranța lucrurilor mici, meseria mea. Ea *este* poezia, în sensul cel mai literal. E cu putință ca ea să nu fi simțit acest lucru?

Ciudată procesiunea aceasta de femei I., L., R., L. și, inconștiente — V. și D. Toate știu sau presimt că în mine se celebrează un mister sacru și-l admiră.

Părerea tuturor celor care știu este că ea a fost lovită, că se gîndește la mine mai mult decît cred eu. E cu putință să se înșele toate? Sînt femei.

27 aprilie

Și acum. Totul se întîmplă în același timp. E adevărat că i se va da tot celui care are. Dar cine are nu ia. Vechea poveste.

8 mai

A început cadența suferinței. În fiecare seară cînd se întunecă, apăsare pe inimă — pînă noaptea.

10 mai

Mi se limpezește ideea, încetul cu încetul, că și dacă se întoarce, va fi ca și cum nici n-ar fi fost.

„*I'll never forget you*"[1] spui celui la care intenționezi să renunți.

De altfel, cum m-am purtat eu cu cele care se țineau scai de mine, care mă sîcîiau — și pe care nu le doream? În același fel.

Gestul — gestul — nu trebuie să fie o răzbunare. Trebuie să fie o calmă și obosită renunțare, o încheiere de socoteli, un fapt privat și ritmic. Ultima replică.

12 mai

Scris un alt scenariu: *Amore amaro*. Și cu asta? Va avea aceeași soartă, și chiar dacă ar avea una mai bună, ar sluji la altceva decît s-o îndepărteze și mai mult?

13 mai

În fond, în fond, în fond, nu am prins din zbor această extraordinară aventură, lucrul acesta nesperat și fascinant, pentru a mă cufunda din nou în vechiul meu gînd, în vechea mea tentație — pentru a avea un pretext de-a mă gîndi din nou la asta?... Dragoste și moarte — asta-mi apare ca un arhetip ancestral.

16 mai

Acum durerea năvălește și dimineața.

27 mai

Beatitudinea din '48—'49 este în întregime plătită. În spatele acelei satisfacții olimpice era aceasta — neputința și refuzul meu de-a mă angaja. Acum, în felul meu, am intrat în vîltoare,

[1] N-am să te mint niciodată (engl.).

îmi contemplu neputinţa, mi-o simt în oase, şi mi-am luat şi responsabilitatea politică, o responsabilitate care mă striveşte. Răspunsul este unul singur : sinuciderea.

Dilemă. Trebuie să fiu un prieten absolut, care face totul pentru *binele său*, sau un îndrăcit hotărît care se dezlănţuie ? Zadarnică întrebare — totul a şi fost hotărît de întregul meu trecut, de destin : voi fi un prieten îndrăcit care nu va obţine nimic — dar care poate că avea curajul. Curajul. Totul va consta în a-l avea la momentul potrivit — cînd nu-i voi dăuna — dar ca ea să ştie lucrul acesta, să ştie lucrul acesta. Poţi renunţa la aşa ceva ?

Desigur eu ştiu despre ea mai multe lucruri decît ştie ea despre mine.

30 mai

Toate lamentaţiile acestea nu sînt stoice.

Şi atunci ?

22 iunie

Mîine dimineaţă plec la Roma. De cîte ori voi mai spune vorbele astea ?

E o beatitudine. Fără îndoială. Dar de cîte ori o voi mai încerca ? Şi apoi ?

Călătoria asta are aerul că e triumful meu cel mai mare. Premiu monden. D. care-mi va vorbi — numai dulceaţă fără pic de amărăciune. Şi apoi? Şi apoi ?

Ştii că au trecut cele două luni ? Şi că, *any moment* [1], poate să se întoarcă ?

[1] În orice clipă (engl.).

14 iulie

Întors de la Roma de puţină vreme. La Roma, apoteoză. Şi cu asta ? Am ajuns aici. Totul se năruie. Ultima alinare am avut-o de la D., nu de la ea.

Stoicismul este sinuciderea. În rest, oamenii au început din nou să moară pe fronturi. Dacă va exista vreodată o lume paşnică, fericită, ce va gîndi oare despre toate astea ? Poate ceea ce gîndim noi despre canibali, despre sacrificiile aztece, despre procesele vrăjitoarelor.

All is the same.
Time has gone by.
Some day you came,
Some day you'll die.

Some one has died
long time ago. [1]

20 iulie

Nu se poate sfîrşi cu stil. Acum tentaţia ei.

13 august

E cu totul altceva. Este ea, ea cea care a venit de la mare.

14 august

Chiar şi ea sfîrşeşte în acelaşi fel. Chiar şi ea. Bine. Sînt valurile mării acesteia.

16 august

Dragă, poate că tu eşti într-adevăr cea mai bună — cea adevărată. Dar nu mai am timpul să-ţi spun,

[1] Lumea-i neschimbată. / Trece vremea, iată : / răsăreai o dată, / şi-ai s-apui o dată. / / La ceasu-i, cîndva, / Cineva pierea (engl.).

să te fac să afli toate astea — și apoi, chiar dacă aș putea, rămîne proba, proba, falimentul. Înțeleg astăzi limpede că de la 28 de ani și pînă astăzi am trăit mereu în umbra aceasta — un altul ar spune un complex. Și n-are decît s-o spună : lucrurile sînt mult mai simple.

Și tu ești primăvara, o elegantă, necrezut de dulce și de mlădioasă primăvară, dulce, proaspătă, vaporoasă — coruptă și bună — „o floare din multpreadulcea vale a Padului“, ar zice cine știu eu.

Și totuși și tu ești doar un pretext. Vina, în afară de mine, o poartă doar „neliniștita îngrijorată, care zîmbește singură“.

De ce să mor ? N-am fost nicicînd atît de viu ca acum, atît de *adolescent*.

Nimic nu se adaugă la rest, la trecut. O luăm întotdeauna de la capăt.

Cui pe cui se scoate. Dar patru cuie fac o cruce.

Rolul meu public l-am jucat — așa cum am putut. Am muncit, am dat oamenilor poezie, am împărtășit suferințele multora.

17 august

Sinucigașii sînt ucigași timizi. Mazochism în loc de sadism.

Plăcerea de-a mă bărbieri după două luni de carceră — de-a mă bărbieri singur, în fața unei oglinzi, într-o cameră de hotel, și afară marea.

Este pentru prima dată cînd fac bilanțul unui an care nu s-a sfîrșit încă.

În meseria mea, deci, sînt rege.

Am făcut totul în zece ani. Și cum mai ezitam atunci. În viața mea sînt mai disperat și mai pierdut decît atunci. Ce am adunat ? Nimic. Am ignorat cîțiva ani defectele mele, am trăit ca și cînd nu ar fi existat. Am fost stoic. Era eroism ? Nu, nu mi-a fost greu deloc. Și apoi, la primul asalt al „neliniștitei îngrijorate“, am recăzut în nisipurile mișcătoare. Din martie mă frămînt. Numele nu importă. Sînt ele oare altceva decît nume fortuite, nume întîmplătoare — dacă nu acelea, altele ? Rămîne că acum știu care este triumful meu cel mai deplin — și acestui triumf îi lipsește carnea, îi lipsește sîngele, îi lipsește viața.

Nu mai am nimic de dorit pe acest pămînt în afară de acel lucru pe care cincisprezece ani de faliment îi exclud de acum înainte.

Acesta este bilanțul anului care nu s-a sfîrșit încă, pe care nu-l voi sfîrși.

Te miră că ceilalți trec pe lîngă tine și nu știu, atîta vreme cît și tu treci pe lîngă alții și nu știi, nu te interesează, care este suferința lor, cancerul lor ascuns ?

18 august

Lucrul de care te temi în cea mai mare taină se întîmplă întotdeauna.

Scriu : o, Tu, ai milă. Și apoi ?

Ajunge puțin curaj.

Cu cît durerea este mai determinată și mai precisă, cu atît instinctul vieții se zbate, și piere gîndul de sinucidere.

Părea ușor, cînd te gîndeai la asta. Și totuși sînt atîtea femeiuști care au făcut-o. E nevoie de umilință, nu de orgoliu.

Toate astea te scîrbesc.
Nu vorbe. Un gest. Nu voi mai scrie.

Traducere de
FLORIN CHIRIȚESCU

Anna Frank

(1928–1944)

Istoria jurnalului Annei Frank e cunoscută prin volumul tipărit în cîteva zeci de limbi, prin piesa pe care doi dramaturgi americani au extras-o din acest jurnal și prin filmul pe care l-a inspirat. Cînd naziștii au dat ordinul de deportare a evreilor din Olanda, două familii din Amsterdam s-au ascuns, cu sprijinul unor prieteni olandezi, în cîteva încăperi disimulate de etajul unei clădiri comerciale. Au trăit acolo aproape doi ani în claustrare, ferindu-se să trădeze, în orele de lucru, prin cel mai mic zgomot, prezența vieții, aprovizionați de prietenii lor olandezi. O întîmplare a dus la descoperirea lor de către gestapiști. Au fost trimiși în lagăr unde au pierit cu toții, în afară de Frank tatăl. La eliberare, acesta a găsit jurnalul pe care Anna, fiica lui mai mică, îl alcătuise în anii de prizonierat.

E unul dintre documentele care fixează trăsăturile unei epoci de negare a omului. Un copil maturizat de război și de teroare își trăiește sub ochii noștri adolescența, se îndrăgostește, speră, visează, pe fondul spaimelor cotidiene, pe care sfîrșitul avea să le confirme tragic. Copilul acesta inteligent și generos, pe care epoca îl silește să-și pună întrebări deasupra vîrstei, făgăduia să fie un om deosebit. Știe să observe și să judece. Prin intermediul Annei urmărim raporturile reciproce ale

unui grup de oameni obligaţi să convieţuiască neîntrerupt, ziua şi noaptea, degradarea unora, efortul altora de a nu se lăsa doborîţi sau maculaţi. Visul şi încrederea Annei Frank izbucnesc cîteodată cu o vitalitate de arbore tînăr.

Toate s-au încheiat în cuptorul unui „Vernichtungslager". Asasinată la cincisprezece ani, Anna Frank ar fi avut astăzi patruzeci şi patru.

JURNALUL ANNEI FRANK
(DAS TAGEBUCH DER ANNE FRANK)

Joi, 9 iulie 1942

Dragă Kitty,

Să ne fi văzut cum alergam prin ploaia torenţială, tata, mama şi eu, fiecare cu cîte o geantă şi o sacoşă în mînă, burduşite cu lucruri aruncate claie peste grămadă !... Muncitorii care plecau dimineaţa la lucru ne priveau cu compătimire. Pe feţele lor puteam citi părerea de rău şi mila că trebuie să cărăm asemenea poveri, neavînd dreptul să folosim vreun vehicul. Steaua galbenă spunea totul. Pe drum, părinţii mi-au povestit de-a fir-a-păr cum se născuse planul de a ne ascunde. De luni de zile începuseră să pună la adăpost o parte din mobilier şi îmbrăcăminte. Acum lucrurile ajunseseră atît de departe, încît trebuia să ne facem nevăzuţi în ziua de 16 iulie. Prin citaţia primită, planul a fost grăbit cu 10 zile şi a trebuit să ne mulţumim cu încăperile care nu erau încă puse la punct, aşa cum trebuie. Ascunzătoarea se află în întreprinderea comercială a tatii. Pentru cei de afară, va fi greu de înţeles ; de aceea vreau

să descriu ascunzătoarea noastră mai amănunţit. Tata n-a avut niciodată mult personal : domnul Kraler, domnul Koophuis, Miep şi Elli Vossen, tînăra dactilografă, în vîrstă de 23 de ani. Ei ştiu cu toţii că venim. Numai domnul Vossen, tatăl lui Elli, şi cei doi oameni de serviciu nu au fost informaţi.

Clădirea arată astfel : la parter este o magazie mare, care e folosită şi ca încăpere pentru expedierea mărfurilor. Lîngă intrarea în magazie se află uşa principală, care duce, printr-o uşiţă, la o scară mică. Dacă urci treptele, ajungi la o uşă cu geamuri mate, pe care odată era scris cu litere negre cuvîntul birou. Aici este biroul cel mare, foarte mare, foarte luminos şi cu mulţi funcţionari. Elli, Miep şi Koophuis lucrează aici în timpul zilei. Printr-o cameră de trecere, plină cu dulapuri, printre care un dulap mare de alimente şi o casă de bani, ajungi într-o odaie dosnică, destul de întunecoasă, în care odinioară stăteau domnul Kraler şi domnul van Daan, acum însă numai domnul Kraler. Poţi intra în această încăpere şi direct din coridor, printr-o uşă cu sticlă, care poate fi deschisă uşor dinăuntru — dinafară, mai greu. Din biroul domnului Kraler, de-a lungul coridorului, urcăm patru trepte şi dăm de încăperea cea mai frumoasă a casei : biroul particular. Mobilă fină, de culoare închisă, linoleum şi covoare, radio, lămpi elegante, toate de cea mai bună calitate. Alături o bucătărie mare, spaţioasă, cu un rezervor pentru apă caldă, şi două sobe de gătit, cu gaze. Pe urmă un W.C. Acesta este etajul I.

Din coridorul lung, o scară de lemn urcă sus, spre un loc din care porneşte un culoar. La dreapta şi la stînga sînt uşi. Cea din stînga duce spre faţada casei cu magazii, depozite şi pod. Din această aripă

a clădirii pornește, pe partea opusă, spre etajul al doilea, o scară, exagerat de dreaptă, în stil olandez veritabil, pe care poți să-ți rupi ușor gîtul.

Ușa din dreapta duce la „aripa secretă". Nimeni n-ar putea bănui că după această simplă ușă, vopsită în gri, se mai ascund atîtea încăperi. În fața ușii, încă o treaptă, și ne aflăm înăuntru. Exact vizavi de ușa de intrare, se află o scară dreaptă. În stînga, un mic coridor duce la o încăpere, care va fi camera de locuit și de dormit a familiei Frank, în timp ce încăperea mai mică, de alături, va fi odaia de lucru și de dormit a celor două tinere domnișoare Frank. În partea dreaptă a scării este o încăpere fără ferestre, cu lavoar și cu un W.C. despărțit prin zid. O ușă duce în camera de dormit a lui Margot și a mea. Dacă urci scările și deschizi ușa de sus, ești surprins să descoperi în aripa din dos a unei clădiri vechi o încăpere atît de mare, frumoasă și luminoasă. În această cameră se află o sobă de bucătărie cu gaze, un spălător de vase (pînă acum aici era laboratorul întreprinderii). Acum e bucătărie și această încăpere mare servește totodată și ca sufragerie, cameră de lucru și de dormit pentru soții v. Daan. O cămăruță mică de trecere va deveni împărăția lui Peter v. Daan. Și aici, ca și în aripa din față, se află un depozit și o magazie. În felul acesta ți-am prezentat întreaga aripă secretă.

Anne

Vineri, 10 iulie 1942

Dragă Kitty,

Poate că te-am plictisit cu descrierea amănunțită a locuinței. Dar trebuie să știi, la urma urmei, unde am aterizat !

Și acum, fiindcă n-am isprăvit, iată continuarea. Cînd am ajuns la Prinsengracht, Miep ne-a condus repede sus, în „aripa secretă". A-ncuiat ușa în urma noastră și iată-ne aici. Margot ajunsese cu bicicleta mai repede și ne aștepta. Odaia de locuit și celelalte încăperi mai aveau încă aspect de debara ; e de nedescris ! Toate cutiile și cuferele care în decurs de luni de zile au fost trimise la întreprindere se aflau aici claie peste grămadă. Camera mică era umplută pînă în tavan cu paturi, plăpumi și perne, rufărie de pat. Dacă voiam să ne culcăm seara în paturi aranjate, trebuia să facem ordine. Mama și Margot nu erau în stare să miște nici măcar un deget. Stăteau trîntite pe saltele și se simțeau foarte prost. Tata și cu mine, cei doi „cu ordinea" din familie, ne-am pus îndată pe treabă. Am despachetat, am pus totul la loc, am scuturat și am frecat dușumelele, pînă seara, cînd am căzut morți de oboseală în paturile noastre curate. Toată ziua n-am mîncat nimic cald. Nici nu aveam nevoie. Mama și Margot erau prea nervoase ca să poată mînca, iar tata și cu mine n-am avut timp pentru așa ceva. Marți de dimineață, la fel. Elli și Miep au făcut cumpărături pe cartelele noastre de alimente, tata a pus la punct camuflajul, iar noi am frecat dușumelele în bucătărie, și de dimineață pînă seara am fost cu toții ocupați. Pînă miercuri n-am avut nici o clipă de răgaz ca să mă gîndesc la schimbările ce au avut loc în viața mea. Abia după aceea — pentru prima dată de la sosirea noastră în aripa secretă, am început să-mi adun gîndurile și să-ți povestesc ce s-a întîmplat și ce urmează să se mai întîmple.

Anne

Sîmbătă, 11 iulie 1942

Dragă Kitty,

Tata, mama și Margot n-au putut să se obișnuiască nici pînă acum cu ceasul mare de pe Westerturm, care bate fiecare sfert de oră. Eu însă da ; îmi place chiar, mai ales noaptea, îmi dă un sentiment de siguranță. Îmi închipui că ai vrea să știi acum, dacă îmi place locul unde ne-am refugiat. Să-ți spun sincer, nici eu nu știu încă. Cred însă că niciodată nu mă voi simți aici ca la mine acasă. Dar cu asta nu vreau să spun că locuința e neprietenoasă și tristă. Uneori am impresia că mă aflu într-un pension neobișnuit. E o părere cam ciudată, nu crezi ? Aripa aceasta secretă este într-adevăr o ascunzătoare grozavă. Chiar dacă e umedă, cu odăile anapoda, nepotrivite pentru locuit, cu greu vei găsi ceva mai confortabil în Amsterdam, poate nici chiar în întreaga Olandă.

Pînă acum camera noastră părea tare pustie. Din fericire însă, tata a luat cu el întreaga colecție de artiști de cinema și de ilustrate și eu am împodobit pereții, cu ajutorul pensulei și al cleiului. Acum totul arată foarte vesel. Cînd va veni aici și familia van Daan, vom construi din lemnul care se află în pod dulăpioare de perete și alte obiecte folositoare.

Mama și Margot se simt ceva mai bine. Ieri, pentru întîia oară, mama a avut chef să gătească. Supă de mazăre ! Pe cînd stăteam însă jos de vorbă, supa a scăzut de tot, iar mazărea, neagră ca tăciunele, s-a lipit de fundul oalei. Păcat că nu-i pot povesti întîmplarea asta lui Kepler... „Teoria caracterelor moștenite“. Ne e tare frică să nu fim văzuți sau auziți. Chiar din prima zi ne-am confecționat perdele. De fapt sînt niște cirpe, de forme și culori felurite, pe care le-am combinat tata și cu

mine. Aceste perdele de toată frumusețea sînt prinse în piuneze de rama ferestrelor. Și acolo vor rămîne cît timp vom sta în ascunzătoare.

În dreapta clădirii noastre se află o prăvălie mare, în stînga o tîmplărie de mobilă. Seara, după închidere, în prăvălie nu mai rămîne nimeni, dar totuși zgomotele ar putea să ne pună în primejdie. De aceea i-am interzis lui Margot, care e foarte răcită, să tușească noaptea. Sărmana, trebuie să înghită într-una codeină.

Mă bucur foarte mult că marți va veni familia v. Daan. Atunci va fi mai prietenos și mai puțin monoton. Liniștea mă enervează teribil, mai ales seara și noaptea ; aș da orice, dacă vreunul din protectorii noștri ar dormi cu noi. Mă apasă gîndul că nu mai putem ieși afară deloc și mi-e teamă că vom fi descoperiți și împușcați. Simt că mă înăbuș. Chiar și în timpul zilei trebuie să stăm în cea mai mare liniște, n-avem voie să călcăm prea apăsat și trebuie să vorbim aproape numai în șoaptă, ca să nu fim auziți jos, în magazie. În clipa asta am fost chemată.

Anne

Joi, 23 martie 1944

Dragă Kitty,

În ascunzătoarea noastră, lucrurile merg iarăși bine. Negustorul nostru care făcea comerț „la negru“ a ieșit, slavă Domnului, din închisoare !

Începînd de ieri, Miep se află iarăși în mijlocul nostru, lui Elli i-a mai trecut tusea, doar Koophuis va trebui să mai rămînă cîtva timp în casă. Ieri s-a prăbușit aici un avion. Echipajul s-a salvat cu parașutele, iar aparatul a căzut pe o școală. Din fericire, în școală nu era nici un copil. A iz-

bucnit un incendiu și au fost numărați cîțiva morți. Nemții au tras fără milă asupra aviatorilor care coborau cu parașutele. Populația era revoltată de lașitatea asta. Noi, adică femeile, slabe și fricoase cum sîntem, ne-am ales cu o spaimă cumplită. Găsesc că a trage astfel în niște oameni fără apărare e ceva murdar, murdar de tot.

Seara urc deseori sus, în camera lui Peter, să sorb puțin aer curat. E foarte plăcut să stau alături de el și să privesc afară. Van Daan și Dussel fac întotdeauna observații nelalocul lor cînd plec. „A doua patrie a lui Anne", zic ei, sau : „Se cade oare ca un băiat să primească seara, pe întuneric, în camera lui, vizita unei domnișoare ?" La aceste considerații spirituale, Peter se arată de o nepăsare uimitoare. Mama lui este destul de curioasă și ar vrea desigur să ne întrebe ce vorbim, dacă nu s-ar teme de un răspuns care ar pune-o la punct. Peter a spus că cei mari ne pizmuiesc fiindcă sîntem tineri și le e ciudă că nu ne sinchisim de vorbele lor. Cîteodată vine după mine ca să mă însoțească pînă sus, dar — deși se luptă împotriva acestui lucru — roșește deseori ca para focului și îi piere glasul de tulburat ce e. Sînt foarte bucuroasă că eu nu roșesc niciodată, căci trebuie să fie ceva tare neplăcut.

Tata îmi spune că sînt ca o păpușă de vitrină, dar nu-i adevărat. Sînt doar foarte cochetă, însă pînă azi n-am auzit prea des spunîndu-mi-se că aș fi drăguță, în afară de un coleg, care mi-a mărturisit într-o zi că sînt foarte nostimă cînd rîd. Ieri însă, Peter mi-a făcut un compliment adevărat și vreau să-ți redau convorbirea noastră. Peter mă tot ruga :

— Mai rîzi o dată ! Mai rîzi !

Mi s-a părut cam curios și l-am întrebat :

— De ce să rîd mereu ?

— Fiindcă îți șade bine. Faci gropițe în obraz. Cum vine asta ?

— Așa m-am născut. E singurul lucru frumos pe care-l am.

— Nu, nu-i adevărat !

— Eu știu că nu sînt o fată frumoasă. N-am fost și nu voi fi niciodată !

— N-ai deloc dreptate. Eu te găsesc drăguță !

— Nu-i adevărat !

— Dar dacă-ți spun, poți să mă crezi !

La asta i-am răspuns că și eu îl găsesc pe el drăguț.

Toți mă necăjesc din pricina acestei prietenii neașteptate. Nouă, însă, nu ne prea pasă de vorbăria părinților noștri. Observațiile lor n-au nici un haz. Au uitat oare de vremea cînd erau și ei tineri ? Se pare că da. Ne iau în serios cînd glumim, și rîd cînd sîntem serioși !

Anne

Joi, 11 aprilie 1944

Dragă Kitty,

Îmi vîjîie capul ! Nu știu cu ce să încep. Vineri (Vinerea mare) după masă, am jucat jocuri de societate și sîmbătă la fel. Zilele trec monoton și foarte repede. Duminică l-am rugat pe Peter să vină la mine, iar mai tîrziu ne-am urcat sus și am rămas acolo pînă la ora șase. De la șase și un sfert pînă la șapte s-a transmis la radio un concert foarte frumos de Mozart, din care mi-a plăcut mai cu seamă *Eine kleine Nachtmusik*. Nu pot să ascult cînd sînt toți de față, căci muzica frumoasă mă mișcă adînc.

Duminică seara Peter și cu mine am urcat amîndoi sus în pod. Ca să putem ședea bine, am luat

cîteva perne de pe canapelele din odăile noastre și ne-am așezat pe o ladă. Locul era foarte strîmt, așa că am stat aproape lipiți unul de altul, rezemați de cîteva lăzi. Mouchi ne-a ținut de urît. Deodată, pe la nouă fără un sfert, am auzit fluieratul domnului v. Daan, care ne-a întrebat dacă nu am luat noi perna domnului Dussel. Am sărit amîndoi în sus și am coborît cu pernele, cu pisica și cu domnul v. Daan. În jurul acestei perne s-a făcut o întreagă tragedie, fiindcă domnul Dussel s-a înfuriat că i-am luat tocmai perna pe care el o întrebuințează ca „pernă de noapte". Îi era teamă ca nu cumva să se fi încuibat în ea pureci, și a făcut un tărăboi nemaipomenit pentru perna aia amărîtă. Drept răzbunare, i-am vîrît, împreună cu Peter, sub cearșaf, două perii aspre. Am rîs multă vreme de acest intermezzo.

Dar veselia noastră n-a ținut mult. Pe la nouă și jumătate, Peter a bătut la ușă, rugîndu-l pe tata să urce pînă sus, ca să-i ajute la traducerea unei propozițiuni foarte grele, din engleză.

— Nu-i lucru curat, i-am spus lui Margot, a fost doar un pretext.

Presupunerea mea s-a adeverit. În magazie s-a făcut o spargere. Cu o repeziciune de neînchipuit, tata, Peter, v. Daan și Dussel au fost jos. Mama, Margot, doamna v. Daan și cu mine așteptam. Patru femei, care așteaptă cu frica în sîn, ce pot să facă ? Sporovăiesc. Așa și noi — pînă cînd am auzit jos o lovitură. Apoi s-a făcut liniște. Ceasul a bătut zece fără un sfert. Eram palide, stăteam liniștite, dar foarte îngrijorate. Unde o fi rămas bărbații ? Ce fel de zgomot a fost acela ? S-ar putea să fi dat o luptă cu bandiții. Ora zece, se aud pași pe scări, tata intră palid și nervos, urmat de domnul v. Daan.

— Stingeți luminile, duceți-vă sus în liniște, noi așteptăm poliția în casă.

Nu mai aveam timp să ne fie frică. Am stins lumina, mi-am luat jacheta și m-am dus sus.

— Ce s-a întîmplat ? Spune repede !

Dar cine să ne mai fi spus ce se întîmplase — bărbații coborîseră din nou. La zece minute după ora zece, toți patru au urcat sus, doi au rămas de pază la fereastra deschisă a lui Peter, ușa spre coridor a fost încuiată, de asemenea ușa secretă. Am pus peste veilleuze un sweter, apoi ne-au povestit :

Peter a auzit de sus două lovituri puternice, a coborît în fugă jos și a văzut că în stînga ușii de la magazie lipsește o bucată mare de scîndură. A alergat sus, i-a înștiințat pe bărbați și toți patru au coborît. Cînd au ajuns în magazie, bandiții erau în plină activitate. Fără să se mai gîndească, domnul v. Daan a strigat : „Poliția !"

Într-o clipă, hoții s-au făcut nevăzuți. Pentru ca gaura din ușă să nu fie observată de către patrulele de poliție, bărbații au pus scîndura la loc, dar o lovitură de picior, dată dinafară, a trîntit-o iarăși pe dușumea. Toți patru au rămas înmărmuriți de această îndrăzneală. Domnului v. Daan și lui Peter le venea să-i omoare pe bandiți. Domnul v. Daan a izbit tare cu toporul în dușumea, apoi s-a făcut din nou liniște. Au vrut să pună iar scîndura la loc. Dar ce să vezi ! Afară stătea o pereche, soț și soție, și lumina puternică a unei lămpi de buzunar a luminat toată încăperea.

— Drace, a murmurat unul dintre bărbați și numaidecît cei patru „polițiști" s-au transformat în niște spărgători. S-au furișat cu toții sus, Peter a deschis ușile și fereastra de la bucătărie și din bi-

rou a aruncat telefonul pe duşumea, apoi s-au retras cu toţii în dosul peretelui fals. — *Sfîrşitul primei părţi.*

După toate probabilităţile, perechea a anunţat poliţia. Era duminică seara, seara primei zile de Paşti; în ziua a doua de Paşti, n-a venit nimeni la birou, aşa că nu ne-am putut mişca pînă marţi dimineaţa. Închipuieşte-ţi, să stai două nopţi şi o zi cu groaza în suflet. Nu ştiam ce să credem, am stat însă pe întuneric, căci doamna v. Daan stinsese lumina, am vorbit numai în şoaptă şi, la fiecare scîrţîit, toţi făceam pst, pst!

Se făcuse zece şi jumătate, unsprezece şi nici un zgomot nu s-a mai auzit. Rînd pe rînd veneau la noi cînd tata, cînd domnul v. Daan. Apoi la douăsprezece fără un sfert s-au auzit jos zgomote. Puteai să desluşeşti răsuflarea fiecăruia, încolo nici o mişcare, apoi paşi prin casă, prin biroul particular, în bucătărie, pe urmă... pe scara noastră. Nimeni nu mai răsufla, în schimb se auzeau clar bătăile celor opt inimi... Paşi pe scara noastră, după aceea un clinchet de chei la dulapul turnant. Clipe de nedescris.

„De data asta sîntem pierduţi", mă gîndeam, şi ne vedeam pe toţi ridicaţi de Gestapo, chiar în noaptea aceea. S-au mai auzit două încercări la dulapul secret, apoi a căzut ceva şi paşii s-au îndepărtat. Deocamdată eram salvaţi. Toţi tremuram, ni se auzeau dinţii clănţănind în gură, nimeni nu putea scoate o vorbă.

În casă nu se mai auzea nici un zgomot, dar în faţa dulapului secret ardea lumina. Să li se fi părut ceva ciudat poliţiştilor? Sau uitaseră lumina aprinsă? Va veni cineva oare să o stingă? Abia atunci s-au dezlegat limbile. Nu mai era nimeni

în casă, dar dacă lăsaseră un poliţist la poartă? Toţi tremuram încă de frică şi ne venea să... dar căldările erau în pod, încît a trebuit să ne folosim de vasul de tinichea pentru hîrtii al lui Peter. Domnul v. Daan a făcut începutul, apoi a urmat tata, mamei i-a fost ruşine, tata a dus vasul în cameră, şi Margot, doamna v. Daan şi cu mine l-am folosit bucuroase, iar în cele din urmă şi mama. Cererile de hîrtie erau mari — noroc că aveam nişte hîrtie în poşetă.

Vasul puţea, toţi vorbeam în şoaptă, morţi de oboseală — era ora douăsprezece.

„Culcă-te pe duşumea şi dormi!" Margot şi cu mine am primit perne şi pături. Margot se culcase lîngă dulapul cu provizii; eu, sub masă. Pe jos nu mirosea atît de tare, totuşi doamna v. Daan a adus, tiptil, puţin clor şi un prosop vechi, pe care l-a pus peste capacul vasului.

Discuţii, şoapte, o duhoare înăbuşitoare şi spaima, şi iarăşi altul şi altul care se folosea de vas. Încearcă să dormi, dacă poţi! Pe la două şi jumătate eram rupţi de oboseală şi pînă la ora trei şi jumătate n-am mai auzit nimic. M-am trezit cînd capul doamnei v. Daan a ajuns la picioarele mele... „Daţi-mi ceva să mă îmbrac", am rugat-o. Mi-a dat ceva, dar nu mă întreba ce. Nişte pantaloni de lînă pe care i-am tras peste pijama, un sweter roşu şi o haină neagră, ciorapi albi şi peste ei nişte ciorapi rupţi. Apoi doamna v. Daan s-a aşezat pe un scaun, iar domnul v. Daan s-a întins pe duşumea, culcîndu-se şi el pe picioarele mele. Am început să-mi reamintesc cele petrecute, tot dîrdîind de frică, aşa că domnul v. Daan n-a putut să doarmă deloc. Încercam să mă obişnuiesc cu gîndul că poliţia ar putea reveni şi atunci ar trebui să le mărturisim că sîntem ascunşi... Dac-ar

fi olandezi cumsecade, am fi salvați, dar dacă sînt naziști, trebuie să-i mituim !

— Ascundeți aparatul de radio, a spus oftînd doamna v. Daan.

— Da, să-l ascundem în mașina de gătit, a răspuns soțul ei, căci dacă au să dea de noi, au să dea și de aparatul de radio.

— Au să găsească și jurnalul Annei, adăugă tata.

— Să-l ardem, a rostit cel mai fricos dintre noi. Propunerea asta și zgomotul pe care l-a făcut poliția, voind să deschidă ușa, au fost pentru mine momentele cele mai îngrozitoare.

— Jurnalul meu, nu ! Numai odată cu mine !

Slavă Domnului, tata n-a mai zis nimic.

Nu are nici un rost să-ți redau aici toate discuțiile de care îmi mai amintesc, căci s-a vorbit nespus de mult. Am încurajat-o pe doamna v. Daan, care era grozav de speriată. Am vorbit despre evadare, despre interogatoriile pe care le ia Gestapoul, arătînd că trebuie să dovedim mult curaj.

— Trebuie să ne purtăm ca niște soldați, doamnă v. Daan ! Dacă e nevoie, să ne dăm viața, pentru Patrie, pentru libertate, pentru adevăr și dreptate, după cum se spune mereu la radio Oranje. Ceea ce este însă înspăimîntător e că-i vom tîrî și pe ceilalți în prăpastie !

Domnul v. Daan a schimbat din nou locul cu doamna v. Daan, tata a venit lîngă mine. Bărbații fumau țigară după țigară, din cînd în cînd se auzea cîte un suspin adînc, apoi iarăși s-a așezat cineva pe vas și toate astea se repetau la nesfîrșit. Ora patru, ora cinci, cinci și jumătate. M-am dus în odaia lui Peter. Am stat în fața geamului deschis, trăgînd cu urechea, atît de aproape unul de altul, încît fiecare îl simțeam pe celălalt tremurînd. Doar din cînd în cînd mai rosteam cîte un cuvînt și eram foarte atenți. Nu departe de noi, la o fereastră, s-a ridicat camuflajul.

La ora șapte bărbații au vrut să-i telefoneze domnului Koophuis, ca să vină cineva pînă la noi. Apoi au notat pe o hîrtie ce voiau să-i comunice la telefon. Primejdia era mare, polițistul de la poarta depozitului ar fi putut să audă țîrîitul telefonului, dar dacă poliția s-ar fi întors, ar fi fost și mai rău. Notele pentru domnul Koophuis au fost următoarele :

„Spargere : poliția a pătruns în casă pînă la ușa secretă, nu mai departe.

Hoții, stînjeniți probabil, au spart ușa de la magazie, dar au fugit prin grădină.

Intrarea principală, închisă cu zăvor. Kraler a ieșit, se vede, prin ușa a doua. Mașinile de scris sînt în siguranță în dulapul negru, din biroul particular.

Încercați să-l anunțați pe Henk, să aducă cheia de la Elli, apoi să vină la întreprindere sub pretext că trebuie să-i dea pisicii de mîncare."

Toate au decurs după dorința noastră. I s-a telefonat domnului Koophuis, mașinile de scris care se aflau la noi erau în dulapul negru. Ne-am așezat în jurul mesei și am așteptat să vină Henk sau poliția.

Peter a adormit, v. Daan și cu mine ședeam lungiți pe dușumea, cînd deodată am auzit pași grei. M-am ridicat fără zgomot.

— Trebuie să fie Henk !

— Nu, nu, poliția, a spus cineva.

O bătaie în ușă, fluieratul lui Miep ! Doamnei v. Daan atîta i-a trebuit. Albă ca varul, sta prăvălită pe scaunul ei și dacă încordarea ar mai fi durat un minut, poate că ar fi leșinat.

Cînd Miep și cu Henk au intrat, camera noastră avea o înfățișare jalnică. Numai masa, de-ai fi putut s-o eternizezi într-o fotografie, și tot ți-ar fi fost răsplătită osteneala. Un număr din *Film și teatru* sta deschis, iar fotografiile frumoasei dansatoare erau mînjite cu marmeladă și cu doctoria antidiareică. Două borcane cu dulceață, pîine, o oglindă spartă, un pieptene, chibrituri, scrum de țigări, țigări, tutun, scrumiera, o pereche de chiloți, o lampă de buzunar, hîrtie igienică etc. etc., toate pe masă, claie peste grămadă.

Bineînțeles, Henk și cu Miep au fost primiți cu lacrimi de bucurie. Henk a astupat gaura din ușă cu o bucată de lemn și a plecat repede să anunțe poliția. Am mai avut timp o jumătate de oră ca să ne punem la punct. Niciodată n-am văzut înfăptuindu-se o astfel de transformare într-o jumătate de oră. Margot și cu mine am strîns așternuturile de pe jos, ne-am dus la W.C., ne-am spălat, ne-am spălat și pe dinți, ne-am pieptănat, apoi am adunat ce mai era de adunat prin cameră și am urcat sus. Masa era strînsă. Am adus apă, am făcut cafeaua și ceaiul și am așternut masa pentru micul dejun. Tata și Peter au vărsat oalele și le-au curățat cu apă fierbinte și clor.

La ora unsprezece eram cu toții în jurul mesei, împreună cu Henk, care între timp se întorsese, și, încetul cu încetul, am început să ne potolim. Iată ce ne-a povestit Henk :

Paznicul nostru de noapte, Slagter, spune nevastă-sa — el dormea — ar fi descoperit, la un rond de control prin canaluri, spargerea, și a percheziționat toată casa cu un gardian, pe care l-a chemat în ajutor. A vrut să vină marți la Kraler, ca să-i raporteze. La postul de poliție nu se aflase încă

nimic despre furt ; și-au notat însă și au vrut să vină și ei tot marți. La întoarcere, Henk s-a oprit întîmplător la zarzavagiul din colț și i-a vorbit despre spargere.

— Știu, i-a zis el foarte liniștit, ieri seară am trecut cu nevastă-mea prin fața întreprinderii dumneavoastră și am văzut gaura din ușă. Nevasta mea n-a vrut să se oprească, dar eu am luminat magazia cu lanterna de buzunar. Atunci hoții au fugit. N-am chemat poliția, din prevedere, fiindcă în cazul dumneavoastră nu este lucrul cel mai potrivit. De fapt, nu știu nimic, totuși am bănuielile mele !

Henk i-a mulțumit și a plecat. Cu siguranță că omul acesta bănuiește că sîntem aici, căci ne aduce cartofii întotdeauna în timpul prînzului. Ce om cumsecade !

După ce a plecat Henk și am spălat vasele, ne-am culcat cu toții — era ora unu. La trei fără un sfert m-am trezit și am văzut că Dussel dispăruse. Buimacă încă de somn, l-am întîlnit pe Peter în baie și am hotărît să ne întîlnim jos. M-am gătit un pic și apoi am coborît.

— Mai ai curajul să urci în pod ? m-a întrebat.

I-am spus că da, mi-am luat perna și am urcat în pod. Vremea era minunată, dar n-a trecut mult și s-au auzit sirenele. Am rămas acolo. Peter m-a luat pe după umăr, iar eu i-am pus brațul pe umărul lui și așa am așteptat în liniște, pînă la ora patru, cînd a venit Margot să ne cheme la cafea.

Am mîncat pîinea noastră cea de toate zilele, am băut limonadă, puși pe glume iarăși ; în afară de asta, nu s-a întîmplat nimic deosebit. Seara i-am mulțumit lui Peter că fusese cel mai curajos dintre toți.

Nimeni dintre noi nu a trecut pînă acum printr-un pericol ca cel din noaptea aceea. Dumnezeu ne-a ocrotit. Închipuiește-ți că poliția a ajuns în fața dulapului secret, că lumina ardea și totuși nu ne-au descoperit.

În caz de invazie sau de bombardament, fiecare răspunde de el însuși, dar aici era vorba de nevinovații și bunii noștri ocrotitori.

„Ne-ai salvat pînă azi ! Ajută-ne și mai departe !" E singurul lucru pentru care ne putem ruga !

Întîmplarea aceasta a atras după ea diferite schimbări. De azi înainte, Dussel nu va mai sta seara în biroul lui Kraler, ci în baie. Între ora nouă jumătate și zece jumătate, Peter va da o raită prin casă — control. Nu va mai avea voie să lase fereastra deschisă. După ora nouă și jumătate, nu mai este voie să se tragă apa la W.C. Deseară va veni un tîmplar, ca să întărească ușile depozitului. Discuții pro și contra în toată casa.

Kraler ne-a reproșat lipsa noastră de prudență ; și Henk ne-a spus că dacă s-ar mai întîmpla un caz asemănător, nu ni se va mai da voie să coborîm. Ni s-a atras atenția să nu uităm că sîntem clandestini, evrei în lanțuri, țintuiți locului, fără drepturi, dar cu o mie de îndatoriri. Noi, evreii, nu trebuie să acționăm după cum ne poruncesc sentimentele, ci trebuie să fim curajoși și tari, să facem numai ceea ce ne este îngăduit. Războiul acesta groaznic tot trebuie să ia sfîrșit odată și odată ! Atunci vom fi socotiți și noi iarăși oameni, și nu numai evrei, ca acum.

În noaptea asta am crezut că voi muri. Am așteptat să intre poliția, am fost gata ca soldații pe cîmpul de luptă. Aș fi vrut cu drag să mă jertfesc

pentru patrie, dar acum, după ce am scăpat, prima mea dorință este ca, după terminarea războiului, să devin olandeză.

Iubesc poporul olandez, iubesc țara noastră, iubesc limba ei și aș vrea să muncesc aici.

Pe zi ce trece devin tot mai independentă de părinții mei. Oricît de tînără aș fi, am mai mult curaj și un simț al dreptății mai adevărat, mai bine dezvoltat decît al mamei mele. Știu ce vreau, am un țel, am ideile mele, am o credință și o iubire. Lăsați-mă să fiu așa cum sînt și voi fi mulțumită. Știu că sînt femeie, o femeie tare, inimoasă.

Dacă Dumnezeu mă va ține în viață, voi ajunge mai departe decît a reușit mama vreodată. Nu voi rămîne o ființă neînsemnată. Am să mă dăruiesc lumii și voi munci pentru omenire !

Și acum știu că lucrul cel mai important este să fii voioasă și să ai curaj.

Anne

Traducere de C. ȚOIU

INDICE ALFABETIC AL AUTORILOR CUPRINȘI ÎN ANTOLOGIE

CUPRINS

II. DE LA LEV TOLSTOI LA MALRAUX